

ଅନେକ ଜୀବନ

ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଅନେକ ଜୀବନ

(ଆତ୍ମଜୀବନୀ)

ଡ. ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା

ଅନେକ ଜୀବନ

(ଆତ୍ମଜୀବନୀ)

ଲେଖକ :

ଡ. ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ପ୍ରକାଶକ :

ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା

କଟକରୋଡ଼, ଲକ୍ଷ୍ମୀସାଗର ଛକ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୦୬

ଅକ୍ଷର :

ଶାରଳା ଗ୍ରାଫିକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୨

ମୁଦ୍ରଣ :

ପ୍ରିଣ୍ଟଟେକ ଅଫସେଟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୨୦୦୪

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୯୭.୦୦

ISBN 81-87467-23-1

ANEKA JIBANA

(An Autobiography)

Author

Dr. Debiprasanna Pattanayak

Published by

Subarnarekha

Cuttack Road,

Laxmisagar Chhach, Bhubaneswar-751006

Laser Typeset

Sarala Graphics, Bhubaneswar

Printed at

Print Tech Offset, Bhubaneswar

First Edition 2004

Price Rs.96.00

ତୁନିକି

ଯିଏ ମତେ କହୁଥିଲା ତମର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ
ସମୟ ଅଛି ନିଜ ପାଇଁ ସମୟ ନାହିଁ ।

ଦେବୀ

ଉପକ୍ରମ

ମୋ ବାବା ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଥିଲେ । ସିଏ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଲେ ଖବି ପିନ୍ଧିଲେ । ପେନ୍‌ସନ ବା ତାମ୍ର ପତ୍ର ମାଗିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜନ୍ମ ହେଲାବେଳକୁ ବାବା ଜେଲ୍‌ରେ । ବିନୋଦ କାନୁନ୍‌ଗୋ ମତେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ମୋ ଜନ୍ମ ଦିନ ଜେଲ୍‌ରେ ସେମାନେ ମିଠା ବାଣ୍ଟିଥିଲେ ।

ମୋ ବାବା ଅଦାଲତି ପଞ୍ଚାୟତରେ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ଥିଲେ । ପାଖ ପାଖ ପଞ୍ଚାୟତରୁ ତାଙ୍କୁ ଡକରା ଆସୁଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦେଉଥିଲେ ସମସ୍ତେ ତାହା ମାନି ନେଉଥିଲେ ।

ବାବା କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ କନିକା ଦାୟିତ୍ବରେ ଥିଲେ । ମୋ ଅନୁରୋଧରେ ସିଏ କନିକା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ତାଙ୍କ ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ନାଟିଦୀର୍ଘ ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ । ସେଇ ଲେଖା ସମାଜରେ ଛପେଇବା ପାଇଁ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଛପା ନ ହେବାରୁ ବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଂଚିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେତେବେଳେ ଲେଖାର ନକଲ ରଖିବା ରୀତି ନଥିଲା ।

ମତେ ଲେଖାଟି ଡାକି ଦେଇଥିଲେ, ଯାହା ଏ ବହିର ‘ବାବାଙ୍କ କଥା’ ଶୀର୍ଷକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ସେଇ ଲେଖା ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିଜ ହାତଲେଖା ‘ଓଡ଼ିଶାର କଂଗ୍ରେସ ଆନ୍ଦୋଳନରେ କେତୋଟି ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଘଟଣା’ ମୋ ଆତ୍ମଜୀବନର କେତେକାଂଶରେ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏଥିରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବାବାଙ୍କୁ ଲେଖା ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଦିଆଯାଇଛି । ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର କେତୋଟି ଚିଠି ମୁଁ ପଢ଼ିଛି । ମୋ ସାଆନ୍ତବାପା (ବଡ଼ବାପା) ଓ ଦାଦା ସେଥିରୁ ଅନେକ ଚିଠି ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ରାଣି ଆନ୍ଦୋଳନର ସକ୍ରିୟ କର୍ମୀ ହୋଇଥିବାରୁ ବାବାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ବାହାର ହୁକୁମ ହେଲା । ଏହା ପରିବାର, ବଂଧୁ, କୁଟୁମ୍ବକୁ କାଳେ ଆଛନ୍ନ କରିବ, ସେଇ ଡରରେ ଅନେକ ଚିଠି ଓ କାଗଜପତ୍ର ନଷ୍ଟ କରିଦିଆଗଲା ।

ମୋ ପିଲାଦିନର କେତେକ କଥା ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ତହିଁ ଭିତରୁ କେତୋଟିକୁ ବାବାଜି ଲେଖା ସହିତ ଏହି ବହିର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମୁଁ ଏହି ବହିର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ । ଭାରତରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ବିକାଶର ସବୁ ମୋଡ଼ରେ ଭାଗ୍ୟ ମତେ ଠିଆ କରେଇ ଦେଉଥିଲା । ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମାରେ ପହଂଚିବାକୁ ଜୀବନର ପ୍ରତି ଇଚ୍ଛା ଜାଗା ପାଇଁ ମତେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଯୁଦ୍ଧ କରିକରି କ୍ଲାନ୍ତି ଲାଗିଲେ, ବୋଉର ପଣତ ମତେ ଘୋଡ଼େଇ ପକେଇଛି, ତାହାର ହାତର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶ ମତେ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛି, ଏକଥା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ।

ଯଦି ଏହି ବହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ଯଦି ଏହି ବହି ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ଜଣକୁ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରେରିତ କରେ ତେବେ ମୋର ଲେଖିବା ସାର୍ଥକ ହେଲା ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିବି ।

ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ସୂଚୀପତ୍ର

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

ବାବାଙ୍କ କଥା	୯
ପିଲାଦିନ	୨୭
ମୋର ପରିଚୟ	୩୦
ସ୍ମୃତି ଚାରଣ	୩୪
ମୋ ସ୍ବପ୍ନର ଦୁନିଆ	୩୮
ଶୂନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳରେ ଦଶଦିନ	୪୨
ମୁଁ ସ୍କୁଲ ଘଣ୍ଟା ବଜେଇ ଦେଲି	୪୪
ସୁନୀତିବାବୁ ଓ ମୁଁ	୪୮
ସଂସ୍ଥା ତିଆରି	୫୫
ପଚାଶ ବର୍ଷର ସ୍ବପ୍ନ	୬୫
ସକାଳ ବୁଲା	୭୦
ଓଡ଼ିଶା ଫେରିବା ନୋହିଲା	୭୪

ଦ୍ବିତୀୟ ଭାଗ

ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ମୁଁ	୮୧
---------------------	----

ବାବାଙ୍କ କଥା

ସ୍ୱ ୧୩୦୭ ସାଲ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶୁକ୍ଳ ଚତୁର୍ଥ ଇଂରାଜୀ ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ତିରିଶିଆର ବେବର୍ତ୍ତା ପରିବାରରେ ମୋର ଜନ୍ମ । ମୋର ପିତାମହ ଏକାକରଥୀ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ ଓଡ଼ିଶାର ୧୭ ଗଡ଼ଜାତ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଓ ଧର୍ମପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରୀ ଏସୁଲକ୍ଷଣା ଦେବୀ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର କବି ଥିଲେ । ସେ ସଂଗୀତ ସାଗର ପ୍ରଣେତା ଏକାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ମାତା ଥିଲେ । ତେଣୁ ଶୈଶବରୁ ମୁଁ ଉଚ୍ଚ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଲାଜିତ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲି ।

ମୋର ପିତା ଏରଘୁନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ସେବୀ । ବହୁ ପୁରୁଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରାଧ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ଅତି ପିଲା କାଳରୁ ମୁଁ ତିରିଶିଆର ସମୂହ ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ ମନୋନିବେଶ କରୁଥିଲି । ଏଥିସକାଶେ ତିରିଶିଆର ତଦାନିତନ ଦେଘାନ୍ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ମୁଁ ସୁ-ନଜରରେ ନଥିଲି । ଦିନକର ଘଟଣା ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁଚି । ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିକ ନାଟଦଳ ତିରିଶିଆ ଆସିଥାନ୍ତି, ରାଜବାଟିରେ ନାଟ ହେଉଥାଏ- ମୁଁ ସଙ୍ଗୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବସିଥାଏ- ଗୋଟିଏ ପିଲା ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଗାଇବାରୁ ମୁଁ ଇଂରାଜୀରେ ଏକ୍ସଲେଣ୍ଟ ବୋଲି ପାଟି କରିଥିଲି । ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ତଦାନିତନ ରାଜା ବନମାଳୀ ଚମ୍ପୁପତି ସିଙ୍ଗଙ୍କ ପାଖରେ ବେହରଣ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ନାଟ ଦେଖୁଥିଲେ । ମୋ ପାଟିଶୁଣି କିଏ କ'ଣ କହିଲା ବୋଲି ଦେଘାନ୍‌ଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ଦେଘାନ୍ ମୁଁ (ମଧୁ) ଇଂରାଜୀରେ ଛାମୁକୁ ଗାନି ଦେଇଛି ବୋଲି ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏହା ଶୁଣି ରଜା ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ମୋତେ ଅପମାନ ଦେଇ ନାଟରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ଘରକୁ ଯାଇ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ବାପାଙ୍କୁ ଲେଖିଲି- ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେଲେ ତିରିଶିଆ ଫେରିବି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୋ ନିକଟରେ ତିନିଅଣା ମାତ୍ର ପଇସା ଥାଏ । ରାତି ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ଚର୍ଚ୍ଚିକା ମହାନଦୀ କୂଳକୁ ଗଲି । ନଈ ପାର ହୋଇ ମୁଁ ସିଧା ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ମୋର ମାମୁଁ ଘର ଓଳସିଙ୍ଗକୁ ଗଲି । ବାଟ ଦେଖି ନଥାଏ । ବାଘମାରିଠାରୁ ପଚାରି ପଚାରି ସଞ୍ଜ ବେଳକୁ ମାମୁଁ ଘରେ

ପହଂଚିଲି । ଏଣେ ତିଗିରିଆରେ ଖୋଜା ଚାଲିଲା । ମୋର ପିତୃବ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ଛାମୁ ପଟନାୟକ ଖୋଜି ଖୋଜି ୪/୫ ଦିନରେ ଓଳସିଙ୍ଗାରେ ପହଂଚିଲେ ଏବଂ ମୋତେ ବୁଝାଇଲେ । ଶତ୍ରୁପାଖରୁ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ହେବ- ସାମ୍ରାଟ୍ ପଳାଇଲେ ଭାରୁ ବୋଲି ଗଣା ହେବ ଏ କଥା ମୋର ମନକୁ ପାଇଲା ଏବଂ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଘରକୁ ଫେରିଲି । ସେହିଦିନଠାରୁ ଆମ ଉଭୟ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାନିନ୍ୟ ଲାଗି ରହିଲା । ସେତେବେଳେ ମୋର ବୟସ ୮ ବର୍ଷ । ମୁଁ ତିଗିରିଆର ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲର ୨ୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ପଢୁଥିଲି ।

କେତେ ମାସ ପରେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା କରିବାଲାଗି ମୁଁ ଓ ମୋର ବଡ଼ବାପା ପୁଅ ଭାଇ ରାଜକିଶୋର ଚର୍ଚ୍ଚିକା ଗଲୁ । ଚର୍ଚ୍ଚିକା ମାଇନର ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲୁ ଓ ବୋର୍ଡିଂରେ ରହିଲୁ । ସେତେବେଳକୁ ବାଙ୍କିରେ ତେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ବାନମୁକୁନ୍ଦ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଆଧ୍ୟାପି ଓ ସେଇ ସମୟରୁ ମୁଁ ଶ୍ରୀମତୀ ସରଳା ଦେବି ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କାନୁନ୍‌ଗୋ ମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବାର ଅବକାଶ ପାଇଥିଲି । ମୁଁ ବାଙ୍କିରେ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମହାନଦୀରେ ପ୍ରବଳ ବନ୍ୟା ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବାଙ୍କୀର ହାଟବଜାର ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ତଙ୍ଗାରେ ଯିବା ଆସିବା କରିବା ମୋର ମନେ ଅଛି । ମୁଁ ବାଙ୍କିରେ ଥିବାର ୨ୟ ବର୍ଷରେ ମୋର ଭାଇ ଜୟକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ରାଜୁନାଙ୍କର ଔରସ ଭାଇ ଏବଂ ତିଗିରିଆରେ ସେତେବେଳର ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଥିଲେ ଏବଂ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜରେ ବି.ଏ ପଢୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ବୁଝିଥିବାର ହଜି ହେବାରେ ସେଇଥିରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ବାପା ମନଦୁଃଖରେ ଆମକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିକାରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଲେ ।

ଆମେ ଆଠଗଡ଼ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲୁ । ଆଠଗଡ଼ ମାଇନର ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଆମର ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଆଧ୍ୟାପି । ଆମେ ଦୁଇଭାଇ ଆଠଗଡ଼ରୁ କୃତିତ୍ବର ସହିତ ମାଇନର ପାଶ୍ କରିବା ପରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ଆମ ଦୁହେଁକୁ ‘ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’କୁ ପଠାଯାଇଥିଲା । ‘ବୁଦ୍ଧିଶୀ ପରିଶୟ’ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା ଏଭୁବନେଶ୍ବର କବିଚନ୍ଦ୍ର ଆମର ଅଭିଭାବକ ଥିଲେ । ସେଇ ସମୟରେ ମୁଁ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ, ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ, ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍କଳର ବରେଣ୍ୟ ପୁତ୍ର ମାନଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲି । ସତ୍ୟବାଦୀର ବକୁଳ ଓ ଛୁରୀଅନା କୁଞ୍ଜମାନଙ୍କରେ ଏହି ମନୀଷିମାନେ ସେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥାନ୍ତି । ତାହା ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥଳି ହୋଇଥାଏ । ଏବଂ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରୁ ବିଦ୍ବାନମାନେ ସତ୍ୟବାଦୀର ସେଇ ଖୋଲା ମଇଦାନର କ୍ଲାସ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଆସୁଥିଲେ । ମୁଁ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିବା ବେଳେ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ

ଓ ଛାତ୍ର ମାନଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ‘କୋଣାର୍କ ଯାତ୍ରା’ ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର କୋଣାର୍କର ଉତିହାସ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ତାଙ୍କର ‘କୋଣାର୍କେ’ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ସମୟର ଗତି ସବୁବେଳେ ଏକ ଗାବେ ଯାଏ ନାହିଁ । ଆଠଗଡ଼ର ତଦାନିତନ ରାଜା ଏବିଶ୍ଵନାଥ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ ଗୋଟିଏ ସେକେଣ୍ଡାରୀ ସ୍କୁଲ ଖୋଲିବାର କଟନା କଲେ ଓ ଆମେ ଆଠଜଣ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ଆସି ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭ ମୁରବୀ ମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଇଲେ । ଆଠଗଡ଼ରେ ମୋର ପିତୃବ୍ୟ ଏତିନିମଣି ଛାମୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଏକ ଜାୟଗ୍ରୀ ଜମି ଥିଲା । ଆମ ଗୃହରୁ କୌଣସି ମୁରବୀ ଉଦ୍ଧ ଗୃହରେ ରହୁ ନଥିବାରୁ, ତାହା ରଜା କାଟି ନେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଓ ମୋର ଭାଇ ରାଜକିଶୋର ଆଠଗଡ଼ ନୂଆସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲେ ଆମକୁ ଆମ ଜାୟଗ୍ରୀ ମିଳିଯିବ ଏପରି ଲୋଭ ଦେଖାଇବାରୁ ମୋର ବାପା ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ଆଣି ଆଠଗଡ଼ରେ ପଢ଼ାଇଲେ । ଆମେ ଦୁଇଭାଇ, ଦିବ୍ୟସିଂହ ମିଶ୍ର, ଗାଗିରଥ ବ୍ରହ୍ମ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଧାନ, ଗାଗବତ ପ୍ରସାଦ ଭଞ୍ଜ, ଓ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ହରିହର ମହାପାତ୍ର ଆମେ ଏତିକିକୁନେଇ ସ୍କୁଲ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆଠଗଡ଼ରେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପଢ଼ିବା ଭିତରେ ସେପରି କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ଘଟି ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଠଗଡ଼ରୁ ପାଶ କଲା ପରେ କଟକର ପ୍ୟାରୀ ମୋହନ ଏକାଡେମୀରେ ପଢ଼ିଲି ଓ ଗୋପାଳଜୀ ଗଳିରେ ଥିବା ସାମନ୍ତ ହଷ୍ଟେଲରେ ରହିଲି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ -କରଣ ଭେଦଭାବ ଅତି ଯୋର ସୋରରେ ଚାଲିଥାଏ । ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ତଦାନିନ୍ତନ ନେତା ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଭେଦଭାବ ହେତୁ ପରସ୍ପରରେ ଘୌଘାସ୍ୟ ନଥିଲା ।

ମୁଁ ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ରାଜୁନା ଖୋର୍ଦ୍ଧା ହାଇ ସ୍କୁଲରେ ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ପଢୁଥିଲେ । ସେ-ପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଡିଗ୍ରିଆରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଦେଘାନ ଥାନ୍ତି । ଲାଞ୍ଚ ଦିଆନିଆ ଏକ ସାଧାରଣ କଥା ହେଉଥାଏ । ରାଜୁନା ମୋତେ କଟକକୁ ସମ୍ଭାଦ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଓ ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ‘ଆଶା’ ପତ୍ରିକାରେ ସେ ସମ୍ଭାଦ ଛପାଇଥାଏ । ଦୁଇ ତିନିଥର ଡିଗ୍ରିଆ ସମ୍ଭାଦ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପରେ ଡିଗ୍ରିଆରେ ବଡ଼ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଖେଳିଗଲା ଏବଂ ସମ୍ଭାଦ ଦାତା କିଏ, ତାହା ଖୋଜା ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଯେ ସମ୍ଭାଦ ଦାତା, ପରେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ତେଣୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ରଗବାନ ପଣ୍ଡା ରାଜୁନାଙ୍କୁ ଶିଖାଇ ଗୋଟିଏ ସମ୍ଭାଦ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଲେଖାଇ କଟକକୁ ମୋ’ ଠିକଣାରେ ପଠାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଲେ । ରାଜୁନା ଏ ଚକ୍ରାନ୍ତ କିଛି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଚିଠି ଡାକ ଘରକୁ ନିଜେ ନେଉଥିବା ବେଳେ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଦେଘାନଙ୍କ ଆଦେଶରେ

ତଦାନନ୍ତନ ପୋଲିସ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଖାହିଦ ମିଆଁ ରାଜୁନାକୁ ଗିରଫଦାର କଲେ ଓ ଚିଠିଟି ଜବତ କଲେ । ଫକୀର ସୁମନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାଜୁନାକୁ ଟ ୨୦୦ ଜାମିନ୍ ରେ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ଢେଙ୍କାନାଳର ସ୍ୱର୍ଗତ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ ନରସିଂହ ପୁରର ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଆନ୍ତି । ରାଜୁନାକଠାରୁ ଯେଉଁ ଲେଖାଟି ଜବତ ହେଲା ସେଥିରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଲାଞ୍ଚ ନେଇ ଥିବାର ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା । ଏବଂ ରାଜୁନାକୁ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକକୁ ନରସିଂହ ପୁରରୁ ବାପା ତାକି ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଏହା ସ୍ଥିର କରାଗଲା ଯେ ଏ ଲାଞ୍ଚ ଦିଆ ନିଆ ବିଷୟ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସେତେବେଳେ ସୁଦର୍ଶନ ରାଏ ସିଂହ (ପରେ ରାଜା ସୁଦର୍ଶନ ଚମ୍ପୂତି ସିଂହ) ଦେଓାନଙ୍କ ପାଖରେ କାମ ଶିଖୁ ଆନ୍ତି । ଦେଓାନ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବାପା ଓ ବଡ଼ବାପା ଚିନ୍ତାମଣି ଛାମୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ତଦାନନ୍ତନ ରାଜା ବନମାଳି ଚମ୍ପୂତି ସିଂହଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲେ, ଆମେ ଏ ଲାଞ୍ଚ ଦିଆନିଆ ପ୍ରମାଣ କରାଇବୁଁ । ତା’ ପରେ ତିଗିରିଆ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ପଡୋଶୀ ରାଜ୍ୟ ଆଠଗଡ଼, ଢେଙ୍କାନାଳ, ବଡ଼ମ୍ବା, ବାଙ୍କୀ ଡମପଡ଼ାର ଗ୍ରାମ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ତିଗିରିଆ ରାଜବାଟୀ କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦିନରେ ତମ୍ବା, ତୁଳସୀ, ଶାଳଗ୍ରାମ, ହରିବଂଶ ପୋଥି ବାଘ ଛାଲ ଗୋଟିଏ ଆକିରେ ରଖାଯାଇ ଆମ ଦେଉଳ ପୂଜକ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା ନେଇ ରାଜାଙ୍କ ଛାମୁରେ ରଖିଲେ ଏବଂ କଥା ହେଲା ଯେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନେ ହଲପ କରି କହିବେ ଯେ ସେମାନେ ଦେଓାନଙ୍କୁ ନିଜେ କିଛି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ଅବା କେହି ଦେବାର ସେମାନେ କିଛି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ବା ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି ।

ଉପସ୍ଥିତ ଉଦ୍‌ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସଂପତ୍ତାର ବୁଦ୍ଧି ଚୈଧୁରୀ ଓ ପଙ୍କାଳ ଦଳବେହେରା ଯେଉଁ ମାନେକି ରାଜାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ଥିଲେ, ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ରାଜା ସାହେବଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ସେମାନେ ହଲପ କରି ବଂଶ ନାଶ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଉକ୍ତଲୋକମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଦେଓାନ ଲାଞ୍ଚ ନେବା ସତ୍ୟ । ସାଜେ ସାଜେ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଓାନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରାଗଲା ଓ ଯୁବରାଜ ସୁଦର୍ଶନ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ସର୍କାରି ଧନ ଆୟସାତ କରିଥିବାରୁ ସମସ୍ତ ଟଙ୍କା କ୍ଷତି ପୁରଣ ବାବଦରେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ଦେଲେ । ରାଜୁନାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ମାମଲା ବନ୍ଦ କରାଗଲା ।

ମୋର କଟକ ଅବସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ‘ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ’ ‘ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ’ ପରି ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ରେ ଯୋଗ ଦେଲି । ଏବଂ ନିୟମିତ

ଭାବରେ ମେତିକାଇ ସ୍କୁଲକୁ ଗୋଟାଏ ସେବା କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲି । କଟକରେ, ଯେଉଁଠାରେ ଅସହାୟ ଅନାଥ ଲୋକ ଗୋଟାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ମରୁଥିଲେ, ସହାୟ ପାଇଲା ମାତ୍ରେ ସ୍ବାମୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜ, ଅଦ୍ୱୈତ ଚରଣ ଦାସ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଶବ୍ଦ ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲି । ମୁଁ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ ପାଶ କଲାପରେ ‘କଟକରେ ପେୟାରସ୍ ଆସୋସିଏସନ୍’ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦାସ ତାର ସଭାପତି ଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲି । କଟକରେ ସେଇ ପ୍ରଥମ ମୁନିସିପାଲିଟି କମିଶନର ମାନଙ୍କର ନିର୍ବାଚନ ଆମ ଆସୋସିଏସନ୍ ତରଫରୁ କରାଯାଇଥିଲା ଓ ଆମେ ବହୁସ୍ତେତ୍ସରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲୁ । ମୁଁ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ ପାଶ କଲାପରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇଲି । ସେତେବେଳେ କଲେଜ ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଜକୋଟ ଓ କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି ସେଇଠାରେ ଥିଲା । ମୁଁ ଦେଓସାନ ବାହାଦୁର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ମାନଙ୍କର ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ରାବେ ଥିଲି । ସେ ବର୍ଷ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ି ହେବାରୁ ସ୍ବର୍ଗତ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କର ପ୍ରରୋଚନାରେ ମୁଁ ଓ ସ୍ବର୍ଗତ ପିତାମ୍ବର ମିଶ୍ର, ଯେ କି ପରେ ପାଟନା ହାଇକୋର୍ଟର ଜଜ ହୋଇଥିଲେ ପ୍ରଥମେ ବୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼ ନେଇ ଜେନାପୁର ବଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ବ୍ରଜ ସୁନ୍ଦର ବାବୁ ଆମ ସଙ୍ଗରେ ବଙ୍ଗାଳି ହୋମିଓପାଥୀକ ଡାକ୍ତର ପଠାଇଥିଲେ । ଆମେ ଜେନାପୁର ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ରହି ସେହି ପୋଲରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଆର ପାଖକୁ ଯାଇ ବୁଡ଼ା ଚାଉଳ ବାଣ୍ଟୁଥିଲୁ । ଦିନେ ଦି’ ଦିନ ପରେ ଠକର ବାପା ଓ କଟକ କଲେଜ ଓ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ର ସବୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳର ଲୋକଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆଜି ଇତିହାସର କଥା ହୋଇ ରହିଛି । କେତେ ଲୋକ ଘର ଚାକ ଉପରେ, ଗଛ ଉପରେ ବସି ଥାନ୍ତି । କେତେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଚାକ ଉପରେ ପ୍ରସବ କଟିଆ’ନ୍ତି । ଡଙ୍ଗାରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରେଳ ସଡ଼କ ଉପରକୁ ଅଣା ଯାଉଥାଏ । ଦିନକର କଥା ମୋର ମନେ ଅଛି । ସେ ବଙ୍ଗାଳି ଡାକ୍ତର ସବୁ ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟାରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ପାଇଁ ଔଷଧ ଦେଲେ । ମୁଁ ଖାଇସାରି ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ପୋଲ ପାର ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲୁଁ । ନଦୀ ମଝିରେ ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଘୁରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ରେଳ ପୋଲକୁ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଲି । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଲିରେ ଉତ୍ତଳମଣି ଗୋପବଂଧୁ ଓ କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ ନର ଆର ପାରିରୁ ଫେରୁଥିଲେ । ମୋତେ ଏକୁଟିଆ ଠିଆ ହୋଇ କାନ୍ଦୁଥିବାର ଦେଖି ମଧୁବାବୁ କାରଣ ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ଡାକ୍ତର ଔଷଧ ଦେଉଥିବା କଥା କହିଲି । ମୋତେ ସେଇ ଟ୍ରଲିରେ ବସାର ଦୁଇ ମହାପୁରୁଷ ଡାକବଙ୍ଗଳାକୁ ଆଣିଲେ । ବଙ୍ଗାଳି ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କୁ ଡାକି କି ଔଷଧ ଦେଉଛ ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଦେଇଟି ବୋଲି କହିବାରୁ ମଧୁବାବୁ

ତାଙ୍କୁ ଜାଣଣ ରାଜି ଦେଲେ । ସେତିକିରେ ତାହାର କଟକ ପକାଇ ଆସିଲେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଗୋଟିଏ ଜାଲି ବୋଟରେ ମୁଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାମୁଏଲ ଦାସ ଯେକି ରେଭିନ୍ୟୁ କମିଶନର ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ୟାଞ୍ଚକ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ବୋଟଟି ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଯାଇ ଗୋଟାଏ ବୃଦ୍ଧା ଦେହରେ ଲାଗି ଯିବାରୁ ଆମେ ମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲୁ । ବନ୍ୟା ଅଞ୍ଚଳରେ ଆମକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ମାସ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସର ନାମ ଗନ୍ଧ ଶୁଣା ନଥିଲା । ନାଗ ପୁରରେ କଂଗ୍ରେସର ଏକ ଅଧିବେସନ ହୋଇ ଭାରତରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁହେବାର ଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ।

କଲିକତାର ଏକ ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମତରେ ଯଦି ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଦେଶ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଏଥିପାଇଁ ଦେଶକୁ ତିନି ଚାରି ମାସ ସମୟ ଦିଆଗଲା । କଲିକତା କଂଗ୍ରେସରେ ଯଦି ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାରେ କିପରି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିବ ତାର ଏକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଲାଗି ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାକ୍ଷୀ ଗୋପାଳକୁ ଏକ ବହୁ ମିଳନ ଡାକିଥିଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ଗଞ୍ଜାମରୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ଶଶି ବୃଷଣ ରଥ, ସ୍ୱର୍ଗତ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡା, ସମ୍ବଲପୁରରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର, ବାଲେଶ୍ୱରରୁ ମୁକୁନ୍ଦ ପ୍ରସାଦ ଦାସ, କଲିକତାରୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ନିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ନନ୍ଦ କିଶୋର ଦାସ ବ୍ରଜ ବନ୍ଧୁ ଦାସ ଓ କଟକରୁ ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜ ନିକୁଞ୍ଜ କିଶୋର ଦାସ, ଦିବ୍ୟ ସିଂହ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ମୁଁ ଯୋଗ ଦେଇ ଥିଲୁ । ସାକ୍ଷୀ ଗୋପାଳର ତ୍ୟାଗୀ ମହାପୁରୁଷ ମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ । କଥା ହେଲା କଲିକତା କଂଗ୍ରେସରେ ଯଦି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଶ୍ଚ ହୁଏ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭାତତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ପରି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିବ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଛାତ୍ର ମାନଙ୍କୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଓ ଓକିଲ ମୁକ୍ତିୟାର ମାନଙ୍କୁ ଅଦାଲତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଡାକିବା ଦିଆଯିବ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ପୁର ପଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆମେ ମାନେ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଲୁଁ । ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ବୀରବର ସାମନ୍ତ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶୁଭାଗମନ ହେଲା । କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଇ ବାଲିରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କର ସମାବେଶ ହେଲା । ମୋର ପିତା ମଧ୍ୟ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଗି କଟକ ଯାଇଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ସାରିବା ପରେ କାହାର କଣ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବାର ଅଛି ବୋଲି ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ପିତା ମହାତ୍ମା

ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ ଆମେ ସବୁ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା, ବିକ୍ରିଶ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟୟ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେ କାହିଁକି ଯୋଗ ଦେବୁଁ । ଉତ୍ତରରେ ମହାତ୍ମାଜୀ କହିଥିଲେ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ବିକ୍ରିଶ ଶାସନର ଏକ ଅଙ୍ଗ । ବିକ୍ରିଶ ଶାସନ ଦୁର୍ନୀତି ଗ୍ରସ୍ତ, ତେଣୁ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁର୍ନୀତା ଗ୍ରସ୍ତ । ତେଣୁ ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ଶାସନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋର ସେତେବେଳେ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି ଶୁଣି କଟକର ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ମୋତେ ବାରଣ କରୁଥିଲେ ତାହା ଆଉ ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ଗଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ବାବୁଙ୍କ ଘର ଛାଡି ଦେଇ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ଆସି ରହିଲି । ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀ ମାନଙ୍କରେ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱେଚ୍ଛା ସେବକ ମାନଙ୍କୁ ଦଳ ଦଳ କରି ମଫସଲ ମାନଙ୍କୁ ପଠାଉଲା । ସ୍ୱର୍ଗତ ନିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ କୃଷକସ୍ତ୍ର ରାୟ ଓ ମୁଁ ତିନିଜଣ ଡେକାନାଲରେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମେ ଡେକାନାଲ ଗଲୁଁ । ସେତେବେଳେ ଡେକାନାଲ କୋର୍ଟ ଅଫ ଉଆଡସ ଓ ରାୟବାହାଦୁର ରାଜ କିଶୋର ତ୍ରିପାଠୀ ସୁପରି ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଆନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ବାଧା ଦେଲେ ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ସତା କରି ମାରିବା ପରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବାବାଜୀ ରାମ ଦାସ, ଅଲେଖ ପ୍ରସାଦ ଦାସ, ପ୍ରତାପର ମିଶ୍ର, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପତି ଆମ ମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ହେବାପାଇଁ ଆସିଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପତି କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଚାର ଛାଡିଦେଇ ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ି ଡାକ୍ତର ହେଲେ ଓ ପ୍ରତାପର ମିଶ୍ର ଆଡଭୋକେଟ ଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ କଟକରେ ଛାଡିଦେଇ ମୁଁ ଘରକୁ ଆସିଲି । ପରେ ପାଞ୍ଚ ସାତ ଦିନ ରହିବା ପରେ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଡିଗ୍ରିଆ ରାଜ୍ୟ ଛାଡି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରୁ ଆଦେଶ ନାମା ପାଇଲି । ଉକ୍ତ ଆଦେଶ ନାମାରେ ଲେଖାଥିଲା ଯେ ତୁମେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ନନ୍ କୋଅପେରେଟର ଥିବାରୁ ଏ ରାଜ୍ୟରେ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତୁମକୁ ଆଦେଶ ଯେ ତୁମେ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଜିଲ୍ଲାରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ଯିବ । ବିନା ଅନୁମତିରେ ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ ଆଦେଶ ପାଇ ଡିଗ୍ରିଆ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଲାଗିଥିବା ବାଙ୍କୀର ମଣିପୁର ମୌଜାରେ ୩୦ ଦିନ ରହିଥିଲି । ଏବଂ ଡିଗ୍ରିଆ ଭାର ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସଭାର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲି । ଗଦାଧର ପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଭୂଞ୍ଜ ରଗଡି ମୁଣ୍ଡିଆରେ ସଭା ହେବା ପାଇଁ ନୋଟିସ ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ତାର ପୂର୍ବ ଦିନ ରାତିରେ ଗୋଟିଏ ସାଇକଲ ଯୋଗାଡ କରି ସଡକର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଗ୍ରାମ ମାନଙ୍କରେ ନୋଟିସ ବାଣ୍ଟି ଦେଇ ଯାଇଥିଲି । ଏବଂ ଦିନ ୪ଘଣ୍ଟା ବେଳେ ଭୂଞ୍ଜ ରଗଡି ମୁଣ୍ଡିଆରେ ବିରାଟ ଜନ ସମାଗମ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲି । ବାଙ୍କୀର ତଦାନିନ୍ତନ

ତେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ବରେନ୍ଦ୍ରକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଅଧିକାରୀ ବାଙ୍କୀ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରାଇ ଦେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ମୁଁ ଡିଗ୍ରିଆରୁ ଯାଇ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ କେତେକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ନେଇ ବାଙ୍କୀ ଯିବାକୁ ମୋତେ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମୁଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ନେଇ ବାଙ୍କୀରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସଂବାଦ ବାଙ୍କୀରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଏବଂ ଆମ ମାନଙ୍କ ସହିତ କେହି ଯେପରି କଥା ବାର୍ତ୍ତା ନ କରନ୍ତି ଆମକୁ କିଛି ଖାଇବାକୁ ନ ଦିଅନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ବଡ଼ କତା ଚାରିଦିନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଦୁଇଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ମାନଙ୍କୁ କିଛି ଖାଇବାକୁ ମିଳି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଡିଗ୍ରିଆରୁ କିଛି ଚୁଡ଼ା ମଗାଇ ନେଇଥିଲି । ଚୁଡ଼ା ଖାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିକା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ମଣ୍ଡପରେ ଆମେମାନେ ଶୋଇଥିଲୁ । ଚାରିଦିନ ପରେ ଆମେ ଦାରା ସାହି ପାଖ କୁଅ ଚାନ୍ଦିନୀରେ ଶୋଇଥିବା ସମୟରେ ବାଙ୍କୀର ବଦାନ୍ୟ ପଟାବାର ସ୍ୱର୍ଗତ ମଦନ ପାତ୍ର ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡିରେ ତାଲି ଚାଉଳ ପରିବା ପ୍ରଭୃତି ଏକାଠି ରାନ୍ଧି ସେଇ କୁଅ ଚାନ୍ଦିନୀ ଉପରେ ରଖିଦେଇ ଗୋଟିଏ ବାଉଁଶ ନଳରେ ଦୂରରୁ ମୋର ଗୋତକୁ ହଲାଇ ଦିଅନ୍ତେ ମୁଁ ଉଠିବାରୁ ମୋତେ ଆତିକାର ସଙ୍କେତ ଦେଇ ତାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଉଠି ସେତକ ଖାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିକା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡିଆ ତଳେ ଥିବା ପାଣି ପିଇଲୁ । ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କଟକରୁ ରାଜକୃଷ୍ଣ ବୋଷ ଆସିଲେ । ଏବଂ ଗୋଟିଏ ହାଟ ପାଳିରେ ତୁଳସୀପୁର ସଡ଼କ ଉପରେ ସଭା କରାଗଲା । ରାଜକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର ଡେକ୍ଟେସନୀ ବନ୍ଧୁତାରେ ସମସ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକୀ ନିଧି ସକାଶେ କିଛି ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ କରା ଯାଇଥିଲା । ବରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ ହେବାର ଦେଖି ବଡ଼ ଉଦ୍‌ଘୋଷ ହୋଇଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁ ରଖିବା ଲାଗି ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭାଗିରଥୀ ମହାପାତ୍ର ମାନେ ବାଙ୍କୀ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଆମେ ମାନେ ବୈଦେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇଥିଲୁ । ବରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଗୋପେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଦୁଇଟି ଘୋଡ଼ାରେ ଆମ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବୈଦେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ । ରାତ୍ରା କତରେ ଥିବା ଗ୍ରାମ ମାନଙ୍କରେ ଯେପରି କୌଣସି ଲୋକ ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥା ବାର୍ତ୍ତା ନ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲେ । ଆମେ ମାନେ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଏକାଠି ହେବାର ସୁବିଧା ନେଇ କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲୁ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ପଦ୍ମନାଭ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲୋକନାଥ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ କେତେକ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମ ବାଙ୍କୀରୁ ବାହାରି ପ୍ରଚାରର ଦାୟାଦ୍ୱ ନେବାରୁ ଆମେ କଟକକୁ ଫେରି ଯାଇଥିଲୁ । ବରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଅନେକ ଦୋଷ ଥିଲା । ବାଙ୍କୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ ସେତେବେଳେ ସେଇ ସ୍କୁଲର ମୂଳ ପିଣ୍ଡ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ବରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଝଗଡ଼ା ହୋଇ ବରେନ୍ଦ୍ର

ବାବୁଙ୍କ ନାଁରେ ମୁଁ ତଦାନିତନ ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ମାନ ପତ୍ର ଉତ୍କଳ ଦାମିକାରେ କେତେକ ପତ୍ର ଲେଖୁଥିଲି । କଟକ ଯାଇ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ କେତେଦିନ ରହିବା ପରେ ସମ୍ମାନ ପତ୍ର ଲେଖିଲା ଯେ କନିକା ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଉନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛନ୍ତି । ଦାଣେ ଆପଣ ମୋତେ ଆଉ ବାବାଜୀ ରାମଦାସକୁ କନିକାକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ପଠାଇବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ସ୍ୱର୍ଗତ ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ତଞ୍ଜି ଦେଓ ସେତେବେଳେ କନିକା ରାଜା ଓ ସେ ବିହାର ଓଡ଼ିଶାର ଏକତ୍ର୍ୟକିଟି କାଉନସିଲର ଥାନ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପ୍ରଜାବନ୍ଧାବି ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଆଜିର ରାଜା ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରଦେବ କନିକା ରାଜାଙ୍କର ସହୋଦର ଭାଇ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାନ୍ତ୍ରଣ୍ୟ ଏତେ ବେଶୀ ଥିଲା ଯେ ଜଣେ ଜଣକୁ ଆତ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଛିତ୍ର ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲେ । ଆମେ ଯାଇ କନିକା ବାଟରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ପ୍ରାତଃ ସ୍ମରଣୀୟ ଜମିଦାର ରାଧାଶ୍ୟାମ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସିଂହ ଦରଜା, ଯାହାକୁ ସେତେବେଳେ ‘କୋଠା’ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା, ସେଠାରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲୁ । ପରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ କନିକା ଗଲୁ । ବାଟରେ ଆଜିରେ ଆମର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧନା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଭୁଲିବାର ନୁହେଁ । କନିକା ରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଆମେ ଅନୁ ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ ଶୁଣି ଆଜି ରାଜା ଆମ ମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧନା କରିଥିଲେ । ଏବଂ କେତେକ ଗୁପ୍ତ ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ । ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜ ତାଙ୍କ ଭାଇ କ୍ଷେତ୍ର ମୋହନ ମଙ୍ଗରାଜ ଯେ କି ସେ ସମୟରେ ଜଣେ ତହସିଲଦାର ଥିଲେ, ତାଙ୍କ ବସାରେ ରହିଲେ ଓ ଆମେ କନିକା ଚାନ୍ଦବାଲି ରାସ୍ତାର ଉପରେ ଥିବା କଣ୍ଟାପଡ଼ା ନାମକ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବଜାରରେ ଗୋଟିଏ ଘରଭଡ଼ା କରି ସେଠାର ରହିଲୁଁ । ସେତେବେଳେ ରାଜା କନିକାରେ ନଥାଇ ବାଙ୍କାପୁର ପାଟଣାରେ ଥାନ୍ତି । ଏହି ତହସିଲଦାର ମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ହିଁ ଶାସକ ଥାନ୍ତି । କନିକାରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପ୍ରାୟ ୧୨୦ ପ୍ରକାର କର ଆଦାୟ କରା ଯାଉଥିଲା । ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଘରବାରୀ ଉପରେ ରାଜାଘର ତରଫରୁ ନତିଆ ଗଛ ଲଗାଯାଇ ପସଲ ଆଦାୟ କରା ଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାରେ ଲକ୍ଷାଧିକ ନତିଆ ଗଛ ଲଗାଯାଇ ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକା ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରା ଯାଉଥିଲା । ଗଡ଼ଜାତ ରାଜା ମାନଙ୍କର ନିଜର ପୋଲିସ ସଂସ୍ଥା ଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଜମିଦାର ମାନଙ୍କର ପୁଲିସ୍ ସଂସ୍ଥା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚପରାଶି ମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପୋଲିସ ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ପାରୁଥିଲେ ।

କନିକା ଉଲ୍ଲାକା ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଥାଏ । ଅଧା କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଆଜି ଥାନାରେ, ବାକି ଅଧା ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଚାନ୍ଦବାଲି ଥାନାରେ । କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଅଞ୍ଚଳର ନାମ ‘ଛମୁକା’ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଅଞ୍ଚଳର ନାମ ‘ପାଞ୍ଚମୁକା’ । ଉଭୟ

ଇଲାକାର ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଏକ ରକମର ଚନ୍ଦ୍ରୁଥିଲା । ଆମେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ
 ଉତ୍ତର ଇଲାକା ଭିତରେ ପଶି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
 ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଉଥିଲୁ । ଆମେ ମଫସଲରେ ବୁଲିବାରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ଆତଙ୍କ ଜନ୍ମିଲା । କନିକା ରାଜାଙ୍କୁ ପାଟଣାରୁ ଡକାହୋଇ ଅଣା
 ଗଲା । ଦିନେ ଭୋରରୁ ସାତ ଆଠ ଜଣ ଚପରାଶି ଆସି ଆମେ କଣ୍ଠପତା ବଜାରରେ
 ରହୁଥିବା ଘରୁ ଆମର ଜିନିଷପତ୍ର ହାଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡେଇ ବାହାରକୁ ଫୋପାଡି ଦେଲେ ।
 ରାମଦାସ ବାବାଜୀ, ମୁଁ ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ମାନେ ସେଇ ଘର ଆଗରେ ଥିବା
 ଯୋଡିଏ ବର ଓଷ୍ଠ ମୂଳରେ ପଡି ରହିଲୁ । ଏବଂ କଟକ ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ ଅଫିସକୁ
 ସାହାଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ତାର କଲୁ । ସେତେବେଳେ କଟକରୁ କେନ୍ଦ୍ରାପଡା କେନାଲ ଦେଇ
 ଆଇ.ଜି.ଏନ୍ କମ୍ପାନୀ ତରଫରୁ ଚାନ୍ଦବାଲୀକୁ ବାଷ୍ପୀୟ ବୋଟ ଅଳତା ବାଟେ
 ଚାଲିଥାଏ । ଆମ ତାର ପାଇ କଟକରୁ ତାହାର ଅଟଳ ବିହାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଅଦ୍ୱୈତ
 ବଲ୍ଲଭ ଗାଏ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ବାନର ସେନା (ଛୋଟ ଛୋଟ ଫୁଲ ପିଲା
 ପଡୁଆ ପିଲା) ମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଚାନ୍ଦବାଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ କାର୍ଯ୍ୟ
 ବତ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥାଏ । ଚାନ୍ଦବାଲୀରୁ ରାଜ କନିକାକୁ ଯେତେବେଳେ କର୍ମୀମାନେ
 କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସନ୍ତି ସେତେବେଳର କନିକା ଉପାହ କହିଲେ ନ ସରେ । ଆମ ସାଙ୍ଗରେ
 ପଟୁଆର ରାଜ କନିକାକୁ ଚାଲିଥାଏ । ବାବାଜୀ ରାମଦାସ ସେଇ ପଟୁଆର ରେ ବୀର
 ହନୁମାନ ପରି ଚାଳକ ହୋଇଥାନ୍ତି ପଟୁଆର ଯେତେବେଳେ ରାଜକନିକା ରାଜବାଟୀ
 ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା ସେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ପଟୁଆର କୁ
 ରାଜବାଟୀ ଭିତରକୁ ନେଇଥିଲେ । ଏବଂ ରାଜା ଅଟଳ ବିହାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କର ଗୋଟ
ତଳେ ପଡି କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଆଜି ଏକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ ଲାଗିପାରେ ।
 ମାତ୍ର ସେତେବେଳର ବିହାର ଓଡିଶା କାଉନ୍ସିଲର ଏକ୍ସିକ୍ୟୁଟିଭ ମେମ୍ବରଙ୍କ ପକ୍ଷେ
 ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଆମ ମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ବାହାର କରି ଦେଇଥିବାରୁ ରାଜା
 ସାହେବ ଅନୁତାପ କରିଥିଲେ । ଏବଂ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାପର ଦିନ
 ଆମେ ଆମ ଘରେ ରହିବାକୁ ଅନୁମତି ପାଇଥିଲୁ । ସେତେବେଳେ ମିଷ୍ଟର ବି.ଏନ୍.
 ରାୟ ବୋଲି ଜଣେ ଭଦ୍ର ଲୋକ କଟକର ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଆ'ନ୍ତି । ସେ ଏ ଘଟଣା
 ର କିଛି ଦିନ ପରେ କନିକା ଯାଇ ମୋତେ ଡକାଇ ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି
 କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ ନ ହୁଏ ତାହାର ଲକ୍ଷ ରଖିବାକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଥିଲେ ।
 ଏବଂ ସର୍କାର ତରଫରୁ ଗୋପୀନାଥ ପରିଜା ନାମକ ଜଣେ ପୋଲିସ୍ ସବଇନ୍ସପେକ୍ଟରଙ୍କୁ
 ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ କରିବା ନିମିତ୍ତ କନିକାରେ ରଖାଇ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥ
 ବାବୁ କନିକାରେ ରହିବାକୁ ଜାଗା ନ ପାଇ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ରହିଲେ । ଏବଂ ସକାଳ

ସଂଜ୍ଞା ଚାରିବନ୍ଧ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଖୁଆପିଆ କରୁଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ ମୁକାରେ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଦୀକ୍ଷିତ, ଗୟାଧର ସାମଲ, ବନମାଳୀ ନାୟକ, ସହ ବେହେରା ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରଜା ନେତା ମାନେ ଆମକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଅହମ୍ମଦାବାଦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସମସ୍ତେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନକୁ ଯିବାକୁ ସଜବାଜ ହେଲେ । ମୁଁ ଅର୍ଥାତାବରୁ ଯିବାରୁ ନିରସ୍ତ ହେଲି । ମାତ୍ର କ୍ଷୀଣ ଆଶା ରଖି ଆଜି ରଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲି । ଆଜିରଜାଙ୍କୁ ମୋର ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଯିବା କଥା କୁହନ୍ତେ, ସେ ମୋର କେତେ ଟଙ୍କା ଦରକାର ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ଦେହନ୍ତେ ଟଙ୍କା ମୋର ଦରକାର କହିବାରୁ ସେ ଭଗବାନ ପଟ୍ଟନାୟକ ପଟ୍ଟକରଶଙ୍କୁ ମୋତେ ଦେହନ୍ତେ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ସେହି ଦେହନ୍ତେ ଟଙ୍କା ନେଇ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଆସିଥିଲି । ଓଡ଼ିଶାରୁ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ଜଣ ପ୍ରତିନିଧି ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଯାଉଥିଲେ । ମୁଁ ନରସିଂହ ଚରଣ ଚ୍ୟାଉ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜ, ନାରାୟଣ ବୀରବର ସାମନ୍ତ, ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ଦାସ ମାନେ କଟକରୁ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଗାୟା ଭୂଷାଭାଲକୁ ଟିକେଟ କରିଥିଲୁ । ଭୂଷାଭାଲ ପାରହୋର ଯିବାପରେ ଆମେ ଦେଖିଲୁ ଯେ ଆମ ପାଖରେ ଯେଉଁ ଟଙ୍କା ଅଛି ସେଥିରେ ଆମେ ସମସ୍ତ ଉତ୍ତର ଭାରତ ବୁଲି ପାରିବୁଁ । କେବଳ ବମ୍ବେ ବାଦ ରହୁଛି । ତେଣୁ ଆମେମାନେ ବମ୍ବେ ଯିବା ପାଇଁ ଘିର କଲୁ । ମୋ' ପାଖରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଟିକେଟ ଓ ଟଙ୍କା ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଚମଡ଼ା ମନିବ୍ୟାଗରେ ମୁଁ ପାଞ୍ଚଶକ୍ତି ଟିକେଟ ଓ ନଗଦ ୩୯ଟଙ୍କା ରଖି ସେଇ ମନିବ୍ୟାଗଟି ମୋର ଛାତି ପକେଟରେ ରଖି ମୁଁ ପାରଖାନାକୁ ଝାଡ଼ା ଗଲି । ସୌଚ ହେବା ସମୟରେ ଛାତି ପକେଟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ବ୍ୟାଗଟି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁଁ ହଠାତ୍ ଆସି ଚେନ୍ ଟାଣନ୍ତେ ଗାଡ଼ି ବନ୍ଦ ହେଲା । ମୁଁ ସେ ବ୍ୟାଗ ପାଇବା ଆଶାରେ ପଛକୁ ଦୌଡ଼ିଲି । କିଛି ସମୟ ଦୌଡ଼ିବା ପରେ ସେ ଟ୍ରେନର ଗାର୍ଡ ସାହେବ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଗାର୍ଡ ଭ୍ୟାନକୁ ଉଠାଇ ନେଲେ । ଏବଂ ଗାଡ଼ି ଚାଲିଲା । ଜଣେ ବୁଢ଼ା ସାହେବ ସେ ଗାଡ଼ିର ଗାର୍ଡ ଥାନ୍ତି । ସେ ମୋତେ ଗାଡ଼ି ବନ୍ଦ କରିବାର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ମୁଁ ମୋର ଟିକେଟ୍ ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡ ଓ ନଗଦ ଟଙ୍କା ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଗାଡ଼ି ବନ୍ଦ କରିଥିବା ସ୍ୱୀକାର କଲି । ଏବଂ ମୁଁ ଉତ୍କଳ ନ୍ୟାସନାଲ୍ କଲେଜର ଛାତ୍ର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲି । ବିଚାର ଅଦାଲତଙ୍କ ଆଗରେ ଏଇସତ କଥା କହିବାକୁ ସେ ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଗାଡ଼ି ଭିକ୍କୋରିଆ ଚର୍ମିନାଲ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପୋଲିସ ବାଲା ମୋତେ ନେଇ ଷ୍ଟେସନରେ ଥିବା ବିଚାର ବିଭାଗୀୟ ମ୍ୟାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ମୋର ସଜ୍ଞାମାନେ ମୋର ବ୍ୟାଗ ଖୋଲି ପଚାଶ ଟଙ୍କା ବାହାର କରି ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ମୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା କଚିରୀରେ ମୋତେ ଖୋଜି ଖୋଜି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୁଁ କଚିରୀରେ ହାଜର ହେବା ମାତ୍ରେ ମୋତେ ମ୍ୟାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ସାହେବ

ମୁଁ ଗାଡ଼ିବନ୍ଦ କରି ଥିବାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ଗାଡ଼ି ସାହେବଙ୍କୁ କହିଥିବା ଭଳି ଏଠାରେ ତତ୍ତ୍ୱପ ଜ୍ଞାନବନ୍ଦୀ ଦେଲି । ସେ ମୋ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୋତେ ଉଆଣିଙ୍ଗ ଦେଇ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ମୁଁ ବାହାରେ ଆସି ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜ ପ୍ରମୁଖ ମୋର ସଙ୍ଗୀତକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି । ଏବଂ ବିନା ଜୋରିମାନାରେ ମୁଁ ଖଲାସ ହୋଇଆସିଛି, ଏହା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ବନ୍ଦେରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭୁବନାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଘରେ ରହିଲୁଁ । ସେହି ଦିନରେ ବନ୍ଦେରେ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ସେହି ରାତିରେ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଚାଲିଗଲା । ସାବରମତି ନଈ କୂଳରେ କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପ ହୋଇଥାଏ । ଏବଂ ପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କ ଛାଉଣି ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୋଜନାଘର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶ ଭୋଜନାଘରରେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ପେୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ବା ଉତ୍କଳ ବୋଲି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗାଳିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶ ଅଧିବାସୀ ମାନଙ୍କର ସ୍ଥିର ସ୍ଥାନ ଅଛି । ଅହମ୍ମଦାବାଦର ବିରାଟ ଜନସମାଗମ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ବଙ୍ଗାଳି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଥିଲେ । ଆମେ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଯେତେ ପରିଚୟ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକମାନେ ଆମକୁ ବଙ୍ଗାଳି ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସରା ନଥିଲା । ପଞ୍ଜାବ ଭୋଜନାଘରରେ ଦୁଇକପ୍ ଡାତ ଓ ରୁଟି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଡାତ ଉପରେ ଡକ୍‌ସ ବା ଖାଇବା ମୁତାବକ ଭଲ ଘିଅ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ନେତା ଲୋଭରେ ବହୁତ ଘିଅ ଖାଇବାରୁ ତାଙ୍କର ଝାଡ଼ା ହେଲା ଏବଂ ମୁଁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ନ ଦେଇ ଉକ୍ତ ଭଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର ସେବା ସୁଶୁଷ୍କା ସମେତ ଝାଡ଼ା ପୋଛା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି । ଅହମ୍ମଦାବାଦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପରେ ଆମେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲୁଁ । ପ୍ରଥମେ ରାଜସ୍ଥାନର ସୁରମ୍ୟ ନଗରୀ ଜୟପୁର ଯାଇଥିଲୁଁ । ଆମ ଦଳରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଥାନ୍ତି । ସେ ବହୁତ ହାସ୍ୟ ଉଦ୍ଦିପକ ଗଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ ରଖୁଥିଲେ । ପାରିକୁଦ ରାଜା କିପରି ଟ୍ରେନ୍‌ର ଫାଷ୍ଟଲ୍ୟାସ୍ ଡବାରେ ଚଢ଼ି ଲାଠି ସାହେବଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ସେ ଗଳ୍ପ କହି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥିଲେ । ଜୟପୁରରୁ ଦିଲ୍ଲୀ, ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆଗ୍ରା, ଆହ୍ଲାବାଦ ଓ ବନାରସ ଦେଖି କଲିକତାକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲୁ । କଲିକତାରେ ମିଉଜିୟମ ଓ ଚିତିଆଖାନା ଦେଖି ଆମ ଦଳ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରା ଆସିଲା ।

ମୁଁ ପୁଣି ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର କନିକାକୁ ଗଲି । ସେଠାରେ ଆଜି ରାଜାଙ୍କ ସହ

କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା- ମୁଁ କନିକାର କଣ୍ଠପଡ଼ା ବଜାରରେ ରହିବା ସମୟେ ପାଞ୍ଚ ମୁକା ଓ ଛଅମୁକା ଉଭୟ ଇଲାକାର କର୍ମୀମାନେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ରିପାବ୍ଲିକନ୍, କୋରଡ଼ାଚକ, ମତୋ, 'ଘଟେଶ୍ୱର ଅଞ୍ଚଳକୁ ମୁଁ ବରାବର ଯାଉଥିଲି । ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲି । ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ମୋ' ସହିତ ବରାବର ପ୍ରତି ସତ୍ତାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ରଜା ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ମିଳାମିଶା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେତେ ବହୁତା କରିଥିଲି ସେ ସବୁ ମୁଁ ରଜାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିଥିଲି ବୋଲି ସେ ସର୍କାରଙ୍କୁ ରିପୋର୍ଟ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରଣ ଯେତେ ବେଶୀ ବଢ଼ିଲା ରାଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ପରିମାଣ ସେତେ ଅଧିକ ହେଲା । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗିରଫଦାର କରାଗଲା । କନିକାରେ ବାବାଜୀ ରାମଦାସଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ କଟକ ଅଣାଗଲା ଏବଂ ମୋତେ ଗିରଫ କରାଯାଇ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଜେଲ୍ ହାତତଳୁ ଅଣାଗଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରୁ ପୁଣି ମୋତେ ଆଜି ହାତତଳୁ ନିଆଗଲା । ମୁଁ ଆଜି ହାତତଳରେ ଥିଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ତଦାନିତନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ପୋଲିସ୍‌ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଫୌଜ ନେଇ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମେଳି ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କନିକା ଯାଉଥିଲେ । ପୋଲିସ୍ ମାନେ କନିକା ମଫସଲରେ ବହୁପ୍ରକାର ଜୁଲୁମ୍ ଜୁର୍ଜ୍ ଅତ୍ୟାଚାର ଆଦି କରିଥିଲେ । ମୁଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆନନ୍ଦ ଜେନା, ଭଗବାନ ସୁତାର, ଦାନବନ୍ଧୁ ଖଣ୍ଡେଇତ୍ରୀ, ସଦାନନ୍ଦ ରାୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜେଲ୍ ସଜ୍ଜିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ସବୁ ତଥ୍ୟ ଜାଣିଥିଲି । ପାଞ୍ଚ ମୁକା ଓ ଛଅ ମୁକା, ଉଭୟ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ୧୦୭ ଦଫା ମକଦ୍ଦମା ଦାୟର କରାଯାଇଥିଲା । କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଏମ୍.ଡି.ଓ ମିଶ୍ଟର ଭ୍ୟାନଗିରୀ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମ୍ୟାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମୋକଦ୍ଦମା ବିଚାର କରିଥିଲେ । ଏହି ମକଦ୍ଦମାର ପ୍ରଥମ ମୁଦାଲା ମୁଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ମତାଇ ମେଳି କରି ଥିବାରୁ ମୋ' ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଅଭିଯୋଗ । ମୋତେ ମେସଲକୁ ଅଣାଗଲା । ମେସଲ ଖୋଲା ମଇଦାନରେ ହେଉଥାଏ । ମୁଁ ମେସଲରେ ଠିଆ ହେବା ମାତ୍ରେ ମୋ' ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷୀ ପୋଲିସ୍ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଗୋପୀନାଥ ପରିଡ଼ା । ସେ ମେସଲକୁ ଆସିବାକ୍ଷଣି ଯେପରି ମୋ' ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ହଠାତ୍ ସେ ସଞ୍ଚାହାନ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ମୋକଦ୍ଦମାର କାର୍ଯ୍ୟ ବିବରଣୀ ସେତିକିରେ ବନ୍ଦ ରହିଲା । ବିଚାରପତି ଗ୍ରୀକେନ୍ ସାହେବ ମୋତେ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ମୁଁ କହିଲି ଏ ଉଦ୍‌ବୁଲୋକ ଛଅ ମାସ କାଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ ୪ବକ୍ଷ ମୋ' ସହିତ ଖୁଆପିଆ କରୁଥିଲେ । ଏବଂ ମୋ ସହିତ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ପ୍ରୀତିଧାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ଏପରି ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ

ଥିବା ସବୁ ସେ ମୋ' ବିରୁଦ୍ଧରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେବାକୁ ଆସିବା ତାଙ୍କ ବିବେକାନୁମୋଦିତ ହେଲାନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋତେ ଦେଖି ସଞ୍ଜାହାନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତା' ପରଦିନ ବିଚାର ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଚାଲିଲା । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷୀ ଗୋପାବାବୁ ଦାରୋଗା, ଯଦୁମଣି ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ କ୍ଷେତ୍ରମୋହନ ମଙ୍ଗରାଜ ମୋର ଦ୍ଵିତୀୟ ସାକ୍ଷୀ । କଂଗ୍ରେସ ନୀତି ମାନି ମୁଁ ଟାଇଲଜାମିନ୍ ଦେଲିନାହିଁ । ତେଣୁ ଏକ ବର୍ଷ ଅଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଆଦେଶ ହେଲା । ମୋରି ପରି ପାଞ୍ଚ ମୁକା ଏବଂ ଛ ମୁକାର ୧୦୮ ଜଣ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକବର୍ଷ ଲେଖାଏଁ ଅଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଆଦେଶ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ରାଜକନିକା ଦୃଶ୍ୟ ଅତୀବ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଥିଲା । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ବିଚାର ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦେଘ୍ଵାନ ବାହାଦୁର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ନାଲି ଆଖି ଯୋଗୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ରହି ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ କଥା ଛାତିଗଲି ଆଜି ହାତରେ ଥିଲାବେଳେ ଆଜି ରଜାଙ୍କ ଘର ଖାନ ତଲାଶ ହୋଇଥିଲା । କେତେଟା ତୋପ କେତେଟା କ୍ୟାବ୍ରିଜ ବନ୍ଧୁକ, କେତେକ ଡିଆରି ଟୋଟା, ଖାଲି ଟୋଟା, ମଧ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପାଇକରା ନାମରେ ଜଣେ କନିକା ରାଜାଙ୍କ ଚରଫ ଲୋକଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଏହି ଖାନ ତଲାଶ ହେଉଥିଲା । ରାଜାଙ୍କ ଗିରଫଦାର କରାଯିବା ସମ୍ଭାବରେ ସେ କିସିରିଆ ନଦୀ ପହଁରୀ ଯାଇ ପଳାଇଥିଲେ । ଏବଂ କଟକରେ ସ୍ଵାମୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଜାମିନ୍ ରେ ରହିଥିଲେ ।

ପାଞ୍ଚମୁକା ଏବଂ ଛ'ମୁକା ଉଭୟ ପଟରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ୧୧୦ ଜଣଙ୍କୁ ଗିରଫଦାର କରାଯାଇଥିଲା । ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କଟକ ଚାଲାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଆଜି ଦୀର୍ଘ ୪୫ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ କଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ଛାତି ଥରି ଉଠୁଛି । ଆମ ୧୦୮ ଜଣଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟାରେ ହାତେ ହାତେ ଛାତି କତା ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଥିଲା ଯେ, ଜଣେ ଲୋକ ପରିଶ୍ରା କରିବାକୁ ଯିବାବେଳେ ଉଭୟ ପଟୁ ଅନ୍ତତଃ କୋଡିଏ ଜଣ ଲେଖାଏଁ ବସିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ପ୍ରଥମ ରାତିରେ ଆମକୁ 'ମେଡା' ବଜାଜାରେ ରଖିଲେ । ସେ ଘରଟି ଏତେ ଛୋଟ ଯେ ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ କୁଳେଇଲା ନାହିଁ । ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଜଣ ପ୍ରାୟ ସେ ଘରେ ହରି ପକାଇଲେ । ସମସ୍ତ ରାତି ଆମ ୧୦୮ ଜଣଙ୍କୁ ବସି ରହିବାକୁ ପଡିଥିଲା । ଚାନ୍ଦବାଲାକୁ ଉଦ୍ବୃଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ରାତ୍ରୀ ଆମକୁ ମାର୍ଚ୍ଚ କରି ଯିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଦି କରରେ ଦୁଇ ଧାତି ପୋଲିଶ ଜଗୁଆଳି ଚାଲି ଥାନ୍ତି । ଏବଂ ସାଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୁନାମଧନ୍ୟ ପୋଲିଶ ସାହେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ର ଘୋଡାରେ ଚାଲି ଥାନ୍ତି । ଆମେ ଉଦ୍ବୃଷ୍ଟ କ୍ଷେସନ ପ୍ଲଟଫର୍ମରେ ବସିବା ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଖଣ୍ଡେ ଖତି ଗୋଟାରିରେ କନିକା ମେଲିର କେତେକ ମୂଖ୍ୟ ଘଟଣା ସେଠି ଲେଖି ଦେଇଥିଲି । ଚୌଧୁରୀ ଭାଗବତ ପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ର ସେତେବେଳେ ବିହାର

ଓଡ଼ିଶାର କାଉନ୍ସିଲର ସଭ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କ ପୁଅ ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଯେ କି ମୋର ଅତି ଆତ୍ମୀୟ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ ସେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । କନିକା ମେଳି ସେତେବେଳର ଏକ ଚାଞ୍ଚଳ୍ୟକର ଘଟଣା ହୋଇଥିଲା । ଏବଂ ଆମକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବହୁ ଦୂରରୁ ଲୋକ ବୁଡ଼ା ଚାଉଳ ବାନ୍ଧି ଆସିଥିଲେ । ମୋତେ ଦେଖିବା ସକାଶେ ମୋର ବହୁ ସୀତାକାନ୍ତ ବାବୁ ତାହାଙ୍କର ତାଙ୍କନାମ ବୈଗୁଣ୍ଡି ବାବୁ ଭଦ୍ରଖ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିଥିଲେ । ମୋର ଇଞ୍ଜିତରେ ଷ୍ଟେସନରେ ଲେଖାଥିବା ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଟିପି ନେଇ ଥିଲେ । ଏବଂ ତାହାହିଁ ବିହାର ଓଡ଼ିଶା କାଉନ୍ସିଲର ‘କନିକା ମେଳି’ର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ହୋଇଥିଲା । ଆମେ ଶହେ ଆଠଜଣ କନ୍ୟାକୁ ରେଳ ଯୋଗେ କଟକ ଅଣାଗଲା । ବାଟରେ ଜେନାପୁର ଷ୍ଟେସନ ଠାରେ ପ୍ରତି କନ୍ୟାକୁ ଜୋଡ଼ିଏ କରି ମୁଡ଼ିମୁଆ ଦିଆ ହୋଇଥିଲା ଓ ମୋ ପାଇଁ ମହାପାତ୍ର ସାହେବ ତିନୋଟି ଆୟ ଆଣି ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସବୁ କନ୍ୟା ମୁଡ଼ି ମୁଆଁ ଖାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ମୁଁ ଆୟ ଖାଇବା ନିତ୍ୟାନ୍ତ ଅଭିଭାବିତ ମନେ କରି ମୁଁ ଟ୍ରେନର ବାହାରକୁ ଆୟ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲି । ଗାଡ଼ି କଟକ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ଆମ କନିକା ମେଳିଆକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ କଟକ ଷ୍ଟେସନରେ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଏବଂ ମୋତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବ୍ରଜ ସୁନ୍ଦର ଦାସ, ଦେଓାନ ବାହାଦୂର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାନ୍ତି ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁଦେବ ସ୍ୱାମୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ କଟକ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆମେ କନ୍ୟା ମାନେ କଟକ ଷ୍ଟେସନରେ ଲାଞ୍ଜନ ବାନ୍ଧି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଉ । ମହାପାତ୍ର ସାହେବ ଏଇ ତିନିଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାଙ୍କୁ ନେଇ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ । ମୁଁ ସେତେବେଳକୁ ମାସକରୁବେଶୀ ସମୟ ହେବ ଖୁଅର ହୋଇ ନଥାଏ । ମୋତେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କର ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । ମୋ ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ଲୁହ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମୋତେ ଜାମିନ୍ ଦେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ସେମାନେ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମେ ଶହେ ଆଠ ଜଣ ବନ୍ଦୀକୁ ମାର୍ଚ୍ଚି କରାଇ କଟକ ସହର ଜେଲକୁ ଅଣା ଯାଇଥିଲା । ଜ୍ଞାନ ବାବୁ ସେତେବେଳେ କଟକ ଜେଲର ଜେଲର ଆଥାନ୍ତି । କନିକା ମେଳିଆ କନ୍ୟା ମାନେ କଟକ ଜେଲକୁ ଆସିଲେ ନାନା ପ୍ରକାର ଗୋଳମାଳ କରିବେ, ଜେଲ ଡାଂଗିଓର ରତ୍ୟାଦି ନାନା ପ୍ରକାରର ଗୁଜବ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥାଏ ।

ରାତି ପ୍ରାୟ ବାରଟା ଗୋଟାଏ ବେଳେ ଜେଲର ବାବୁ ମୋ ପିଣ୍ଡିରୁ ମୋତେ ଉଠାଇଲେ ଏବଂ ଦରଜା ପାଖକୁ ଡାକି କହିଲେ ଆପଣ ଯଦି ଏସବୁ କନ୍ୟା ମାନଙ୍କର ସୁବିଧା କରାଇଦେବେ ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସୁବିଧା ଜେଲରେ ମିଳିବ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱସନା ଦେଇ କହିଥିଲି ଯେ କନ୍ୟା ମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସଂଗ୍ରାସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି,

ତେଣୁ ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ଜେଲରୁ ବାହା
 ବଦଳି ହୋଇଗଲେ । ଓ ନାରାୟଣ ପ୍ରସାଦ ନାମକ ଅତି ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଜେଲର ହୋଇ
 ଆସିଲେ । P.C Millev ନାମରେ ଆଇରିସ୍ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି କଟକର ସିଟିଲ୍ ସର୍ଜନ ଥାନ୍ତି,
 ଓ କଟକ ଜେଲର ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଥା'ନ୍ତି । ସେ ଅତି ଉଦ୍ଭ୍ରତ ଓ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ
 ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅସୀମ ଦୟା । ଏହି ପରି ଅବସ୍ଥା ଥିବା ସମୟରେ ମିଷ୍ଟର ବନାତବାଲା
 ନାମକ ଜଣେ ବୟସ୍କ ବାସୀଙ୍କୁ ବିହାର ଓଡ଼ିଶାର ଜେଲ ବିଭାଗର କର୍ମୀ ରୂପେ ବିହାର
 ଓଡ଼ିଶାର ସରକାର ଆଣିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଦାସ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ
 ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତର
 ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଆସିଲା । ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ଶୁଣି ଓଡ଼ିଶାର ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ମାନେ ବଡ଼
 ଭୀତଚକ୍ର ହୋଇଗଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ଜେଲର ଦୁଇଜଣ Asst ଜେଲରକୁ ସାମାନ୍ୟ
 ଅପରାଧରେ ସସ୍ପେଣ୍ଡ କରିବାର ଖବର କଟକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତେଣୁ
 କଟକଜେଲର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କ ଆସିବାକୁ ବଡ଼ ଭୀତଚକ୍ର ହୋଇ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ଥାନ୍ତି ।
 ଜେଲର ଚାରିଆଡ଼େ ଚୂନ ଲଗାଇ ସଫା ସୁତରା କରାଇ ଦିଆଗଲା । ସେ କଟକ
 ଆସିଲେ । ଆମେ ଆଠଜଣ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀ ଅଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ
 ସ୍ବତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଲୁଗାଚୁଣା ଶିଖୁଥିଲୁ । I.G ସାହେବ ଆସିଲା ଦିନ ଆମେ ଲୁଗାଚୁଣା
 ଖଟଣୀରେ କାମ କରୁଥିଲୁ ଏବଂ ମୁଁ ତିନିଖିଅ ସୁତାକୁ ଏକ ଖିଅ କରିବା ଲାଗି ତିନିଟା
 ନଟେଇରେ ସୁତା ଗୁଡ଼ାଉଥିଲି । ଆମେ ଯେଉଁ ଖଟଣୀରେ କାମ କରୁଥିଲୁ ଜଣେ ଚୋର
 ଆମ ମାନଙ୍କୁ ଜଗିଥାଏ । ମୁଁ ତିନିଖିଅ ସୁତା ଗୁଡ଼ାଇବା ସମୟରେ ତିନିଟା ନଟେଇ
 ଖାଲି ଠକ ଠକ ଶବ୍ଦ ହେଉଥାଏ । I.G ସାହେବ ବୁଲି ବୁଲି ଯେତେବେଳେ ଆମ
 ଘର ପାଖ ଡହାରଖ କରି ଦେଖୁଥାନ୍ତି ସେତେବେଳେ ମୋର ଏଇ ନଟେଇର ଠକ୍
 ଠକ୍ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କ କାନକୁ ବଡ଼ କରୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅତି ରାଗରେ ଆମ ପାଖ ଖଟଣୀରୁ
 ଆମେ କାମ କରୁଥିବା ଘରକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ସେଇ ଚୋରକୁ ଯିଏ କି ଆମକୁ
 ଜଗିଥିଲା, କିଏ ପାଟି କରୁଥିଲା ପଚାରିଲେ । ସେ ମୋର ସହକର୍ମୀ ଗୟାଧର ସାହୁଙ୍କୁ
 ଦେଖାଇ କହିଲା ଯେ ଏଇ ପାଟି କରୁଥିଲେ । ଗୟାଧରବାବୁ ଯେତେବେଳେ ଜୋରରେ
 ପଚାରିଲେ ‘ହଇରେ ମୁଁ ପାଟି କରୁଥିଲି ?’ ସେତେବେଳେ ସେ ମୋତେ ଦେଖାଇ
 କହିଲା, ଏଇ ବାବୁ ପାଟି କରୁଥିଲେ । ସାହେବ ରାଗି ଯାଇ ମୋତେ କି ପ୍ରକାର
 ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଇପାରେ ବୋଲି ଜେଲରକୁ ପଚାରିଲେ । ଜେଲର ଭୀତସ୍ବସ୍ତ ହୋଇ
 Penal diet ଲୁଣ ପକା ଗହମ ସାତଦିନ ପାଇଁ ଦିଆଯାଉ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସାହେବ
 ରାଗି ଯାଇ କହିଲେ ଜେଲ କୋର୍ଟରେ ଯାହା ଅଧିକ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ତାହାହିଁ
 ଯା'କୁ ଦିଆଯିବ । ମୋତେ ଇଂରେଜୀରେ ପଚାରିଲେ ତୁମର ଜେଲ ଟିକେଟ କାହିଁ ?

ମୁଁ ଇଂରେଜୀରେ ତାକୁ ଜବାବ ଦେଲି ମୋ' ଡ୍ଵାର୍ଟରେ ଟିକେଟ୍ ଅଛି । ମୁଁ କାହିଁକି ଇଂରେଜୀରେ ଜବାବ ଦେଲି, ଏହାହିଁ ହେଲା ମୋର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ । ତେଣୁ ସାହାବ ଆଉ ଇନ୍ଦୁପେଟ୍ଟନ ନ କରି ମୋ' ଟିକେଟ୍ ଉପରେ ଅର୍ଡର ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ମୋ' ଟିକେଟ୍ରେ ଲେଖିଦେଇ ଗଲେ ଇଂରେଜୀରେ Chain fellers for 20 days for persisting in talking being personally warned. ସଂଜ୍ଞା ବେଳକୁ ସବୁ କଏଦୀ ମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦ କରାଗଲା । ମୋତେ କେବଳ ପଦାରେ ରଖା ଯାଇଥାଏ । ଜେଲର ନାରଣ ବାବୁ ଅତି ବିସ୍ମୟ ବଦନରେ ଆସି କହିଲେ ଆପଣ ଦଣ୍ଡଟା ଗ୍ରହଣ କରି ନିଅନ୍ତୁ । ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ସାହେବ କହିଛନ୍ତି ସାତଦିନ ପରେ ଏ ଦଣ୍ଡଟା କାଢ଼ି ନିଆଯିବ । ଏହାକହି ମୋ ଟିକେଟ୍ ମୋ' ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ମୁଁ ଟିକେଟ୍ ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭାତ୍ ହୋଇ ରହିଗଲି । ସରକାରଙ୍କ ଜଣେ ଅତି ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀ ଏପରି ତାହା ମିଛ କହିପାରନ୍ତି, ଏହା ପୂର୍ବରୁ ମୋର ଧାରଣା ନଥିଲା । କୌଣସି ପ୍ରକାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଯେ ମିଛରେ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ମନା କରୁଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଏଥିରୁ ହିଁ ତାହାକର ନୀତିତାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ସେହିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଜେଲର ନାରଣ ବାବୁ ଏକ ମୁଠା ଗୋଡ଼ ବେଡ଼ି ଯହିଁରେ କି ଦୁଇଟା ଲୁହା କଡ଼ା ଆଣି ଦୁଇ ମୁଠା ଜଞ୍ଜିର ଓ ମଝିରେ ଏକ ଲୁହାର କଡ଼ା ଥିଲା । ମୋତେ ତାକି ନେଇ ମୋ' ଗୋଡ଼ରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । ଲୁହାର କଡ଼ା ସହିତ ଜଞ୍ଜିର ପ୍ରାୟ ସାତ ପାଉଣ୍ଡ ହେବ । ମୁଁ ସେଇ ଜଞ୍ଜିର ମଧ୍ୟସ୍ଥ କଡ଼ାକୁ ଧରି ବେଡ଼ି ଲଗା ଗୋଡ଼ରେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାଏ । ଏବଂ ରାତିରେ ସେଇ ଜଞ୍ଜିରକୁ ବଢ଼ାଇ ଗାତ ବୋଲୁଥାଏ । ମୋ' ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ି ଦିଆ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ମୀରା ସାହେବ ଓ ଜେଲର ନାରଣ ବାବୁ ଆମର ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଆମ ଡ୍ଵାର୍ଟକୁ ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବେଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ଦିନୁ ସେମାନେ ଆମ ଡ୍ଵାର୍ଟକୁ ଆସିବା ଆସିଲେ ନାହିଁ କି ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଜେଲଖାନାରେ ଥିବା ଭିତରେ ମୋତେ ସାଧାରଣ କଏଦୀ ମାନେ ଭଲ ଆଖିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । କାରଣ ମୁଁ ଜେଲଖାନାରେ ୩/୪ଟା ଜେଲ୍ ଅପିଲ୍ ଲେଖିଥିଲି । ଯହିଁରେ ସତ୍ୟ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଅପିଲ୍ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ଖଲାସ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଜେଲରକ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଡ୍ଵାର୍ଟର କଏଦୀ ମାନଙ୍କର ମୁଁ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱାସ ପାତ୍ର ହୋଇଥିଲି । ଅନୁଗୁଳର ଜଣେ ଉଦ୍‌ଭୋଗ ନରହତ୍ୟା ଅପରାଧରେ (ରାଧାଚରଣ ଦାସ) ଫାସି ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ । ସେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ଆମକୁ ବଡ଼ ଅନୁନୟ କରିଥିଲେ । ଆମେ ଜେଲରକୁ ଯେତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଅଣାଗଲା ନାହିଁ । ତାକୁ

ମୃତ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆ ହେବା ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର କହି ତାଙ୍କର ଖାନାକୁ ଆସିଥାଏ । ସେଠାରୁ ଫାଶି ଦିଆଯିବା ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରକାର ଫାଶି ଦିଆଗଲା ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ମୋର ମାନସପତରେ ଜାଗରୁକ ଅଛି । ମୋ' ଗୋଡ଼ରେ ୩୦ ଦିନ ବେତି ରହିବାର କଥା । ମାତ୍ର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଅବହେଳାରୁ ତାହା ୩୨ ଦିନ ରହିଥିଲା । ଦିନେ ବଡ଼ି ସକାଳୁ ଜଣେ ସାଧାରଣ କଏଦୀ ଟିପ୍ ହେଉ ଓଡ଼ିଆକୁ କହିଲା ଯେ, ମଧୁବାବୁଙ୍କର ବେଡ଼ିର ମିୟାଦ ମାସକରୁ ଅଧିକ ହେଲାଣି ଏବଂ ତାହା କାହିଁକି ଆଜିଯାଏ କଢ଼ା ଯାଇନାହିଁ । ଟିପ୍ ହେଉ ଓଡ଼ିଆ ମୋ' ଟିକେଟ୍ ଦେଖିଲେ ଯେ ତାହା ୩୨ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ସେ ଜେଲରୁ କହନ୍ତେ, ଜେଲର ଆସି ଅତି ବିନମ୍ର ଭାବରେ ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବେତି କଢ଼ା ଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଟିକେଟ୍‌ରେ ଲେଖିବାକୁ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ନମ୍ରତାର କାରଣ ହେଉଛି ମୋତେ ଦେଖିବା ଲାଗି ପ୍ରତିମାସରେ ସ୍ବାମୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ ସ୍ବର୍ଗୀୟ ବ୍ରଜ ସୁନ୍ଦର ଦାସ ଓ ଦେଓ୍ବାନ ବାହାଦୁର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଆସୁଥିଲେ । ମୁଁ କାନେ ତାଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିଦେବି ସେଇ ଭୟରେ ମୋତେ ଜେଲରବାବୁ ଏପରି ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ ମୁଁ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗକରି ସାରିଲିଣି । ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିଲେ ମୋର ଲାଜ ବା କ୍ଷତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ପୁରୁଣା ତାରିଖ ଦେଇ ବେତି କାଢ଼ିବାରେ ମୁଁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲି । ମୁଁ ସେଇ ପୁରାବର୍ଷ ଜେଲ୍ ଖାନାରେ ରହି ଜେଲରୁ ବାହରିଲି ।

ମୁଁ କନିକାରେ ଥିଲାବେଳେ କନିକା ରଜା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ବାହାର କରିଦେବା ପରେ ଆମେ ସେଇ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଥିବା ବରଓଷ୍ଟ ଗଛ ମୂଳରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥିଲୁ । ଲୋକେ ତାହାକୁ ପରେ 'ରାଜୀବଟ' ଆଖ୍ୟା ଦେଲେ ଓ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଗଛକୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରେ ଏ ଗଛକୁ ପୂଜା ଓ ନଡ଼ିଆ ଡଂଗା ହେବା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଛମୁକାରେ 'ସିକା' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ସେ ଗ୍ରାମରେ ରତ୍ନାକର ମହାପାତ୍ର ନାମରେ ଜଣେ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ ରହୁଥିଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭରିଏ ଲେଖାଏଁ ଅଫିମ ଖାଉଥିଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କୁ ସାଂଗରେ ନେଇ ଏବଂ ଗୁସେ ସର୍ବତ ସାଥରେ ନେଇ ତାଙ୍କର ଘରଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ରାତିରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସ୍ବପ୍ନାଦେଶ ବୋଲି କହି, ସେ ସର୍ବତ ଗୁସକୁ ତାଙ୍କୁ ପିଇବାକୁ ଦେଇଥିଲି । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା ଯେ ମହାପାତ୍ର ସେହି ଦିନ ଠାରୁ ଅଫିମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବାର କଷ୍ଟ ସେ ଆଦୌ ଭୋଗ କରିନାହାନ୍ତି ।

ପିଲାଦିନ

ଆଜିକାର ପିଲାଙ୍କର ପିଲାଦିନ ସାଙ୍ଗରେ ଆମ ପିଲାଦିନ କଥା ମିଳେଇ ଦେଖିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ଯେତିକି ଦୁଃଖ ଲାଗେ ତା' ଠାରୁ ବେଶୀ । ମୋ ପିଲାଦିନେ ମୋ ବୋଉ ଖୁଡ଼ାଳ ଛତା ମାଉସୀ ମାମା, ନୂଆ ମା', କଟକ ମାମା ଆଉ କେତେ ଯେ ମାମା ଥିଲେ ସେ ସବୁ ମନେ ପକେଇଲେ ମନ କୁରୁକି ଉଠେ । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ କୁନ୍ତା ମା', କୋକିଳ ବୋଉ, ବସନ୍ତ ମା', ମୂଷା ମା' ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ କାମ କରିବାକୁ ଆସେ ତ କିଏ ତୁଡ଼ା ବିକିବାକୁ । ଯା ଛତା ଉଆସର ସୁନା, ପୁଅ ମା ଆଦି କେତେ କିଏ । ପୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରଅପା, ହାନା ଅପା, ନିର୍ମଳ ଅପା, ସୁଧା ଅପା, ନଳିନୀ ଅପା ଆଉ ଚାରୁ ଅପା ଆଦି କେତେ ପିଉସୀ । ଖୋକାନା, ଚୁନା, ବୁଢ଼ା, ପ୍ରେମ ଅପା, ଗୁଜୁନା ଅପା, ତୁନି, ମନି ଆଦି ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ମେଳରେ ସ୍ନେହ ଆଦର ମିଶ୍ରା ଗପ ଗୀତ, ପହଳି, ଓଷା ପାର୍ବଣର କଥା, ପୁରାଣ ପଢ଼ା ଆଦି ଭିତରେ ବଢ଼ିବାର ଆନନ୍ଦ କଥା ଭାବିଲେ ଆଜିବି ମନ ଜକେଇ ଉଠେ । ଭରିଆ (କେଉଟ), ବିଶ୍ଵନାଥ ସାହୁ (ତେଲି), ବସନ୍ତ ଓ ବ୍ରଜ (ଚଷା) ଏମାନେ ସବୁ ଭାଇ ହୋଇ ମୋ ପିଲା ଦିନକୁ କେତେ ଉର୍ବର କରିଛନ୍ତି କହିଲେ ସରିବ ନାହିଁ । ଆଉ ଆଜିକାଲି ? ଆଜିକାଲି ପିଲାମାନଙ୍କର ବାପା ମା' ବି'ଜଣ କାମକୁ ଗଲେ ପିଲା ଘରେ ଏକା । ବଡ଼ ବେଶୀ ହେଲେ ସ୍କୁଲରେ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଆଉ ସାଙ୍ଗ ପିଲା । ପୁଣି ମୋ ବୋଉ ଯେତେ ଗପ, ପୁରାଣ କଥା ଆଉ ବ୍ରତକଥା ଜାଣିଥିଲା । ମୋ ଝିଅଙ୍କ ବେଳକୁ ତା'ର କାଣିଚାଏ ବି ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଆଜିକାଲି ପିଲାଙ୍କର ମାନସିକତା ସଂସ୍କୃତିର କେଉଁ ଚେରରୁ ରସ ଟାଣି ଉର୍ବର ହେବ ?

ମୋ ପିଲାଦିନେ ଦାଡ଼ିଆ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଆମ ସାଇର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଏକାଠି ଅକ୍ଷର ଶିକ୍ଷା, ପଣିକିଆ, ପ୍ରକୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଆଦି ଶିଖାଉଥିଲେ । ଆଉ ଆଜି ? ଜ୍ଞାନ ଖୁନ୍ତି ପିଲାଙ୍କୁ ଆଗକୁ ବଢ଼େଇବା ଇଚ୍ଛାରୁ ବହି ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବଢ଼ିଲାଣି ଯେ ସେ ସବୁ ବହିର ବୋଝ ବୋହିବାରେ ପିଲାର ପିଲାଦିନ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼େଇ ଗଲାଣି । ପୁଣି ଆଜିକାଲି ଇଂରାଜୀ ମୋହ ଏତେ ବ୍ୟାପି ଗଲାଣି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବଦଳରେ ଇଂରେଜୀ

ପଡ଼େଇବାରେ ପିଲାଟି କି କ୍ଷତି ହେଉଛି ସେ କଥା ଦେଖିବାର ବେଳ କାହାରି ନାହିଁ । ପିଆଜେ, ବେଚେଲହେମ୍ବକପରି ପଣ୍ଡିତମାନେ ପିଲାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣାକରି ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନର ଉତ୍ସାର ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଆମେ ଚାବି ପକେଇ ଦେଇଛୁ । ପିଲାଦିନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତର ସ୍ୱୟଂ-ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଗୋଟିଏରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ତରକୁ ଯିବାରେ ଯେଉଁ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ୱାସ, ପରୀ କଥା, ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ କଥା, ମଣିଷର ବିକାଶ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବଢ଼ି ଆସିଛି ତା'ର ଯେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥାନ ରହିଛି ଏକଥା ସେମାନେ କହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ତାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଛୁ । ଅପର ଭାଷା ଜରିଆରେ ଅସଂବନ୍ଧ ସ୍ତୁତିକୁ ଏକାଠି ଗୁଛିବା ତେଣୁ ଯେ କେତେ ବିଫଳ ଏକଥା ଆମେଦେଖି ବି ଦେଖୁନୁ ।

ପିଆଜେ ପିଲାଙ୍କର ବଢ଼ିବାକୁ, ଅନୁସରଣ କରି ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଯେ ପିଲା ଯାହା ଶିଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବ ତାହା ହିଁ ଶିଖିବ । ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା ଯେ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ପିଲା ଶିଖିବା ପାଇଁ ତିଆରି ହୋଇଥିବ, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସିଏ ଅର୍ଥ ଅବବୋଧ କରିପାରିବ ସେଇ ଭାଷା ହିଁ ତାର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ବାହନ ହେବ । ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କ ଭାଷା, ଅପରିଚିତ ଭାଷାରେ ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କର ଯେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଆଶା ଭରସା ଥାଉନା କାହିଁକି ତା' ପିଲା ପକ୍ଷରେ ଅସାଧ୍ୟ । ପିଲା ଯେଉଁ ଭାଷା ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣିଛି, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସିଏ ମନଇଚ୍ଛା ବାକ୍ୟ ଗଢ଼ିପାରେ, ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ, ଯାହା ତା'ର ଆପଣାର ସେଇ ଭାଷା ହିଁ ତା'ର ଶିକ୍ଷାର ବାହନ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯଦି ତା'ର ସମ୍ପର୍କଯୁଗ୍ମମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା କହନ୍ତି ତେବେ ସିଏ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିଖିଯିବ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଭାଷାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ଇଂରାଜୀକୁ ବିଷୟରୂପେ ଶିଖି ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଇଂରାଜୀ, ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେଲେ ଏହା ଯେ ପିଲା ପକ୍ଷରେ ହାନିକାରକ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭାଷା କହି ବୋଲି ପାରିଲେ ପିଲାଟି ଆଖି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠେ ସେହି ଭାଷାରେ ଲେଖା ପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଶ୍ରେୟ । ଚେରହାନ ସରଳାକରଣରେ ଯେତେ ଚାକଚକ୍ୟ ଥିଲେ ବି ତାହା ପିଲାଙ୍କ ପୃଥିବୀ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ସେଠି ଅପର ଲୋକଙ୍କ ଅନୁଭବର ଅନୁବାଦ, ଆପଣା ଅନୁଭବର ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ପରିବେଶରେ ପିଲାଟି ଜନ୍ମ ସେଇ ପରିବେଶ ସହ ପରିଚିତି ଭାଷାର ପ୍ରଥମ କର୍ମ । ସେଇଥିପାଇଁ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଲା ନାମକରଣ । ମୋ ପିଲା ଦିନର ଶାର (କୋଶଳା, ନେଉଟିଆ, ବଥୁଆ, ଖଡ଼ା, ପୁରୁଣି, ଅନାବନା, ଝୁମୁଡ଼ି, କାନିସିରି, ଆମିଳି ପିତି, ମଦରଜା, ସୁନୁସୁନିଆଁ) ନାଁ ଆଜି ପିଲାଙ୍କ ମୁହଁରେ ହଜି

ଗଲାଣି । ଖାଲି ଶାଗ ନୁହେଁ, ଫୁଲଫଳ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମାଟି ପାଣିର ନାଁ ଆଦିର ଇଂରାଜୀ ପଢୁଆ ଶିଶୁ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ । ପିଲା ଭୁଲାଇଥାଁ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତ ବଦଳରେ ଅର୍ଥହୀନ ‘ବା ବା ବ୍ଲାକ୍ ସିପ’ର ନିରର୍ଥକ ଅନୁକରଣ ଓଡ଼ିଆ ପିଲାଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଉକୁଟେଇବା ବଦଳରେ ବିଭ୍ରାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ।

ଜଣାରୁ ଅଜଣା, ଚିହ୍ନାରୁ ଅଚିହ୍ନାକୁ ଗତି ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷଣ । ବଡ଼ଧରା ପିଲା ତା’ର ଚିହ୍ନା ପରିବେଶ, ଚିହ୍ନା ଲୋକବାକ ଭିତରେ ମାନସିକ ଆଶ୍ରୟ ଖୋଜେ । ପିଲା ସାନ, ବଡ଼ଟା, ଫୁଟିବା ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ, ଶିଖିବା ପାଇଁ ତିଆରି ହେତୁ ଜୀବନରେ ନୂଆ ନୂଆ ଅନୁଭବକୁ ସାଉଁଟି ବଡ଼ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ଶବ୍ଦ ଅଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ସଙ୍କେତ ଅଛି, ଅଥଚ ଭାଗ ବସେଇବାର ଲୋକ ନାହିଁ, ସେପରି ବଢ଼ିବାର ଭୟାବହତା ବିଷୟରେ ଆମେ ଭାବୁଛୁ କି ?

ପଢ଼ିବା ଅର୍ଥ ବହିରେ ଲେଖା ଚିହ୍ନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଖି ଜାଣିବା ନୁହେଁ, ଏହା ଲେଖକର ମନ ସହିତ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରେ । ଯଦି ଲେଖା ବିଷୟ ଆଉ ଗଢ଼ଣରେ ବହି ଆମ ଜଣା ଅନୁଭବରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ହୁଏ, ଯଦି ଲେଖକର ସ୍ୱପ୍ନ ପାଠକର ସ୍ୱପ୍ନରୁ ଅଲଗା ହୁଏ, ଯଦି ଲେଖକର ଧରଣ, ଶୈଳୀ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ପାଠକଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ତେବେ ବିଷୟ କଠିନ ମନେହୁଏ । ତା’ ହେଲେ ଆମେ ହୁଏତ ଅକ୍ଷର କିମ୍ବା ଶବ୍ଦ ଚିହ୍ନ ଚିହ୍ନ ପଢୁ । କିନ୍ତୁ ତା ଠିକ୍ ଅର୍ଥରେ ପଢ଼ିବା ନୁହେଁ ।

ବାକ୍ୟ ଗଠନରୁ ଧରି ପଢ଼ିବା ହେଉ କି ଅର୍ଥଗ୍ରହଣରୁ ଧରି ପଢ଼ିବା ହେଉ ଦିହେୟାକ ଏପରି ଏକ ଜାଗାରେ ମିଳନ୍ତି ଯେଉଁଠି ଚିହ୍ନା ରାସ୍ତା ଅଜଣା ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରେ । ଏହି ରାସ୍ତାର ଗୋଟିଏ ପଟରେ ଗ୍ରହଣ, ଆମ ପୂର୍ବସୂଚନାମାନେ ଯାହା କହି ଯାଇଛନ୍ତି ତାହାରି ଅବବୋଧନ । ରାସ୍ତାର ଅନ୍ୟପଟେ ସର୍ଜନ । ଜଣାକୁ ଧରି ନୂଆ ନୂଆ ଆବର୍ଣ୍ଣର ସୃଷ୍ଟି । ମୂଳକଥା ହେଲା ପରିବେଶର ପରିଚିତି । ଲେଖିବା ପଢ଼ିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି । ଆପଣା ଭାଷାରେ, ଆପଣା ପରିବେଶର ଭାଷାରେ, ଆପଣା ଜଣା ଅନୁଭବରେ ଏହା ମୂଳ । ଯେଉଁମାନେ ଏ କଥାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଇଂରାଜୀରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ସେମାନେ ପିଲାଙ୍କର ପିଲାଦିନ ଟୋରେଇ ନେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ପାଢ଼ିର ପିଲାଙ୍କର ‘ସୃଷ୍ଟିକ୍ଷତା’ ହେବାପାଇଁ ଦାୟୀ ।

□□

ମୋର ପରିଚୟ

ଭାରତ ସରକାର ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ତନଖୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ରେଡି କମିଟି ବସେଇଛନ୍ତି । ସେହି କମିଟି ପାଖରେ ଆପଣା ମତାମତ ପେଶ କରିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ମିଳିଲା । ମୁଁ ଯେଉଁ ମତାମତ ପଠାଇଲି ତାର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ କହିଲି, ୧୯୮୬ ରେ ନୂଆ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଗୃହୀତ ହେଲା । ତା’ପରେ ଭି.ପି. ସିଂହ ସରକାର ଏହି ନୂଆ ନୀତିକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମମୂର୍ତ୍ତି କମିଟି ବସେଇଲେ । ଏହି କମିଟିର ରିପୋର୍ଟ ବିଚାର କରିବାକୁ ଏବେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ରେଡି କମିଟି ବସିଛି । ଭାରତର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାର ଦୁରାବସ୍ଥା ପାଇଁ ଦାୟୀ, ସେଇମାନେ ନୂଆ ବିପ୍ଳବର ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଆଗଭର ହେଉଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ବିପ୍ଳବ ତାକରା ଦେଉଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଞ୍ଚମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ତିଆରିପାଇଁ ଯୋଜନା ଆୟୋଗ ଯେଉଁ ଏଗାର ଜଣିଆ କମିଟି ଗଢ଼ିଥିଲେ, ତାର ସଭ୍ୟ ହିସାବରେ ମୁଁ ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେଇଥିଲି । ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା, ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗତ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧିରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଆପଣମାନଙ୍କ କାଳରେ ଭଲ କରିଥିବାରୁ ଏହାର ଅବନତି ଘଟିଲା କେମିତି ? ଯଦି ବା ଘଟିଲା, ତେବେ ଆପଣମାନେ ନୂଆ ବିପ୍ଳବର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ କିପରି ? ସେତେବେଳେ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପଥୁରିଆ ମୌନତା ଥିଲା । ଆଜି ବି ସେଇଆ । ଏନ ସିଇ ଆରଟି, ଯୁକ୍ତିସି, ଯୋଜନା ଆୟୋଗ ଆଦି ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଇ ସ୍ଥିତି ସ୍ଥାପନତାବାଦୀ ପୁରୁଣା ଲୋକେ ମ୍ୟୁଜିକାଲ ଚେୟାର ଖେଳୁଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳକ ଓ ସ୍ଥିତିସ୍ଥାପକତାବାଦୀ ପ୍ରାଚୀନ ମାନଙ୍କ ସହିତ ନ ଭାଙ୍ଗିଲାଯାଏ ନୂଆ ଶିକ୍ଷାନୀତି ବିକ୍ଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିଷ୍ଫଳ । ମୋର ଏଇ ମନ୍ତବ୍ୟ ତ ବହୁତ ଲୋକଙ୍କୁ କାଟିଥିବ । ଜଣେ ମତେ ପଚାରିଲେ, ଆପଣ ବି ତ ପ୍ରାଚୀନ ଦଳରେ ନାଁ ଲେଖେଇଲେଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କତା ଟିପ୍ପଣୀ କାଟୁଛନ୍ତି କେମିତି ? ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ମତେ ମୋର ପଛ ଜୀବନକୁ ଚଢ଼େଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରେରିତ କଲା ।

ମୁଁ ପ୍ରଥମରୁ ଗୋଟିଏ କଥା ଖୋଲାସା କରିଦେବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁଁ ବୟସ ଜେଦରେ ପ୍ରାଚୀନ ଆଧୁନିକ ଯେଦ କରୁନାହିଁ; ମତବାଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କରୁଛି । ସେଇଥିପାଇଁ

ମୁଁ ଛିତିଛାପନାବାଦୀ ପ୍ରାଚୀନ ମାନଙ୍କ କଥା କହିଛି, ଯୁବକ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଏଇ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ । ତା ନୋହିଥିଲେ ଯୁବକ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳକ ମାନେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ତା ହୋଇନାହିଁ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ମୁଁ ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସାମିଲ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମାନସିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ଵାସ । ଜୀବନସାରା ମୁଁ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରି ଆସିଛି । ଆଜି ତାର କାଣିଚାଏ ପରିଚୟ ଦେଉଛି ।

ଛାତ୍ର ବେଳର କଥା । ନବକୃଷ୍ଣ ଚୈଧୁରୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ । ଗଡ଼ଜାତର ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତି ପାଇବି ବୋଲି ଜଣାଗଲା । ଆର.ଏ ଦୁଇବର୍ଷ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜ ପାଖ ଅନୁଗୁଳ ମେସରୁ ଉତ୍କଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟାନ କଲେଜକୁ ସକାଳେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ସୋପାଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟି ଅଫିସକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଥିଲି । ତେଣୁ ବୃତ୍ତି ପାଇବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବିଶ୍ଵନାଥ ଭାଇଙ୍କ ମାର୍ଚ୍ଚତରେ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ପଢ଼ିବା ଦେଇ ଗୋଟିଏ ସାଇକେଲ କିଣିଲି । ବିଶ୍ଵନାଥ ସାହୁ ସାଉ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଶେଷକୁ ସ ହୋଇଗଲେ । ମୋ ବୋଉକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଦେଇ ବୋଉ କରିଥିବାରୁ ସିଏ ମୋର ଭାଇ । ଏତିକିବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମି ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ନବ ଚୈଧୁରୀଙ୍କ ଲେଖା ବାହାରିଲା । ମୁଁ ତାର ସମାଲୋଚନା କରି ସମାଜରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲି । ତାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଚିଠି ଆସିଲା, ମୋର ବୃତ୍ତି ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସାଇକେଲ ମିଆଦି ଭରଣା କରିବା ପାଇଁ ଭାନେଣି ପଡ଼ିଲା । ଖବର ନେଇ ବୁଝିଲି, ମୋ ଲେଖା ପାଇଁ ବୃତ୍ତି ବନ୍ଦ । ଡି.ପି ଆଇ କହିଲେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଚିଠି ଲେଖିଲେ ପୁଣି ବୃତ୍ତି ମିଳିବ । ଆମ୍ଭ ସମ୍ମାନକୁ ବାଧୁଲା । ଯଦି ସମାଲୋଚନାର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଖୋଲା ସମାଲୋଚନାକୁ ବଞ୍ଚେଇ ରଖିବାକୁ ହେବ, ତେବେ ତାହା ହିଁ ହେଉ । ମୁଁ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲି ନାହିଁ, ବୃତ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

୧୯୫୧-୫୨ର ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ସେ କାଳର ଲୋକଙ୍କର ଏବେ ବି ମନେଥିବ । ତିନିମାସ କାଳ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ବନ୍ଦ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେତେ ଲୋକ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ କଟକ ବାହାରେ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲି । ହାତରେ ହାତକଟି, ଅଣ୍ଟାରେ ରଥ ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା ହୋଇ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ବେତନଟାରୁ କତା ପୋଲିସ ପହରାରେ କଟକ ଅଣା ହୋଇଥିଲି । ସେଇ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନର ଦଣ୍ଡ ସ୍ଵରୂପ ଆମ ତିନିଜଣକୁ ବର୍ଷେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେଇ ତିନିଜଣଙ୍କ ଭିତରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଜଣେ । ମୁଁ ବିଶ୍ଵ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଥମ ହୋଇ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପଦକ ପାଇଲି । କିନ୍ତୁ ତେବେବି ଚାକିରୀ ପାଇଁ ମୋତେ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜରେ ପରିଚାଳନା ବୋର୍ଡ଼ରେ ଦୁଇଟି

ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଅଧକ୍ଷ ବ୍ରଜାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ମୁଁ ସ୍ନେହର ପାତ୍ର ଥିଲି ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ ମୋତେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହାଜିରିକୁ ଡକାଯିବ ଓ ଗୋଟିଏ କ୍ଲାସ ନେବାକୁ କୁହାଯିବ । ସେଥିରେ ଉତ୍ତରୀ ଥିଲେ ମତେ ଚାକେରୀ ମିଳିବ । ମୁଁ ଯଥା ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦେଖିଲି କି ଦୁଇଶ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଗୋଟିଏ କ୍ଲାସ ନେଲି । ବଛାକିମାନଙ୍କର ମତାମତ ମୋ ସପକ୍ଷରେ ଗଲା । ଏଇ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାରେ ମୁଁ ପାଶ୍ ହେଲି । କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧକ୍ଷ ପ୍ରବୋଧ ବାଗଚୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ପ୍ରିୟରାଜନ ସେନ ଗୋଦାବରୀର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ମୋ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ କହିଥାନ୍ତି । ଇଉନିଭରସିଟିରେ ପ୍ରଥମ ପିଲା ତାଙ୍କର ଦରକାର । ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ଛାତ୍ର ଓ ମୋର ପ୍ରିୟତମ ଗୁରୁ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଜରିଆରେ ମତେ ଖବର ପଠେଇଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜରେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟତା ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ମୁଁ ଶୁଭେଚ୍ଛାମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ନେଇ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗଲି ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନ ରହଣି ମୋ ଜୀବନର ବଡ଼ତମ କାଳ । ଏଗାର ବର୍ଷରେ ଦଶଜଣ ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରବୋଧ ବାଗଚୀ, କାନିଦାସ ଉଚ୍ଚାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଫେସର ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମୋ ଜୀବନରେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଆଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ମରଣୀୟ ଶେଷ ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟର ପ୍ରାକ୍ତନ ବିଚାରପତି ସୁଧାରାଜନ ଦାସଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ । ଏଗାର ବର୍ଷରେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଖରାପରୁ ଖରାପ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଥିଲା । ସୁଧାଦାଙ୍କ ଅମଳରେ ବିରଳାଳୟ, ଗୋଏକାଳୟ ହେବା ସ୍ଥିର ହେଲା, ତାର ବାଡ଼ ଘେରା ହୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ବନ୍ଦ ହେଲା ଆଉ ନିୟୁତ୍ତିରେ ରାଜନୀତି ତୀବ୍ର ହେଲା । ସୁଧାଦାଙ୍କ ସହ ମୋର ମତ ବିରୋଧ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିଲା । ଶେଷକୁ ମୁଁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଲାଲ ବାହାଦୁର ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଚିଠି ଲେଖିଲି ।

SR Das has beautified the external body of the campus at the cost of its academic soul. There is no place for people like me. ଏଠି ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ତା ସାଙ୍ଗରେ ମୋ ଇଚ୍ଛା ପତ୍ର । ବ୍ୟୁତ୍ଥାନେ ଆଶ୍ରୟ ହେଲେ ।

ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ମୋ ଜୀବନର ସବୁ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ପୁନା ରହଣି ଏଥିରୁ ବାଦ ଯିବ ବା କାହିଁକି ? ମୋ ଆତ୍ମ ଜୀବନୀର ଉପାବିଜ୍ଞାନ ଓ ମୁଁ ପର୍ବରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏଠି ଗୋଟିଏ କଥା କହି ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟରେ ପ୍ରାକ୍ତନ ମୁଖ୍ୟ ବିଚାର ପତି ପି ବି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଗଡ଼କର ଯେତେବେଳେ ବନ୍ଦେ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ହୋଇ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଉପାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଫେସର ପଦବୀ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାପନ

ବାହାରିଲା, ତହିଁରୁ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଏହା ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରରା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ପିବି ଗଡ଼େନ୍ଦ୍ର ଗଡ଼କରଙ୍କ ନାଁର ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଯେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଜୁଠି ଉଠେଇବା ଅସମ୍ଭବ । ମୋ କହିବା ମତେ ଭାରତରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଏହି ଚାକିରି ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ଦାବୀ ଉପେକ୍ଷା କରିହେବ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଗଡ଼େନ୍ଦ୍ର ଗଡ଼କରଙ୍କ ପୁତ୍ରରାକୁ ଚାକିରି ଦେବାକୁ ହେବ ଏଇ ଦୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ଚାକିରି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁତ୍ରରାକୁ ହିଁ ମିଳିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ବୟେ କାଗଜମାନେ ଗଡ଼େନ୍ଦ୍ର ଗଡ଼କରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲେଖିଲେ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଏକ୍ସପ୍ରେସରେ ମୋ ଦସ୍ତଖତରେ ପ୍ରତିବାଦ ବାହାରିଲା । ଡି.ଏସ୍ କାରାବୀ ‘କରେକ୍ଟ’ କାଗଜରେ ଶେଷ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏହି ନିୟୁତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଲେ । ଏତି ଗୋରାଘାଲା ‘ଓପିନିଅନ’ କାଗଜରେ ଦୁଇ ତିନିଥର ଲେଖିଲେ ।

ମହାଶୂରରେ ସରକାରୀ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନର ସ୍ଥାପନା ମୂଳରୁ ଚୂଳଯାଏ ଲଢ଼େଇ । କେତେବେଳେ ଆଇ.ଏ.ସ୍ ହାକିମ୍‌ଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତ କେତେବେଳେ ବା ପରହିଂସୁକ ଶିକ୍ଷାବିତ ଓ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ । ଲଢ଼େଇର କ୍ଷେତ୍ର ଯେମିତି ଅଲଗା, ପ୍ରଣାଳୀ ସେମିତି ଅଲଗା । ନୂଆ ଶିକ୍ଷା ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ମୁହାଁମୁହଁ ଲଢ଼େଇରେ ଲାଭ ନାହିଁ ଜାଣି ଜାତୀୟ ପୁସ୍ତକ ନୀତି ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶପାଇଲା । ଏସବୁ ଭିତରେ ମୁଁ ଆପଣାର ସାନଲଢ଼େଇ ଜାରି ରଖୁଛି । ଏଇ କେତେଦିନ ତଳେ ହଠାତ୍ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଟେଲିଫୋନ୍ ଆସିଲା । ସେପାଖୁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଖୁବ୍ ମନ ହେଲାରୁ ତାକିଲି । ଆପଣଙ୍କ ଚିଠି ହାଇଦ୍ରାବାଦରେ ଝଡ଼ ଉଠେଇଛି । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲି କୋଉ ଚିଠି ? ହାଇଦ୍ରାବାଦ ସାଙ୍ଗରେ ମୋ ଚିଠିର ସମ୍ବନ୍ଧ କଣ ? ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କହିଲେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ରେଡ୍ଡି କମିଟି ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଚିଠି । ଆମେମାନେ ଏଇମିତି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅଛୁ ଯେ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଲେଖିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଲେଖିବା ଲୋକ ଯେ ଅଛନ୍ତି ସେ କଥା ଦେଖିଲେ ଗର୍ବ ହୁଏ । ଏହାହିଁ ଜୀବନର ପରମ ଲାଭ । ‘ପରମ ସାହୁକାରୀ’ । ଏହାହିଁ ମୋର ପରିଚୟ ।

ସ୍ମୃତି ଚାରଣ

ତିଗିରିଆରେ ମାଛନର ପଡ଼ି, ଢେଙ୍କାନାଳ ଆଉ ଆଠଗଡ଼ରେ ହାଇସ୍କୁଲ ସାରି ମୁଁ ସେତେବେଳେ କଟକ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଲି ସେତେବେଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ (ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ କଲେଜ) ମୋ ଆଗରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲେଜ । ମୋର ସ୍ଥାନୀୟ ମୁରବି ମୋ ବାପାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନ ସଭାର ବାଚସ୍ପତି ଲାଲମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ । ତାଙ୍କର ଗମ୍ଭୀର ଚେହେରା ତଳେ ସ୍ନେହର ଯେଉଁ ଉଷ୍ମ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଥିଲା ତାହା ମତେ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଚାଲିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା ।

ରୋଜରେଶ୍ଚ ବ୍ରଜାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି ଆମର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ୍ । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଆମର ଶ୍ରେୟସର କ୍ଲାସ୍ ନିଅନ୍ତି । ବାଇବେଲ୍ କାହାଣୀ ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା'ଠାରୁ ମଜାର କଥା ଥିଲା ଯେ ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ୍ ମହାନ୍ତି ବାଇବେଲ୍ କାହାଣୀ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଆଗରୁ ଗୋଟିଏ ମୁଖବନ୍ଧ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ କଲେଜ ଆଉ ପଡ଼ିଶା ବକଲି ଗାର୍ଲ୍ ସ୍କୁଲ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ କାନ୍ଥ ଥାଏ । କଲେଜର ପରିସ୍ରାଘର ଟିକିଏ ଦୂର ହୋଇଥିବାରୁ ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା ସଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆମ ପିଲାଏ ସେଇ ଅଧାକାନ୍ଥ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପରିସ୍ରା କରନ୍ତି । ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ୍ ମହାନ୍ତି ଆସି କହନ୍ତି ଯେ The principal of the neighboring school has complained that my boys are misbehaving with their girls. Should we misbehave with them ? କ୍ଲାସର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀରବତା ମଧ୍ୟରେ ସେ କହନ୍ତି No. Aren't they our sisters ? ସେହିପରି ନୀରବତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୁଣି କହନ୍ତି Yes. ତା'ପରେ ସେ କହନ୍ତି । I have told the neighbouring principal that my boys will never misbehave with their sisters.

ମୁଁ ସେତେବେଳେ ମୋ ବଡ଼ ଭିଣୋଇଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଟକ ହୋଟେଲ୍ କଡ଼ରେ ଥିବା ଅନୁଗୁଳ ମେସରେ ରହିଥିଲି । ସେଠୁ ପ୍ରତିଦିନ ଚାଲି ଚାଲି ସକାଳୁ କଲେଜକୁ ଯାଉଥିଲି ଆଉ ଦି ଯହରକୁ ସେଠାକୁ ଫେରୁଥିଲି । ପୁଣି ସଞ୍ଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଯାଇ ରାଜନୈତିକ ବହି ଓ କାଗଜପତ୍ର ପଢ଼ି ଚାଲି ଚାଲି ଫେରୁଥିଲି । ଛାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ, ଗଡ଼ଜାତ ଛାତ୍ର କଂଗ୍ରେସରେ କିଛିଦିନ କାମ କଲାପରେ ସୋସାଲିଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଭିତରକୁ ଚାଣି ହୋଇ ଆସିଲି । ମୋ ବାପା ସ୍ବାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ତାକରାରେ କଲେଜ ଛାଡ଼ି ଉତ୍ତରର ବିଭିନ୍ନ ଜେଲରେ ରହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀବାହାର ହୁକୁମ ପାଇ ଶେଷକୁ ସେ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଠାରେ ରହିଥିଲେ । ମୋ ପିଲାଦିନ ସେଇଠି କଟିଥିଲା । ଶେଷକୁ ମୋ ପାଞ୍ଜିଆ ବାପା (ବାପାଙ୍କ ବାପାଙ୍କୁ ଆମେ ପାଞ୍ଜିଆ ବାପା ଡାକୁଥିଲୁ) ମଲାପରେ ତାଙ୍କୁ ଘରକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ତେଣୁ ରାଜନୀତି ଏକପ୍ରକାର ମୋ ରକ୍ତରେ ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଅର୍ଥନୀତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅନର୍ସ ନେଇ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବିଏ ପଢ଼ିଲି ସେତେବେଳେ ଉତ୍ତମ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମୋର ସମାନ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ମୋର ଅର୍ଥନୀତି ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଅର୍ଥନୀତି ନେଇ ଏମ୍.ଏ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଧର ଦାସ ଓ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ମୋର ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ବି.ଏ ଅନର୍ସ ପରୀକ୍ଷାରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇଲି ମନ କୁଷ୍ଠେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ପ୍ରଫେସର ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ ସେ ଶୁଣିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ବର୍ଷ ଉତ୍ତମଧି ସୁନା ମେଡାଲ ମୁଁ ପାଇବି । ସମସ୍ତେ ଅବାକ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ ସେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବୁଝି ପରଦିନ କହିବେ । ପରଦିନ ସେ କହିଲେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ବିଏ ଅନର୍ସ ଆଉ ଏମ୍.ଏ ପରୀକ୍ଷାଆଁଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ନମ୍ବର ପାଇଥିବା ପିଲା ସୁନାମେଡାଲ ପାଇବ । ସେ ବର୍ଷ ମୁଁ ପାଇଲି । ପୂର୍ବରୁ ଏହା କେବେ ଘଟିନଥିଲା । ଆଜିଯାଏ ମୋ ଜାଣିବାରେ ଏହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହୋଇନାହିଁ । ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ମାୟ ଶ୍ରେଣୀ ରେ ଏମ୍ ଏ ପାଶ୍ କରିଥିବାରୁ ସରକାରୀ କଲେଜରେ ଚାକିରି ପାଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଇ ପରୀକ୍ଷାଫଳ ହେତୁ ସିଏ ସରକାରୀ କଲେଜରେ ଚାକିରି ପାଇଲେ ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରଥମ କରି ରେଡିଓର ବହୁତା ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଲା । ଆମ କଲେଜରୁ ସୁନୟୟ କର ଓ ସମ୍ଭବତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମହାନ୍ତି ଅନୌପଚାରିକ ଭାବେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇ ଏଥିରେ ଭାଗ ନେଉଥିଲେ । ମୁଁ ଆପସି କଲି । ରେଡିଓ ବାଲାଙ୍କୁ ଚିଠି ଦେଲି । ଏ ଦିଗଣ ଯେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବକ୍ତା ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ମୁଁ ଦାବା କରୁଥିଲି ଯେ ଏଥିରେ ମନୋନୀତ ନ ହୋଇ ଆପଣା ଯୋଗ୍ୟତା ବଳରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ । କଣ ହେଲା କେଜାଣି । ସେଥର ସେ ଦୁହେଁ ହାରିଗଲେ । ମୁଁ ଆଉଜଣେ ଛାତ୍ର ଜିତିଲୁ ଓ ରେଡିଓ ବିତର୍କରେ ଭାଗନେଲୁ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ କଲେଜର ପୁଣି ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା । ଆମ ଭିତରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଉଦ୍ଦତାବ କେବେ ନଥିଲା । ଆମ ପାଖରେ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା ଯେମିତି ଉତ୍ସବ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଜନ୍ମ ସେମିତି ଉତ୍ସବ । ଆମ ମାଷ୍ଟଙ୍କ ଭିତରେ ବଙ୍ଗାଳି, ତେଲୁଗୁ

ଓ ମାଲୟଲମ ଭାଷାର ଲୋକ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା କେବେ ମନକୁ ଆସିନାହିଁ । ବରଂ ଆମେ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ପରି ଚଳୁଥିଲୁ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜରେ ନାଁ ତାଙ୍କ ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଡି.କେ ସେନ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର । ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ତାହା ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମମାନଙ୍କ ମନରେ ଶୁଳ ପରି ବିନ୍ଧି ହୋଇରହିଥିଲା । ଆମ ଅକର୍ମଣ୍ୟତା କଥା ଭାବିଲେ ଏବେବି ଲାଜ ମାଡ଼େ ।

ଆମ ବେଳେ କଲେଜ ପିଲା ଓ ପ୍ରଫେସରଙ୍କ ଭିତରେ ଯେପରି ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଆଜିକାଲି ତା' ଥିଲା ପରି ମନେ ହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରଫେସର ଯେମିତି ନାନା ଧନ୍ଦାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ପିଲା ସେମିତି ଓଷଦ ଖିଆ, ଗଞ୍ଜେଇ ଟଣା ଓ ଆପଣା ଶୂନ୍ୟତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ନାନା କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଯେଉଁମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିବାରର ସ୍ନେହ ବନ୍ଧନରୁ ବଞ୍ଚିତ, ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ପରିବାରର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଠି ବାହାରେ ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି ଦେଖିଲେ ବି ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏ ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକେ ଜୀବନ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ । ଆଜିର ସମାଜରେ ଶତକଡ଼ା ନବେ ଲୋକ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜର ଚାରିବର୍ଷ ଆଜି ସ୍ବପ୍ନ ପରି ମନେହୁଏ । ଆଜିକାଲି ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ସହିତ ଏ ସ୍ବପ୍ନମୟ ଜୀବନର ସମ୍ବନ୍ଧ ଦେଖିବା ଓ ରଖିବା କଷ୍ଟ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟକଲେଜରୁ ଯାଇ ରେଭେନ୍ସାରେ ଏମ୍.ଏ ପଢ଼ିଲି । ବିଶ୍ବ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଥମ ହେଲି । ସୁନା ମେଡ଼ାଲ ପାଇଲି । ୧୯୫୨ରୁ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ବ ନେଲି । ଏଥିପାଇଁ ବର୍ଷେ ହରେଇଲି । ବହୁତଥା ବନ୍ଧୁ ହେଲେ । କେତେ ନୂଆ ପୁରୁଣା ହଜିଗଲେ । ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଚାକିରି ଯେ ପ୍ରୟୋଜନ ଏକଥା ହେତୁ ହେଲା ବେଳକୁ ବହୁ କଠୋର ବାସ୍ତବତା ଆଗରେ ଦେଖାଦେଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ କଲେଜକୁ ଚାକିରି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଲି । ଶୁଣିଲି ଯେ ସେଠି କର୍ତ୍ତା ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୋତେ ନେବା ବିଷୟରେ ଦୁଇମତ । ଦଳଙ୍କ ମତରେ ମୁଁ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାଗୀଦାର ହୋଇଥିବାରୁ ମତେ ନେବା ବିପଜ୍ଜନକ । ଆଉ ଦଳଙ୍କ ମତରେ ମୋ ପରି ଲୋକକୁ ନେଲେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତାରେ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁକାବିଲା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜରେ ଏଇ ବାଦାନ୍ତବାଦ ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସଂଯୋଗ ଘଟିଲା । ବିଶ୍ବଭାରତୀ ବିଦ୍ୟାଭବନର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରବୋଧ ବାଗଚୀ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରିୟରଞ୍ଜନ ସେନଙ୍କୁ ଜଣେ ଭଲ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଖୋଜି ଦେବାକୁ କହିଲେ । ପ୍ରିୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ସେ ବର୍ଷର ଭଲ ପିଲାକୁ ଠାବ କରିବାକୁ

କହିଲେ । ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ଗୋଦାବରୀର ବାବୁଙ୍କ ଘର । ତାଙ୍କ ଜରିଆରେ ଏ ଖବର ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲା ।

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ମତାମତ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମତେ ଗୋଟିଏ କ୍ଲାସ ନେବାକୁ ଡକାଗଲା । ତାହାହିଁ ମୋର ପରୀକ୍ଷା । ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦିନରେ କ୍ଲାସ ନେବାକୁ ପହଞ୍ଚିଲି । କ୍ଲାସରେ ଦେଢ଼ଶ ଦୁଇଶ ପିଲା । ମୁଁ ପଢ଼େଇବା ଆରମ୍ଭ କଲି । ମନେ ହେଉଛି ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ କ୍ଲାସ ନେଇଥିଲି । ପଛଧାଡ଼ିରେ ବସିଥିବା ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ୍ ଓ ଶିକ୍ଷକ ମାନେ ଖୁସି ହେଲେ ।

ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ସେଠାକୁ ଚାଲିଗଲି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜରେ ଚାକିରି ନ କରିବାର କ୍ଷୋଭ ବହୁଦିନ ରହିଥିଲା । ଏବେ ବି ମନେ ପଡ଼ିଲେ ମନ ଭିତରଟା କେମିତି ହୋଇଯାଏ ।

ମୋ ସ୍ବପ୍ନର ଦୁନିଆ

ବାସ୍ତବତା ଠାରୁ ସ୍ବପ୍ନର ଦୂରତା ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ମାପି ନାହିଁ କିମ୍ବା ମାପିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିନାହିଁ । ପିଲାଦିନେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଥିବା ହେତୁ ବାବା ରାଜ୍ୟବାହାର ହୁକୁମ ପାଇଲେ । ଆମେ ବେଘର ହେଲୁ । ଗାଁ ଛାଡ଼ିଲୁ । ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ିଲୁ । ମୁଁ ଖେଳସାଥୀ ଛାଡ଼ିଲି । ମତେ ଆଦର କରୁଥିବା ପିଇସିମାନେ, ଉଆସର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ, ମାମାମାନେ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ଆମେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଆସି ରହିଲୁ । ପିଲାମାନେ ଯାଉ କି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ବାପା ବୋଉଙ୍କର ସ୍ବପ୍ନ, ଦେଶକୁ ସ୍ବାଧୀନ ଦେଖିବାର ସ୍ବପ୍ନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ହୋଇ ରହିଗଲା । ବାପା ବୋଉଙ୍କର ସ୍ବପ୍ନ କେତେବେଳେ ଯେ ମତେ ଆକ୍ରାନ୍ତ କଲା, ସେ କଥା ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଦେଶ ବିଭାଗ ହେଲା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ବେଘର ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ଅଜାଣତରେ ମୁଁ ବି ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସାମିଲ ହୋଇଗଲି । ବେଘର ହେବାର ଦୁଃଖ ମୋ ପାଖରେ ସାକାର ହୋଇଗଲା । ଭାରତ ବିଭାଜନରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଦୁଃଖ ମୋ ଦୁଃଖ ହୋଇଗଲା । ଧର୍ମ ନାଁରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଭାଜନ ଘଟେଇଲେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ରାଗ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ଅର୍ମାନ୍ସ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଗୁଳିକରି ମାରିଦେଲା ସେତେବେଳେ ଦେଶକୁ ସ୍ବାଧୀନ ଦେଖିବାର ସ୍ବପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସ୍ବାଧୀନ ହେବାର ଅର୍ଥ ତାହାହେଲେ ବେଘର ହେବା । ସିଏ ଗାଆଁ ଛାଡ଼ି ସହରକୁ ଆସିବା ହେଉ କିମ୍ବା ବିକାଶ ନାଁରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ଆପଣା ଘର, ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକାରୁ ଅଲଗା କରିବା ହେଉ । ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାଳ ଭିତରେ ଏଇ ବାସ୍ତବତା ସାଙ୍ଗରେ ଦୁଃଖାମଣା କରିହେଲା ନାହିଁ । ଭୁବନେଶ୍ବର, କଲିକତା, ବମ୍ବେର ରାଜଦାଣ୍ଡରେ ବେଘର ହୋଇଥିବା ଆଦିବାସୀ ଓ ମଫସଲିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଛାତି ଭିତରେ କଅଣ ଯେମିତି ଛିଣ୍ଡି ଯାଏ ।

ଦ୍ବିତୀୟ ସ୍ବପ୍ନ ହେଲା ସମାଜବାଦ । ଗାନ୍ଧି ଚାଲିଗଲା ପରେ ବାବା ଏକ ପ୍ରକାର ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିରୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ । ସିଏ ତାମ୍ରପତ୍ର ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜେଲ୍ ଯାଇଥିବାର ମୂଲ୍ୟ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ସିଏ କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିରୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧି ନାଁକୁ ବିକି ଚଳିବାର ସିଏ ବିରୋଧ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ବପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ଦେଶରେ ଏକ ଶୋଷଣ ହୀନ ସମାଜବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଗଠନ ପାଇଁ ମୋର ସ୍ବପ୍ନ ଦୀନା ବାହୁଥିଲା । ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ, ରାମ ମନୋହର ଲୋହିଆ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ଅତ୍ୟୁତ

ପଟ୍ଟବର୍ଦ୍ଧନ, ଅରୁଣା ଅସଫଥଲ୍ଲା ଆଉ ଅଶୋକ ମେହେଟାଙ୍କ ନାଁ ଯୁବାପାଠିର ଆକର୍ଷଣ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ, ବାଳ ବିହାରୀ ଦାସ, ବିଶ୍ୱନାଥ ପଣ୍ଡିତ ଆଉ ରବିରାୟଙ୍କ ନାଁ ଏକାପରି ଆକର୍ଷକ ଥିଲା । ଜୟପ୍ରକାଶ ସମାଜବାଦୀଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ନେତା ଥିଲେ । ଲୋହିଆଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧି କଂଗ୍ରେସର ବିଦେଶ ସଚିବ ଭାବେ ବାଛିଥିଲେ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟଜୀ ଗୁରୁ ମାନଙ୍କର ଗୁରୁଥିଲେ । ଅତ୍ୟୁତଜାଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବନା ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କରିଥିଲା । ଅରୁଣା ଓ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ ଅଗଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନର ହିରୋ ଓ ହିରୋଇନ ରୂପେ ଗଣା ହେଉଥିଲେ । ରବି ରାୟ ଛାତ୍ର ଓ ଯୁବନେତା ଥିଲେ । ବିଶ୍ୱନାଥ ପଣ୍ଡିତ ଖାଲି ହରିଜନଙ୍କ ନେତା ନଥିଲେ ସିଏ ଶ୍ରମିକ ନେତା ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ରବିରାୟ କେତେବେଳେ ଯେ ନେତାରୁ ବହୁ ହୋଇଗଲେ ମନେ ନାହିଁ । ନଡ଼ିଆରେ ପାଣି ଆସିଲା ପରି ଏଇ ବହୁତା ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ବହୁତା ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟି ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ବି ଏହି ବହୁତାର ମୂଳଦୁଆ ଏତେ ମଜବୁତ ଥିଲା ଯେ ତା’ ଉପରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଆଶ୍ରୟ ଯେମିତି ସେମିତି ରହିଗଲା । ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ପୁରୀରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ପୋଷ୍ଟର ମାରିଚି, କୃଷକ ପତ୍ରିକା ବିକିଚି । କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଗାନ୍ଧି ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ପ୍ରସେସନରେ ଭାଗ ନେଇଛି । ପାଠକକ୍ରରେ ପାଠପଢ଼ିଚି । ପାଠକକ୍ର ଚଳେଇଚି । ଶ୍ରମିକ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଭାଗନେଇଚି । କୃଷକ ସମ୍ମାନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଚି । ମାତୃବୃନ୍ଦି କାଗଜକୁ ଟ୍ରଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ସପ୍ତମ ଦସ୍ତଖତ ଥିଲା । ଏଇ ଟ୍ରଷ୍ଟକୁ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୋର ସପ୍ତମ ଦସ୍ତଖତ ଥିଲା । କଳାବିକାଶ କେନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରଥମ ମାନିଫେଷ୍ଟୋ ଲେଖିଥିଲି । ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚାର କରିଚି । ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛି । ଥରେ ଦିୱାଲିରେ ଆମେ ଗରବର ଆସଫ ଅଲ୍ଲାଙ୍କ ଗାଡ଼ିକୁ ରାସ୍ତାରେ କିଛି ସମୟ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲୁ । ଚୌଧୁରୀ ବଜାରରେ ଗାସ୍ତ ଶିଡ଼ । ସେଠି ମାତ୍ର ଆଠ ଦଣ୍ଡ ଚଣକୁ ନାଲି ପତାକା ଧରେଇ ଛିଡ଼ା କରେଇଲି । ସ୍ଲୋଗାନ ଦିଆଗଲା । ‘ଏ ଆଜାଦୀ ଝୁଠିହେ । ଦେଶକି ଜନତା ବୁଝା ହେ ।’ ଆସଫ ଅଲ୍ଲାଙ୍କ ଗାଡ଼ି ବନ୍ଦ ହେଲା । ସାଙ୍ଗରେ ଅରୁଣା । ଆସଫ ଅଲ୍ଲା କହିଲେ ମୁଁ ଓହ୍ଲେଇ ଏଇ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ପଚାରିବି, “ଯେ ସାୟଦ ସଚ ହେ କି ଦେଶକି ଜନତା ବୁଝା ହେ । ଲେକିନ ଯେ ଆଜାଦୀ କୈସେ ଝୁଠା ହେ ।” ଅରୁଣା କହିଲେ ତେବେ ମୁଁ ଓହ୍ଲେଇ ପିଲାଙ୍କ ତରଫରୁ ଚବାବ ଦେବି ।” ସେମାନେ ବସି ରହିଲେ । ଦଶ ମିନିଟ୍ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲୁ ।

୧୯୫୩ ରେ ଏସିଆନ ସୋସାଲିଷ୍ଟ ସମ୍ମେଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ସେକାନର ରେଙ୍ଗୁନ ସହରକୁ ଯାଇଥିଲି । ଏସିଆରେ ସୋସାଲିଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆସନ ମରଣର ଛବି ମୁଁ ଦେଖିଥିଲି । ଲିଭିଯିବା ଆଗରୁ ଦୀପ ଯେମିତି ଦପ ଦପ ହେଇ ଜଳିଉଠେ, ମତେ ସେମିତି ଲାଗିଥିଲା । ଉନ୍ନୁ ସେଠିକା ସରକାରର ମୁଖ୍ୟ । ସିଏ ଆମର

ଅତିଥେୟ । ଉବାସ୍ତେ, ବର୍ମାର ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ । ସିଏ ଆମ ଦାୟିତ୍ବରେ ଥିଲେ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ମୁଖପାତ୍ର ଯୁଗୋସ୍ଲାଭିଆର ଉପସଭାପତି ମିଲୋଭନ ଜିଲ୍ଲାସ ପ୍ରତିନିଧି । ଇଣ୍ଡୋନେସିଆର ସଭାପତିଜୀଙ୍କ ଦଳର ନେତା । ବ୍ରିଟେନର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ କ୍ଲେମେଣ୍ଟ ଅଟ୍ଲି ଗ୍ରାଡୁୟ ପ୍ରତିନିଧି ମଣ୍ଡଳର ନେତା । ଭାରତରୁ ଜୟ ପ୍ରକାଶଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିନିଧି ମଣ୍ଡଳ ଯାଇଥିଲା ତହିଁରେ ଲୋହିଆ, ଅରୁଣା, ଅଶୋକ ମେହେଟା, ଆଦିଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଓଡ଼ିଶାରୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ବିବେଦୀ, ବାଙ୍କ ବିହାରୀ ଦାସ, ବିଶ୍ବନାଥ ପଣ୍ଡିତ ସଭ୍ୟଥିଲେ । ମୁଁ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଳ୍ପ ବୟସର ସଭ୍ୟ । ଏହାଛଡ଼ା ସମାଜ, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, କୃଷକ ଆଦି ପତ୍ରିକାର ପ୍ରତିନିଧିୟୁ ମୁଁ କରୁଥିଲି । ଆମେ ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ରହୁଥିଲୁ ସେଠି କଡ଼ା ପହରା । ଘରୁ ବାହାରିଲେ ଦି ଜଣ ସୈନ୍ୟ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଉଥିଲେ । ବିରୋଧ ମାନେ ରେଙ୍ଗୁନ ସହର ଉପକଣ୍ଠରେ ଗୁଳି ବର୍ଷଣ କରି ଚାଲିଯାଉଥିଲେ । ମୁଁ ଓ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସ୍ଥିର କଲୁ ବିନା ସିନ୍ଦ୍ବ୍ୟରିଟିରେ ଆମେ ସହର ଉପକଣ୍ଠକୁ ଯିବୁ । ମୋର ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ବନ୍ଧୁ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ବିହାରୀ ସେଠି ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ି ମଗେଇଲି । ସମ୍ମିଳନୀ ଜାଗାରୁ ବୁଲିବାକୁ ବାହାରି ଗଲୁ । ଆମେ ଏମିତି ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ଆସିଲୁ ଯେଉଁଠି ଅଧଘଣ୍ଟା ଆଗରୁ ଗୋଳିଗୋଳା ଚାଲିଥିଲା । ହଠାତ୍ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ି ଆମକୁ ଅଟକେଇଲା । ଆମେ ବିନା ସିନ୍ଦ୍ବ୍ୟରିଟିରେ ଆସିଥିବାରୁ ଗାଳି ଖାଇଲୁ । ସେଇଠୁ ଫେରିଲୁ । ୧୯୫୩ର ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରୁ ଫେରି ସୋସାଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିବା ସ୍ଥିର କଲି । ଆଜି ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ ଜର୍ଜ ଫର୍ଣ୍ଣାଣ୍ଡେଜ୍, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ ରାମକୃଷ୍ଣ ହେଗଡେଡେଙ୍କ ହଟହଟା ଦେଖିଲେ ହସ ଲାଗେ । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ରବିବୀର୍ୟ ଦାପଟିଏ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ମୋର ରାଜନୈତିକ ସ୍ବପ୍ନ ଉଜ୍ଜ ପରେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଛାଡ଼ିଲି । ୪୫ ବର୍ଷ ପରେ ଫେରିଲା ପରେ ଦେଖିଲି ଗୋଟିଏ ପାଡ଼ି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜଣା ରହିଯାଇଛି । ଏବେ ବେଳେ ବେଳେ ଜଣେ ଅଧେ ପଚାରନ୍ତି, କିଛି ନୂଆ ସପନ ଦେଖୁଛ ? ମୁଁ କହେ, ସପନ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ କଅଣ ସପନ ଆସିବ ? ଆଜିର ବାସ୍ତବତା ସ୍ବପ୍ନର ପରିବେଶ ତିଆରି କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ । ଯେଉଁ ସାନ ସାନ ସ୍ବପ୍ନ ପାଣି ଫୋଟକା ପରି ଉଠୁଛି ସେଇମିତି ସିଏ ଫାଟି ଯାଉଛି । ସଂସ୍କୃତି ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ସେଇପରି ଗୋଟିଏ ସ୍ବପ୍ନ ଥିଲା । ଦି'ବର୍ଷ ପରେ ସିଏ ସାକାର ହେଲା । ଯୁଦ୍ଧିସିର ଚେୟାରମ୍ୟାନ କହିଗଲେ ଭାରତର ୨୬୨ଟି ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ଭିତରେ ଏହା ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଆମ ନିୟମ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ସର୍ବନିମ୍ନ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆମେ ଏତେ ପଇସା ଦେବୁ ଯେ ଆପଣମାନେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସରକାରର ରଣ ଚବିଶ ହଜାର କୋଟି ଟଙ୍କା । କିନ୍ତୁ ଦି କୋଟି ଟଙ୍କା ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଆଜି ସଂସ୍କୃତି ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ମରଣ ମୁହଁରେ । ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ମାଷ୍ଟ୍ର ଚାକିରି ତିଆରି ହେଲା ନାହିଁ । ଅତିଥି ମାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ପଇସା ନାହିଁ ।

ପଡ଼େଇବ କିଏ ? ପ୍ରଥମ ଦି'ବର୍ଷ ପିଲା ଆସିଲେ । ତା' ପରେ ପିଲା ଆସିବା କମିବାକୁ ଲାଗିଲା । କୁହାଗଲା, ପିଲା ନାହାନ୍ତି, ବିଭାଗ ବନ୍ଦକର । ମୁଁ ଚାହିଁଥିଲି ପ୍ରଥମ ବ୍ୟାଚ ପିଲା ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ସରକାରଙ୍କ ମତିଗତି ବଦଳିଯାରେ । ତିନୋଟି ନିଖୁନ ଭାରତ ସେମିନାର ହେଲା । ତାର ରିପୋର୍ଟ ଛପା ହେଲା । ପିଲା ପିଏଚଟି କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ଏହା ଯୁକ୍ତିସିର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ବାକୃତି ପାଇଲା । ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ଯୁନିଅନର ସ୍ବାକୃତି ପାଇଲା । ସରକାର କାମିକା କୁଳପତିଙ୍କି ବଦଳେଇ ନୂଆ କୁଳପତି ଆଣିଲେ । ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ବଞ୍ଚିଯିବ । ବଢ଼ିଯିବ । କିନ୍ତୁ ତା ହେଲାନାହିଁ । ମୋ ସ୍ବପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଆଜି ଜୀବନର ସଞ୍ଜବେଳେ କି ସ୍ବପ୍ନ ବା ଦେଖୁଛି । ନୂଆ ପାଢ଼ିର ଯେଉଁ ପିଲାଏ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେଇମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହକୁ ବଞ୍ଚେଇ ରଖିବା ପାଇଁ କିଛି କାମ କରିବା ହେଉଛି ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ବପ୍ନ ।

କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ିଥିବା ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଠାରୁ ଭଲ ଜାଣା କଅଣ ମିଳନ୍ତା ? ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଆଦର୍ଶର କର୍ମଶାଳା ଶାନ୍ତି ନିକେତନ । ସେଇଠି ପରାସୀ ଭାଷା ପଢ଼ିଲି । ସେଠି ଥିଲାବେଳେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନରେ ଏମ.ଏ ପିଏଚ୍ଡି କଲି । ଭାରତର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସ୍ବପ୍ନ ନେଇ ଆମେରିକାରେ ନରହି ଭାରତ ଫେରି ଆସିଲି । ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କେନ୍ଦ୍ର ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଯୁ.ଜି.ସିରୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠିକାର ରାଜନୀତି ହେତୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ । ଆଉ ଦୁଇଟି ତିନିଟି ଘଟଣା ମତେ ବିବ୍ରତ କଲା । କୁଳପତି ହୋଇ ଆସିଲେ ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟରୁ ସଦ୍ୟସେବା ନିବୃତ୍ତ ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତି ସୁଧୀରଞ୍ଜନ ଦାସ । ସିଏ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍ତରାୟଣକୁ ତାରବାଡ଼ରେ ଘେରେଇଲେ । ତା'ପରେ ପରେ ତାଳଧ୍ବଜ ଓ ଆଉ କେତୋଟି ଜାତୀୟ । ମୁଁ ତାକୁ ଭେଟି କହିଲି ଇଏ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥଙ୍କ ସ୍ବପ୍ନର ଖୁଲାସ । ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଖୋଆଇ ବାଛିଥିଲେ ଅବାଧ ଯିବା ଆସିବା ପାଇଁ । ସିଏ ବଡ଼ଟି ନକସଲ ପ୍ରଭାବ ଦେଖେଇ ତାଙ୍କ କାମର ସଫେଇ ଦେଲେ । ମୋ ମନକୁ ଗଲାନାହିଁ । ସିଏ ବିରଳା ଓ ଗୋଏଙ୍କାକଠୁ ସାହାଯ୍ୟ ଆଣି ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ହଷ୍ଟେଲ୍ କଲେ । ତା ନାଁ ଦେଲେ ବିରଳାଲୟ, ଚନ୍ଦ୍ରାଏଙ୍କାଲୟ । ମୁଁ ତାକୁ କହିଲି, ଗାନ୍ଧି ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବିରଳା ଓ ଅନ୍ୟ ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କ ଠାରୁ ପଇସା ଆଣିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ସେମାନଙ୍କ ନାଁରେ ଘର କରିବା ଏଇ ପ୍ରଥମ । ମୁଁ ଏଗାର ବର୍ଷ ରହିଲା ପରେ ଆଉ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବିନାହିଁ ବୋଲି ବନ୍ଧୁମାନେ ଧରିନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ପତ୍ତ ଆନୁଅରେ ଏହାର ଅସାଧାରଣତ୍ବର ମରଣ ମତେ ଜଳଜଳ ଦିଶିଲା । ମୋ ସ୍ବପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମୁଁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଛାଡ଼ି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିକାଶର ସ୍ବପ୍ନ ନେଇ ପୁନା ଗଲି ।

ଶୂନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳରେ ଦଶଦିନ

ବଡ଼ ଦିନ ଆସି ବି ଆସିନାହିଁ । ପୁନାର ଅଣ୍ଟା କୁହୁଡ଼ି ପଛଆଡ଼େ ଏବେ ବି ମୁହଁକୁଟା ଦେଇଛି । ଭୂମିକମ୍ପର ତର ଦିହସୁହା ହେଲେ ବି ବେଳେ ବେଳେ ଚେତନାକୁ ଝାଙ୍କି ଦେଇ, ଥିଲି- ଥିବି ର ସନ୍ଧିରେ ଅଛନ୍ତି ମଞ୍ଜୁ ଅରେଇ ଦେଉଳି । ପୁରୁଣା ସାଲର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଗୀତି ବୋଲା ଆୟୋଜନ ଚାଲିଛି । ନୂଆ ସାଲର ଅଭିନନ୍ଦନ ଗୀତି ରଚନା ହେବାର ଉପକ୍ରମ ହେଲାଣି, ବିଦେଶୀ ଜାଆର କମିକ କାର୍ଡରେ କିମ୍ବା ତାର ଗ୍ରାଫିକ ଅନୁକରଣ ଦେଖି କମକୁଟା ଛପା ନୂଆ ବର୍ଷର ଆଗମନୀ ଘୋଷଣା ପତ୍ରରେ । ଏହିପରି ଏକ ତିସେମ୍ବର ୨୧ ତାରିଖ ରାତି ୧୦ଟା ୫ ମିନିଟ୍ରେ ବୋଉ ଚାଲିଗଲା ।

‘ଆହା, ସେ ତ ଅହ୍ୟରାଣୀ, କି ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ । ସବୁକାମ ପୂରଣ କରି, ପିଲାକୁ ଆଇତି କରି ଗିରସ୍ତକ ଆଗରେ ଅହ୍ୟ ଶଙ୍ଖା ପିନ୍ଧି ଚାଲିଗଲେ ।’ ‘କି ଭାଗ୍ୟ ଦେଖ । ପୁନାରେ ମାଟି କିଣିଥିଲେ । ମରଣର ତିନି ହସ୍ତା ଆଗରୁ ରକ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣିଲା । ପୁଅ ବୋହୂଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖିବା ବୁଡ଼ିକ ଭାଗ୍ୟରେ ଥିଲା ।’ ‘ବୁଡ଼ି ? ଅଣସଠି କଅଣ ଗୋଟାଏ ବୟସ ? ହେଲେ ଏ ଯେଉଁ ରୋଗ । ମରି ନାହାନ୍ତି ଯେ ତରିଯାଇଛନ୍ତି ।’ ‘ଭାଗ୍ୟ ଭାଗ୍ୟ । ଗୁରୁବାରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚାଲିଗଲେ । ନିଜେ ଭୋଗିଛନ୍ତି ହେଲେ କାହାକୁ ଟିକିଏ ବି କଷ୍ଟ ଦେଇନାହାନ୍ତି ।’ ‘କଷ୍ଟ’ ଇଏତ କିଛି ନୁହଁ । ଘାଣ୍ଟି ଘୋଷାରି ହେଇ ନାହାନ୍ତି । ପୂଜରକ୍ତ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ଧଡ଼ ଅକାମି ହେଲା । ତାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ନୂଆ କାୟା ପ୍ରବେଶ । ଇଏ ତ ପୁରୁଣା ଲୁଗା ବଦଳେଇବା କଥା ।’ - ଏମିତି କେତେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯୁକ୍ତି, ପ୍ରବୋଧନା ଭିତରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟଟି ନିରାଚ ରୂପେ ଘୋଷଣା ହେଇଗଲା, ‘ସେଇଟା ହେଉଛି ବୋଉ ଚାଲିଗଲା ।’ ଜୀବର ଭଲମନ୍ଦ ବାଣି, ମରଣ କାଳେ ତାହା ଜାଣି । ଇଏ ସେଇ ବୋଉ ଯିଏ ମୋ ଘର ଲେଉଟା ବାଟକୁ ଚାହିଁ ପଣତ ମେଲେଇ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ଠିଆ ହେଉଥିଲା । ସେଇ ବୋଉ ଯେ ଜୀବନର ସବୁ ଅଦୋଉତିକୁ ତା ଦୁର୍ବଳ ମୁଣ୍ଡ ପତେଇ ଦେଇ ଚାରିଦିଶର ଆଶ୍ୱାସ ମନରେ ଦେଉଥିଲା । ଯିଏ ଏ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଦୁନିଆଁରେ ନିସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଦେଇଦେବାଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମରିଯାଇନାହିଁର ଜୀଅନ୍ତା ଉଦାହରଣ ଥିଲା ।

ମୋ ବୋଉର ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପୁଅ, ଆଉ ଦୁଇଟି ଝିଅ । ଦିହେଁ ବାହା ହେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱରୁଖୁରୁରେ ଅଛନ୍ତି ହେଲେ ତା’ ମା ପଣିଆ ସେତିକିରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ତା’ର ଗୋଟିଏ

ଝିଅ ବଙ୍ଗାଳି ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ୀ । ଗୋଟିଏ ପୁଅ ତେଲି ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୁଅ କେଉଟ । ମୋର ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାକୁ ଭେଟିଛନ୍ତି ଅଥଚ ତା ଗାଥା ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ବି ପ୍ରଥମ ଦେଖାରେ ତାର ଅତି ଆପଣାର ହେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ନେହରେ ଲୋକକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣିବାର ଏକ ଅନୁତ ଶକ୍ତି ତା’ ପାଖରେ ଥିଲା । ରଙ୍ଗ, ଭାଷା, ଜାତି, ବା ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଭେଦ କେବେ ହେଲେ ତା’ର ସ୍ନେହ ପାଇଁ ବାଡ଼ ହୋଇନାହିଁ । ସେଇ ବୋଉ ଯିଏ ତା’ର ଆଚରଣ ଦ୍ଵାରା ମତେ ପ୍ରୀତି ବନ୍ଧନର ନିରନ୍ତରତା ଓ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସମାଜବାଦ ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମ ପାଠ ଦେଇଥିଲା । ଆଜି ସମସ୍ତ ବିରୋଧ ଓ ଦୃଷ୍ଟର ଅବସାନ ଘଟେଇ ଚାଲିଗଲା ।”

ମୋ ବୋଉର ଚାଲିଯିବା ଜଣକର ମୃତ୍ୟୁ ନୁହେଁ, ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ଶେଷ, ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ । ମୋ ବୋଉ ଡିଗ୍ରିଆ ରାଜା ଓ ରାଜବାଟିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧୋବା ଓ ହାତିସାଇର ସବୁ ପିଲା ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲା । ଏଇ ସମାଜକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବା କଢ଼ିର ସିଏ ଏକ ବିଶେଷ ଅଙ୍ଗ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରରେ ଯେଉଁ ଝିଅ ବୋହୂମାନେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ତେଜ୍ ପଡ଼ିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସିଏ ଆଗୁଆ ଥିଲା । ସେଇ ସୂତ୍ରରେ ସରଳା ଦେବୀ ମୋର ସରଳା ମାଉସୀ ହେଇଯାଇଥିଲେ । ଲତିକା ଦେବୀ ଆପଣାର ହୋଇଥିଲେ । ରମାଦେବୀ ରାଜନୀତିରେ ବି ଆତ୍ମୀୟ ମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଟିକା ପିନ୍ଧୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରାମାଣିକ ଲେଖା ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ିନାହିଁ ।

ମୋ ବୋଉ ଗପର ଖଣିଥିଲା । ସିଏ ଗପ ଜରିଆରେ ମତେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସେଇଥିରୁ ଦୁଇଟି ଗପକୁ ଧରି କନ୍ଦତ ସାହିତ୍ୟିକ ଯୁ ଆର ଅନନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କ ଭାରତୀୟରା ଉପନ୍ୟାସର ମୁଣ୍ଡ ମାରିଥିଲେ । ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟ କବି, ଅନୁବାଦକ, ଲୋକ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଗାଥା ବିଜ୍ଞାନୀ ଏକେ ରାମାନୁଜନ ମୋର ଦୁଇଟି ଗପକୁ ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଵୀକାର କରି ତାଙ୍କ ଭାରତୀୟ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ବହିରେ ଅଂଗୀଭୂତ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଦୁଇଟି ମୋ ବୋଉର ଦାନ । ଇଏ ସେଇ ବୋଉ, ସୁମେର ମାତୃଦେବତା ଯିଏ ସୁମେର ସତ୍ୟତାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଯାଏ ବ୍ୟାପିଛି । ଇଏ ସେଇ ବୋଉ ଯିଏ ମୋ ଜନ୍ମରୁ ତା ମରଣଯାଏ ମତେ ପଣତ ଆତୁଆଳରେ ଘୋଡେଇ ଉଖିଛି । ଇଏ ସେଇ ବୋଉ, ଯାହାର ଶେଷ କଥା ‘କେତେବେଳେ ହେଲେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବୁ ନାହିଁ’ ମୋ ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧର କବଚ ହେଉଛି ।

ମୋ ବୋଉ ମୋ ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ଲିପି ହେଇ ରହିଛି । ଖାଲି ମୋର ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ସିଏ ଶକ୍ତି, ଦୟା, କ୍ଷମା, ନିଦ୍ରା, ଛାୟା, ମାୟା ଓ ମାତୃରୂପରେ ସଂସ୍ଥିତ । ସେଇ ବୋଉପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ପୁଣି ଶୂନ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସମ୍ବେଦଗଲା । ଶୂନ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣର ମେଳଣ ସ୍ଥାନ ମୋ ବୋଉ ।

ମୁଁ ସ୍କୁଲ ଘଣ୍ଟା ବଜେଇ ଦେଲି

ମୋ ଜେଜେ ବାପା ରଘୁନାଥ ପାଞ୍ଜିଆ ପଟ୍ଟନାୟକ ଦି'ପହର ଖୁଆସାରି ଗଡ଼ପଡ଼ ହେଉଥିଲେ । ଟିକିଏ ଆଖି ଲାଗି ଯାଉଥିଲା । ଆମ ନରକୂଳର ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ହଲେଇ ଦେଇ କହିଲେ, ଉଠ । ତୋର ନାତି ହେଲାଣି । ସିଏ ଆସି ଦେଖିଲେ ଆଉ ନାଁ ଦେଲେ ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ । ବିନୋଦ ଭାଇ (କାନୁନ୍‌ଗୋ) ମତେ କହୁଥିଲେ ତା' ଆଗଦିନ ସକାଳେ ବାବା ଜେଲର ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଲେ ମୋର ପୁଅ ହୋଇଛି ।

ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରୁଥିବାରୁ ମୋ ବାବା ଜେଜେ ଯାଇଥିଲେ କେତେଥର । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଡାକରେ ସିଏ ଆଇ.ଏ.ରୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ଡିଗ୍ରିଆ ରାଜା ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ବାହାର ଝୁକୁମ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ନିରଂଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଉମାବରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଦି ବାବାଙ୍କର ବଂଧୁ ଥିଲେ । ଆମେ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ରହିଲୁ । ଜଗନ୍ନାଥ ରାଜମଣି ରାଜଦେଓ ଡିଗ୍ରିଆ ରାଜାଙ୍କ ବଡ଼ପୁଅ । ସିଏ ମଞ୍ଜୁଷା ପୁଅ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାଂଗରେ ବାବାଙ୍କର ଭଲ ସଂପର୍କ ଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ରାମ ଲିଙ୍ଗମ୍ ବନ୍ଧ ପାଖରେ ଆମ ଘର ସାମନାରେ ଗୋଲାସାହି । ଗୋଲା ମାଇକିନିଆମାନେ କଳିକଟିଆ କରିବା ମୋର ଏବେ ବି ମନେ ଅଛି । ଦୁଇଘରୁ ଦୁଇଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲୋଟା ଧରି ପରସ୍ପରକୁ ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ବାହାରିବେ । ବାହାର ବାରଂଡାରେ ଲୋଟା ଥୋଇ ତାଳି ମାରି ମାରି ପାହଚ ଓହ୍ଲେଇବେ । ତା'ପରେ ଆପଣା ଆପଣା ଖୋଷା ଫିଟେଇ ପରସ୍ପର ବାଳକୁ ଧରି ଘୋଷଡ଼ା ଘୋଷଡ଼ି ହେବେ । ପୁଣି ତାଳି ମାରି ମାରି ପାଣି ଢୋକେ ଢୋକେ ପିଇ ଯୁବ ଆରମ୍ଭ ।

ମୋ ଜେଜେ ବାପା ମଲାବେଳକୁ ବାବାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ବାହୁଡ଼ିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ମୁଁ ଆସି ଗାଁ ମାଇନର ସ୍କୁଲରେ ଯୋଗଦେଲି । ଆମ ତ୍ରିଲୋଚନ ହେତ ପଣ୍ଡିତେ ମତେ ପଚାରିଲେ, ପଇସାକ କେତେ ଅଧିଲା ଆଉ କେତେ ପାହୁଲା ? ମୁଁ ଜାଣି ନଥିଲି, ମୁଁ କହିଲି ପଇସାକ ଦୁଇ ଦାମୁଡ଼ି ତିନି ଟୋଳି । ହେତ ପଣ୍ଡିତେ ମତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ । ପିଠିକି ଆଉଁସି ଆଉଁସି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ିଶପଳିଆ ବିଧା ଦେଲେ ।

କହିଲେ, ଆମର ଏଠି ଦାମୁତି ଏତେ ମହରଗ, ଆଉ ତୋ'ର ପଇସାକ ଦି' ଦାମୁତି ? ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ ମୋର ସାଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଥରେ ଆମ ସ୍କୁଲର ନରସିଂହ ମାଷ୍ଟ୍ରେ କୌଣସି କାରଣରୁ ବେତରେ ମତେ ପାହାରେ ଦେଲେ । ମାତଙ୍ଗା ମୋ ଆଖି ପଛରେ ବାଜିଲା । ମୁଁ କୌଣସି ମତେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ବାହାର ଅଗଣାରେ ଘରକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ୬/୭ଟା ପାହାଚ । ମୁଁ ଦୁଇ ତିନିଟା ପାହାଚ ଚଢ଼ିଲା ପରେ ଗତି ଯାଉଥାଏ । ବୋଉର ମନେ ହେଉଥାଏ ଯେ ସଂଭବତଃ ଆମ ବାଛୁଟୀ ପାହାଚ ଚଢ଼ି ନ ପାରି ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତିନିଥର ପଡ଼ିଲା ପରେ ସିଏ ଯେତେବେଳେ ମତେ ଦେଖିଲା ତା'ର ବିକଳ ଆଉ ରାଗ କହିଲେ ନସରେ । ନରସିଂହ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ବୋଉଠାରୁ ଯେଉଁ ଗାଳି ଖାଇଲେ ତାହା କାମ ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ମନେ ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସବୁଠୁ ମଜାର କଥା ହେଉଛି, ଆମ ହେତମାଷ୍ଟର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା । ହେତମାଷ୍ଟର ବାବାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ । ଶନିବାର ଦିନ ଅଧାସ୍କୁଲ । ହେତମାଷ୍ଟର ଆମ ପିଅନ ଆର୍ଗକୁ ଘଣ୍ଟା ନ ବଜାଇବାକୁ ତାଗିଦ୍ କରିଥାନ୍ତି । ହେତମାଷ୍ଟର ଦେହଘଣ୍ଟା କ୍ଲାସ୍ ନେଲେ ଯାଇ ଶେଷ ଘଣ୍ଟା ବାଜେ । ଏହିପରି ଦିନେ ଶନିବାର ହେତମାଷ୍ଟର କ୍ଲାସ୍‌କୁ ଆସିବାର ଟିକିଏ ଡେରି ହେଲା । ପିଲାଏ ମତେ ଉପକାଇଲେ ଘଣ୍ଟା ବଜେଇଦେ । ମୁଁ ଯାର ଘଣ୍ଟା ବଜେଇ ଦେଲି । ହେତମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଗର୍ଜନ, ଆଉ ବୁଲବାଡ଼ିଟା ଆଣେ । ସମସ୍ତେ କ୍ଲାସ୍ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଦୌଡ଼ିଲେ । ମୁଁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ବାବା ଖାଇ ଉପର ଘରେ ଗଡୁଛନ୍ତି । ମୋ ଆସିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ବାବା କହିଲେ, କିରେ, ଆଜି କଅଣ ସହନ ସହନ ଚାଲି ଆସିଲୁ ? ବାବାଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ କେବେ ମିଛ କହିନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ସବୁକଥା କହିଲି । ବାବା କହିଲେ ଯା, ହେତମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗି ଆସେ । ଖରାଦିନ ଦିପହର ଟାଇଁ ଟାଇଁଆ ଖରାରେ ପୁଣି ଫେରି ସ୍କୁଲକୁ ଗଲି । ହେତମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଗର୍ଜନ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । ହେତମାଷ୍ଟର ଖାଲି ଦିହରେ ବସି ଆପଣା ଗାମୁଛାରେ ବିଞ୍ଚି ହେଉଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଟିକିଏ ଉଣ୍ଡିଲି । ହେତମାଷ୍ଟର ଗର୍ଜନ କଲେ କିଏ କିରେ ? ସେଇ ଗର୍ଜନ ମତେ ଭିତରକୁ ଚାଣିନେଲା । ମତେ ଦେଖି ପଚାରିଲେ, କାହିଁକି ଆସିଛୁ ? ମୁଁ କହିଲି, କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ । ବାବା ମତେ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ମତେ କହିଲେ- ହେତମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗି ଆସିଲେ ଯାଇ ଯାହା କାମ । ହେତମାଷ୍ଟର ମତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ, କହିଲେ-ବାବାଙ୍କୁ କହିବୁ ଏପରି ମୁଣ୍ଡଫଟା ଖରାରେ ଆଉ ଥରେ ଯେମିତି ବାହାରକୁ ନ ପଠାଏ । ଯା, ଘରକୁ ଯା । ଭୋକ ହେବଣି । ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଦେଲେ । ମୋ ଆଖିରେ ଲୁହ ଜଳେଇଲା । ଏଇ ଲୁହ ରାଗ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ ପାଇଁ । ସେତେବେଳେ ପରିବାର ଆଉ ସ୍କୁଲ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା, ଏବେ ତା'ର କାଣିଚାଏ ସୁଷ୍ଟ ନାହିଁ । ମୋ ମାଉନର ସ୍କୁଲ ସେକେଣ୍ଡ ସାର୍ ଲୋକନାଥ

ବାବୁ, ମୋର ପ୍ରିୟ ମାଷ୍ଟ୍ର ନନ୍ଦକିଶୋର ମିଶ୍ରଙ୍କ କଥା ଭୁଲିହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ପଇଁଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପରେ ମତେ ଦେଖି ନନ୍ଦ ମାଷ୍ଟ୍ର କୁଣ୍ଡେଇ ପିଠି ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଯେପରି ଭାବ ବିଭୋର ହୋଇଗଲେ, ସେ କଥା ଭୁଲିବା କଷ୍ଟ । ମୋର ଜଣେ ଚିହ୍ନା ଲୋକ ତ୍ରିଲୋଚନ ହେତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ହେତ ପଣ୍ଡିତେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ସିଏ ଜୀବନରେ କିଛି କରିବ । ହେତ ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଥରେ ମୋ କ୍ଲବରେ ମେଲୁଆ ପାଗ ଆଉ ଅସରାଏ ବର୍ଷା ହେଲା ପରେ ମୁଁ ପିଲାଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ କହିବାକୁ କହିଲି ବୁଲୁ କହିଲା, ‘ତଳ ପାଣିରେ ଆକାଶ ଶୋଇଲା ପରି ଦିଶୁଛି ।’ ମୁଁ ଏକଥା ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସିଏ ଯେ ଏକଥା ମନେ ରଖିଥିଲେ ଓ ଆଉ ଜଣଙ୍କୁ କହିଲେ- ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଜାଣିହେବ ।

ମୋ ସ୍କୁଲ ଦିନ ସମୟରେ ଉଆସରେ ବହୁତ ସମୟ କରୁଥିଲା । ଉଆସରେ ପୁଅ ମା’ ମୋର ସବୁଠୁ ବେଶି ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲା । ତା’କୁ ଯେ କାହିଁକି ପୁଅ ମା’ କହୁଥିଲେ, ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ହୁଏତ ସେ କେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କ ଆଡୁ ଗର୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା’ ପୁଅକଥା ମତେ କେହି କହି ନାହାନ୍ତି । ତା’ ନାଁ ପୁଅ ମା’ ରହିଗଲା । ପୁଅ ମା’ ହଳଦୀ କାଠୁଆରେ ରାତିରେ ବଟାହଳଦୀ ମଝିରେ ତେଲ ସମୁଦ୍ର ରଖି ଦେଉଥିଲା । ସକାଳୁ ମୁଁ ଗଲେ ସେତକ ମାଲିସ ହେଉଥିଲା । ଉଆସର ଆଉ ଗୋଟେ ସ୍ତ୍ରୀ କଥା ମୋର ମନେଅଛି । ସିଏ ହେଉଛି ସୁନା । ଗୋରା ତକ୍ ତକ୍ ସୁନାପିଲା । ବୟସ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ତେବେ ବି ସୁନ୍ଦର । ଯା’ କାଖରୁ ତା କାଖ ହୋଇ ସମୟ କଟିଯାଏ । ପିଲାଦିନର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା । ରାଜାଘର ହାତୀ ସପ୍ତାହରେ ଦିନେ ଦିଦିନ ଆମ ଘରକୁ ଖାଇବାକୁ ଆସେ । କୁଟାରେ ଗୁଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଦି’ ଗଉଣି ଧାନର ଗୋଟିଏ ବିଣ୍ଡୁଳା ରଖା ହୋଇଥାଏ । ହାତୀ ସେତକ ଖାଇ ସନ୍ତୋଷ । ଦିନେ ସକାଳେ ମୁଁ ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥିଲି । ହାତୀ ଆସି ଧାନ ଖାଇଲା । ସମ୍ଭବତଃ ତା’ର କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଶୁଣ୍ଢରେ ମତେ ଉଠେଇ ନେଇ ଆପଣା ପିଠି ଉପରେ ବସାଇ ଦେଲା । ମୁଁ ଗତି ପଡିଲି । ହାତୀ ଗେଲ ସେଇଠି ସରିଲା । ଆଉ ଥରେ ଶଗଡରେ ବସି ଆମ ଗାଁ ଠାରୁ ଦି’ କୋଶ ଦୂରରେ ବିହାଣିମା ଗାଁକୁ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଯାଉଥିଲୁ । ରାସ୍ତା କଡରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର କଳି ଶୁଣିବାପାଇଁ ଶଗଡ ଠିଆ ହେଲା । ମୁଁ ସାମନାରେ ତାଟକୁ ଧରି ଛିଡା ହୋଇଥିଲି । ଶଗଡିଆ ପଛକୁ ନ ଦେଖି ବଳଦଙ୍କୁ ଖର କରିଦେଲା । ବଳଦ ଧାଇଁବା ଆରମ୍ଭ କଲା । ମୁଁ ପଡିଗଲି ବଳଦ ଗୋଡ ଆଉ ଚକ ମଝିରେ । ମୋ ଛାତି ଉପରେ ଶଗଡ ଚକ ଚାଲିଗଲା । ଲିଙ୍ଗରାଜ ଦାଦା ମତେ ଧରି ସେଇଯେ ଧାଇଁଲେ, ଆମ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପହଞ୍ଚି ନିଶ୍ୱାସ ନେଲେ । ଦଇବ ଯୋଗକୁ ମୋର

ହାଡ଼ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ନ ଥିଲା ।

ପିଲାଦିନର ଖେଳ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଅଛୁତ । ଇଟାଗୁଣ୍ଡ ଆଉ କୋଇଲାଗୁଣ୍ଡ ଅମୃତଭଣ୍ଡା ଗଛପତ୍ରର ଡାଙ୍ଗରେ ଖୁନ୍ଦି ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ, କୃଷ୍ଣରୁତା କଢ଼କୁ ଖୋଲି ତା’ ଭିତରର କେଶର ଲଢ଼େଇ, ବୋହୂ ଚୋରି ଆଉ ଏକ ଗୋଡ଼ିକିଆ ଡିଆଁ, ଲୁହ, ସାପସିତି ଖେଳ, ଗିଲ ଆଉ କଉଡ଼ି ଖେଳ ସାଙ୍ଗକୁ ତିନି ମାଇଲ ଦୂର ପାଞ୍ଚଗାଁ ପଡ଼ିଆରେ ଫୁଟବଲ ଖେଳର ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ପିଲାଦିନ ଜୀବନରେ ମହକ ଆଣି ଦେଉଥିଲା । ଆମ ଘରେ ତିନିଜଣ ବିଧବା ବୁଢ଼ୀ । ଜଣେ ଆଉଜଣକ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଆମ ପାଞ୍ଚ ପିଲାସି, ତିନି ଭଉଣୀ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ମତେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା । ବୋଉ କୋଳରେ ଶୋଇବାକୁ ମୁଁ ଭଲ ପାଉଥିଲି । ବାବା ବୋଉକୁ କହୁଥିଲେ, ତମ ପୁଅ ମାଛଟିଆ ହେବ । ବୋଉ ତା’ ଶାଢ଼ୀରେ ଘୋଡେଇ ଦେଇ ଛୋଟ ଉତ୍ତରଟିଏ ଦେଉଥିଲା- ‘ହଉ’ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ ହେଲି, ମୋ ବୋଉ କହୁଥିଲା- ‘ଥଧା ପୃଥ୍ବୀ ଚକ୍ଷି ସାରିଲା ପରେ ମୋ ପୁଅ ତା’ ନାଁର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖିବ । ମିଛରେ କ’ଣ ମୁଁ ତା ନାଁ ‘ହୁଲା’ ଦେଇଥିଲି ?’

ସୁନୀତିବାବୁ ଓ ମୁଁ

ସୁନୀତି କୁମାର ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କ ସହ ମୋର ପରିଚୟ ହୁଏ ୧୯୫୩ରେ । ସେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପରିଚାଳନା ସହ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ରକଫେଲର ପଇସାରେ ଭାରତରେ ଭାଷା-ବିଜ୍ଞାନ ସୃଷ୍ଟି ଓ ପୁଷ୍ଟି ପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହେଉଥିଲା, ତା'ର ପରିଚାଳନା ସହିତ ମଧ୍ୟ ଯେ ଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ପୁଣି ସେଇବର୍ଷ ତାଙ୍କର ଓ,ଡି.ବି.ଏଲ ବହିରେ କେତେକ ଅସଂଗତି ଦେଖାଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି । ଏହିପରି ନାନା କାରଣରୁ ପରିଚୟ କ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠ ହେଲା ।

ସୁନୀତି କୁମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଥିଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ହେତୁ ହେଉ କିମ୍ବା ସେ ଯୁଗରେ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟଲୋକଙ୍କ ଅଭାବ ହେତୁ ହେଉ ସେ ବହୁବାର ବିଦେଶ ଗ୍ରମଣର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ ଓ ବହୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଭାସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇପାରିଥିଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କୁ ‘ଭାଷାଚାର୍ଯ୍ୟ’ କହି ଆପଣାର ବ୍ୟାକରଣ ବହି ଉଦ୍ଧର୍ଷ କରିଥିଲେ ।

ସୁନୀତି କୁମାର ନଭେମ୍ବର ୨୬, ୧୮୯୦ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୩ ରୁ ୧୯୧୯ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗରେ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ପ୍ରଫେସର ଥିଲେ । ବିଦେଶରେ ପଢ଼ା ଶେଷକରି ଫେରିବା ପରେ ୧୯୨୨ରେ ସେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ‘ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ’ ବିଭାଗରେ ପ୍ରଫେସର ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ସେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭାତ୍ମକ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ, ପାଲି, ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟଭାଷା (ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ଆସମିୟା, ଓଡ଼ିଆ), ଇଂରାଜୀ, ଫରାସୀ ଏବଂ ଇସ୍ଲାମିକ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଇତିହାସ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ସେ ୧୯୧୯ ଓ ୧୯୨୨ ମଝିରେ ତାନିଏଲ ଜୋନସଙ୍କ ପାଖରୁ ଧ୍ୱନିବିଜ୍ଞାନ, ଏଫ.ଡବ୍ଲୁ. ଅମାସଙ୍କ ପାଖରୁ ଯୁରୋପୀୟ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ, ଏଲ.ଡି. ବାର୍ନେର୍ଟଙ୍କ ପାଖରୁ ପ୍ରାକୃତ ଓ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷା, ଇ.ଡେନିସନ ରସଙ୍କ ପାଖରୁ ଫରାସୀ, ରବିନ୍ଦ୍ର ଫୁଲଆରଙ୍କ ପାଖରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଆଇରିସ୍ ଏବଂ ଚାମ୍ବରସ୍ ଓ ଗ୍ରଟାମଙ୍କ

ଠାରୁ ଇଂରାଜୀ ଓ ଗ୍ରଥିକ ଭାଷା ପଢ଼ିଥିଲେ । ୧୯୨୧-୨୨ରେ ସେ ପାରିସର ସୋରବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜୁଲସ୍‌ବୁକ୍, ଆନ୍ତୋଆନ ମେଇଏ, ଜନ୍ ପ୍ରିଡୁଲ୍‌ସ୍‌ସି ଏବଂ ପଲପେୟୋଙ୍କ ପାଖରେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷା, ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରୀ ଭାରୋପାୟ ଚାଷା ତତ୍ତ୍ୱ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଏସିଆଟିକ୍, ଶରତିଆନ୍, ପ୍ରାଚୀନ ଖୋଟାନିକ୍, ଗ୍ରାକ୍ ଓ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାର ଇତିହାସ ପଢ଼ିଥିଲେ । ସେ ସେହି ସମୟର ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଫଳରେ ଆମେରିକାରୁ ନୂଆ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ଯେ ସେ ବିଚକ୍ଷୁ ହେବେ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ।

ସୁନାତି ଚାଟାର୍ଜୀ ବହୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତା' ଭିତରେ ଧ୍ୱନିବିଜ୍ଞାନ ଓ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀ ମଧ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଭାରତରେ ସେ ଆଧୁନିକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନକୁ ସୁନତରରେ ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗରୁ ଜଣେ ହେଲେ କେହି ରକଫେଲର ପ୍ରୋଗ୍ରାମରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ୧୯୫୨ ରେ ସେ ନ୍ୟାସନାଲ୍ ପ୍ରପେସର ହେଲେ । ସେହିବର୍ଷ ୧୯୫୫ରେ ପଦ୍ମଭୂଷଣ ହେଲେ । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ ଲେଜିସ୍‌ଲେଟିଭ୍ କାଉନସିଲର ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ହେଲେ । ହେଲେ ଏସବୁରୁ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

ସୁନାତି କୁମାର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ଶୀତ ଋତୁରେ ହେଉଥିବା ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭିକ୍ କ୍ଲାସରେ ବସିଲି । ସେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦକୁ ଧରି ପୃଥିବୀ ପରିକ୍ରମା କରୁଥିଲେ । ଫଳରେ ଆମେ କେଇଟି ମାତ୍ର ଗର୍ଭିକ୍ ଶବ୍ଦ ଶିଖିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଏହି କ୍ଲାସ ଏକାନ୍ତ ମନୋରଂଜକ ଥିଲା । ୧୯୬୩ରେ ଓସାମାନିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିର ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ସୁନାତିବାବୁ ତାଙ୍କର ବିଦେଶ ଗ୍ରମଣ ବିଷୟରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେ ଶୁଣୁଥିଲୁ । ମୋର ବହୁ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ମତେ ପଚାରିଲେ ଏତେ କ'ଣ ନୋଟ କରୁଛୁ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସେ ଖାତା ଦେଖେଇଲି । ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ମାନଚିତ୍ର ଆଜି ମୁଁ ତାଙ୍କ ଯିବା ଆସିବା ବାଟ ଚିହ୍ନିତ କରୁଥିଲି । କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ହସିଲେ ।

ଚାଟାର୍ଜୀ ଆମେରିକାର ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଚ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଜର୍ମାନ୍ ବ୍ରାଉନଙ୍କ ସାଙ୍ଗ । ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଷ୍ଟଡୀଜ୍ ସହିତ ସେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ମୁଁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମୁଖ୍ୟ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ରୂପେ ଯୋଗଦେବା ପରଠାରୁ ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କ ସହିତ ବହୁତା ଆଉ ଟିକିଏ ଗାଢ଼ ହେଲା । ୧୯୬୫ରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦିଆଯିବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ପୁନାର ବିଖ୍ୟାତ ଟପିକ୍‌ସରେ ଏଥିପାଇଁ ସବୁ ଆୟୋଜନ କରାଗଲା । ଚାଟାର୍ଜୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହି ଧୋତି

ପଞ୍ଜାବୀ ସାଲ ପିଣ୍ଡା ଉଦ୍ରଲୋକକୁ ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଟାଇ ନୋହିଲେ ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ । ବହୁ ବିତର୍କ ପରେ କୁବର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଟାଇ ଉଧାର ଦେବେ ବୋଲି କହିଲେ । ଯା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେଲା ନାହିଁ । କିଛି ସମୟ ପରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଆମପାଇଁ ଅଲଗା ଘରେ ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ରାଜିହେଲେ । ବିନା ଟାଇରେ ଖାଇବା ଘରକୁ ଯିବା ମନା, ଯା ମଧ୍ୟ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଶେଷକୁ କୁବ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଆମ କଥାରେ ରାଜିହେଲେ । ଆମେ ସବୁ ଭିତରକୁ ଗଲୁ । ଯାହା କ୍ଷତି ହେବା କଥା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପରଦିନ ଖବରକାଗଜ ମାନଙ୍କରେ ବଡ଼ ଶିରୋନାମା ଦେଇ ଏ ସମ୍ବାଦ ଛପା ଯାଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନୀୟ ପତ୍ରିକାରେ ଟର୍ପ କୁବର କଣ୍ଠାଗୋଟି ଶିରୋନାମାରେ ଏହି ନାଟକର ବିଶେଷ ବିବରଣୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ଦିନକର କଥା । ମୁଁ ବୟେରେ ଟିକେକରକ ପାଖରେ ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଆବୃତ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଟେପ୍ ଦେଖୁଥିବା କଥା ତାଙ୍କୁ କହିଲି । ତାର ୨ ଦିନ ପରେ ଦିନେ ରାତି ୧୦ଟା ବେଳେ ସେ ଆସି ଆମ ଘରେ ହାଜର । କହିଲେ, ଟାଇ, ତମ ଅଫିସକୁ ଯାଇ ରେକର୍ଡ଼ କରିବା । ମୁଁ ଆସି ଅଫିସ ଖୋଲିଲି । ଚାଟାଙ୍ଗୀ ଗ୍ରୀବ୍, ଲାଟିନ୍, ସଂସ୍କୃତ ଆଦିରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ ରେକର୍ଡ଼ କଲେ । ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳାଗୀତ । ଆମେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ବେଳକୁ ଫେରିଲୁ ।

ଯାର କିଛିଦିନ ପରେ ନରମାନ୍ ବ୍ରାଉନ୍ ଆସିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏ ଟେପ୍ କଥା କହିଲି । ସେ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ଯଦି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଗାଇବେ ତେବେ ମୁଁ ଶୁଣାଇବି । ସେ ରାଜି ହେଲେ । ମୁଁ ଟେପ୍ ବଜେଇ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣେଇଲି । ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କ ପରେ ସେ ସଂସ୍କୃତ ଗାଇବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେଲେ । ତେବେ କଥା ରଖିବା ପାଇଁ ରବର୍ଟ ଫ୍ରଷ୍ଟଙ୍କ କବିତାର ଚାରି ଚରଣ ଯୋଡ଼ିଲେ ।

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ଚାଟାଙ୍ଗୀ ଓ ବ୍ରାଉନ ମୋ ଅଫିସକୁ ଆସିଲେ । କହିଲେ, ଆମ କନ୍ଦକର ଫଇସଲା କରିଦିଅ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବସିବାକୁ କହିଲି । ବ୍ରାଉନ କହିଲେ, ସୁନୀତି କହୁଛନ୍ତି ମୋର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରୁ ମତିଭ୍ରମ ଘଟିଲାଣି । ମୁଁ କହୁଛି ସୁନୀତିକର ମତିଭ୍ରମ ଘଟିଲାଣି । ତମେ ଯାର ରାୟ ଦିଅ । ମୁଁ କହିଲି, ଆପଣମାନେ ଯଦି ନାରଦ ପର୍ବତକ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ରାଜିଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ କହିବି । ଥରେ ନାରଦ ଓ ପର୍ବତକ ଗୋଟିଏ ରଜାଝିଅକୁ ଦେଖୁ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଝିଅକୁ ବିଭାହେବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ସମୁଦ୍ରଙ୍କ ଅଜଣାରେ ଏଣେ ଝିଅ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ମନ ଦେଇ ବସିଛି । ରଜାଙ୍କର ଭାବେଣି ପଡ଼ିଲା ଯଦି ଜଣେ ରକ୍ଷିକ ଝିଅ ଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ଜଣକ ରାଗି ଅଭିଶାପ ଦେଇପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ରଜା କହିଲେ, ଆପଣମାନେ ଅମୃତ ଦିନ ଆସନ୍ତୁ,

ଝିଅ ଯାହାକୁ ବରିବ ମୁଁ ତାକୁ ଝିଅ ଦେବି । ରଷି ଦି ଢଗ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ନାରଦ ଯିଆ ଚାଲିଲେ ବିଷୁବ ପାଖକୁ । କହିଲେ- ମହାପ୍ରଭୁ, ମୋତେ ଏହି ବର ଦିଅ ଯେ ରଜାଝିଅ ପାଖକୁ ଗଲାବେଳେ ପର୍ବତକ ମୁହଁ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁପରି ଦିଶିବ । ବିଷୁ ତଥାସ୍ତୁ କହିଲେ । ତାର କିଛି ସମୟ ପରେ ପର୍ବତକ ହାଜର । ମହାପ୍ରଭୁ ! ଝିଅ ଦେଖାବେଳକୁ ନାରଦଙ୍କ ମୁହଁ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ପରି ଦିଶୁ । ବିଷୁ କହିଲେ ତଥାସ୍ତୁ ! ସେକାଳେ ତ ରଷି ଆଉ ଦର୍ପଣରେ ମୁହଁ ଦେଖୁ ନଥିଲେ ତା ମୁହଁକୁ ସେ ଯା ମୁହଁକୁ ସେ ଦେଖୁ ମୁକୁକି ହସ ଦେଉଥାନ୍ତି । ରଜା ଝିଅ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ଯୋଡ଼ାଏ ମାଙ୍କଡ଼ମୁହଁ ମଣିଷ ବସିଛନ୍ତି । ସେ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁ ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ । ନାରଦ ପର୍ବତକଙ୍କୁ କହିଲେ ସେ ତୁମ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ଦେଖୁ ବେହୋସ ହେଲେ । ପର୍ବତକ ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖୁ କହିଲେ ସେ ତୁମ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ଦେଖୁ ବେହୋସ ହେଲେ । ରଜାଘର ଲୋକେ ଦି'ଢ଼ଣକ ଗନ୍ଧାରେ ହାତଦେଇ ବାହାରକୁ ନେଲାବେଳେ କହିଲେ ତମେ ଦୁଇ ଢ଼ଣଯାକ ମାଙ୍କଡ଼ମୁହଁ । ବ୍ରାହ୍ମନ ଓ ଚାଟାଙ୍ଗୀ ହସି ହସି ବାହାରିଗଲେ ।

୧୯୫୩ରେ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଯୋଗ ଦେଲାପରେ ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କ ଅରିଜିନ୍ ଆଣ୍ଡ ଡେଭେଲପମେଣ୍ଟ ଅଫ୍ ବେଙ୍ଗଲି ଲାଙ୍ଗୁଏଜ (ଓ.ଡି.ବିଏଲ୍)ରେ କେତେ ତୁଟି ଦେଖାଇ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲି । ମୋ ପରି ଅନାମଧେୟ ଯୁବକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ସେ ଯେ ଚିଠି ଲେଖିବେ, ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଦୀର୍ଘଚିଠି ପାଇଲି । ମୋର କହିବା କଥା ଥିଲା ଯେ ହୁଏନସାଂଙ୍କ ବିବରଣରେ ବଂଶ, କଳିଙ୍ଗ, କାମରୂପ ବିଷୟକ ମତବ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକାପରି ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯେ କଳିଙ୍ଗ ଓ ଉଦ୍ର ଦେଶ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତ) ସପ୍ତମ ଶତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନାୟି ଥିଲା । ଏହା ଗ୍ରାସିପୂର୍ଣ୍ଣ । ହୁଏନସାଂଙ୍କ ବିବରଣର ଦୁଇଟି ଅନୁବାଦ ବିଲସ୍ ଓ ଫ୍ଲାଟରସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା କରାଯାଇଛି । ଉଭୟ ଅବଲମ୍ବନରେ ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୁଲ୍ ବୋଲି ମୁଁ ଦର୍ଶାଇଲି । ସୁନାତିବାବୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ପାଇଲା ପରେ ମୁଁ ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟ, ପୁନୀ ଓ ଟୋଲେମିଙ୍କର ବିବରଣ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ଜୈନଶାସ୍ତ୍ର, ଶିଳାଲେଖ ଓ ତାମ୍ରପତ୍ରରେ କଳିଙ୍ଗର ଉଲ୍ଲେଖ ଖୋଜିଲି । ମହାଭାରତରେ ଅଳ୍ପ କିଛି ଶ୍ଳୋକ ତଥାତରେ ଯେଉଁ ଆପାତଃବିରୋଧ କଳିଙ୍ଗ ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ତାକୁ ଧରି ମୁଁ ଆଲୋଚନାକୁ ଆଉଟିକେ ଆଗେଇନେଲି । ମୁଁ ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ଏସବୁ ଲେଖି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଦେଲି । ଏ ଚିଠିରେ ବି ଦର୍ଶାଇଥିଲି ଯେ କଳିଙ୍ଗକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭନ ଅଶୋକଙ୍କ ପୂର୍ବର କଥା । ତାର ଜବାବ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମିଳିଗଲା ।

ଚାଟାଙ୍ଗୀ ଖାରବେଳ ନାମକୁ ଧରି ଯେଉଁ ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ

ରାମଶାସ୍ତ୍ରୀ ପାହୁରୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରି ମୁଁ କହିଲି ଯେ ଖାରବେଳ ନାଁ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସୂତ୍ରରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାଭାଷୀ ଥିଲେ ଏହାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ମୁଁ ଲେଖିଲି ଯେ ପ୍ରଥମ ଶତକର ପାଞ୍ଜୋସା ଶିଳାଲେଖରେ ବଂଗପାନ ବୋଲି ଜଣେ ରାଜାଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏହି ନାମରୁ ସେ ବଂଗ ଭାଷାଭାଷୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରିବା ଯେତେ ଅସମୀଚାନ, ଖାରବେଳକୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାଭାଷୀ ବୋଲି କହିବା ସେହିପରି ଅସମୀଚାନ । ସିଲଡାଁ ଲେଖିକର କନ୍ୟୋଜ, କାମରୂପ, ପ୍ରିତ୍ତୁଲିଞ୍ଜର ବାହି୍ୟକ- ବାହିକ ସଂପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ଦର୍ଶାଇ ମୁଁ ମୋର ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପୁଷ୍ଟି କଲି । ଏହିସବୁ ପ୍ରମାଣର ଆଧାରରେ ମୁଁ କହିଲି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଯ୍ୟବସତି ଅଶୋକ ପୂର୍ବ ସମୟର ଏବଂ ନିଶ୍ଚିତ ୪୦୦ ଶତକର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ । ଚାଟାର୍ଜୀ ମତେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେ ସେ ତାଙ୍କର ମତ ବଦଳାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଆଉଥରେ ମୋ ପ୍ରମାଣର ମୂଳସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ମୋତେ କହିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିଲି ଯେ ତାଙ୍କ ଭଳି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସହିତ ବିବାଦ କରିବାକୁ ଓହ୍ଲାଇଲା ବେଳେ ଥରେ କାହିଁକି ପାଞ୍ଚଥର ମୁଁ ସେ ସବୁକୁ ତନଖି କରି ଦେଖିଛି । ଏଇ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକୁ ଛପେଇଦେବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ଚାହିଁଲି । ସେ କୁଣ୍ଡା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁଁ ତେଣୁ ପ୍ରବନ୍ଧାକାରରେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖି ଓଡ଼ିଶା ଐତିହାସିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପତ୍ରିକାରେ ଛପାଇଲି । ସେଇ ଲେଖାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଝଂକାରରେ ବାହାରିଲା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଲଜାର କଥା ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ମୋ ଲେଖା ବାହାରିବାର ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷ ପରେ ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କି ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା ମତକୁ ଶୁଣିଲେ ଓ ତାକୁ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ଛପାଇଲେ ।

ସୁନାତିବାବୁ ରୋମାନୁ ଲିପି ଚଳଣି ସପକ୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ଲେଖାଲେଖି କରିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି କାହିଁକି ସେ ବଙ୍ଗଳାଲିପି ଛାଡ଼ି ରୋମାନୁ ଲିପିରେ ଲେଖି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରୁନାହାନ୍ତି । ସେ କହିଲେ, ବଙ୍ଗଳାଲିପି କଥା ଭିନ୍ନ । ଯେତେବେଳେ ଦେଶରେ ସମସ୍ତେ ରୋମାନୁଲିପି ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଲେଖିବେ । ଆମେ ଦୁହେଁ ହସିଲୁ ।

ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଥିଲାବେଳେ ସେଠି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗଟି ଖୋଲିବାପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲି । ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଯୁକ୍ତି ସିଦ୍ଧି ପଠାହେଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ଶ୍ରୀ ନିର୍ମଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯୁକ୍ତିସବୁ ତରଫରୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ଖୋଲିବା ପାଇଁ କୁଳପତି ସମ୍ମିଳନୀର ମସୂଧା ପ୍ରତି ମୁଁ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲି । ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ।

ବାଟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରେ ତାଙ୍କର ହଠାତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଡାଏରୀରେ ସେ ଯେଉଁ ନୋଟ୍ ଦେଇଥିଲେ ତାରି ତିରିରେ ଯୁ.ଡି.ସି ଆଉ ଜଣଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ରିଡର ପଦ, ଲାଇବ୍ରେରୀ ପାଇଁ କିଛି ଟଙ୍କା ଆଦି ଦେବାକୁ ସୁପାରିଶ କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ତା’ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ରାଜନୀତି । ବିଶ୍ୱନାଥ ପ୍ରସାଦ, ବାବୁରାମ ସାକସେନା ଓ କାନ୍ତେ ଏକ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଭାବରେ ସୁପାରିଶ କଲେ ଯେ ଏଠି ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଖୋଲିବାର ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ସୁନାତି ଚାଟାର୍ଜୀ ଓ ସୁକୁମାର ସେନ୍ଙ୍କ ଅମତରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଖୋଲିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା ।

ମୋର ଥେସିସ୍ ଛପାଇବା ଟେଣ୍ଡା କଲି ୧୯୬୧ରେ ଆମେରିକାରୁ ଫେରି ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ । କଲିକତାର ପ୍ରକାଶକ, କେ.ଏଲ୍ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ କହିଲେ, ଯେ ସୁନାତି ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ମୁଖବନ୍ଧ ଆଣିଲେ ଛପାଇବା କଥା ବିଚାର କରାଯିବ । ମୁଁ ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମୁଖବନ୍ଧ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ଚାଟାର୍ଜୀ କହିଲେ ସେ ଆଧୁନିକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ତେଣୁ ସେ ଲେଖିବାରେ ଅସମର୍ଥ । ଛପେଇବା ସେତିକିରେ ରହିଲା । ଏହାର ପ୍ରାୟ ୨ ବର୍ଷ ପରେ ମୋ ବହି ଯୁରୋପରେ ଛପା ହେଲା ପରେ ଦିନେ ଚାଟାର୍ଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତଃ ପଞ୍ଚନାୟକ, କାହିଁକି ମୋତେ ତୁମ ବହି ମିଳିଲା ନାହିଁ ।’ ମୁଁ କହିଲି, ‘ସାର୍, ଆପଣ ଆଧୁନିକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବହି ଦେଇନାହିଁ ।’

ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ତିବ୍ର ମଧୁର ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମୁଁ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରବୋଧ ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲୁ । ହାତରେ ୨ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଥାଏ । ତଃ ଚାଟାର୍ଜୀ ତିନି ମହଲାରୁ ତଳକୁ ଆସି ଆମକୁ ଉପରକୁ ନେଇଗଲେ । ତା’ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବର୍ଣ୍ଣନା । ସେ ବିଦେଶ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇଠି ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ । ଫେରିବା ବାଟରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଦୋଷ ଫଳରେ ୩ ଦିନ ଅଟକିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଘଣ୍ଟାଏ ଗଲାଣି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କାଏରୋ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ତା’ ଫଳରେ ସେ ଦେଶକୁ ଆସି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ରୋଗ ଶଯ୍ୟା ପାଖରେ କିପରି ଦୁଃଖମୟ ସମୟ କଟାଇଲେ ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା । ୨ ଘଣ୍ଟା ଯିବା ଉପରେ । ଆମକୁ ପ୍ଲେନ ଧରିବାକୁ ହେବ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଖେଆ ଖାଇ ମୁଁ କହିଲି, ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିବୁ । ଆମକୁ ପ୍ଲେନ ଧରିବାକୁ ହେବ । ସେ ଫଟ ବାହାର କରି ଆମକୁ ଦେଖାଇଲା ବେଳେ ଚିତ୍କାର କରି ତା’ ଆଣିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଆମେ ଫଟ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ କଲୁ । ପ୍ରଥମ ମହଲାରେ ପାହାଚରେ ତା’ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଠିଆ ଠିଆ ତା’ ପିଇ ଆମେ ଦଉଡ଼ିଲୁ । ଆମେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଘାଟିରେ

ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅତିମ ତାକରା ବିଆଯାଇଛି । ସୁନାତିବାବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହ ପ୍ରବଣ । ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେଲା, ତାଙ୍କୁ କିଣି ନେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବେଶି ବେଳ ଲାଗେ ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଥରେ ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତକାର ଟେପ୍ କରିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲି । କାତ୍ରେଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରେ ଚାଟାଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ଚାଟାଙ୍ଗୀ କହିଲେ ଦୀର୍ଘଜୀବନ ଏମିତି କଷ୍ଟକର । ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ମନେ ପକାଇ କଷ୍ଟ ଆଉ ଥରେ ସହିବାକୁ ମତେ କହ ନାହିଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ କଥାଟିକୁ ଦେଖୁ ନଥିଲି । ସାକ୍ଷାତକାର ଏତିକିରେ ବନ୍ଦ ହେଲା ।

□□

ସଂକ୍ଷା ତିଆରି

ସଂକ୍ଷା ତିଆରିର ସୌଭାଗ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କୁ ଏପରି ସୁଯୋଗ ମିଳେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ପଇସାପତ୍ର, ଚାଟି, ଧର୍ମ, ପ୍ରିୟାପ୍ରୀତି, ବଂଧୁ ବାନ୍ଧବ ଜାଲରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ବାକି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଗଡ଼ତଳିକା ନ୍ୟାୟରେ ସୁଅ ସାଙ୍ଗରେ ଭାଷି ଯାଆନ୍ତି । ସଂକ୍ଷା ତିଆରି କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଆଜୁଠି ଅଗରେ ଗଣିହେବ ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଚାକିରି ନେଇ ବିଶ୍ୱଭାରତୀକୁ ଗଲି ପହଞ୍ଚି ପ୍ରଧାନ ଛାତୁଆଆଣ୍ଟି ଆଉ କୁଖିବିହାରୀ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ନରେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଗବେଷକ ରୂପେ କାମ କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଗଢ଼ିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଏକ ପ୍ରକାର ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ବିଶ୍ୱଭାରତୀରେ ଓଡ଼ିଆ ପୋଥିବିଭାଗ ଖୋଲିଲି । ଅଧ୍ୟାପକ ପଦ ବଢ଼େଇଲି । କର୍ଣ୍ଣେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି. କଲି । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଫେରିଲା ପରେ ସେଠାରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ଖୋଲିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଭାରତ ଗାଇସଚାନସେଲର ସମ୍ମିଳନୀର ସୁପାରିଶ ଅନୁସାରେ ପୂର୍ବାଞ୍ଚନରେ ଏକ ବିଭାଗ ଖୋଲିବା ଏବଂ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧି ଚିଠି ଲେଖିଲି । ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧି ନିର୍ମଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ପଠେଇଲେ । ନିର୍ମଳବାବୁ ମୋ ଯୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏପରି ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ ଯେ ସେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ସୁପାରିଶ କରିବେ ବୋଲି ମତେ କହିଗଲେ । ଦୁର୍ଗାନ୍ୟକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିବା ବାଟରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ତାଏରୀରେ ସେ ଏପରି ସୁପାରିଶ କରି ଯାଇଥିଲେ ଯେ ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧି ଆଉ ତଣ୍ଡକୁ ପଠେଇଲେ, ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ କମିଟି ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରର ପାହ୍ୟାର ଚାକିରି ଓ ବହି କିଣିବା ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଦେଇ ପ୍ରଥମେ ବିଭାଗ ଖୋଲିବା ପାଇଁ କହିଲେ । ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସୁଧାରଂଜନ ଦାସ ଆସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପଛରେ ଭାରତ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି ଖେତାବ ଥାଏ । ସେ ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧି ଏହି ଚାକିରିଟିକୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗକୁ ଦେଖାଇ ଆପଣା ସମର୍ଥନ ଲୋଡ଼ିଲେ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀରେ ଏଭାର ବର୍ଷ ରହିଲା ପରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ମୁଁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଛାଡ଼ିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲି ।

ତାପର ଚାକିରି ପୁନଃ ଆମେରିକାନ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଷ୍ଟଡିଜର ମୁଖ୍ୟ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀ ପଦ । ସେତେବେଳେ ଏପରି ଏକ ସଂସ୍ଥା ନାଁ ଭାରତବର୍ଷ ନାଁ ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଥିଲା । ମତେ ଆରମ୍ଭରୁ ଏହାର ଖସଡ଼ା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏହି ସଂସ୍ଥାର ସଭାପତି ପ୍ରଫେସର ନର୍ମାନ ବ୍ରାଉନ ମତେ କହିଲେ ଯେ, ପୃଥିବୀ ଚାରିପାଖେ ବୁଲି ଆସି ପୃଥିବୀର ସବୁଠୁଁ ଭଲ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମେରିକା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଆମେରିକାର ଯେଉଁ ଗବେଷକମାନେ ଭାରତ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର । ସେତେବେଳେ ଏହା ମୋ ଜୀବନର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଆହ୍ୱାନ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରିଥିଲି । ଯେ କୌଣସି କାମ ପାଇଁ ସମ୍ଭବ ଭୁଟେଇବା ହେଉଛି ବଡ଼କାମ । ମୁଁ ମୋର ପୃଥିବୀ ପରିଦର୍ଶନ ପରେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟାକରଣ ଅଭିଧାନ ଓ ଭାଷାଶିକ୍ଷା ସାମଗ୍ରୀର ଏକ ସୂଚୀ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଏହା ଭାରତରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ଆମେରିକା ସଂସ୍ଥା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେମାନେ ଦଶହଜାର କପି ଦୁଇ ସଂସ୍କରଣରେ ଛପେଇ ବାଣ୍ଟିଲେ । ଏହା ମୋ ସଂସ୍ଥାରେ ମୋ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ବଢ଼େଇଲା । ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବା ପାଇଁ ବିଶେଷ ସାମଗ୍ରୀ ନଥିଲା । ଫେରାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଓ ମିଶ୍ରଙ୍କ ବହି ନୂଆ କରି ବାହାରି ଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଭିତ୍ତିକରି ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବା ପାଇଁ ବହିଟିଏ ଲେଖିଲି । ମୋର ଆଶା ଥିଲା ଯେ ଏହା ସବୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ହେବ । ମାତ୍ର ମୁଲାଉ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ପ୍ରଥମେ ଏ ବହି ବ୍ୟବହାର କଲେ । ଆମେରିକାନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କୁ ଏ ବହି ଗଲା । ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଏହାର ଦୁଇ ସଂସ୍କରଣ ବାହାର କଲେ ।

ଇହିରାଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ସଞ୍ଚାର ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି । ରେଡିଓ ପୋଗ୍ରାମକୁ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲି । ତାଙ୍କ ମନକୁ କଥା ପାଇଲା । ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ଅଳ୍ପ ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡିଓ ଡିରେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ନାରାୟଣ ମେନନ୍ ମତେ ସବୁ ରେଡିଓ ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇ ସାମଗ୍ରୀ ବାଣ୍ଟିବାକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ।

ମୁଁ ହିନ୍ଦି ଓ ତାମିଲରେ ଦୁଇଟି ବହି ତିଆରି କଲି । ଏହି ବହି ସାଙ୍ଗରେ ଟେପ ଥିଲା । ନୂଆ ନୂଆ କାମ କରି ଓ କରେଇ ଆପଣା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ।

ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଲା ସେତେବେଳେ ଏହା ମୋ ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆହ୍ୱାନ ବୋଲି ମୁଁ ଧରିନେଲି । ପ୍ରଥମତଃ ଭାଷା ବିଷୟରେ ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିଲେ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ କଅଣ ହେବ ଏ ବିଷୟରେ

ନାଁ ଡାକ୍ତା ପଣ୍ଡିତ ନାଁ ଶାସକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କାହାରି ସଠିକ ଧାରଣା ନଥିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭିତରେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆଉ ଏକ ବଡ଼ ଚାଲେଞ୍ଜ । ମୋର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଆଇନକାଳ୍ପନ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଧାରଣା ନଥିଲା । ମୋର ଶାସନ ସହାୟକ ଓ ବିରୁଦ୍ଧ ସହାୟକ ଯେତେବେଳେ ମତେ କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଯେ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବିତ କୌଣସି କାମ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ମୋତେ କାନ୍ଦ ଲାଗିଲା । କାହିଁକି ମୋ କାମ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯା ଭିତରେ ପଶିଲି ? ଯୁଗ୍ମ ସଚିବଙ୍କ କାମ ଦେଖୁ ମୁଁ ଫେରିଲି । ମୋର ଶାସନ ସହାୟକ ଓ ବିରୁଦ୍ଧ ସହାୟକଙ୍କୁ ତାକି କହିଲି ଯେ କଣ କରାଯିବ ଏକଥା ଠିକ୍ କରିବାକୁ ସରକାର ମତେ ଏତେ ପଛପା ଦେଉଛନ୍ତି । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନିୟମ ନ ଗ୍ରହଣ କିପରି ଏ କାମ କରାଯିବ ସେଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ତୁମେ ଯଦି ମୋତେ ଉପଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ନଦେଇ ପାରିବ ତେବେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଫେରସ୍ତ ପଠେଇ ଦେବି । ସେହିଦିନଠାରୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ସହଯୋଗ ପାଇଲି । ଆପଣା ଶାସନ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଅଭିଆରରେ ରଖିବା ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ସଂସ୍ଥା ତିଆରିରେ ମୋର ପ୍ରଥମ ଆଦର୍ଶ ଜେପି ନାଏକ । ସେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ପରାମର୍ଶ ଦାତା ଥିଲେ । ବହୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସଂସ୍ଥା ସହ ଯେ ଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ମୁଁ ପୁନାରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଚିତ୍ରା ନାଏକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ହୋଇଥିଲା । ଚିତ୍ରା ନାୟକ ସେତେବେଳେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଡି.ପି. ଆଇ ଥିଲେ । ପରେ ସେ ଯୋଜନା କମିଶନର ସତ୍ୟା ହୋଇଥିଲେ । ଜେ.ପି. ନାଏକଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଇଣ୍ଡିଆନ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ଏଜୁକେସନରେ ମୁଁ ସରକାରୀ କାମରୁ ସେବା ନିବୃତ୍ତ ହେଲାପରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ମତେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ପୁନାରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ତିଆରି ଘରକୁ ମୋ ପାଇଁ କିଣିବାକୁ ସେ ମତେ ନେଇ ସେ ଘର ଦେଖେଇ ଥିଲେ । ସେ କହିଲେ ସେ ମୋତେ ଅଠର ଶହ ଟଙ୍କା ଦେବେ । ମୁଁ ଭାବିଚିନ୍ତି କହିବାକୁ କିଛି ଦିନ ସମୟ ମାଗିଥିଲି । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେବା ଆଗରୁ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଇଣ୍ଡିଆନ କାଉନସିଲ୍ ଅଫ୍ ସୋସିଆଲ୍ ସାଇନ୍ସ ରିସର୍ଚ୍ଚର ସେ କେବଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ନଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ଥିଲେ ।

ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାର ଆଉ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ହେଉଛନ୍ତି, ତେଜାନ କଲେଜର ଡିରେକ୍ଟର ଏସ. ଏମ୍ କାତ୍ରେ । ତେଜାନ କଲେଜ ପୁନା ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା । କାତ୍ରେ ଏହାକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପୀଠ ରୂପେ ଗଢ଼ିଥିଲେ ।

ସାକାନ୍ତିଆକୁ ଆଣି ସେ ଏହାକୁ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ (ଆର୍କିଓଲଜି)ର ପୀଠ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ିଲେ । ଭାରତର ସର୍ବବୃହତ୍ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କୃତ ଅଭିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସେ ହାତକୁ ନେଲେ । ଏଇ ତିନି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବଜେଟ୍ ଓ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଅଲଗା ଅଲଗା । ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିବାର ମୂଳକଥା ହେଉଛି ଯେ ଗୋଟିଏ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଛତା ତଳେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚଳେଇବା ପାଇଁ ମାନସିକତା ଓ କ୍ଷମତା ସୃଷ୍ଟି ।

ଏ ସମସ୍ତାରୁ ବଡ଼ ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାରେ ପ୍ରମୁଖ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ଭି.କେ.ଆର.ଜି ରାଓ । ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ବହୁ ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ତିଆରି କରିବାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇଥିଲି । ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କର ତାହାଣ ହାତ ଯୁଗ୍ମ ସଚିବ କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ । ଗତ ପଚିଶ ଛବିଶ ବର୍ଷରେ ମୁଁ ଚୈତ୍ତୁରୀଙ୍କ ପରି ପ୍ରଶାସକ ଦେଖିନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ କାମ ବିଷୟରେ ଜାଣିହେବ । ମୁଁ ଚିତ୍ତପି ଗ୍ରୀଟିଷ୍ ଅଫିସରୁ ଅଫିସ ସୁପରିଣ୍ଡେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ପଦପାଇଁ ଜଣକୁ ବାଛିଥିଲି, ବର୍ଷେ ପୁରିଗଲା ପରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଫେରସ୍ତ ନେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ ଯେହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆକ ପ୍ରମୋଶନ ଦେଇ ଆଣିଥିଲି । ସେ ଫେରିଗଲେ ଗୋଟିଏ ଆକ ତଳକୁ ଚାଲିଯିବେ । ମୁଁ କାନ୍ତିଦାଦାଙ୍କୁ ସବୁ କଥା କହି ତାଙ୍କୁ କିପରି ରଖିହେବ ଏଥିପାଇଁ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ପରଦିନ ମୋ ଅଫିସରେ ଗୋଟିଏ ସଭାପାଇଁ ଆର୍କିଓଲୋଜିକାଲ ସର୍ଭେର ମହାନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଆସିଆନ୍ତି । ସକାଳୁ କାନ୍ତିଦାଦା ଓ ମୁଁ ଏପରୁ ଆଉ ସାମନା ପରୁ ମହାନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଓ ଚିତ୍ତ ଏପିଗ୍ରାଫିଷ୍ ଡକ୍ଟର ଗାଇ ଆସୁଥାଉ । ମତେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଚକିତ କରି କାନ୍ତିଦାଦା କହିଲେ ଦେଶପାଣ୍ଡେ, ପଟ୍ଟନାୟକ କହୁଛନ୍ତି ତୁମକୁ ଶାସନ ଜଣାନାହିଁ । ଦେଶପାଣ୍ଡେ କହିଲେ, ସାର, ଯଦି କୌଣସି ସମସ୍ୟା ଅଛି ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତୁଚ୍ଛେ ଦେବୁ । ଆପଣଙ୍କ ଯାଏ କଥା କାହିଁକି ଆସିଲା ? ମୋ ମୁହଁ ଲାଜରେ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । କାନ୍ତିଦାଦା କହିଲେ, ଦେଶପାଣ୍ଡେ ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କୁ ତମେ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଉଧାର ଦେଇଥିଲ ସିଏ ଫେରିଗଲେ ଆକେ ତଳକୁ ଯିବ । ତାଙ୍କୁ ତମେ ଏଇ ଅଫିସକୁ ପରମାନେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଇଦିଅ । ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ବିଭାଗ ଅସ୍ଥାୟୀ, ସ୍ଥାୟୀ ଘୋଷଣା ନୋହିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ପଠାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତଥାପି କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପଦେ କଥାରେ ଦେଶପାଣ୍ଡେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ମୋ ସଂସ୍ଥାକୁ ଦେଇଦେଲେ । ଫାଇଲ ଚାପ ନାହିଁ । କାମ ହୋଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଗଲା ଯେ ସାଙ୍ଗଠନିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ପଛରେ ଯେଉଁମାନେ ଲୁଚନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣା ଅପାରଗ ପଣିଆକୁ ଲୁଚାନ୍ତି ।

୧୯୬୯ ଜୁଲାଇ ୧୭ତାରିଖ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ଉଦଘାଟନ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ଘେନି ଜଣେ ଅଫିସର ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମୋ ବାବା ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ । ମୁଁ ସେଇ ଅଫିସରଙ୍କ ହାତରେ ଖବର ଦେଲି ଯେ ମୋର ଯିବା ସମ୍ଭବ ନ ହୋଇପାରେ । ମତେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଉଦଘାଟନ ହୋଇଯାଉ । ସେଇ ଅଫିସର ପୁଣି ଫେରି ଆସିଲେ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କର ଦ୍ଵାତୀୟ ବାର୍ତ୍ତା ଘେନି । ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି ଯେ ମୁଁ ନ ଗଲେ ଡେନମାର୍କ ଯୁବରାଜକ ଛଡ଼ା ହାମଲେଟ ନାଟକ କଲାପରି ଏହା ହେବ । ୧୬ ତାରିଖରେ ମୋ ବାବା ମରିଗଲେ । ମୁଁ ୧୬ ତାରିଖ ରାତି ଓ ୧୭ ତାରିଖ ସକାଳ କ୍ରିୟାକର୍ମ ସାରି ଫୁନ ନେଇ ବାଙ୍ଗାଲୋର ଆସିଲି । ସେଠୁ ଟାକ୍ସି ନେଇ ମହାଶୂର । ମହାଶୂର ଉଦଘାଟନ ହେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୁଁ ପୁନା ଫେରି ସନ୍ଧ୍ୟା କ୍ରିୟାକର୍ମ କଲି । ପ୍ରଫେସର ଭି.କେ.ଆର୍.ଭି ରାଓଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି ।

ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିବାରେ ପଦେ ପଦେ ବାଧା । ଆମ ମନ୍ତ୍ରାକ୍ଷୟ ସଂସ୍କୃତି ମନ୍ତ୍ରାକ୍ଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାରି ସୁବିଧା ନେଇ ମୁଁ କେତେକ ଛବି କିଣିବା ସ୍ଥିର କଲି । କୋଣାର୍କ ଚକର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିରୂପ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଭାଗକୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ମୋର ଶାସନ ସହାୟକ ଓ ବିର ସହାୟକ ଆପରି ଉଠେଇଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ ଏହା କିଣିବା ମୋର କ୍ଷମତା ବହିର୍ଭୂତ । ମୁଁ କହିଲି ଏସବୁ କ୍ଷୋର ପାଇଁ କିଣାଯିବ । କ୍ଷୋର କିଣିବା ପାଇଁ ମୋର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ଅଛି । ସେମାନେ ମତେ ପଚାରିଲେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ଷୋର କେମିତି କୁହାଯିବ ? ମୁଁ କହିଲି କ୍ଷୋରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମତେ ଜଣାନାହିଁ । ତାହାତା ଏଇସବୁ ଜିନିଷ ଗୋଦାମରେ ରହିବା ବଦଳରେ ବାହାରେ ରହିବ କିମ୍ବା କାନ୍ଥରେ ଟଙ୍ଗାହେବ । ତା ପରେ ମୋର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇନାହିଁ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦୁଇବର୍ଷ ରହିବା ପରେ କେନ୍ଦ୍ରର ଶିକ୍ଷା ସଚିବ ଟି.ପି ସିଂହଙ୍କଠାରୁ ଟେଲିଫୋନ ଆସିଲା । ସିଏ ମତେ କହିଲେ ପଟ୍ଟନାୟକ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭେଟିବାକୁ ମହାଶୂର ଆସୁଛି । ମୁଁ ଅବାକ ହୋଇଗଲି । ତାଙ୍କୁ କହିଲି, ଗାରତ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରଚଳିତ ରୀତି ଅନୁସାରେ ସାନ ଅଫିସର ମାନେ ବଡ଼ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଆପଣ ମୋତେ ଭେଟିବାକୁ ଆସିବା ଏକପ୍ରକାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ସିଏ ଆସିଲେ । ପରଦିନ ସକାଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ରେଟିବାକୁ ଗଲି । ସେ ମୋତେ ପଚାରିଲେ ତମେ ତ ଦୁଇବର୍ଷ ରହିଲଣି । କଥା ଶିଖିଲ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି ଆପଣ ସରକାରୀ ଉତ୍ତର ଚାହୁଁଛନ୍ତି ନା ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉତ୍ତର ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ସିଏ କହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ । ମୁଁ କହିଲି ଦିବର୍ଷରେ ଦୁଇଟି ଶିକ୍ଷା ମୁଁ ପାଇଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି,

ଯେ ଭାରତ ସରକାରରେ ସମସ୍ତେ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ଏକଥା ଜାଣିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏଇ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦ୍ଵାରା ଫଳ କ'ଣ ହେଲା ସେ କଥା ବୁଝିବାକୁ କାହାରି ସମୟ ନାହିଁ । ସେ କିଛି ସମୟ ବୁଝି ହୋଇଗଲେ । ତା ପରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶିକ୍ଷା କଥା ପଚାରିଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ଏକାଦଶ ଶତକର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦେଇ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ଆଇନକୁ ଧରି କାମ କରୁଛୁ ସେ ସବୁ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଅମଳର । ତା ପୁଣି ଜଣକ ପଛରେ ଆଉ ଜଣକୁ ଲଢ଼େଇ ଦିଏ । ଅବିଶ୍ଵାସ ହେଉଛି ଏହାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ମତେ ଯଦି ଆପଣ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଦରମା ଦେଉଛନ୍ତି ତା ସାଙ୍ଗରେ ମତେ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କାର ବିଶ୍ଵାସ ଦିଅନ୍ତୁ । ସେ ମତେ କହିଲେ ମୋ ଗାତିରେ ଆସ । ମୁଁ ଆତମନିଷ୍ଠେଷ୍ଟିତ ଟ୍ରେନିଂ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ବକ୍ସିତା ଦେବାକୁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗଲି । ସତ୍ତାରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ କହିଲେ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମ ବିକାଶ ଯୋଜନା ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲି । ଆଜି ସକାଳେ ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର କେତେକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ମୁଁ ଭାବୁଛି ତମେ ଯେଉଁମାନେ ଶାସନ କାମରେ ଯୋଗଦେବ ସେମାନେ ଏସବୁ ଜାଣିବା ଦରକାର । ସିଏ ପ୍ରାୟ ପଇଁଚାଳିଶି ମିନିଟ୍ କହି ସାରିଲା ପରେ ମୋ ଆତ୍ମକୁ ଅନେଇ କହିଲେ ମୁଁ ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଚାହେଁ । ସବୁକଥା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନିୟମ ଅଛି । ସବୁକଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନିୟମ ଅଛି । ମୋ ଚାକିରି କାଳ ଭିତରେ ମୁଁ ଏପରି କୌଣସି ଲୋକ ଦେଖିନାହିଁ ଯିଏ ସବୁ ନିୟମ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଏପରି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯିଏ ଓଭର ବୁଲ୍ କରି ଦେଇପାରନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଆସନ୍ତା ଅଠରବର୍ଷ ମୁଁ ଏହିଭଳି ଅଫିସରଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କରିବି ।

ମୋର ଏଇ ସନ୍ଧାନ ବିଫଳ ଯାଇନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦିଓଟି ଉଦାହରଣରେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ମୁଁ ମୋ ସଂସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥାଏ । ବହୁ ଗବେଷଣା କରି କେଉଁ କେଉଁ ସରକାରୀ ବିଭାଗରେ ପ୍ରେସ ଅଛି, ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ଲିପିମାନଙ୍କରେ ଛପେଇ ପାରୁଥିବା ଭଳି ପ୍ରେସର ପ୍ରଯୋଜନାୟତା ଆଦି ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ସେଇ ଏକ ଜବାବ । ଯେକୌଣସି ସରକାରୀ ବିଭାଗ ତାଙ୍କ ବହି ଛପେଇବା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରେସକୁ ଯିବେ । ନିଜ ପ୍ରେସ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିବ ନାହିଁ । ଟି.ପି. ସିଂହଙ୍କ ଉପଦେଶ ପାଇଲା ପରେ ମୁଁ ଥରେ ଖୁର୍ଦ୍ଧା ହାଉସିଙ୍ଗ ମନ୍ତ୍ରାଳୟକୁ ଗଲି । ତାଙ୍କ ଯୁଗ୍ମ ସଚିବଙ୍କୁ ଭେଟିଲି । ଟି.ପି. ସିଂହଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କହି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ, ଆପଣ ଓଭର ବୁଲ୍ କରିବା ପରି ଜଣେ ଅଧିକାରୀ । ଏମିତି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ସେ କହିଲେ, ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ

ମୁଁ ଏ ଫାଇଲ୍ ଭଲ କରି ପଢ଼ିବି । ଆପଣଙ୍କ ଚିଠିର ଲଢ଼ିକରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଲଢ଼ିକକୁ ଧରି ଭାରତ ସରକାରରେ କିଛି କାମ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ଡେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରିଙ୍କୁ ଫାଇଲ୍ ଆଣିବାକୁ କହିଲେ । ସେ ପଚାରିଲେ ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଶେଷତଠି କେବେ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ କଣ କୁହାଯାଇଛି । ଡେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରି କହିଲେ ଦଶଦିନ ତଳେ ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦିଆଯାଇଛି । ତାଙ୍କୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସରକାରୀ ବିଭାଗ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରେସ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ ଅନେଇ କହିଲେ, ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କଅଣ କହୁଥିଲି ? ଏକଥା କହି ଡେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରିଙ୍କୁ ଫାଇଲ୍ ମାଗିଲେ । ସେ ଲେଖିଲେ- for once this department may forget its empire building and let Dr pattanayak have his press. ଡେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରିଙ୍କୁ କହିଲେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅର୍ଡର ଇସ୍କର । ମତେ କହିଲେ ଆପଣ ଅର୍ଡର ନ ନେଇ ଏଠା ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣେଇ ଡେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରିଙ୍କ ଠାରୁ ଅର୍ଡର ନେଇ ଫେରିଲି । କଥା ହେଉଛି ଯେ କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାପାଇଁ ସରକାରୀ ଦପ୍ତରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବାରେ ମୋର ସଫଳତା ପାଇଁ ଏହା ବହୁ ପରିମାଣରେ ଦାୟୀ ।

ମୁଁ ଧରି ନେଇଥିଲି ଯେ ସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଉପରମହଲ ଅଧିକାରୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେପରି ପ୍ରୟୋଜନ ଶାସନ କଳର ତଳ ମହଲରେ ଭଲ ସମ୍ପର୍କ ସେହିପରି ପ୍ରୟୋଜନ । ଥରେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥାଏ । ଆମ ଯୁଗ୍ମ ସତୀବ ମତେ ପଚାରିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ଆମ ନୂଆ ଅଞ୍ଚଳ ସେକ୍ରେଟେରୀ ସାନ୍ଧ୍ୟାଲ୍ ସାଙ୍ଗରେ ତୋର ଭେଟ ହେଲାଣି । ଏଇ ଇଞ୍ଜିଡରୁ ମୁଁ ବୁଝିଗଲି ଯେ ସମ୍ଭବତଃ ସାନ୍ଧ୍ୟାଲ୍ ମୋ ଫାଇଲ୍‌ରେ କିଛି ଗୋଳମାଳିଆ କଥା ଉଠେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଯୁଗ୍ମ ସଚିବଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସିଧା ସାନ୍ଧ୍ୟାଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲି । ମୁଁ କହିଲି, ମୁଁ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୋ ଫାଇଲ୍ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯଦି କିଛି ପ୍ରଶ୍ନ ଥାଏ, ତେବେ ତାକୁ ବୁଝେଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ତିଆର । ସାନ୍ଧ୍ୟାଲ୍ କହିଲେ, ଏଇଥିପାଇଁ ଆପଣ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ମୁଁ ଚାରି ଚାରି ଜଣ ତାଲେକ୍‌ଚରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିବି । ଏହିପରି ବେଳେ ବେଳେ ମୋ ଘରେ ଚାରିଜଣ କମଳ ପକେଇ ଶୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା । ଚାହା ବରାଦ କରାଗଲା । କଥାରେ କଥାରେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ ସେ ଲେଖୁଥିବା ଅନେକ ନିୟମ ବହି ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟବହାର ହେଉଛି । ଚାହା ସରିଲା ପରେ ସେ କହିଲେ ଆପଣ ଫାଇଲ୍ ପାଇଁ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣେଇ ଯୁଗ୍ମ ସଚିବଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲି । ସେ କହିଲେ,

ପଟନାୟକ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଖୋଜୁଥିଲି । ଆଜି ତିନିଟାବେଳେ ଗୃହ ମନ୍ତ୍ରାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ମିଟିଂଗ ଅଛି । ମୁଁ ଯାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ତମେ ଯାଅ, ମୁଁ କହିଲି ମୋ ଯିବାର କିଛି ଆପଣ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପ୍ରୋଟୋକଲ ଜାଣେ ନାହିଁ । ମୁଁ ସାନ୍ଧ୍ୟାଳକୁ ନେଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ଫେରି ଆସି ସାନ୍ଧ୍ୟାଳକୁ କହିଲି । ସିଏ ଖୁସି ହେଲେ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତିନିଟା ବେଳେ ମିଟିଂଗକୁ ଗଲୁ । ମିଟିଂଗ ସରିଗଲା । ମୁଁ ସାନ୍ଧ୍ୟାଳକୁ କହିଲି ଏଇ ମିଟିଂଗର ବିବରଣୀ ଆପଣ ଗୃହ ମନ୍ତ୍ରାଳୟକୁ ପଠେଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ମୁଁ ମହାଶୂର ଫେରି ଆସିଲି । ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲେ ବି ସାନ୍ଧ୍ୟାଳଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଚାରି ସପ୍ତାହ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମୁଁ କାବା ହୋଇଗଲି । ଗୋରାତକ ତକ ତେହେରା ଶୁଖି କଳାକାଠ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ପଚାରିଲି ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ, ତମ ଦିହ କଣ ଖରାପ ହୋଇଛି ? ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ ଶୁଖିଲା ହସ ହସି କହିଲେ ଆପଣ ମତେ ନେଇ ଗୃହ ମନ୍ତ୍ରାଳୟକୁ ଯାଇଥିଲେ, ମନେ ଅଛି ? ମୁଁ ହଁ କଲାବୁ ସିଏ କହିଲେ ସେଇ ଫାଇଲ ଫେରି ଆସିଛି । ସେଥିରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ବିବରଣୀ ଠିକ୍ ଲେଖା ହୋଇନାହିଁ । ମୁଁ ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ, ମୋ ଲେଖା ନିୟମ ବହି ଭାରତ ସରକାରରେ ଚକ୍ରୁଟି । ମୋତେ ପୁଣି ବିବରଣୀ ଲେଖିଆସେ ନାହିଁ । ଯା ମୋ ଜୀବନରେ ବଡ଼ କଳଙ୍କ । ମୁଁ ଫାଇଲ୍ ମାଗିଲି । ନପଡ଼ି ମୁଁ ଲେଖିଲି ବିବରଣୀ ଠିକ୍ ଲେଖା ହୋଇଛି । ମୁଁ କହିଲି ଫାଇଲ୍ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଯଦି ତାଙ୍କର ଯୁଗ୍ମ ସଚିବ କିଛି ଲେଖନ୍ତି ତେବେ ସେକ୍ରେଟେରୀ କିମ୍ବା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସ୍ତରରେ ମୁଁ ଏକଥା ଉଠେଇବି । ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ କହିଲେ ଆପଣ ନ ପଡ଼ି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଲେଖି ଦେଲେ ? ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ପଡ଼ି ଲେଖୁଥିଲେ ତମେ ମୋର ଅସ୍ତରସେକ୍ରେଟେରୀ ହେବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରିଥାନ୍ତି । ଫାଇଲ୍ ଗୃହମନ୍ତ୍ରାଳୟର ଦସ୍ତଖତ ହୋଇ ଫେରି ଆସିଲା । ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ ମତେ କହିଲେ ଆପଣ ଯାହା କଲେ ମନ୍ତ୍ରାଳୟରେ କୌଣସି ଅଫିସର ଏହା କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଆପଣ ମତେ ବଞ୍ଚେଇବା ପାଇଁ ନିଜ ବେକ ବଳିଖୁଣ୍ଟରେ ରଖିଦେଲେ । ମୁଁ କହିଲି ସାନ୍ଧ୍ୟାଳ, ମୁଁ ଯାହା କଲି ତାହା ନ କରିଥିଲେ ମୁଁ ତୁମର ଅଫିସର ରୂପେ ପରିଚୟ ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ହରେଇ ଥାନ୍ତି । ନିଜ ପାଖରେ ନିଜେ ସାନ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି ।

ଯେ କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଅନେକ ପରିସ୍ଥିତିର ସାମନା କରିବାକୁ ପଡ଼େ ଯାହାର କୌଣସି ନଜିର ନାହିଁ । ଥରେ ମତେ ଶିକ୍ଷା ସଚିବ ତକେଇ ପଠେଇଲେ । ମତେ ସିଏ କହିଲେ, ପଟନାୟକ, ତୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୁରୁତର ଅଭିଯୋଗ । ତୁ ବଡ଼ କଡ଼ା ଭାଷାରେ ଚିଠି ଲେଖୁଛୁ । ଏଠି ଉପର ସ୍ତରର ଅଫିସରମାନେ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ତଳ ଲୋକେ ଏହା ପଚାରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କହିଲି ସାର୍, ଆପଣ ମତେ ଉପର ସ୍ତରର ଅଫିସର ଭାବେ ଗଣନ୍ତି କି ନାହିଁ ? ଏଠୁ ଯୋଉ

ଚିଠି ଯାଉଛି ତା ମୋ ଚକ ଅଫିସରମାନେ ପଢ଼ନ୍ତି । ମୋର ଗୋଟିଏ ଅନୁରୋଧ ମୁଁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖୁଛି ତା' ମନ୍ତ୍ରାବଳୀ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ନାଁ ସେ ଚିଠିର ମୂଳ ମୋ ଅଫିସରେ ? ଯଦି ଆପଣ ମୋ ପାଖରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଦେଖାନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେବି । ସେକ୍ରେଟେରୀ କହିଲେ ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରାବଳୀର ସବୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଓ ଡିରେକ୍ଟରମାନଙ୍କର ଏକ ସଭା ଡାକିବି । ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଜବାବ ଦେବୁ । ମୁଁ ହଁ ଭରିଲି ।

ସତ୍ୟାବଳୀ ମୁଁ ଖାଲି ହାତରେ ଏକ୍ସଟିଆ ଆସିଥିବା ଦେଖୁ ଅନେକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ଅଧିକାରରେ ଏହି ସଭା ହେଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ କଲ୍ୟାଣ କୃଷ୍ଣନ ଥିଲେ ଯେ ପରେ ଯୁପିର ଚିଫ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହେଲେ । ଜଣେ ଦିଗ୍ଗଜ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅଧିକାରୀ ମୋ ବ୍ୟୁ କିମ୍ବା ମୁହଁ ଦେଖା ପରିଚୟ । ଯେତେ ଯିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ମୁଁ ତାର ଉତ୍ତର ଦେଲି । ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଏ ପରେ ସେକ୍ରେଟେରୀ କହିଲେ ଯଦି କାହାର କିଛି ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନ ନଥାଏ, ତେବେ ସଭାବନ୍ଧ କରିବା । ମୁଁ କହିଲି ସାର ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଛି । ମୁଁ ପକେଟରୁ କାଢ଼ି ଦୁଇଟି ଚିଠି ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ ଦେଲି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ରିଜର୍ଭ ବ୍ୟାଙ୍କର ଗଭୀର ଆଉ ଦ୍ଵିତୀୟଟି ହେଉଛି ଏୟାର ପୋର୍ସର ମୁଖ୍ୟଙ୍କ ଚିଠି । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ମତେ ଲେଖୁଥାନ୍ତି । ଆମ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଦେଖା ଦେଲା । ଏତେ ଭଲ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଆମକୁ ଚିଠି ଲେଖୁଥିବାରୁ ସିଏ ଖୁସି ହେଲେ । ମତେ କହିଲେ ପଟ୍ଟନାୟକ, ତାଙ୍କ କାମ ପାଇଁ ପଇସା ଦେବାକୁ ତୁ ତାଙ୍କୁ ଲେଖୁନାହୁଁ କାହିଁକି ? କେହି କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ମତେ ସହି ନ ପାରୁଥିବା ତାଙ୍କରୈକତର ଜଣକ କହିଲେ ସାର ତାଙ୍କ ଅଫିସ ସରକାରୀ ଅଫିସ । ସିଏ ପଇସା ମାଗି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ହସ ଲିଭିଗଲା । କତାଲୋକ ରାଗରେ ପାଟିଯିବାର ଦୃଶ୍ୟ ସେଇ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଦେଖିଲି । କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରଥମେ କଥା କହିଲେ, ସିଏ କହିଲେ ମିଷ୍ଟର ତୁମେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ବିଷୟରେ କଣ ଜାଣିଛ ? ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ସି.ପି ଡବ୍ଲୁଡି ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ଯିଏ ସରକାରୀ ବେସରକାରୀ ସବୁ ସଂସ୍ଥା ଠାରୁ ପଇସା ନେଇ କାମ କରନ୍ତି । ସେକ୍ରେଟେରୀ ଶାନ୍ତ ହେଲେ । କଲ୍ୟାଣଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ଏ ବିଷୟରେ କଅଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ? କଲ୍ୟାଣ କହିଲେ ତକ୍ତର ପଟ୍ଟନାୟକ ଆମକୁ ଚିଠି ଲେଖନ୍ତୁ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଜର ଆକାଉଣ୍ଟ ଖୋଲିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବା । ସେକ୍ରେଟେରୀ ମତେ କହିଲେ ତୁ ଚିଠି ଲେଖ । ସେଇଦିନ ସଞ୍ଜ ଉତ୍ତାହାତରେ ଆସି ମୁଁ ବାଙ୍ଗାଲୋର ଏ.ଜି ମୋର ବ୍ୟୁ ଏଡ଼. ଉତ୍ତରକୁ ଭେଟିଲି । ମୁଁ କହିଲି ମୋ ପାଇଁ ଏପରି ଏକ ଚିଠି ଲେଖ ଯାହା କେବଳ

ଅର୍ଥ ବିଭାଗ ଲୋକ ବୁଝିପାରିବେ । ଆମେ ଦିଗ୍‌ଗନ୍ତ ରାତିସାରା ବସି ଏଇ ଚିଠିର ଖସଡ଼ା ତିଆରି କଲୁ । ପରଦିନ ସକାଳେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ସେଇ ଚିଠି କଲ୍ୟାଣକୁ ଦେଖେଇଲି ଓ ମନ୍ତ୍ରାଳୟରେ ଦେଲି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ମୁଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେକର ଆକାଉଣ୍ଟ ଖୋଲିବାର ଅନୁମତି ପାଇଲି ।

ଯେ କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ତିଆରି କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଉଛି କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ତାଙ୍କର Integrity ଓ Commitment । ଆଜି ବି ମତେ ଲୋକେ ପଚାରୁଛନ୍ତି ଯେ ତମେ ଏକୁଟିଆ କଣ ପୃଥ୍ବୀ ଓଲଟେଇ ଦେବ ? ମୋର ଉତ୍ତର ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆପଣା ଆପଣା ପରିବେଶକୁ ସଫା ରଖିଲେ ପୃଥ୍ବୀ ଆପଣା ଛାଏଁ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯିବ ।

□□

ପଚାଶ ବର୍ଷର ସ୍ୱପ୍ନ

ଆଜିର ଓଡ଼ିଶା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରକ୍ଷା ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଦାସ ସେଦିନ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଦୂରଦର୍ଶନରେ ଦେଲାପରି କଥାର ଢବାବ ମୋ ପାଖରେ ନଥିଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଆଲୋକ ମୋର ଦୁଇଟି ଆଖି ପରି ମତେ ବାଟ ଦେଖାଉଥିଲା, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ ବାବା ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ମୋ ବାବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାଗାରେ ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲେ । ଆମଘର ତିଗିରିଆ । ଭାରତ ବର୍ଷର ସବୁଠାରୁ ସାନ ଗଡ଼ଜାତ । ବାବାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟବାହାର ହୁକୁମ ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ମୋ ପିଲାଦିନ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ କଟିଲା । ମୋ ବାବାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ କନିକା ଆନ୍ଦୋଳନର ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । କନିକାର ଅକଥନାୟ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶୁଣିଛି ତାହା କୁହାହେଲେ ଆଜିବି ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠେ । ଶେଷବେଳକୁ ବାବା କଂଗ୍ରେସ ଓ ମୁଁ ସୋସାଲିଷ୍ଟ ହେଲୁ । ଏଠି ଏହା ଅପ୍ରାସଂଗିକ ।

ଆଉ ଗାନ୍ଧି ? ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବର ଗାନ୍ଧି ଆମକୁ ନିତର ହେବାକୁ ଶିଖାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରର ଗାନ୍ଧି ଆମକୁ ତରର ସାମନାରେ ଠିଆ କରେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଗର ଗାନ୍ଧି ଏକମାତ୍ର ନେତା, ଯିଏ ଭାରତର ନାଡ଼ିବିପି କହିଥିଲେ, ଭାରତ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଗାଁରେ ବଞ୍ଚିଛି । ଜବାହରଲାଲ୍ ଓ ଆନ୍ଦେଦକର ଉଭୟେ ଗ୍ରାମ ବିରୋଧି ଥିଲେ । ଜବାହର ଲାଲ୍ ୧୯୪୫ରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠି ଆଉ ଆନ୍ଦେଦକରଙ୍କର କନ୍ଦୂଷିବୁଦ୍ଧି ଆସେମ୍ବଲିରେ ବକ୍ତୃତା ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ଏହି ଦୁଇଜଣ ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରି ଗାଁକୁ ଚିହ୍ନି ଆନ୍ଦେ ତେବେ ଭାରତର ଯୋଜନା ଭିନ୍ନ ରୂପ ନେଇ ଥାନ୍ତା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଗରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନାଁ ପିଲାବୁଢ଼ା, ପାଠୁଆ ଅପାଠୁଆ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଟିରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ ? ଗାନ୍ଧି ଶତବାର୍ଷିକ ବର୍ଷ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ମୁଁ ଥିଲି । ସଭା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଇଆଡୁସିଆଡୁ ଗପୁଥିଲୁ । ହଠାତ୍ ମୁଁ କହିଲି, ଆଜ୍ଞା, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଛି । ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ପଚାରିଲି ଗାନ୍ଧିଜୀର ଜନ୍ମ କେଉଁଠି ହୋଇଥିଲା ? ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଲୋକ

ହସିଲେ । କହିଲେ ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଇଏ କି ତାମସା ? ଆପଣ ସତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ମୁଁ ନାଁ କହିଲି । ଜଣେ କହିଲେ ପୋରବନ୍ଦରରେ । ମୁଁ କହିଲି ପୋରବନ୍ଦରର ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ପୋରବନ୍ଦର କେଉଁଠି ଠିକଣାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ? ମୋ ଚାରି ପାଖରେ ନୀରବତା ଛାଇଗଲା । ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିନୟରେ କହିଲି, ମୁଁ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନ ଫେରେଇ ନେଉଛି ? ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ । ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରାଇମ ମିନିଷ୍ଟର କେଉଁଠି ରହନ୍ତି ? ଚାରି ପାଖ ଜଣ ଏକାସାଙ୍ଗରେ କହିଲେ, ୧୦ ଡାଉନିଙ୍ଗ ଷ୍ଟ୍ରିଟ । ସେମାନେ ଆଉ କିଛି କହିବା ଆଗରୁ ମୁଁ କହିଲି ଏହାହିଁ ସମସାମୟିକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କର ପରିଚୟ । ଆମେ ଜାତିର ଜନକଙ୍କ ଠିକଣା ଭୁଲି ଗଲୁଣି । ଆମ ପାଖରେ ଜାତିର ଜନକଙ୍କ ଠିକଣା ଅପେକ୍ଷା ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଠିକଣା ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଭାରତର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମାନେ ଆପଣା ଠିକଣା ଭୁଲି ଗଲେଣି ।

ଆମ ପିଲାବେଳେ ଆମେ ଖେଳିବାକୁ ଡିନି କିଲୋମିଟର ଯାଉଥିଲୁ । ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ପାଞ୍ଚ କିଲୋମିଟର । ଏବେ ଘରର ଏକ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ସ୍କୁଲ କରାଯାଉଛି । ଏଇ ସ୍କୁଲ ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ଦୂରତ୍ବ । ଗୋବର ଲିପା ମାଟି ଘରୁ ଆସିଥିବା ପିଲା ସିମେଣ୍ଟ ଆଉ ଚୁନ ଲିପା ଘରକୁ ଆସି ଆପଣା ଠାରୁ, ଆପଣା ନିକଟ ସମ୍ପର୍କଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ହେବା ଆରମ୍ଭ କରେ ।

ଏଇ ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ପିଲା ବଢ଼ିଚନ୍ତି, ମାଷ୍ଟ ବଢ଼ିଛନ୍ତି, ସ୍କୁଲ ବଢ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ କମିଯାଇଛି । ବେଶି ପାଠ ପଢ଼ିବା ଲୋକେ ଅଳ୍ପ ପାଠ ପଢ଼ିବା ଲୋକଙ୍କର ଚାକିରି ଛଡେଇ ନେଉଛନ୍ତି । ଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ପ୍ରାଇମେରୀ ଶିକ୍ଷା ଡିନିଗୁଣ ବଢ଼ିଥିବା ବେଳେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଛ ଗୁଣ ବଢ଼ିଛି । ତେଣୁ ବେଶି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଚାକିରି ନେବା ଏହାର ସ୍ବାଭାବିକ ପରିଣତି ।

ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ବାଧୀନ ହେଲାବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ପ୍ରତିଶତ ଲୋକ ଇଂରାଜୀ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଭାବରେ ଜାଣିଥିଲେ । ଆଜି ଚାରି ପ୍ରତିଶତ ଲୋକ ଜାଣନ୍ତି । ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷରେ ଯାହା ହୋଇଥିଲା ଆଜି ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ହୋଇଛି । ଆଜି ଇଂରାଜୀ ସମସ୍ତ ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କୁ ଡେଇଁ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି ।

ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟ କମିଛି, ଦ୍ରଷ୍ଟାତାର ବଢ଼ିଛି । ପାଠ ଅପେକ୍ଷା ଶାଠ ବଢ଼ିଛି । ମୋ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭରେ ଆମେ ଯେତେବେଳେ କଣ୍ଠୁରା ମନ୍ଦିର, ବିଶ୍ବନାଥ ସାହୁ, ବିନୋଦ କାନୁନ୍‌ଗୋଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢୁଥିଲୁ ସେଥିରେ ନାଁ ଜାତି ନାଁ ଧର୍ମର ବିଚାର ଥିଲା । ଆଜି ମଣ୍ଡଳ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଆମ ଚେତନାକୁ ଛାଇ ଯାଇଛି । ଜୀବନରେ ଡେଇଁ ଗତିରେ ଆମେ ଏତେ ମନ୍ଦି ଯାଇଛୁ ଯେ କଅଣ ଭଲ ଆଉ କଅଣ ଭେଲ ଏକଥା ଭାବିବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ ।

ପଟାଶ ବର୍ଷରେ ସବୁଠୁ ବଡ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ବଜାର । ସହରରେ ରହିବା ଘର ତଳେ, ବାହାରେ ଓ କଡ଼ରେ ଦୋକାନ । ଗାଁରେ ବି ସାଇ ସାଇରେ ଦୋକାନ । ମୋ ପିଲାଦିନର ବୁଢ଼ା ମୁକ୍ତି ଲୋପ ପାଇ Rice Flakes ଓ Rice crispies ବିକା ହେଉଛି । ଏହା ପରେ ଆମେରିକା କମ୍ପାନୀ ଦ୍ବାରା ପଞ୍ଜାବରେ ଆଳୁଚାଷ ବଢ଼ିଛି । ଆମ ମଧ୍ୟବିର ଶ୍ରେଣୀ ଆଳୁଚାଟା ଖାଇବେ । ଏଇ ପଟାଶ ବର୍ଷରେ ଘରେ ଘରେ ଥିବା ଡିଲି ଲୋପ ପାଇଛି । ଆଜି ଆସେମିଲ ଓ ପାଲାର୍ମେଣ୍ଟରେ ୩୦ ପ୍ରତିଶତ ଜାଗା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ରିଜର୍ଭ କରିବାକୁ ଦାବି ହେଲାବେଳେ, ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବିକା ଚାଲିଯିବା ବିଷୟରେ ଭାବିବାକୁ କାହାରି ବେଳ ନାହିଁ । ଆସାମ ଉତ୍ତର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଘରେ ଘରେ ତନ୍ତଥୁଲା । ଏବେ ତାହା ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଲାଣି । ମୋର ଜାପାନ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ଯୁରୋପରେ ତିଆରି ତନ୍ତ କିଣିବାକୁ ଜାପାନ ଉପରେ ଚାପ ପଡ଼ିଲା । ଯୁରୋପରେ ଚଉତାତନ୍ତ । ଏଇ ତନ୍ତ ନେଲେ ଜାପାନର କିମୋନୋ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଚଉତା କମା ମିଳନ୍ତା । ତା’ ପକରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜାପାନ ସଂସ୍କୃତିର ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ ସଙ୍କେତ ଲୋପ ପାଇଥାଆନ୍ତା । ତେଣୁ ଟୋୟୋଟା କମ୍ପାନୀକୁ କିମୋନୋର ଉପଯୋଗୀ ତନ୍ତ ତିଆରି କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଯୁରୋପର ଚାପ ଏତାଇ ଜାପାନ ଆପଣା ସଂସ୍କୃତି ରକ୍ଷା କରି ସ୍ବାବଲମ୍ବୀ ହେଲା ।

ଗତ ପଟାଶ ବର୍ଷରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେତିକି ଦ୍ରୁତ ସେତିକି ଦୁଃଖକର । ପଶ୍ଚିମୀ ଦାବି ମେଣ୍ଟେଇବ୍ୟ ପାଇଁ ଆମ ଯୋଜନା ଲାଗିପଡ଼ିଛି । ଆମର ଅଧିକ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାରେ ଡାକ୍ତର, ଇଞ୍ଜିନିୟର ହେଉଛନ୍ତି । ଆମ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଜୀବନରେ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ପାଠ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ପାଇଁ । ଜନଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଏହାର ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ । ସ୍ବାଧୀନତାର ପଟାଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଆମେ ଉତ୍ସବ ମନୋଉଡ଼ୁ । କିନ୍ତୁ ଏଇ ଉତ୍ସବ ତଳେ ଘୋଡ଼େଇ ହେଉଥିବା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଲେ ଏଇ ଉତ୍ସବ ଜୀବନର ନୁହେଁ ମରଣର ଉତ୍ସବ ହେବ ।

ଗତ ପଟାଶ ବର୍ଷରେ ଘର ଭାଙ୍ଗିଛି, ସମାଜ ଭାଙ୍ଗିଛି, ଦେଶ ଭାଙ୍ଗିଛି । ଯୁକ୍ତ ପରିବାର ଭାଙ୍ଗି ଏକକ ପରିବାର ହେଉଛି । ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ିକ ପାଇଁ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ି ଘର ତିଆରି ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ମୋ ସା’ନ୍ତବାପା ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଗେରୁରେ ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖୁଥିଲେ,

“ଏକ ରାଶ୍ଟ୍ର ଦହେତ ଗ୍ରାମମ୍
ଦ୍ବିରାଶ୍ଟ୍ର ନଗରମ୍ ଦହେଦ୍
ରାଶ୍ଟ୍ର ତ୍ରୟେଶ ମିଳିତମ୍
ବ୍ରହ୍ମାଶ୍ଟ୍ର ମପି ଖଣ୍ଡୟେଦ୍ ।”

ଏହି ଲେଖା ରାଣ୍ଡକୁ ନିର୍ବାସିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖା ହୋଇ ନଥିଲା । ଏହା ରାଣ୍ଡ ମା' ମାଉସୀ ଓ ଖୁଡ଼ିକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୀତି ସହ ସୁସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଲୋକେ ତାକୁ ବାୟା ଫରେଷ୍ଟର ନାଁ ଦେଇଥିଲେ । ସିୟେ ଫରେଷ୍ଟ ରେଞ୍ଜର ଥିଲେ ଓ ବୁଡି ଓ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ବଡ଼ ଦୂରତ୍ୱ ଦେଖିବାରେ ତାଙ୍କର ଦୂର ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା । ସମାଜ ତ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଛି । ଜାତି, ଧର୍ମ, ମତ, ପନ୍ଥ ସବୁକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରି କରି ସମାଜ ନଷ୍ଟହୋଇ ଯାଉଛି । ଚାରି ଆଡ଼େ ନକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି । ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ଶିଖ ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅଂଶ ଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଦଶ ଅବତାର ଭିତରେ ଗଣା ଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ବାହାରେ ଗଣା ହେଲା । ଜୈନ ଓ ଶିଖଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେଇ ଏକ କଥା । ଆଉ ଦେଶ ? ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଯୁରୋପର ସାନ ସାନ ଦେଶ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସୋଭିଏତ୍ ଦେଶ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଭାରତ ପାକିସ୍ତାନ ଭାଙ୍ଗିଲା ପୁଣି ପାକିସ୍ତାନ ବାଙ୍ଗଲା ଦେଶ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଏଇ ଭଙ୍ଗୁରତା ଭିତରେ ଆଲୁଅ ବତୀ ହେଉଛି ଯୋଡ଼ା ଲାଗିବାର ଉଦ୍ୟମ । ଯୁରୋପରେ ଯୁରୋପିଆନ କମନ ମାର୍କେଟ, ଇଉରୋପିଆନ ଉଇନିଅନ, ଯୁରୋପିଆନ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ଆଦି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଏଗାରଟି ଭାଷାରେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଶ୍ଚିମୀ ଦେଶମାନେ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ଗୋଟିଏ ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କ ଦେଇଥିଲେ । ଆଜିର ପରିସ୍ଥିତି ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁଭାଷୀ, ବହୁ ସଂସ୍କୃତି, ଏକ ପୃଥିବୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରୁଛି ।

ଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ନକାରାତ୍ମକତା ବଢ଼ିଛି । ହତାଶା ବଢ଼ିଛି । ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ହସ ଲିଭି ଯାଇଛି । ଚାରିଆଡ଼େ ‘କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ’ ର ସୋର । ଥରେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଜଣକ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲି, ତାଙ୍କ ମୋ ଛଡ଼ା ଜଣେ ମୁଣ୍ଡରେ ଠେକାବନ୍ଧା ଲୋକ । ମତେ ବନ୍ଧୁ କହିଲେ ଟିକିଏ ବସ । ମୁଁ ଝାଡ଼ା ଯାଇ ଆସୁଛି । ମୁଁ ବସି ଠେକା ବନ୍ଧା ଲୋକଟି ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲି । ମୁଁ ପଚାରିଲି ଆପଣଙ୍କ ଘର କେଉଁଠି । ସିଏ କହିଲେ ବିହାର । ମୁଁ ପଚାରିଲି ବିହାରର ହାଲତାଲ କଅଣ ? ସାପ ଫଣାରେ ହାତ ବାଜିଗଲା ପରି ସିଏ ଫଅଁ କରି ଉଠିଲେ । କହିଲେ ହାଲତାଲ ? ମତେ କାହିଁକି ପଚାରୁଛ ? ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀରେ ଭାଙ୍ଗ ମିଶିଛି । ଯିଏ ସେ ପାଣି ପିଉଛି ସିଏ ନିଶାରେ ଝୁମୁଛି । ତମେ ଆଗ ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ ସଫାକର । ତା’ପରେ ଆମକୁ ହାଲତାଲ ପଚାର । ଲୋକଟିର ଯେତେ ଦୁଃଖ ଏଇ କଥା କେଇପଦରେ ଉପୁଛି ପଡ଼ିଲା ପରି ଶୁଭିଳା । ଏତେ ଅଳ୍ପ କଥାରେ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ ଯେ ଆମ ସମାଜର ଶିଖରରେ ଥାଇ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ବିଷାକ୍ତ କରୁଥିବା ଅଳ୍ପ କିଛି ଲୋକ, ସେ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ତା’ପରେ ବନ୍ଧୁ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ଆମେ ନିରବରେ ବସି ରହିଲୁ ।

ଯିଏ ଶୋଷଣ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଅନାଚାରରେ ବ୍ୟସ୍ତ ତାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନର ସୌଦାଗରମାନେ ଆମକୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ବିକ୍ରୁଛନ୍ତି, ସେଇ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ବର୍ଗର ଲୋକେ ଅଧିକ ବିପଦନକ । ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କ ତଥାକଥିତ ସଫଳତାକୁ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି କହି ସେମାନେ ଆମକୁ ସେଇବାଟରେ ଯିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଛନ୍ତି । ଆଲୋ ମଉଷା, ଜଡ଼ ପଇସା କହି ସେମାନେ ଆମକୁ ପଇସାର ମରାଟିକା ପଛରେ ଦଉଡ଼ିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛନ୍ତି । ସେଇ ପଇସା ପାଇଁ ଆମେ ଦିହ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ସବୁ ବିକିବାକୁ ଚିଆର । ଆମ ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନକୁ ବଳିଦେବାକୁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମୋ ପିଲାଦିନେ ମୁଁ କହୁଥିଲି, ମୋ ବାପା ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ କରି ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ଆଜିକାଲିକା ପିଲାଏ କଅଣ କହିବେ ? ସେମାନେ କହିବେ ଆମ ବାପା ଚୋରିକରି ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ଏଇକଥା ଜାଣିଲାବେଳକୁ ଜୀବନର ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସ୍ୱପ୍ନର ସାତରଙ୍ଗ ମିଶି ଏକ ହୋଇଯାଏ ।

ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଘର ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଛି । ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ସମାଜ ଭାଙ୍ଗିଯାଉଛି । ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଆଉ ଚାରିଆଡ଼େ ଅସ୍ଥିରତା । ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି, ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଅବୁଝାମଣା । ହିନ୍ଦୀରେ ଗୋଟିଏ ସାୟର ଅଛି ।

ଯବ ନିନ୍ଦ ଆତି, ତୋ ଖୁବ ଆତା

ଅଉର ଖୁବ ମେ ତୁମ ଆତେ,

ମରର ଅବ ତେରି ଯାଦ ମେଁ

ନାଁ ନିନ୍ଦ ଆୟି ନାଁ ଖୁବ ଆୟା, ନା ତୁମ ଆୟେ ।

ଏହି ନଆସିବା ହେଉଛି ଆଧୁନିକତାର ଚିହ୍ନ, ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ପରିଚୟ ।

□□

ସକାଳ ବୁଲା

ସକାଳ ବୁଲା ମୋ ଜୀବନର ଅଦୁଲ୍ଲା ଅନୁଭୂତି । ପିଲାଦିନୁ ବାବା ବଡ଼ି ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ବୁଲି ଯିବାର ଦେଖୁଛି । ପାଞ୍ଚଟା ଆଗରୁ ଗାନ୍ଧି ଆଶ୍ରମର ଉଜନ ବୋଲି ସିଏ ଯେତେବେଳେ ଘରୁ ବାହାରନ୍ତି ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲେ ବୋଉ କୋଳରେ ପଶି ଉଷ୍ମ ଟାଣିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ଖରା ଟାଣ ହେବା ଆଗରୁ ବାବା ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି । ଅଣ୍ଟିରେ ଶାର, ଛତୁ, କଲରା, ଜହ୍ନି, ଡେଣ୍ଡି ଯାହା ହେଲେ ଧରି ଆସନ୍ତି । ଜମିବାଡ଼ି ବୁଲା ହେଇଯାଇଥାଏ । ଇଏ ଗଲା ପିଲାଦିନେ ଗାଁ କଥା । ଗାଁର ଏଇ ଦୃଶ୍ୟ ଛିଣ୍ଡା ଛିଣ୍ଡା ଶ୍ଳୋକ ସାଙ୍ଗରେ ମନରେ ଗୁଢ଼ି ହେଇଗଲା ।

ରାନ୍ଧିକ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରୁଥିବାରୁ ବାବା ରାନ୍ଧ୍ୟବାହାର ହୁକୁମ ପାଇଲେ । ଆମେ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ରହିଲୁ । ରାମଲିଙ୍ଗ ବନ୍ଧ ପାଖରେ ଗୋଲା ବସ୍ତ୍ରରେ ଆମ ଘର । ଗୋଲା ସାଇର କନି ଓ ବାବାଙ୍କ ସକାଳ ବୁଲା ମୋର ମନେ ଅଛି । ବାବାଙ୍କ ବହୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦିବାକର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଉମାଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ କଥା ମୋର ମନେ ଅଛି । ଚାଲ ଚାଲ ହେଇ ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନେ ଆମ ଘରେ କିଛି ସମୟ ଅଟକି ଯାଆନ୍ତି । ଏଇଟା ଉପୁରି ଲାଭ ।

ମୋ ନିଜକୁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟବାନ ମନେ କରେ । ଏଇ ସକାଳ ବୁଲା ମତେ କେତେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏକାଠି ହେବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇଛି । ପ୍ରଥମ ଚାକିରି ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ । ସକାଳେ ବୈତାଳିକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆସେ । ସେଠି ପୃଥ୍ବୀର ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ଗଣା ହେବା ରଥୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର, ପ୍ରବୋଧ ବାରତି, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବିନୋଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଓ ଆଶ୍ରମର ବହୁ ଅନ୍ତେବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଲି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନନ୍ଦଲାଲ୍ ବୋଷ, ଶାନ୍ତିଦେବ ଘୋଷ, ରାମ କିଙ୍କର ବେଜ, ଶିଶିର ଘୋଷ ଅନ୍ୟତମ । ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟର ଚିଫ୍ ଜଷ୍ଟିସ୍ ସୁଧୀରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତିସି କମିଟିରେ ଆଣିଥିବା ବନଭଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଯେତେବେଳେ ମୋ କଥା ପଚାରିଲେ ସୁଧୀର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ଆସିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମତେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଭେଟେଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆଉ ସତା ଶେଷରେ ସତ୍ୟେନ ବୋଷ । ଆଇନସ୍ଥାପନଙ୍କ ଡବ୍ବର

ସଂଶୋଧନ କରିଥିବାରୁ ସେ ପୃଥିବୀରେ ବିଖ୍ୟାତ । ଏମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଅନ୍ତରଂଗ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ମିଳେ ? ଏଇପରି ଏକ ସକାଳ ବୁଲିରେ ସତ୍ୟେନ ବୋଷ ମତେ କହିଥିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ଯଦି କୌଣସି ବଙ୍ଗାଳୀ ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ତା' ବିଷୟ ପଢ଼େଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହେ, ତେବେ ତାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସିଏ ବଙ୍ଗଳା ଜାଣେ ନାହିଁ । ତାର ଅର୍ଥ ସିଏ ତା ବିଷୟ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏକଥା ମୁଁ ପରେ ଯେତେ ଭାବିବି ତାର ଅର୍ଥର ବ୍ୟାପ୍ତି ମୋ ମନ ଭରିବି ।

ତା'ପରେ ପୁନା । ପୁନାରେ ତେକାନ କଲେଜ ଭିତରେ ଆମ ଘର । ଭାରତବର୍ଷର ସେକାନର ସବୁ ବଡ଼ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ଙ୍କର ତୀର୍ଥ ଭୂମି ଥିଲା ପୁନା । ସକାଳ ବୁଲି ବେଳେ କାହାରି ନା କାହାରି ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହୁଏ । କାହାରି ନା କାହାରି ଘରେ ତା ପିଆ ହୁଏ । ବେଳେ ବେଳେ ତା' ପର୍ବ ଆମ ଘରେ ହୁଏ । ସାକାଳିଆ, କାନ୍ତେ, ଘାଟରେ , କାଲେଲକର, ବିନିଗିରିଙ୍କ ନାଁ ମନକୁ ଆସେ । ଖାଲି ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ ଭାଷା ରାଜନୀତି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ପଣ୍ଡିତ ଆସିଲା ପରେ ସକାଳ ବୁଲି ଜମିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ଗୋଲକ ବିହାରୀ ଧନ, କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି, ଶ୍ରୀ କଣ୍ଠେୟା, ସୋମାୟାଜୀ, ସୁନାତି ଚାଟାର୍ଜୀ, ବାବୁରାମ ସାକସେନା ଆସନ୍ତି । ପାଣିରେ ଦି'ଖଣ୍ଡ କୁଟା ଭାସିଲା କେତେ ବେଳେ ଏକାଠି ତ କେତେବେଳେ ଅଲଗା ଅଲଗା ହେଲାପରି ଏଇ ସକାଳ ବୁଲି ।

ପୁନାରୁ ମହାଶୁର । ମହାଶୁର ସକାଳ ବୁଲିରେ ପ୍ରଥମ ସଙ୍ଗୀ କୁଡେମ୍ବୁ । ଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିବା କୁଡେମ୍ବୁ କନ୍ନଡ଼ ଗୁରୁ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା କୁଳପତି । 'ମାନସ ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ' ତାଙ୍କରି ଦିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ନାଁ । ବୁଲିଲା ବେଳେ ଖାଲି କନ୍ନଡ଼ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଇତିହାସ ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଲେଖା କନ୍ନଡ଼ ଓ ଇଂରାଜୀ କବିତା ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ମୋ ଦି ଝିଅ ଯାଆନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ବାଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ମୋ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ବିଛେଇ ହେଉଥିବା ହଳଦିଆ ଫୁଲକୁ ଦେଖେଇ କହନ୍ତି 'ଚିନ୍ନଦ କମ୍ବଳ', ପ୍ରକୃତିର ସୁନା କମ୍ବଳ । ମୋ ସକାଳ ବୁଲି ସାଙ୍ଗଙ୍କ ଭିତରୁ ତିନିଜଣ କୁଳପତି ହେଲେ । ଭାରତର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତ ରାଈ, କନ୍ନଡ଼ ସାହିତ୍ୟ ରସିକ ପ୍ରଭୁଶଙ୍କର, ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ନରସିଂହାୟା । ନାଁ କହି ବସିଲେ ଅଗଣା ।

ମୋ ମହାଶୁର ଚାକିରିର ଆରମ୍ଭ ସିମଳା ଯାତ୍ରାରୁ । ସିମଳାରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚେଷ୍ଟା ପାଇଁ ରାସ୍ତାପତି ନିବାସକୁ ଏକ ଇନ୍‌ସ୍ପିକ୍ଟିଭଟରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଛି । ମନ୍ତ୍ରୀ ଭି.କେ.ଆର. ଭି ରାଓ କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ସେଠିକି ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ସେମିନାରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗଲି । ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ ଓ

ନୃତ୍ୟବିଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଏଇ ସମ୍ମିଳନୀର ସ୍ମୃତି ଏବେ ବି ଅକ୍ଷୟ ହୋଇ ରହିଛି । ମୁଁ ସକାଳୁ ବୁଲି ବାହାରେ । ପାହାଡ଼ ଉପରୁ ତଳକୁ ଯାଏ । ସେଠି ଦୋକାନରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଜିଲିପି ଓ ଗିଲାସେ ଦୁଧ ପିଇ ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠିଆସେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଦିନ ହେବ କି କଥା । ନିର୍ମଳ ବୋଷ ତାଲ ତାଲ ହୋଇ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ନିର୍ମଳ ବୋଷ ଭାରତର ନୃତ୍ୟବିଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଗୁରୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ କିଏ ? ସିଏ କହିଲେ ‘ତତ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ, ତମେ ସକାଳେ ବୁଲି ବୋଲି ଶୁଣିଲି । ମୁଁ ତମ ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିବି କି ?’ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଅଭାବିତ ସୌଭାଗ୍ୟ କଥା ହୋଇପାରେ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମୋ ଚାଲିବା ରାସ୍ତା ଓ ଜଳବି ଖୁଆ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଥା କହିଲି । ସିଏ ଖୁସି ହେଲେ, ତା’ପରେ ଆମେ ଏକାଠି ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦିନେ ସେ ମତେ କହିଲେ ତାଲ, ଏଇ କୋଠା ମୁଁ ତମକୁ ଦେଖେଇବି । କୋଉ ଟେବୁଲରେ ଗାନ୍ଧି ଇରଉଇନ ବୁକ୍ସି ଦସ୍ତଖତ ହୋଇଥିଲା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରତି ଘରର ମହାତ୍ମ୍ୟ ସିଏ ମତେ ଚିହ୍ନେଇ ଥିଲେ । ତାର ଦି ଦିନ ପରେ କାନ୍ତେ ପଚାରିଲେ, ମୁଁ ଶୁଣିଲି ତମେ ଓ ନିର୍ମଳବାବୁ ଏକାଠି ସକାଳ ବୁଲି ପାଇଁ ଯାଉଛ । ମୁଁ ତମ ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦେବି । ନିର୍ମଳ ବାବୁଙ୍କୁ ମୁଁ ପଚାରିଲି । ବାକି ଯେଉଁ କେତେଦିନ ଆମେ ରହିଲୁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ସକାଳ ବୁଲି ହେଲା ।

ଏଇ ସକାଳୁ ବୁଲାର ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଦିଲୁ । ରବିରାୟ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟ ହେଲାଦିନୁ ମୁଁ ଦିଲୁ ଆସିଲେ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହେ । ରବିରାୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ପାଇଁ କେବେ ହେଲେ ଲଢ଼ି ନାହାନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ରାଜନୀତିରେ ସିଏ ଅଣନିଶ୍ଵାସୀ ହୋଇ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ପାଇଁ ନ ଲଢ଼ିବାକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ଥିଲେ । ରବିରାୟ ମତେ ସମାଜବାଦୀ ରାଜନୀତିକୁ ଆଣିଥିଲେ । ସେ ଯେତେ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଆଣିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମୁଁ ହିଁ ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିରେ ରହିଲି । ମୁଁ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିର ରାଜ୍ୟ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଥିଲି । ଓଡ଼ିଶାର ଯୁବଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନର ଦାୟିତ୍ଵ ମୁଁ ରବିରାୟଙ୍କ ଠାରୁ ନେଇଥିଲି । ରବିରାୟଙ୍କ ସହିତ ଆମର ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କ ମୁଁ ପରେ ଆବିଷ୍କାର କଲି । ରବିରାୟଙ୍କ କକା କୃଷ୍ଣରାୟ ମୋ ବାବାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ଯେମିତି ଥିଲେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ବାପା ଅଲେଖ ପ୍ରସାଦ ଦାସ ; ରବିରାୟଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଘନିଷ୍ଠତାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେତେ ବେଳେ ଦିଲୁ ଆସେ ଆମେ ଏକାଠି ସକାଳେ ବୁଲୁ । ଢେଙ୍କାନାଳରୁ ଡିକ୍‌ଶାନ ଯାଏ ସବୁକଥା ପଡ଼େ । ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ଵରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲୋକ କୁହା ଓ କାନକୁହା ସବୁ ବିଷୟ ପଡ଼ିଯାଏ । ଏବେ ଦିନେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ରବିରାୟ କହିଲେ, ତମ ସିମ୍ପାଳା ବୁଲି କଥା ମତେ କହିନ ? ଏ ବିଷୟରେ ଲେଖ, ମୁଁ ଜାଣିନି । ଥରେ ରବିରାୟଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲେ ସିଏ ମତେ

ଲେଖେଇବେ । ତେଣୁ ସେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର ପଚାରିବା ଆଗରୁ ଲେଖିଦେଲି । ଥରେ ମତେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପଚାରିଲେ, ତମ ପୁଅ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥାଉ ଥାଉ ତମେ ରବିରାୟଙ୍କ ଘରେ ରହ କାହିଁକି ? ମୁଁ ଶୁଣିଚି ଯେ ତମେ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ହେଉ ମଧ୍ୟ ଏମର୍ଜେନ୍ସି ବେଳେ ରବିରାୟଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲ । କାହିଁକି ? ମୁଁ କହିଲି ତମେ ଶୁଣି ଖୁସି ହେବ ଯେ ମିସେସ୍ ଗାନ୍ଧି ମୁଁ ରବିରାୟଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିବା କଥା ଜାଣିଥିଲେ । ତମେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଏହା ସବୁ ସମ୍ପର୍କର ଉପରେ ।

ଓଡ଼ିଶା ଫେରିବା ନୋହିଲା

ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ରହିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରିବା ମନ ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ମୋର ଆଜି ଖାଲି ଅମୀୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡୁଛି । ଏବକାର ପୀଡ଼ିର ବଙ୍ଗାଳିଏ ଅତି ବେଶୀ ହେଲେ ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ କବି ଭାବରେ ତାକୁ ମନେ ପକେଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସିଏ ଯେ ଗୁରୁଦେବ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଭାବେ କାମ କରିଛନ୍ତି ଏକଥା କେତେ ଜଣକର ମନେ ଅଛି ? ଅମୀୟ ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ହୈମନ୍ତୀ ଦେବୀ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଆସନ୍ତି । ସେଇଠି ଘର କଲେ । ଭାରତରେ ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିବାକୁ କେତେ ମନ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଝିଅ । ଝିଅ ଆମେରିକାରେ ବଢ଼ିଛି । ସିଏ ଭାରତ ଫେରିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ । ତେଣୁ ସେଇ ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନକୁ ଛାଡ଼ି ଅମୀୟ ବାବୁ ଭାରତରେ ଏକୁଟିଆ ରହିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଇ ଆମେରିକାରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ମରଣ । ଆମେରିକାରେ ମୁଁ ଥିଲାବେଳେ ପରିଚୟ ବହୁତା ହେଲା । ମୋ ଅନୁରୋଧ ରଖୁ ସେ କର୍ଣ୍ଣେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର ଶତବାର୍ଷିକୀ ବହୁତା ଦେଇଥିଲେ । ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଯେତେ ଶତବାର୍ଷିକୀ ବହୁତା ଭାରତ ବା ଭାରତ ବାହାରେ ହୋଇଥିଲା, ତା ଭିତରେ ଅମୀୟ ବାବୁଙ୍କ ବହୁତା ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଥିଲା । ସେ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ଅମୀୟ ବାବୁଙ୍କ ଭାରତ ଫେରିବା ନୋହିଲା ।

ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ରୂପେ ମୁଁ କୋଟିଏ ବର୍ଷ ରହିଲି । ଭାରତର ସବୁ ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ କିଛିନା କିଛି କାମ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ କିଛି କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ମନ କଷ୍ଟ । ଭାବିଲି ଓଡ଼ିଶା ଫେରଯିବି । ଗାଁକୁ ଯିବା ଆଗରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ ଗବେଷଣାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବି । ହୁଏତ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ରହିବି, ନୋହିଲେ ଗାଁରେ ରହିବି । ଋତୁଣୀଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଯେ ସେ ଏକୁଟିଆ ରହୁଛନ୍ତି, ସବୁ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ମୁଁ ଚାକିରିରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ଯେ ଏକୁଟିଆ ନ ରହିଛନ୍ତି ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଚାକିରି ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ଏକୁଟିଆ ପଣ ବଢ଼େ । ମୋର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଡି.ଭି ଅର୍ସ ଚାଲିଗଲେ । ଆଉ ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ସଫିଉଲ୍ଲା

ଚାଲିଗଲେ । ଜଣେ ମହାଶୂରର ଓ ଆଉ ଜଣେ ମାଙ୍ଗାଲୋରରେ କୁଳପତି ଥିଲେ । ମୋର ଜଣେ ତେପୁଟି ତିରେକୂର ଶ୍ରୀବାସ୍ତବ ଚାଲିଗଲେ । ବିଲ୍ଲା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀବାସ୍ତବ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ ।

ଆଉ ଟିକିଏ ଆଖ ପାଖରେ ଦେଖିଲେ ଭାରତର ଟିପ୍ ଏପିଗ୍ରାଫିଷ୍ ଡକ୍ଟର ଗାଈ ଓ ଏକାହାତରେ ମୋର ୨୦୦ ପ୍ରକାଶନର ଦାୟିତ୍ୱ ଦୂଲେଇଥିବା ଭାରତୀ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଏପରି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ତିଆରି କରିଛି ଯାହାର ଭରଣ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ।

ସାଧାରଣତଃ ସାନମାନେ ବଡ଼ ମାନଙ୍କର କୋକେଇ ବୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ମାନେ ସାନମାନଙ୍କର କୋକେଇ ବୋହିବା ପରି କଷ୍ଟ ଏ ସଂସାରରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ।

ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୋଟିଏ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ କଲି । ମୌଖିକ ଓ ଲିଖିତ ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ସଫଳ ହେଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଯୋଗଦାତାଠାରୁ ପୁରାଣ ପାଠ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକଥା ମତେ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସବୁଠୁ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ ଏ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରିବାର ଆଗ୍ରହ ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହାପରେ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀ କଲି । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗର ସହାୟତାରେ ଏ ସମ୍ମିଳନୀ ହେଲା । ଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଏତେ ସଫଳ ହେଲା ଯେ ପୁରୁଣା କଷ୍ଟ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ଏହାପରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ଆରମ୍ଭ କଲି । ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଅସାମୀୟା ଭାଷାକୁ ଯନ୍ତ୍ରପାଠ୍ୟ ଭାଷାରୂପେ ପରିଣତ କରିବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ଲୋକଙ୍କୁ ଆମ କାମ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ପ୍ରଥମ ଦୁଇବର୍ଷ ଘୋର ଦୁଃଖ ହେଲା । ଓକେକର ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା ସୁବାଷ ପାଣିକଠାରୁ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ତେପୁଟୀକୁ ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତର ଉସାହ ଜନକ ହୋଇଥିବ, ନୋହିଲେ ଶ୍ରୀ ପାଣି ଆସି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ତିନିବର୍ଷ ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚଳୁଥିଲା । ତା' ପରେ ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଆ ଅଂଶ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳୁ ବୋଲି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲି । ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦେଲେ ଅଠର ମାସ ଭିତରେ ଆମେ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ନିର୍ଭର ଗୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ, ଓ ବ୍ୟାକରଣ ତିଆରି କରି ଦେବାକୁ ମୁଁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଦେଇଥିଲି ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀ ପାଣିଙ୍କୁ ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦେଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିବ । ସେ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ଶେଷକୁ ତାଙ୍କ ଚିଠି ମିଳିଲା ଯେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ ପଇସା ନଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆମ କାମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମୟ ବେଳେ

ସେ ଆମ କାମକୁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଲେଖିବେ । ଦିଲ୍ଲୀ ବାଲା ଏକଥା ଶୁଣି ହସିଲେ । ତାଙ୍କ ସୁପାରିଶର ମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ? ଏହା ମଝିରେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଶିକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଘଡ଼େଇଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ଅପେକ୍ଷାରେ କଟିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ ଦିନ ସେ ଆସିଲେ । ତା'ପରେ ସେତିକି । ସେ କିନ୍ତା ତାଙ୍କ ବିଭାଗର କୌଣସି ଉପାହ ନାହିଁ । ଏବେ କିଛି ମାସ ତଳେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଭୁବନେଶ୍ଵର ଆସୁଥାଏ । ସେଇ ଉତ୍ତାଜାହାଜରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ କେପି ସିଂଦେଓ ଆସୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ହେଉ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କାମ କଥା କହିଲି । କେତେବେଳେ ସମୟ ହେଲେ ଥରେ ଆମ କାମ ଦେଖି ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲି । ସେ କହିଲେ ଯେ ପରଦିନ ସେ ଭୁବନେଶ୍ଵରରେ ରହୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଆମ କାମ ଦେଖିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବେ । ପରଦିନ ଛୁଟିଥାଏ । ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋର ସବୁ ସହକର୍ମୀ ଆସିଲେ । ସାରାଦିନ ବସି ବସି ସଭିଏଁ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଲେ । ସିଏ ତ ନ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ମଧ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସରକାର ବଦଳିଲା । ଉତ୍ତାଜାହାଜରେ ଉପମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ବସନ୍ତ ବିଶ୍ଵାନଙ୍କୁ ଆମ କଥା କହିଲି । ଭୁବନେଶ୍ଵରରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଜ୍ଞାନକାବଲୁର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଭେଟି ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଫେରିବାକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଚି ବୋଲି କହିଲି । ସିଏ କହିଲେ ଓଡ଼ିଶା ତ ଆପଣଙ୍କ ଜାଗା । ଆସନ୍ତୁ ।

ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଚିନ୍ତାନାୟକ ମାନଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛା ମୁଁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପାଇଚି । ଶ୍ରୀ ସାତକଡ଼ି ହୋତା ଉପାହିତ ହୋଇ ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ବିଷୟରେ କହିଚନ୍ତି । ବହୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମହାପାତ୍ର, ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତି, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ, କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ସାହୁ ମୁଁ ଥିଲାବେଳେ ବହୁ ସମୟରେ ଆସନ୍ତି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋ ପରି ଚାକିରିରୁ ଅବସର ନେଇଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ବିପ୍ଳରାଜ ପଟ୍ଟେଲଙ୍କ ନାଁ ଯୋଡ଼ା ଯାଇପାରେ । ଚାକିରିରେ ଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ପ୍ରଫେସର ଗଣେଶ୍ଵର ମିଶ୍ର, ପ୍ରଫେସର ଅଜିତ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ପ୍ରଫେସର ଆଶୁତୋଷ ପଟ୍ଟନାୟକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ପ୍ରଫେସର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ମହାପାତ୍ର, ତନ୍ଦ୍ରା ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶାନ୍ତି ସାହୁ ସେହିପରି ବ୍ୟତିକ୍ରମ । କେତେଜଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ତନ୍ଦ୍ରା ପଟ୍ଟନାୟକ ଉତ୍କଳବିଜିତ ଉପରେ ଏକ ପ୍ରମାଣିକ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି । କେତେଜଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ଶାନ୍ତି ସାହୁ ଜଣେ କବି ? କେତେ ଜଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ ନିଖୁଳ ଭାରତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ଵୀକୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ଶିଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ? କେତେଜଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ସାହୁ ସମ୍ଭବତଃ ଶେଷ ଜୀବିତ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରବୀଣ ? କେତେ ଜଣ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ଅବହିତ ? ଆମ କାମ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ଆସିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ତ କେହି ଆସିଲେ ନାହିଁ । ତାଲିକା କରି କହିଲେ ଏ ତାଲିକା ବହୁତ ଲମ୍ବା ହେବ । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞ । ଯିଏ ଆସିଲେ ଆଉ ଯିଏ ନ ଆସିଲେ ।

ଜାନକୀବାବୁ କହିଲା ପରି ଓଡ଼ିଶା ତ ମୋ ଜାଗା । ଏଠି କାହାଠୁ କିଛି ଆଶା କରିବା ବୃଥା । ଆଶା ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଉଠେଇବା ଇଚ୍ଛା, ଏ କଥା ମୁଁ କେମିତି ବୁଝେଇବି ? ଦି' ଦିନ ତଳେ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ସରକାର ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବେ । ଏଠି ଇଂରାଜୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟର ସବୁ ଭାଷା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ସରକାର ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ? ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ପାଇଁ ବହି ତିଆରି ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଆଦିବାସୀ ଭାଷାକୁ ଦ୍ୱିଭାଷା ସୂତ୍ର ସାଙ୍ଗରେ କେମିତି ଯୋଡ଼ା ହେବ ଏଥିପାଇଁ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବ କିଏ ? ସେଇ ନୀତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବ କିଏ ? ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଘୋଷଣା କଲେ, ସେତେବେଳେ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ମୁଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଚିଠିଲେଖି ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କଅଣ ହେବା ଉଚିତ୍ ଜଣାଇଲି । ଏ ଚିଠିର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଆଲୋଚନା ତ ଦୂରର କଥା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସାନ ସାନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ଆପଣା ଜମିଦାରୀ ତିଆରି କରିବାରେ ଲୋକେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବଡ଼ କଥା ଭାବିବାକୁ ସମୟ କାହିଁ ? ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏସିଆନ ସାଙ୍ଗରେ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଘୋଷଣା କଲେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି ତାର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ତାଙ୍କ ନିଜ ଦସ୍ତଖତରେ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାରତ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି ତାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ମିଳିଥିଲା । ଅଥଚ ମୋ ନିଜ ଦେଶରେ, ନିଜ ଭାଷାରେ କଥା ଅଲଗା ।

କିଛି ମାସ ଆଗେ ଭାରତର ,ଲଳିତ କନା ଏକାଡେମୀ ଷୋଳ ଜଣ କନ୍ଧିଗାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣେଇଥିଲେ । ତା' ଭିତରେ ମୁଁ ଥିଲି । କିଛି ଦିନ ତଳେ ହିମାଚଳ ସରକାର ପାହାଡ଼ିଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡାକିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟପାଳ ତହିଁରେ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ଭାବେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସୂତ୍ରଧର ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବା ପାଇଁ ଡାକିଥିଲେ । ସୂତ୍ରଧର ତା' ପରେ ମତେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ଗଭର୍ଣ୍ଣର କହିଲେ ଯେ ତତ୍କାଳ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବାର ଅଧିକାର ମୋର । ଶେଷକୁ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହିଁ ଶାଲ ଓ ବହି ଦେଇ ମୋତେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କଲେ ।

ଏହା ପରେ ହିମାଚଳ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମି ତାଙ୍କର ଶିଖର ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ତିନି ଚାରି ମାସ ତଳେ ବ୍ରିଟିଶ ଆସୋସିଏସନ୍ ଅଫ୍ ଆପ୍ଲାଏଡ଼ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ ତାଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ମୁଖ୍ୟବକ୍ତା ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ମତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ତାହାର ମାନକର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଅନୁମତି ନେଇ ସେଠିକୁ ଗଲି । ମୁଁ ସେଠି ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲି ତା ଶୁଣିଲା ପରେ ବିବିଧି ଓ ବିଳାତର ଖୋଲା ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ମତେ ମହାଶୂରରେ ଇତ୍ସରଣିୟୁ କରିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଦଳ ପଠେଇଥିଲେ । ଦେଶ ଓ ବିଦେଶରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାଗାରୁ ଏପରି ସ୍ବାକୃତି ମିଳୁଛି । ଖାଲି ଆମ ରାଜ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା କଥା ନିଆରା ।

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ମୋର ଟାଣ ରହିବା ସ୍ବାଭାବିକ । ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ କିଛି କରିବାକୁ ମନ ହେବା ମଧ୍ୟ ସ୍ବାଭାବିକ । ମୁଁ ଭୁବନେଶ୍ବରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାକେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିଛି । ଯାକୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ପାଇଁ ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ତିନିଦିନ ବସି ରହିଲେ । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ (ବନମାଳୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ) ଦିଲ୍ଲୀ ଠିକଣାରେ ମତେ ଟେଲିଗ୍ରାମ ପଠେଇବାକୁ କହିଥିଲି । ଦ୍ବିତୀୟ ଦିନ ଯେତେବେଳେ ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇଲି ମୁଁ ଆଶ୍ଚସ୍ତ ହେଲି । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୁଁ କହିଲି ଯେ ଭାରତର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି ଆଉ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର ସ୍ବାକୃତି ଟେଲିଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟ ଆସିଯାଇଛି । ଯୋଉ କମିଟି ଭାରତୀୟ ଭାଷାର ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରତିରାଜ୍ୟକୁ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ମୁଁ ସେଇ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଥିଲି । ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଗରୁ ସୂଚନା ଦେଲି ଆମେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ଅଧିକ ଟଙ୍କା ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ଏବଂ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବାର ଇତିହାସ ଆଉ ଏକ କାହାଣୀ । ଏଠି ତାହାର ବିଷୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାର ସ୍ଥାନ ଓ ସମୟ ନୁହେଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଶେଷ କରିବି । ଥରେ ଯୁକ୍ତିସି ତେୟାରମ୍ୟାନ ମତେ କହିଲେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେବା । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା କମିଟିର ମୁଁ ତତେ ମେୟର କରିଛି । ଆମକୁ ସୂଚନା ମିଳିଛି ଯେ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟର ନଅଟି ବିଭାଗ ଏକାଠି ମିଶି ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବେ । ରାଷ୍ଟ୍ରରୁ ପ୍ରଫେସର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ, ପୁନାରୁ ପ୍ରଫେସର ଦାମଳେ ଓ ମୁଁ ଏଇ କମିଟିର ସଭ୍ୟ । ଭୁବନେଶ୍ବରରେ ଏଇ କମିଟି ପହଞ୍ଚିବା ଠାରୁ କମିଟିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଆଉ ଏକ କାହାଣୀ । ଠିକେ ଠିକେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ନଅଟି ବିଭାଗ ନଅଟି ପ୍ରସ୍ତାବ ଧରି ଆମକୁ ଦେଖା କଲେ । ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ସଭ୍ୟ, ଯେଉଁମାନେ ପଇସା ନ ଦେବାକୁ ମନ ସ୍ଥିର କରି ସାରିଥିଲେ, ମୋ କହିବାରୁ ପଚାଶ ହଜାର ସିଡ଼ାମନି ଦେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ତିନିମାସ ପରେ ପୁଣିଥରେ ଭେଟି କାମର

ଗତି ଦେଖୁ କଣ ଟଙ୍କା ଦିଆଯିବ ଏ ବିଷୟ ଘିର କରିବାକୁ ତିନିମାସ ପରେ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଆସିଲୁ ସେତେବେଳେ କୁହାଗଲା ଯେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପଇସାରେ କେହି ଟିପ ଛୁଆଁଇ ନାହାଁନ୍ତି । ପଇସା ଯେ ଦିଆଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଅଥଚ ଉପମାନିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କଥା ଦେଖନ୍ତୁ । ନବନୀତ ରାଓ, ଯେ ପରେ କୁଳପତି ହୋଇଥିଲେ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ଯୁକ୍ତିସି ପ୍ରଫେସର ରୂପେ ତାଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଯୁକ୍ତିସି ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିବାରୁ ମୁଁ କମିଶନ ତରଫରୁ ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ଆମ କଥା ବୁଝୁଥିଲେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଅସୀମ । କୌଣସି ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ । କୁଳପତି ଜର୍ଜସ ଜଗନ୍ନାଥନାଥ ରେଡିକ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତିନୋଟି ପ୍ରଫେସର ତିନୋଟି ରିଡର ଓ ପ୍ରାୟ ଷୋଳ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲି । ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା, ଯୁକ୍ତିସି ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋର ଅସଫଳତାର ଇତିହାସ ଲେଖିଲେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ବହି ହେବ । ଏଇଥିପାଇଁ ଶେଷ ଜୀବନରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ କାମ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୈତିକ ଲୋକ ଓ ଅମଳାତନ୍ତ୍ରର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ମିଆଦୀ ଆବଶ୍ୟକତାର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନିବନ୍ଧ । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନର ବାର୍ଷିକ ଚାରିଲକ୍ଷ ବଜେଟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚାରିକୋଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼େଇ ଏକ ଭାଷା ସଂସ୍ଥା ଯେ କିପରି ଗଢ଼ାଯାଇପାରେ ପୃଥ୍ବୀ ଆଗରେ ମୁଁ ଏହାକୁ ନମୁନା ରୂପେ ବାଢ଼ିଥିଲି । ସରକାରୀ ଜଞ୍ଜିରରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଏକ ଆଦର୍ଶ ସଂସ୍ଥା ରୂପେ ଏହାକୁ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଁ ସାଧନାରେ ତୁଲାଉଲି । ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦଳର ସରକାର କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମତେ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ନାହାଁନ୍ତି ବା ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହାଁନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ମୁଁ ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼େଇଟି ସେଠି ପଦେ ପଦେ ବାଧା । ଏଇଥିପାଇଁ ମୋର ଓଡ଼ିଶା ଆସିବା ନୋହିଲା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ

ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ମୁଁ

ପ୍ରସ୍ତୁତି ପର୍ବ

ଆଜିକି ପଞ୍ଚତାଳିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରୀତି ସମ୍ପର୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୫୬ରେ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କଥା ଶୁଣିଲି । ଦେରାଦୁନର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଶିବିରରେ ଯୋଗ ଦେଲାପରେ ମନ ଲାଗିଗଲା । ୧୯୫୮ର ମହାଶୂର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ସଜ ହେଉଥାଏ, ହଠାତ୍ ମନେ ରଖିବା ପରି ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ଜୀବନରେ ଘଟିଗଲା ।

ସତ୍ୟେନ ବୋଷ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦିନେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପଚାରିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ବୋଉ ମାକୁ ନେଇ ମହାଶୂର ଯାଉଛୁ ? ନୂଆ ନୂଆ ବାହା । ବୋଉ ମାକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଯେ ମନ ନ ହେଉଥାଏ ନୁହେଁ । ହେଲେ ଶହେ ପଞ୍ଚସ୍ରରୀ ଟଙ୍କା ଚାକେରୀରେ ଘରେ ବାପା, ମା, ସାନ ଭଉଣୀ ଦାୟିତ୍ୱ ଥିବା କୋଉ ଲୋକ ଏପରି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବ ? ମୁଁ କହିଲି ନିଜ ରକ୍ଷଣ ଅସମ୍ଭବ । ସେ କାହିଁ ପରକୁ ରଖିବ ? କୌଣସି ମତେ ନିଜ ପାଇଁ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଗଲିଣି । ବୋଉ ମା କଥା ଉଠୁଛି କେଉଁଠି ? ପଇସା କିଏ ଦେବ ? ସତ୍ୟେନ୍ ବାବୁ କହିଲେ, ମୁଁ ଦେବି । ଆପଣ ଦେଲେ ମୁଁ ନେବି ବା କାହିଁକି ? ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା । ଆମ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ମତେ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଏଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ବନ୍ଧୁମାନେ କହିଲେ, ଦିହକନ୍ଦାକ ଛାତ୍ରକୁ ପଇସା ଦେଇ ମଣିଷ କରିଥିବା ସତ୍ୟେନ୍‌ବାବୁ ମୋ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ନାହିଁରେ ନିଷ୍ଠୁର ବିକ୍ରତ ହୋଇଥିବେ । କ’ଣ ବା କରାଯିବ ? ଉତୁରି ପଡ଼ିଥିବା ଓଖରକୁ ଆଉ ତ ଫେରେଇ ଆଣି ହବ ନାହିଁ । ପରଦିନ ସକାଳେ କ୍ଲବ ସାରି ମୋ ଜାଗାକୁ ଆସି ଦେଖେ, ମୋ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ- ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଦେଶ ନାମା । ତା’ ସାଙ୍ଗରେ ଟିକିଏ ଟିରିକୁଟି । ଆଦେଶ ନାମାରେ ଲେଖା, ମହାଶୂର ଗ୍ରୀଷ୍ମଶିବିରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମତେ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବେ । ଟିରିକୁଟିରେ ଲେଖା, ଶୀଘ୍ର ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଭେଟ । ମୁଁ ଯାଇ

ଯେମିତି ପହଞ୍ଚିଛି, ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ପଚାରିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକ ବୋଉମାକୁ ନେଇ ମହାଶୂର ଯାଉଛୁ ? ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ ସମ୍ମତି ଜଣେଇଲି । ପୃଥ୍ବୀ ବିଖ୍ୟାତ ଏଇ ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ଉଦାରପଣ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ଆପଣାଛାଏଁ ନଈଗଲା ।

ଛ ବର୍ଷ ଏମ୍.ଏ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ପଢ଼େଇଥିଲେ ବି ଏଇ ନୂଆ ପାଠରେ ମୁଁ ଛାତ୍ର । ସାଧାରଣତଃ ମତେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେଇ ସ୍କୁଲରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋଲକ ବିହାରୀ ଧଳ ଶିକ୍ଷକ । ତେଣୁ ମହାରାଣୀ କଲେଜ ହଷ୍ଟେଲରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏଇଥିଯୋଗୁଁ ଭାଷା ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ ମୋର ଜ୍ଞାନ ଅତିଶୀଘ୍ର ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେତେବେଳେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ମୂଳମେଢ଼ି ପୁନାର ଏସ୍.ଏମ୍. କାତ୍ରେ । ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚସଖା ଥିଲେ ସୁନୀତି କୁମାର ଚାଟାର୍ଜୀ, ବାବୁରାମ୍ ସାକସେନା, ବିଶ୍ଵନାଥ ପ୍ରସାଦ, ଟି.ପି. ମିନାକ୍ଷୀ ସୁନ୍ଦରମ୍ ପିଲାଈ, ଆଉ ଟି.ଏନ୍ ଶ୍ରୀ କଣ୍ଠେୟା ।

ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାରି ଅମୃତଦୃଷ୍ଟି ନ ପଡ଼ିଲେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ । ଯେଉଁ ମାନେ ସେ ଯାଏ ଆମେରିକା ଯାଇଥାନ୍ତି, କି ଏଇ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ସେମାନେ କାହାରି ନା କାହାରି ଅନୁଗ୍ରହର ପାତ୍ର । ଗୋଲକବାବୁ ପୁରା ନୋହିଲେ ବି ଅଧା ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ସେତେବେଳେ ସେ ହିଁ ବିଲାତରୁ ଫୋନେଟିକସ୍‌ରେ ଡିଗ୍ରୀ କରିଥିବା ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ନ ଡାକି ବାଟ ନାହିଁ । ଏଇସବୁ ବଡ଼ ବଢ଼ିଆଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ବେଶ ସଦଭାବ ଥିଲେ ବି ଅସଲ ବେଳକୁ ଆମେରିକା ଗଲେ ତାଙ୍କ ବଦଳରେ ପୁନାର ଏମ୍.ଏ ମେହେନ୍ଦେଲେ । ଗୋଲକବାବୁଙ୍କ ପରି ସ୍ଵସ୍ଵବାଦୀ ଲୋକ ଖୁବ୍ କମ୍ ଥିଲେ । ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ଆମେରିକା ଯିବା ହେଲା ନାହିଁ ।

ମହାଶୂର ଦିନ ଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ମଜାରେ କଟିଗଲା । ପ୍ରତିଦିନ ମୁଁ ଆଉ ଗୋଲକ ବାବୁ ସଞ୍ଜ ବେଳେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଉ । ଦିନେ ଆମେ ଯାଉଛୁ । ଦୂରରୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ସଂଗୀତ ଶୁଣିଲି । ମୁଁ ଗୋଲୋକ ବାବୁଙ୍କୁ ଚାଣି ଚାଣି ସେଇଆଡ଼କୁ ମୁହେଁଇଲି । ନିଶ୍ଚୟ କୋଉ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ଘର ହବ । ଘର ଆଗରେ ପୁଲିସ୍ ଜଗୁଆଳ । ବିରାଟ ହତା । ବାହାରେ ବହୁ ଗାଡ଼ି ଘୋଡ଼ା । ତାରି ଭିତରୁ ସଂଗୀତ ଶୁଭୁଛି । ମୁଁ ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲି, ତାଳନ୍ତୁ ଯିବା । ଗୋଲକବାବୁ ଅବିଶ୍ଵାସ ଆଖିରେ ମତେ ଚାହିଁ ଆକଟ କଲାପରି କହିଲେ, ଅଜଣା ଅଶୁଣା ଘର । କ'ଣ ମୁଣ୍ଡ ଖରାପ ହେଲାଣି ? ମୁଁ ତାଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଣି ଚାଣି ଫାଟକ ଆଡ଼କୁ ମୁହେଁଇଲି । ଭିତରେ କିଣ ହେଉଛି ଅନ୍ତତଃ ଫାଟକ ପାଖରୁ ଗୋଟିଏ ନକର ପକେଇବା ଇଚ୍ଛା । ଆମେ ଫାଟକ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବୁ କି ନାହିଁ, ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଦିଓଟି ଫୁଲମାଳ ନେଇ ଆମ ବେକରେ

ପକାଇ ଦେଲେ । ଗୋଲକବାବୁ ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲେ, ଆଜ୍ଞା, ଆମେ ଏଠିକାର ଲୋକ ନୋହୁଁ । ଆମେ ଭାଷା ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିରରେ ଅଧ୍ୟାପକ । କ'ଣ ହେଉଛି ଦେଖିବାକୁ ଟିକିଏ ଏଇ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିଲୁ । ଉଦ୍ରଲୋକ ହସି କହିଲେ, ଯେତେ ହେଲେ ଆପଣମାନେ ଆମ ଅତିଥି । ଭିତରକୁ ଯାନ୍ତୁ । ଭିତରକୁ ଗଲୁ । ଗୋଲକବାବୁ ଭିତିମୋତି ହେଉଥାନ୍ତି, ବଢ଼ିଆ ସଂଗୀତ । ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ଲୋକ । ଅତିହ୍ନା ଅଟଣା, ମୁଁ କହିଲି ଆମେ ନ ବସି ଯେଉଁ ଧାଡ଼ିଟି ଧୀର ଗତିରେ ଆଗକୁ ଚାଲିଛି ସେଇଥିରେ ଯୋଗ ଦେବା । ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ କଛପ ଗତିରେ ଆମେ ଯେଉଁ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଚଢ଼ିଲୁ ସେଇଠି ରାଜନାଶ୍ କାରବାର । କି ସୁନ୍ଦର ସାଜସଜ୍ଜା । ଚାରିଆଡ଼ ଫୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି । ମଝିରେ ନଖରୁ ଶିଖ ଯାଏ ସୁନାଗହଣା ଆଉ ସୁନାଜରି ପାଟ ପିନ୍ଧା ସୁନା ନାକି କନ୍ୟା ଆଉ ରଜା ପୁଅ ପରି ବର । ଗୋଟିଏ ପଟ କଣରେ ବାଜା ବଜନ୍ତୀ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଆମେ ବି ବରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣେଇଲୁ । ମଞ୍ଚରୁ ଓହ୍ଲେଇଗଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କାଗଜପୁଡ଼ା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରେଇ ଦିଆଯାଉଥାଏ । ଆମକୁ ବି ଦିଆଗଲା । ବାହାରକୁ ନ ଆସିଲା ଯାଏ ଖୋଲିବାକୁ ଭରସା ହେଉ ନ ଥାଏ । ବାହାରେ ଦେଖିଲୁ ପ୍ରତି ପୁଡ଼ାରେ ଗୋଟିଏ ନଡ଼ିଆ ଦୁଇଟି ଲତୁ । ମୁଁ ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲି ଫଳପ୍ରାପ୍ତିତ ହେଲା । ଏଥର ଫେରାଯାଉ ।

ସେଇ ଫୁଲରେ ଗୋଲକବାବୁଙ୍କର ଦୁଇ ସହକର୍ମୀ ଆଶ୍ଚର ସୋମେୟାଜୀ ଆଉ ବି ଏଚ୍. କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି । ଗୁରୁ ଆଉ ଶିଷ୍ୟ । ଦିହେଁ ପାଳି କଲା ପରି ଆଜି ଋଷ ଆସିଲେ କାଲି ସିଏ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ସୋମେୟାଜୀ କହନ୍ତି, ଆଜିକାଲିକାର ଚୋକାଙ୍କୁ ଦେଖ । ଏଇ କୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଅତି ମହତାକାଂକ୍ଷୀ । ପ୍ରଫେସର ହବାକୁ ମନ । ଆରେ ବାବୁ, ଅପେକ୍ଷା କର । ବେଳ ହେଲେ ଏସବୁ ଆପଣା ଛାଏଁ ହବ । ତରବର ହେଲେ କଣ ହେବ ? କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି କହନ୍ତି, ଏଇ ବୁଢ଼ାହତାଙ୍କୁ ଦେଖ । ଏମାନେ ନୂଆପାଠ ପୁରେଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ନୂଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଉଠିବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏମାନେ ଡେରିରେ ପ୍ରଫେସର ହେଲେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ଯାଇ ପ୍ରଫେସର ହେବ, ଏଇଆ ଏମାନଙ୍କ ମତ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ବାତାବରଣରୁ ଆସି ଏସବୁ ମତେ ଅବୁତ ଲାଗୁଥାଏ । ସତ୍ୟେନ ବୋଷ ଢାକା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଲେକଚରର ରହିଗଲେ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ବାଘା ବାଘା ପଣ୍ଡିତମାନେ କେହି ଏପରି ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଁ ଆଦୂର ହେବାର ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ । ତେଣୁ ଏସବୁ ମତେ ବଡ଼ ମଜା ଲାଗୁଥାଏ ।

ସେଠି ଆଉ ଏକ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଯୋତି ସୁନୀତି କୁମାର ଚାଟାର୍ଜୀ ଆଉ ସୁକୁମାର ସେନ୍ । ଦିହେଁ ପଣ୍ଡିତ । ଦିହେଁ ଆପଣା ଗୁଣର ଗାରିମାରେ ବଡ଼ । ସୁନୀତି ବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ଖଟାମିଠା ସମ୍ବନ୍ଧ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଇତିହାସ

ପଡ଼େଇଲା ବେଳେ ସୁନୀତି ବାବୁଙ୍କର ଅରିଜିନ୍ ଏଣ୍ଡ ଡେଭଲପମେଣ୍ଟ ଅଫ ବେଙ୍ଗଲି ଲାଙ୍ଗୁଏଜ୍ ବହି ଚର୍ଚ୍ଚିତା ପଡ଼ିଲା । ଏଇଟି ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ପାଠ୍ୟ । ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଚାଇନିଜ୍ ପରିବ୍ରାଜକମାନେ ପୂର୍ବଭାରତ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ସୁନୀତିବାବୁ ସେଇମତକୁ ବଙ୍ଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରକାରେ ଆଉ କଳିଙ୍ଗ କାମରୂପ ବିଷୟରେ ଆଉ ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । ଏ ବିଷୟରେ ବର୍ଷେ ଯାଏ ଚିଠି ଦିଆ ନିଆ ହେଲା । ଶେଷକୁ ସୁନୀତିବାବୁ ମଞ୍ଜିଲେ ଯେ ମୋ ଯୁକ୍ତିରେ ଓଜନ ଅଛି । ସେ ତାଙ୍କ ମତ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ରାଜି ହେବେ ଯଦି ମୋର ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ଠିକ୍ ଥାଏ । ଏ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ଛପେଇବାକୁ ଚାହିଁଲି । ସେ ଅରାଜି ହେଲେ । ଶେଷକୁ ଏ ବିଷୟରେ ଇଂରାଜୀରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ହିଷ୍ଟରିକାଲ୍ ରିସର୍ଚ୍ଚ ଜର୍ଣ୍ଣାଲ୍‌ରେ ଛପେଇଲି । ମୋ ପରି କଣ୍ଡା ଟୋକା, ସିଏ ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ, ସୁନୀତିବାବୁଙ୍କ ପରି ଏତେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଭୁଲ୍ ପ୍ରମାଣ କରିବ, ଏଇଟା କିଛି କମ୍ କଥା ନୁହେଁ । ଆମ ଭିତରର ପ୍ରୀତି ସମ୍ବନ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱେ କେବେତାଟି କଥା ତାଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଝଟକା ଆଣି ଦେଇଥିଲା ।

ସୁନୀତିବାବୁଙ୍କ ପରି ମୁଁ ସୁକୁମାର ସେନଙ୍କ ଗୁଣମୁଷ୍ଟ । ସିଏ ମୋର ଗୁରୁସ୍ଥାନୀୟ । ତାଙ୍କ ଲେଖା ଆଉ ଜୀବନରୁ ମୁଁ ବହୁତ କିଛି ଶିଖିଛି । ସେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତରଫରୁ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ କାବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବିଷୟରେ ମାନସିଂଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । କବି ମାନସିଂ ଜବାବରେ ଲେଖିଲେ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ କାବ୍ୟ ନୁହେଁ । ନାଟକ । ଓଡ଼ିଆ ଗୋପାଳ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ଆଦର୍ଶରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଯେ ଏକ କାବ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ଏକଥା କବି ମାନସିଂ ଜାଣି ନଥିଲେ । ମତେ ସୁକୁମାର ବାବୁ ତାକି କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ବଙ୍ଗଳାର କେତେଜଣ ଆଧୁନିକ କବି ପୁରୁଣା ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ସନ୍ଧାନ ରଖନ୍ତି ? ପୁଣି ଇଏତ ଅପ୍ରକାଶିତ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଶେଷକୁ ଚାରୋଟି ପାଣ୍ଡୁଲିପି ମିଳେଇ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଶୁଭପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଲି । ଏଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ମୋ ଉପରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଅରେ ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ, ଏସବୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଜିନିଷ ଅପରଙ୍କୁ ନ ଦେଇ ତମେ ନିଜେ କାମ କର । ମୋ ପାରିବାର ପଣ ଉପରେ ଆର୍ତ୍ତବାବୁଙ୍କର ଯେ ଭରସା ଥିଲା ଏଥିରୁ ମୁଁ ବହୁତ ଆତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ପାଇଛି ।

ସୁନୀତିବାବୁ ଆଉ ସୁକୁମାର ବାବୁଙ୍କ ସହ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରାବ ଥିଲେ ବି ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଅମେଳ ଥିଲା । ସେମାନେ ଦିହେଁ ଆମେରିକାନ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସକୁ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରୁ କେହି ଏ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ନ ଆସନ୍ତୁ ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ଆମର ଏଇ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେତୁ

ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ିବା ବା ପଢ଼େଇବାରେ ଏମାନଙ୍କଠୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ଆଶା କରିବା ବିତ୍ତମ୍ଭନା ବୋଲି ମୁଁ ଧରିନେଇଥିଲି ।

ମହାଶୂର ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ସ୍କୁଲର ପରିଣାମ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମାନ୍ତକ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ଆମ ଟଙ୍କା ରାଷ୍ଟ୍ରାକଡ଼ ପଥରରେ ଅଟକି ଯାଇ ନଥାନ୍ତା । ଆଜି ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରା କଡ଼ର ପଥର ଯେ କେତେଥର ଆମକୁ ମରଣ ମୁହଁରୁ ବଞ୍ଚେଇଛି ତାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ଶ୍ରୀକାକୁଳମ୍ବଠାରେ ଥରେ ଯେତେବେଳେ ଗାଡ଼ିର ନିର୍ଦ୍ଦାୟକ ତାର କଟିଗଲା ଗାଡ଼ି ରାଷ୍ଟ୍ରା କଡ଼ର ପଥରରେ ଅଟକି ନ ଥିଲେ ଆମେ ସାଠିଏ ଫୁଟ ତଳେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତୁ । କୋରାପୁଟରେ ଥରେ ଜିପ୍ ଦୁର୍ଘଟଣାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରାକଡ଼ର ପଥରକାନ୍ଥ ବଞ୍ଚେଇଦେଲା । ସେ ଯାହାହେଉ, ମହାଶୂରର ଅଭିଜ୍ଞତା କଥା ତାବିଲେ ହସମାଡ଼େ ବେଶୀ । ଥରେ ମୁଁ, ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ କୋଳରେ କେତେମାସର ବଡ଼ପୁଅ । ଆମେ ଟଙ୍କାରେ ବସି ସହର ମଝିରେ ଯାଉଛୁ । ହଠାତ୍ ଘୋଡ଼ା କେଉଁଥିପାଇଁ ଚମକିଲି କି କଣ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ହେଲା ପଣ୍ଡାଦଗଡ଼ି । ଏଣେ ଆମେ ଗାଡ଼ି ଭିତରୁ ପାଟି କରୁଛୁ, ତେଣେ ଲୋକେ ବାହାରୁ ପାଟି କରୁଛନ୍ତି ପଛରେ ବେଶ୍ ବଡ଼ ଖାଲ । ରାଷ୍ଟ୍ରାରୁ ଗଡ଼ିଗଲେ ଆମେ ସରିବି ତୁନା ହୋଇଯିବୁ । ହଠାତ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରାକଡ଼ର ପଥରରେ ଲାଗି ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା । ଆମେ ବଞ୍ଚିଗଲୁ । ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ପଢ଼ିବା ଯୋଗ ହିଁ ଅଛି ।

ଇଆର ଅନ୍ଧକିଛି ଆଗର କଥା । ପ୍ରାନ୍ତ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ବୃତ୍ତି ମିଳିଥାଏ ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ଫିଲିଓଜାକ ସାଙ୍ଗରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ । ଚିଠି ପାଇଁ ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ ଯାଇଥିଲି ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ପାଖକୁ । ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଚିଠି ପଢ଼ି କହିଲେ ନାଁ କରିଦିଅ । ମୁଁ ଅବାକ୍ ଆଉ ହତାଶା ମିଶା ଗଳାରେ କହିଲି, ସାର୍ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପାଠ ପଢ଼ିବି । ବିଦେଶକୁ ଯିବାର ସୁଯୋଗ କଣ ଆଉ ମିଳିବ ? ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କହିଲେ, ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳିବ । ଏଥିରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ପଇସା । ଏଇଟା ତମ ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ନାଁ କରିଦିଅ । ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ପଢ଼ିବା ଯୋଗ ତ ଅଛି । ନା କରିଦେଇଥିଲି ।

୧୯୫୮ ରକଫେଲର ବୃତ୍ତିର ଶେଷ ବର୍ଷ । ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା, ପୁନା ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ବର୍ଷେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ । ଆମେରିକାରୁ ଫେରାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଆଉ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ଗ୍ଲିସନ୍ ଆଉ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ବିଲାତରୁ ବର୍ଟନ ପେଟଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ଐତିହାସିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ । ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟାର ଏକାଧିକ ସମାଧାନରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ । ଫେରାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଦମ୍ପତି ଗୁରୁ, ବନ୍ଧୁ, ଅଭିଭାବକ ହୋଇଗଲେ ।

ପୁନାରେ ବ୍ରତ ଓ ଯମୁନା କାଟରୁ ଖୁବ୍‌ବଦାଣି, ରମେଶ ମେହରୋତ୍ରା, ରଙ୍ଗନାୟକୀ, ବିଜୟ ମହାପାତ୍ର, ଗାର୍ଗୀ ଉନିୟଲ୍, ଏ.କେ ରାମାନୁଜନ୍, ଏମ୍.ଏଲ୍. ଆସ୍ତେ, ଆର୍.ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ୍ ଆଉ କେତେ ଯେ ବହୁଳ ସହ ଆତ୍ମୀୟତା ହେଲା କହି ହେବ ନାହିଁ । ବିଭାଗ ମାନଙ୍କରେ ମୁଖ୍ୟ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତା ହେଲା । ବର୍ଷଟି ଯେ କେମିତି କଟିଲା କହିବା କଷ୍ଟ । କାତ୍ରେ, ମେହେନ୍ଦେଲେ, ସେନ୍, କାଲେଲକର, ଘାଟଗେ, ବିଲିରିରିକ ପରି ବହୁ ମିଳିଲେ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଏଇଠି ବହୁତା ହେଲା ।

ପୁନାରେ ବହୁତା ହେଲା କାଲେଲକରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ । ଏନ୍.ଜି କାଲେଲକର ପରାସୀ ଭାଷାରେ ବିଦ୍ଵାନ୍ । ଧ୍ବନିବିଜ୍ଞାନ, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ମରାଠୀ ସାହିତ୍ୟ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ଅବିବାଦିତ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ ସଚେତନ । ଆମର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେବା ଆଗରୁ କେତେକ ବିଦେଶୀଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେ ସେଥିପାଇଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରସ୍ତେ ଗାଳି ଦେଲେ । ମୋର କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏଥିପାଇଁ ସମ୍ମାନ ବଢ଼ିଗଲା । କାଲେଲକର ମତେ ମରାଠି ଶିଖେଇ ଥିଲେ । ସିଏ ଶିଖେଇଥିବା ଅନେକ କଥା ଝାପ୍‌ସା ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ମରାଠୀ ଶିଶୁ କବିତା,

‘ଯେରେ ଯେରେ ପାଉସା

ତୁଲା ଦେତୋ ପଇସା

ପଇସା ଝାଲା ଖୋଟା

ପାଉସ ଆଲା ମୋଠା ।’

ଏବେ ବି ମନେ ଅଛି । ଜୀବନରେ ଅନେକ କଳଙ୍କ ବୋଝ ନେଇ ଆପଣା ବହୁଳ ପାଇଁ ସେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଝିଅକୁ ଆତ୍ମୀୟ କଲେ ଓ ପରେ ବହୁଳ ହାତରେ ତାକୁ ସମର୍ପି ଦେଲେ ସେକଥା ପଙ୍କଜାତୁଅରେ ଘାଣ୍ଟି ହେବା ଲୋକେ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଛ ବର୍ଷ ରହିଲା ଭିତରେ ସେ ଝିଅ ସହିତ ନିକଟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାର ସୁଯୋଗ ଘଟି ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ମୋର ସହକର୍ମୀ ଭାବରେ କିଛି ବର୍ଷ କାମ କରିଥିଲେ ଓ କ୍ୟାନସରରେ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଭିବା ଆଗରୁ ଆମର ପାରିବାରିକ ବହୁ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ।

ସେଇ କାଳର ଆଉ ଏକ ଘନିଷ୍ଠ ବହୁ ଅଶୋକ କେଲକର । ମୋର ବର୍ଷକ ଆଗରୁ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କଡ଼ା ଗୁଣ ଯୋଗୁଁ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଡରୁଥିଲେ । ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ତାଙ୍କର ଅସାମାଜିକତା ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ଆମେରିକା ଯିବା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରାୟ ଔପଚାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା, ମୁଁ ଫେରିଲା ପରେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାଠି କାମ କଲାରୁ ତା କେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବହୁତ୍ଵରୁ ଯାଇ

ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଗଲା । ଆଜି ଭାବିଲେ ଅବାକ୍ ଲାଗେ ।

୧୯୫୯ର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିର ହେଲା କୋଏମ୍ବଟୁରରେ । ଭାରତ ବିଖ୍ୟାତ ଡି.ଡି. ନାଇଡୁ ଆମର ଆତିଥ୍ୟ ପାଇଁ ବହୁ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ । ଏଇ ସ୍କୁଲ ଶେଷଥର ପାଇଁ ଆମେରିକା ଯିବାକୁ ଲୋକ ସ୍ଥିର କରିବ । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ମନ ଦେଇ ପାଠ ପଢୁଥାନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷା ହେଲା । ଫଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ବିଦେଶୀ ମାନ୍ୟମାନେ ମୋ ନାଁ ସୁପାରିଶ କଲେ । ଦେଶୀଲୋକ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ।

କୋଏମ୍ବଟୁର ସ୍କୁଲରେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲି । ତାତ୍ତ୍ୱର ଖାଦ୍ୟ ବଦଳେଇବା ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସେଠିକା କର୍ମାମାନେ କହିଲେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ସେଇ ସ୍କୁଲରେ ଆସାମରୁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ତାତ୍ତ୍ୱର ଗୋଲକ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୋସ୍ୱାମୀ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମାମୁନି ଗୋସ୍ୱାମୀ ମୋ ପରି ହୋଇ ଲଢ଼ି ବିଫଳ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନାଁରେ ମୋ ଖାଇବା ମଗେଇଲେ ମୁଁ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଗଲି । ପୃଥିବୀରେ ପୁଣି ଏତେ ସ୍ନେହ ଅଛି ? ଗୋସ୍ୱାମୀ ପରିବାର ଆମେରିକାରୁ ତଟକା ଫେରିଆନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସହଜାତ ଆସାମ ମାୟା ଲାଗିବା ଲଗେଇବା ଗୁଣ ଥିଲା, ସେଇଥିରେ ସେ ମତେ କିଣି ନେଇଗଲେ । ସେଇ ପ୍ରୀତି ବନ୍ଧନ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ରହିଗଲା । ଋତ ଡିସେମ୍ବରରେ ତାଙ୍କୁ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱ ଉପାଧି ଦିଆଗଲା । ମୁଁ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଥିଲି ।

କୋଏମ୍ବଟୁରରେ ପ୍ରବୋଧ ଭାଇ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଉ ଟିକିଏ ଗାଢ଼ ହେଲା । ପଣ୍ଡିତ ଗୁଜୁରାଡ଼ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରିଡର ଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଉତୁରଦିଆ ଦିପହରେ ମୋ କବାଟରେ ହାତ ବାଡିଆ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା । କବାଟ ଖୋଲି ଦେଖେ ମୁଣ୍ଡରେ ଚୁଟି ଆଉ ଦିହରେ ପାରମ୍ପରିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଦି'ଜଣ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । କହିଲେ, ଘାଟଗେ ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଆସିଛନ୍ତି । ସାନ ତ ପାଟି ଫିଟେଇ ନାହାଁନ୍ତି । ସିଏ ଶିଷ୍ୟ । ବଡ଼ ଟିକିଏ ତେଜସ୍ୱୀ । ପଚାରିଲେ ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆଶା କରି ସିଏ ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଲା ସଂସ୍କୃତ ପରି ଦେବଭାଷା ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ, ଲାଟିନ୍, ସ୍ପାନିଶ୍ ପରି ମୃଦୁ ଭାଷାମାନଙ୍କର ତୁଳନା ହେବ କେମିତି । କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ସେ ମୋ ଉତ୍ତରରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ଘାଟଗେ, ପଣ୍ଡିତ ଯେମିତି ମୂର୍ଖ ତାଙ୍କ ଚେଲା ଯେ ସେଇଆ ହେବେ ଏପରି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ସିଏ ଗଲେ । ପରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖା ହେଲା, ଆଖିରେ ହସ ଫୁଟେଇ ସିଏ ପଚାରିଲେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବିଚାର ସଭା କେମିତି ହେଲା ? ମୁଁ ହସି ଦେଲି । ସେଇ ଦି'ଜଣ ପରେ ଖାଲି ହିନ୍ଦୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ଭାରତରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀ ରୂପେ ଗଣା ହେଲେ ।

ପିଲାଦିନୁ କେହି ବଡ଼ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ସବୁ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର କଥା ଦିନର କାହାଣୀ ଯେ ଅଛି, ଏଇଟା ତାର ନମୁନା ।

କୋଏସ୍‌ବୁରରେ ଆମ ଶିବିରରେ ସର୍ବମୟ ସାହାଯ୍ୟ କରା ପାରବା ବିଜ୍ଞାନୀ ଡି.ଡି ନାଇଡୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ପଦେ ନ କହିଲେ ଏ ଲେଖା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯିବ । ନାଇଡୁକୁ ସମସ୍ତେ ପାଗଳା ବିଜ୍ଞାନୀ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ଭାବନା ଆଉ କିମ୍ଭୂତ କିମ୍ପାକାର ଉଦ୍‌ଭାବନ କଥା ଶୁଣି ଓ ଦେଖି ମୋ ମନରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁଦିନ ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ କାରଖାନା ଆମକୁ ବୁଲେଇ ଦେଖେଇଲେ, ମୋର ମନେ ହେଲା ଏପରି ଅନେକ ପାଗଳ ଆମ ଦେଶରେ ଜନ୍ମ ନେଲେ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ।

କୋଏସ୍‌ବୁରର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଘଟଣା ଥିଲା ରାଜା ଅନ୍ନମଲାଇ ଟେଟିଆରୁଙ୍କ ଗୋଟି । ମଝିରେ ସାତ ଆଠ ପୁରୁ ଜାଗା ଛାଡ଼ି ସାମନା ସାମନି ଦି'ଧାଡ଼ି । ଏପଟେ ଆମେରିକା ଫେରନ୍ତା ଆଉ ଆମେରିକା ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ଦଳ । ସେପଟେ ବୁଟି, ଚିତା ଚଉତନ ଧାରୀ ସ୍ଥାନୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀ । ଏପଟେ କୁକୁଡ଼ା ଗୋଡ଼ । ସେପଟେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାମିଶ । ପିଲାଦିନୁ ମୋର ଟିକିଏ ଖୁବୁ ବୁଡ଼ିଆ ଗୁଣ । ମୋ ଦୁଷ୍ଟ ଆଖି ଚାରିଆଡ଼େ ଘୁରି ବୁଲୁଥାଏ, ହଠାତ୍ ନଜର ପଡ଼ିଲା ଆମ ଧାତିରେ ବସିଥିବା ଗୋଟିଏ ପିଲାର କଣ୍ଠା ଛୁରୀରେ କୁକୁଡ଼ା ଗୋଡ଼କୁ ଧରିବା ସାଧନା । ଏକଥା ପରିଷ୍କାର ଯେ ପିଲାଟି ନୂଆକରି କଣ୍ଠାଛୁରୀ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଶିଖୁଛି । କଣ୍ଠାରେ କୁକୁଡ଼ା ଗୋଡ଼କୁ ଏପଟୁ ଧରିବା ଟେଣ୍ଡା କଲେ ସିଏ ସେପଟକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯାଉଛି । ସେପଟୁ ଧରିବାକୁ ବସିଲେ ଏପଟକୁ ଖସି ଯାଉଛି । ଶେଷକୁ ସବୁ ଆଡୁ ବିଫଳ ହୋଇ ପିଲାଟି କଣ୍ଠାଟି ମୁଠେଇ ଧରି ହାତ ଉପରକୁ ଉଠେଇ ଜୋରରେ ଗୋଡ଼ ଉପରେ କଣ୍ଠା ବସେଇ ଦେଲା । ଗୋଡ଼ଟି ଉପରକୁ ଉଠି ଧନୁ ଗତିରେ ଯାଇ ଯେତେବେଳେ ସେ ପାଖ ଟେବୁଲ୍‌ରେ ପଡ଼ିଲା, ଯାହା ହୋଇଥିବ ଭାବନ୍ତୁ ।

ପୁନାରେ ବର୍ଷେ ରହିବା ପରେ ଆମେରିକାରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବଛାବଛି । ପରୀକ୍ଷା ଫଳ ଆଉ ଦୈନନ୍ଦିନ ପାଠ ଭିତ୍ତିରେ ବିଦେଶୀ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ମୋ ନାଁ ସୁପାରିଶ କଲେ । ମୋ ପଛରେ କୌଣସି ଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସମର୍ଥନ ନଥିଲା । ତେବେ ମୋ ସପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଯେ ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ସମର୍ଥନ ପାଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ବାହାରର ଲୋକ । ମୋର ବଛାହେବା କେବଳ ଯୋଗ୍ୟତାର ସ୍ୱୀକାର ନୁହେଁ, ରକ୍ତପେଲର ଆଦର୍ଶ ରକ୍ଷା । ଶେଷକୁ ବଛା ହେବା ଲୋକଙ୍କ ତାଲିକାରେ ମୋ ନାଁ ଉଠିଲା । ସେତିକିବେଳକୁ ଲଣ୍ଡନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଲେକଚରର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମତେ ପତରା ହେଲା । ମୋର ପ୍ରିୟ ବାନ୍ଧବୀ ଯମୁନା (ଯିଏ ପରେ ଯମୁନା କାନ୍ତ ହେଲେ) ଯେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀରେ ଲେକଚରର ଅଛନ୍ତି, ମୁଁ

ସେଠିକି ଆସିଷାଞ୍ଜ ଲେକ୍ଚରର ହୋଇଯିବି ନାହିଁ ବୋଲି ମନା କରିଦେଲି । ମୋର ଛାତ୍ର ଓ ମିତ୍ର ବିଜୟ ପ୍ରସାଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କଲି । ସିଏ ଗଲେ ଓ ପାଠପଢ଼ି ଆସିଲା ପରେ ଭଲ ନାଁ କଲେ ।

ଏଥର ରକ୍ତଫେଲର ବୃତ୍ତିର ଶେଷବର୍ଷ । ତେଣୁ ବେଶୀ ଲୋକଙ୍କୁ ପଠେଇବାକୁ ଆଗରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ମାସିକ ବୃତ୍ତି ଚାରିଶହ ଡଲାର କମେଇ ଦେଇ ଦେଇ ଦିଆଗଲା । ସେତେବେଳେ ଫୁଲବ୍ରାଇଟ୍ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଶହେ କୋଟିଏ ଡଲାର ଥାଏ । ତା' ଦୁନନାରେ ଯା ଭଲ । ସମସ୍ତେ ମଜିଗଲେ । ମୁଁ ଆପରି କଲି । ଦେଇଶକୁ ବଢ଼େଇ ଯେମିତି ଦୁଇଶହ କରାଗଲା, ସମସ୍ତେ ଦାବୀ କଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାସିକ ଦୁଇଶହ ଦିଆଯିବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ମୋର ଘରେ ବାପା, ବୋଉ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁଅ ଆଉ ସାନଭଉଣୀ ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଆମେରିକା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଧାରଣା ନାହିଁ । ସେଥିରୁ ପଇସା ବଞ୍ଚେଇ ଏମାନଙ୍କୁ ଚଳେଇବା ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ଏଇ କାରଣରୁ ମୁଁ ଯିବାକୁ ମନା କଲି । ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ମୋ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଲେ । ଦେଶରେ ମୋ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ମାସିକ ପଚାଶ ଡଲାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭତ୍ତା ଦିଆଯିବ ବୋଲି କର୍ତ୍ତାମାନେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ । ମୋ ଯିବା କଥା ହେଲା । ମୁଁ ଛୁଟି ଦରଖାସ୍ତ କଲି । ବର୍ଷେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛୁଟି ଦେଇଥିଲେ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଭାବ ହେତୁ ଦି'ବର୍ଷ ଛୁଟି ମିଳିଲା । ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ମତେ ଡାକି କହିଲେ, ଛୁଟି ବଢ଼େଇବା ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ବହୁ ଆପରି ଅଭିଯୋଗ କରେଇ ଦି'ବର୍ଷ ଛୁଟି ଦେଇଚି । ମୁଁ ଗଲାପରେ ଅଧିକ ସୁବିଚାର ଆଶା କରିବା ବିଚିତ୍ରନା ।

ଏଣେ ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ହେଲେ ଖବର ମିଳିଲା ଯେ ଏଇସବୁ ଅଧିକ ପଇସା ମେଣ୍ଡେଇବା ପାଇଁ କିଛିଲୋକଙ୍କୁ ଫୁଲବ୍ରାଇଟ୍ ଟ୍ରାନ୍ସେଲ୍ ଗ୍ରାଣ୍ଟ ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ରାମାନୁଜନ୍, ଆସ୍ତେ ଯିବେ ଏକଥା ଧାର୍ଯ୍ୟ । ଆମେ ତିନିଜଣ, ମୁଁ, ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ ଆଉ ଖୁବ୍‌ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଏଇ ଗ୍ରାଣ୍ଟ ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କଲୁ । ସେ ଯେ କିପରି ଉତ୍ତର ଦେବ କହି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଆମକୁ ପୁନାରୁ ବନ୍ଧେ ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ିରେ ନେଇଯିବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ଦଇବ ଯୋଗ ତ । ସେଦିନ ବନ୍ଧେ ପୁନା ରାସ୍ତାରେ ଗାଡ଼ି ଭିଡ଼ ବେଶୀ । ବନ୍ଧେ ସହରରେ ଟ୍ରାଫିକ୍ ଜାମ୍ । ଆମକୁ ଇନ୍ଦରଭିତ୍ତି ପାଇଁ ଯେଉଁ ସମୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା, ତା'ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚାଶମିନିଟ୍ ଡେରିରେ ଆମେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ମନରେ ଦୁଃଖିତା । ସତରେ କଣ ଡକରା ଆସିବ ? ହାତ ପାହାନ୍ତାକୁ ଆସିଲା ପରେ ପାଇବା ନ ପାଇବା, ମିଳିବା ନ ମିଳିବାର ଅନିଶ୍ଚୟତା ଯେ କଣ କେବଳ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା ଲୋକ ଜାଣିବେ । ପୁଣି ଏତେ ସାଧନା କରି ମନରେ

ଏତେ ଆଶା ନେଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁବିଧା ଯଦି ହାତଛଡ଼ା ହେଲା, କପାଳକୁ ନିନ୍ଦିବା ଛଡ଼ା ଆଉ ବାଟ କ'ଣ ? ସେଇ କେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସମୟ ଯେମିତି ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ଉଦ୍‌ବେଗ, ଆକାଂକ୍ଷା, ଅନିଶ୍ଚୟତା, ଉତ୍କଣ୍ଠା ମିଳି ସେଇ ଟିକକ ସମୟକୁ ଯେମିତି ମଝି ଦେଇଗଲେ । ପ୍ରଫେସର ଫେରାନ୍ଦବ୍ୟାଙ୍କସ ପକ୍ଷର କୋଟିଏ ମିନିଟ୍ ପରେ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ବାହାରି ଆସି କହିଲେ ଆମ ପାଇଁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି । ଶେଷକୁ ଇଣ୍ଟରଭିଉ ହେଲା । ଇଣ୍ଟରଭିଉରେ ମୁଁ ଆଉ ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ ସଫଳ ହେଲୁ । ଖୁବ୍‌ଚୟାଣି ହେଲେ ନାହିଁ । ଖୁବ୍‌ଚୟାଣି ରକଟେଲର ପଇସାରେ ଆମେରିକା ଉଡ଼ିଗଲେ । ଆମେ ଫୁଲବ୍ରାଇଟ୍ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ବମ୍ବେରୁ ଲିଭରପୁଲ ଜାହାଜରେ ଆଉ ଲଣ୍ଡନରୁ ନିଉୟର୍କ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଯିବା ସ୍ଥିର ହେଲା ।

ବିଦେଶ ପର୍ବ

ଘରୁ ବିଦା ହୋଇ ବାହାରିଲା ବେଳୁ କନ୍ଧନାରେ ପ୍ରଜାପତିର ଡେଶା ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ବୋଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ମତେ ତା କୋଳରେ ଯେ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥିଲା ସେଇଥିରେ ସେ ସବୁକଥା କହିଦେଲା । ବାବା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲେଇ ଦେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଆଖିରେ ଆସନ୍ତା ଦି'ବର୍ଷ ପାଇଁ ଅଲଗା ଚାଟି ଫୁଟେଇ ଟିକିଏ ହସି ଦେଇଥିଲେ । ଏଇ ହସ କାନ୍ଦର ସଂସାର ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅକୁହା ବନ୍ଧନ ସେଇତକ ସମ୍ବଳ କରି ମୁଁ ବମ୍ବେ ମୁହାଁ ହେଲି ।

ବମ୍ବେରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ ସାଙ୍ଗରେ ଭେଟ । ଆମେ ଦିହେଁ ଜାହାଜ ଘାଟିକୁ ଗଲୁ । ସତେ ଯେମିତି ବମ୍ବେର ଚେନାଏ ଏଠିକି ଉଠି ଆସିଛି । ହଠାତ୍ ଆମ ଦି'ଜଣକର ମନେ ହେଲା ଆମେ ଦିହେଁ ଏକା । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ କେହି ନା କେହି ଆସିଚନ୍ତି । ଆମ ଦି'ଜଣକର କେହି ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଡେକରେ ଗୋଟିଏ କଣରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଏହା ଯେ ମାୟାର ଖେଳ କହି ପରସ୍ପରକୁ ସାବୁନା ଦେଉଛୁ । ଚାରିପାଖେ ସୁଁ ସାଁ । ତୁ, ତା' ଶବ୍ଦ । ନାନା ଭାଷାର ମିଳିତ ଗୁଞ୍ଜନ ଏକ ଅପୂର୍ବ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ହଠାତ୍ ଆମକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ଭିତ ଭିତରୁ ଯେଉଁ ହାତ ଉଠି ଆମକୁ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣେଇଲା ତା' ହେଉଛି ମିସେସ ସବୁରଙ୍କ ହାତ । ଆମେ ଆଗପଛ ନଭାବି ସେଇଆଡ଼କୁ ଦଉଡ଼ିଲୁ ।

ମିସେସ୍ ସବୁର କହିଲେ, ବମ୍ବେର ଟ୍ରାଫିକ୍ ଭିଡ଼ ଦେଖ । ଆଉ ଟିକକରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ହରେଇଥାନ୍ତି । ତୁମ ଦୁଇଜଣକ ଯିବା କଥା ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । କାମରେ ବମ୍ବେ ଆସିଥିଲି । ଭାବିଲି ଆସି ଦେଖିଯାଏ । ସେତେବେଳକୁ ଆମ ଦିହଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ । ମିସେସ୍ ସବୁର ତେକାନ୍ କଲେଜର ଡିରେକ୍ଟର କାଢ଼େଇ ଶାଳୀ । ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ

ବିଧବା ହୋଇ ସେଇଠି ରହିଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସମାହ କରନ୍ତି । ମୁଁ କେବେ ତାଙ୍କଠି ବେଆତା ଆଚରଣ ଦେଖିନାହିଁ । ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଶାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କଠୁ ଦୂରେଇ ରଖେ । ତାଙ୍କଠି ଯେ ଏତେ ସ୍ନେହ ଆମେ ଜାଣି ନଥିଲୁ । ଆମ ସ୍ନେହ କାଙ୍ଗାନ ମନକୁ ସେ ଏପରି ଆତ୍ମୀୟତାରେ ଭରି ଦେଇଗଲେ ଯେ ଆମ ବିଦେଶ ଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମ ପର୍ବ ସାଥୀକ ହୋଇଗଲା ।

ଆମେ ପିଏକଓ ଲାଇନର ଯାତ୍ରୀ । ସେତେବେଳେ କଣ ଗୋଟିଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟକ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମପାଇଁ Single first class ଜାହାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ସବୁଆଡ଼ୁ ନାଲି ଗାଲିଚା ବିଛା । ଏମିତି କି ପାଇଖାନା ବି । ଜାହାଜ ଯାତ୍ରା ଆମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁମୟ ହୋଇଥିଲା । ଆମେ ବିଦେଶ ଯାଉଥିବା ଟୋକାଙ୍କ ଗିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଆପଣା ଆପଣା ସଂସ୍କାର ଘେନି ଚାଲିଛୁ । ସକାଳୁ ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ପାଇଖାନା ଗାଲିଚା ଉପରେ ଚପର ଚପର ପାଣି । ବିଲ୍ଲାତି କମୋଡ଼ ଉପରେ ଠୁଙ୍କା ହୋଇ ବସି ପାଣି ସାରିଲେ ଯାହା ହୁଏ । ପାଇଖାନାରେ କାଗଜ ଥାଏ, ଗାଧୁଆ ଘରେ ମଗ୍ଗ, କିନ୍ତୁ ଗାଧୁଆ ଘର ମଗ୍ଗ ସବୁ ପାଇଖାନାରେ ମିଳେ । ଖାଇବା ବେଳେ କଣ୍ଡା ଚାମୁଚ ବୁଲ୍ ବାଗରେ ରଖିଦେବାରୁ ଅଧାଖୁଆରୁ କାହାର ପ୍ଲେଟ୍ ଉଠିଗଲା ତ କିଏ ଲୋକରେ ବହୁତ ଖାଇଦେଇ ଜାହାଜର ଏପଟ ସେପଟ ଗଡ଼ିବା ହେତୁ ବାନ୍ତି ଉଛାଳ ହେଲାଣି । ମୁଁ ଜାହାଜରୁ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଲି ।

ଜାହାଜରେ ଯିବାର ଆଉ ଦୁଇଟି ଉପୁରି ଲାଭ ମିଳିଲା । ଆମ ଜାହାଜ ସୁଏଜରେ ପହଞ୍ଚି ଆଲେକଜାଣ୍ଡ୍ରିଆ ପହଞ୍ଚିଲା ଗିତରେ ଆମେ ପିରାମିଡ଼ ଦେଖିପାରିବୁ ଶୁଣି ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମନ ସ୍ଥିର କଲି । ଗିର୍ଜାରେ ପିରାମିଡ଼ ଦେଖି କାହିଁରା (କାଏରା)ରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଆମ ପୁରୁଣା ସଂସ୍କୃତି ଓ ସୁସମ୍ପର୍କ ଇତିହାସ ମନକୁ ଛାଇ ଗଲାଣି । ସୁଏଜ ଆକ୍ରମଣର ପରର କଥା । ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ବେଶ ସୋହାର୍ଦ୍ଦ ଥାଏ । କାଏରୋ ମିଉଜିଅମ୍ ଏତେ ବଡ଼ ଯେ ସବୁତ ଦେଖିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ମୁଁ ଗାଇଡ଼ି କହିଲି ଯେ ମୁଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାସନା କାଳର ଐତିହାସିକ ଶବ୍ଦ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ଗାଇଡ଼ ମନେ ମିଉଜିୟମର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଂଶକୁ ନେଇ ଗଲେ । ଅନର୍ଗନ ଭାଷାରେ ସେଇ କାଳର ଇତିହାସ ଇତିହାସ କହି ସେ ବିଭିନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖେଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ହଠାତ୍ ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହେଲା, ଆଖନାଟନ ବୋଲି ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତି ସିଏ ମତେ ଦେଖେଇଲେ, ସିଏତ ରାମେସିସ ପରି ଲାଗୁଛି । ମୁଁ କହିଲାରୁ ଗାଇଡ଼ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅନୁରୋଧ ରଖି ଗାଇଡ଼ କେଉଁପାଦ ପଛକୁ ଫେରିଲେ । ସତକୁ ସତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ରାମେସିସ ଦୁଇଜଣ । ଗାଇଡ଼ଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ । କୋଟିଏ ବର୍ଷର ଗାଇଡ଼ଗିରିରେ କେବେ ଏମିତି ଅପଦସ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସବୁ ଯାତ୍ରୀ

ଇତିହାସର ଗପ ଶୁଣନ୍ତି । ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ହାଲୁକା ଚାବରେ ଆଖି ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଏ । କେହିତ ଆଜିଯାଏ ତିହିଁ ତିହେଇ ନାହାଁନ୍ତି । ମୁଁ ଗାଈତକୁ ବୋଧ ଶୋଧ ଦେଇ ଶେଷକୁ ମିଉଟିଅମରେ ଆଉ କେତେକ ଅଂଶ ବୁଲି ଫେରିଲି ।

ଗିଜାରେ ମରୁଭୂମିର ଗୋଟିଏ ନୂଆରୂପ ଦେଖିଲି । ଏଇଟା ମୋର କଳ୍ପନାରେ ନଥିଲା । ଆଖି ପାଇଲା ଯାଏ ଖାଲି ଚାଙ୍ଗର । ଆଉ ତାରି ଉପରେ ମଝିରେ ମଝିରେ ପିରାମିଡ । ପାଲିସ୍ କରା ପଥରର ଏଇ ପାହାଡ଼ ସବୁ ମଣିଷର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଆଉ ବିନୟର ଚିହ୍ନ ।

ଗିଜା, କାଏରୋ, ଆଲେକଜାଣ୍ଡ୍ରା ବୁଲି ପୋର୍ଟ ସେଡରେ ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ଜାହାଜ ଆସିଗଲାଣି । ଆମେ ଜାହାଜରେ ଉଠିଲୁ । ଶୁଣିଲୁ ଯେ ସ୍ତ୍ରାଇବ୍ ଡେବୁ ଆମ ଜାହାଜ ପୋର୍ଟ ସୁଦାନକୁ ଯିବ । ମନ ପୁଣି ପୁରି ଉଠିଲା । ଆଫ୍ରିକା ଦେଖାଯାଉ । ପୁଣି ପୋର୍ଟ ସୁଦାନ ଯେଉଁଠି ପୃଥିବୀ ବିଜ୍ଞାତ କୋରାଲ୍ ଗାର୍ଡନ୍ । ଜାହାଜ ଯେମିତି ପହଂଚିଛି, ଆମକୁ କୁହାଗଲା ଯେଉଁମାନେ କୋରାଲ୍ ଗାର୍ଡନ୍ ଦେଖିବେ ଟିକଟ କିଣନ୍ତୁ, ଆଉ କି ତର ସହେ । ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲେଇ ଆମେ ଯେଉଁ ସାନ ନୌକାରେ ବସିଲୁ ସେଥିରେ ପଚାଶ ଜଣ ସରିକି ବସିବା ଜାଗା । ତାର ତଳ କାତ । ସେଇ କାତ ଭିତର ଦେଇ ସମୁଦ୍ରତଳ ଦେଖାଯାଏ । ବର ମାଛକୁ ଧାନ କରି ବସି ରହିଲା ପରି ଆମେ ସମୁଦ୍ର ତଳକୁ ଅନେଇ ବସିବୁ । ନଉକା ଚାଲିଲା । ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ପରାଗାତ୍ୟ । ସମୁଦ୍ର ତଳେ ମାଛଲ୍ ମାଛଲ୍ ଧରି ପୋହନା ବରିତା । କେତେ ରଙ୍ଗର, କେତେ ଆକାରର ପୋହନା ଯେ ତା' ଭିତରେ ଅଛି ତା' ଗଣିବା ଅସମ୍ଭବ । ପୁଣି ତା' ଭିତରେ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର ମାଛ, ନାନାଜାତିର, ନାନା ଆକୃତିର । ସମୁଦ୍ରର ପାଣି ପରିଷ୍କାର । ତା' ଭିତରେ ପ୍ରକୃତିର ଯେ ଏତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭରି ହୋଇ ରହିଛି ନ ଦେଖିଲେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହେବନାହିଁ । ଆମେ ଯେତେ ସମୟ ସେ ନଉକାରେ ଥିଲୁ ଆମ କାହାରି ଆଖି ପିଛତା ପଡ଼ିନାହିଁ । ସେତକ ସମୟ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସତେ ଯେପରି ଆଖି ହୋଇ ଯାଇବୁ ।

ଜାହାଜ ଲାଗିଲା ଲିଭରପୁଲ । ସେଠୁ ଟ୍ରେନ୍ ଧରି ଲଣ୍ଡନ ଆଉ ଲଣ୍ଡନରୁ ପୁର କିନା ନିଉୟର୍କ । ଟ୍ରେନ୍ରେ ମୁଁ ଆସି ବସିଲି ଯେଉଁଠି ମୋ ଦିକରେ ଦି'ଜଣ ସାହେବ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ମୁଁ ଗତ ପନ୍ଦର ଦିନ ଜାହାଜରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟିବି, କିନ୍ତୁ କେବେ କଥା ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ଇଙ୍ଗିପୁ କଥା ପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ଇଙ୍ଗିପୁକୁ ଗାନ୍ଧି ଦେଇ ଗୋଟାଏ ଅସଭ୍ୟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ମୋର ଉପସ୍ଥିତି ଅନୁଭବ କରି ସପ୍ରତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । I'm sorry. You had been to Egypt. ବାସ୍ ତା'ପରେ

ପୁଣି ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା । ଏଇଟା ସାହେବ ଆଦର୍ଶ କାରଦା ହୋଇଥିବ ପରା ମନେ କରି ମୁଁ ତୁନି ରହିଲି ।

ଲଣ୍ଡନରୁ ନିଉୟର୍କ ଯିବାରେ ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନିଉୟର୍କରେ ପହଞ୍ଚି ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବହୁ ପଡ଼ିଲା । ମତେ ନିଉୟର୍କରୁ ଇଥାକା ଯିବାକୁ ରେଳଟିକଟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଶୁଣିଲି ମୁଁ ପହଞ୍ଚିବା ଆଗଦିନ ନିଉୟର୍କ ଇଥାକା ଶେଷ ରେଳ ଚାଲିଥିଲା । ତା'ପରେ ରେଳ ଲାଈନ ଉଠିଗଲା । ବସ ଲାଈନ ବସ ହୋଇ ଯାଇଥିବା କଥା ଶୁଣିଚି । କିନ୍ତୁ ଏଇଟା ଗୋଟେ ଦିନ ଟ୍ରେନ୍ କ୍ୟାନସେଲ୍ ହେବା କଥା ନୁହେଁ । ଏକାଥରେ ରେଳଲାଈନ ଉଠିଗଲା ? କରେ କଣ ? ଯାହାକୁ ପଚାରିଲି ସେ କହିଲେ ଏଥିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କଣ ଅଛି ? ତମେ ଗ୍ରେ ହାଉଷ୍ଟକୁ ଯାଅ । ସେଠି ସେମାନେ ଟ୍ରେନ୍ ଟିକେଟ ବଦଳେଇ ବସ ଟିକେଟ ଦେଇ ଦେବେ । ଇଏତ ଯାହୁରାଜ୍ୟ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେନ୍‌ର ଟିକେଟ ଆଉ ଟ୍ରେନ୍‌କୁ ଅଟକ । ଆଉ ଏଠି ରେଳ ଟିକେଟ ନେଇ ବସ ଟିକେଟ ବଦଳ ଦେଇ ଦେବେ ? ଠାକୁରାଣୀଙ୍କି ମନେ ମନେ ନମସ୍କାର କରି ଗ୍ରେ ହାଉଷ୍ଟକୁ ଗଲି । ସେମାନେ ବିନା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟରେ ମତେ ଟିକେଟ ଦେଇଦେଲେ । ଗ୍ରେ ହାଉଷ୍ଟ ପରି ସର୍ଭିସ ପୃଥୁବୀରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ନାହିଁ । ଆମେରିକାର ସବୁ କୋଣକୁ ଯାଇଥିବା ଏଇ ବସରେ ଆରାମ ବେଶ୍ ଗତିବେଗ ବି ଯଥେଷ୍ଟ । ବସରେ ପାଇଖାନା ଏଇ ପ୍ରଥମ ଦେଖିଲି । କୌତୁକ ଲାଗିଲା ।

ଇଥାକାରେ ପହଞ୍ଚି କଣ କେମିତି କରିବି ଭାବି ହଉଚି, ଇଥାକାରେ ଗାଡ଼ି ରହିଲା । ରାତି ଦଶଟା ପରେ ହବ କି କଣ ଓହ୍ଲେଇ ଦେଖେ ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍, ମତେ କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇଲେ । ନିଜେ ଯାଇ ମୋ ଜିନିଷ ଓହ୍ଲେଇ ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ିରେ ରଖିଲେ । ସିଧା ତାଙ୍କ ଘରକୁ । ଚାରିଆଡ଼ ତୁଳା ପରି ବରଫ । ଇଏ ବି ତ ସେଇ ବୁଢ଼ିମା କାହାଣୀର ଦେଶ । ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେଇ ଯେ ଶୋଇଚି, ନିଦ କେତେବେଳେ ଯେ ଡାଙ୍ଗିଲା ଜଣା ନାହିଁ । ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି ବଡ଼ ଲାଜରା ଲାଗିଲା ।

ମୁଁ ଚଟପଟ ଡିଆରି ହୋଇଗଲି । ପ୍ରଫେସର ମତେ ବୁଲେଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ କରେଇ ଦେବେ । ଯୋଉମାନଙ୍କ ବହି ପଢ଼ିଚି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଖିରେ ଦେଖିବା କଣ କମ କଥା ? କାହ୍ନାନ୍, ହକେଟ୍, ହଲ୍‌କ ନାଁତ ପୃଥୁବୀ ଜଣା । ହେଲେ ପ୍ରଫେସରଙ୍କ କ୍ଲାସ ଅଛି । ସେ ମତେ ଟିକିଏ ପରେ ଭେଟିବେ । ସେତେବେଳେ ଯାଏ ମୁଁ ନିଜେ ନିଜେ ବୁଲା ବୁଲି କରେ । ମୁଁ ଘାସ ପଡ଼ିଆରେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଚାଲିଛି । ଘାସ ପଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ସବୁଜ ଗାଲିତା । ଆମ ଦେଶରେ କାର୍ଟିକ ଏମିତି ହେଉନି ? ହଠାତ୍ ପଛରୁ ଖୁଲି ଖୁଲି ହସ ହସ ଝିଅଟିଏ ପଚାରିଲା, ଓ ତମେ ଭାରତରୁ

ଆସିଥିବା ନୂଆ ଛାତ୍ର ? ମୁଁ ଭାରତ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଲିମେରିକ ଜାଣେ । ମୁଁ ଟିକିଏ
ନମ୍ର ହୋଇ କହିଲି, କୁହନ୍ତୁ ! ଭଦ୍ର ମହିଳା ଖୋଲା ହସ ହସି କହିଲେ,

There was a sikh from samalkot
His views on sex I quote
Keep a boy for beauty
keep a girl for duty

For sheer ecstasy, a goat.

ମୋ ଦିହରେ ଯେମିତି ଲକ୍ଷେ ଛୁଆଁ ଫୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା । ରକ୍ତରେ ନିଆଁ
ଲାଗିଗଲା । କିନ୍ତୁ ତା' କେବଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ । ଭାରତ ଏତେବଡ଼ ଦେଶ, ଏତେବଡ଼
ତାର ପରମ୍ପରା । ଆଜି ମୋର ପ୍ରଥମ ଦିନ, ପ୍ରଥମ ଆମେରିକା ଝିଅଠାରୁ ଏଇ
ଲିମେରିକ ପ୍ରାପ୍ତି । ମୁଁ ନିଜକୁ ସମ୍ମାନି ନେଲି । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ବି ଆମେରିକା ବିଷୟରେ
କିଛି ଜାଣିଛି । ଝିଅଟି କପଟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଖେଇ କହିଲା, ପହଞ୍ଚିବାର ଦିନଟେ ବି
ନ ଯାଉଣୁ ଆମେରିକା ଆବିଷ୍କାର । କ'ଣ ଜାଣିତ ଶୁଣେ ? ମୁଁ କହିଲି ଆଜି ସକାଳେ
ଦି'ଜଣ ଆମେରିକାନ ପୁରୁଷ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିବାର
ଶୁଣିଲି । ଜଣେ କହିଲା, My wife is an angel. ଆଉ ଜଣଙ୍କ କହିଲା, You
are saved, mine is still living ଝିଅଟି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଅନେଇ କହିଲା Hay,
you are nasty. ମୁଁ କହିଲି, ଧାର ସୁଖାସୁଖି ହେଲା, ଏବେ କହ ତମେ କିଏ ?
ସେ ଯେଉଁ ପରିଚୟ ଦେଲା ତାର ସାରମର୍ମ ହେଲା ସେ ଆମେରିକାନ୍, ଗୋଟିଏ
ପାକିସ୍ତାନ ପୁଅକୁ ବାହା ହେଉଛି । ଆମ ବିଭାଗରେ ଚିଚିଙ୍ଗ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ । ବାସ୍ ଆମେ
ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲୁ ।

ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ ବିଭାଗର ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ପରିଚୟ କରେଇ
ଦେଲେ । ଆନ୍ତ୍ରପଲ୍ଲବିର ମରିସ ଓପଲରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବି । ଡାନିଏଲ୍ ମୋଲଟନ
ଜର୍ମାନ୍ ବିଭାଗରେ, ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଚିଚିଙ୍ଗ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ରବର୍ଟ ଲିଡସ ଏମାନେ
ସମସ୍ତେ ମତେ ଆଗରୁ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ହକେଟକୁ ପଚାରିଲି, କଣ ପଢ଼ିବି ? ସିଏ
କହିଲେ ମୋ ଲାଇବ୍ରେରୀ ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟି କର । ମୁଁ କଣ କରିବି ? ମୋ ସାଙ୍ଗରେ
ଯେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ କ'ଣ ପିଅ । ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ମୁଁ କ'ଣ ସାତସମୁଦ୍ର ତେର
ନଈ ପାର ହୋଇ ଆସିଛି, କ'ଣ ପିଇବା ପାଇଁ ? ଇଏ କି ଜବାବରେ ବାବା । ବହୁତ
ପରେ ମୁଁ ବୁଝିଲି ହକେଟଙ୍କ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କ'ଣ ପିଇ ଆଉ
ତାଙ୍କ ଲାଇବ୍ରେରୀ ଘାଣ୍ଟି ମୁଁ ଯେତେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଶିଖୁଛି, ତାହା କ୍ଲସ ପଢ଼ାଠାରୁ
କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ମୋ ପଢ଼ିବା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ସମୟ
ନେଇ ମୁଁ ଫେରିଲି ।

ହକେଟ୍ ସେ ସମୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟତାବାଦୀ । ତମର ତାଙ୍କ ଜାତୀୟ ବିଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅୟମାରମ୍ଭ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କ୍ରମେ (୧୯୫୭) ବାହାରିଥାଏ । ହେଲେ ବି ହକେଟ୍‌ଙ୍କର ନାଁ ତାଙ୍କ । କଥା ହେଲା ହକେଟ୍ ହେବେ ମୋ ସୁପର ଡାଇଜେଷ୍ଟ ଆଉ ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଥିବି ଗାଈ । ମୋ କମିଟିରେ ଆନ୍ତ୍ରପଲ୍ଲବିତ୍ ତରଫରୁ ମରିସ୍ ଓପଲର । ସବୁଠୁ ଓଜନଦାର କମିଟି । ହକେଟ୍‌ଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଫି ଖାଇବା ଓ ତାଙ୍କ ଲାଇବ୍ରେରୀ ଘାଣ୍ଟିବା କଥାକୁ ମୋର ରାଗ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ମୁଁ ଯେଉଁଦିନ ମୋ ଭବିଷ୍ୟତ ପଢ଼ା ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଗଲି ମୋ ରାଗ ଆହୁରି ଚଢ଼ିଗଲା । ତାର କାରଣ ଏହିପରି । ମୁଁ ଯାଇ ହକେଟ୍‌ଙ୍କୁ କହିଲି ମୋ ହାତରେ ମାତ୍ର ଦି'ବର୍ଷ ସମୟ । ମୁଁ କ'ଣ କେମିତି କରିବି କୁହନ୍ତୁ । ହକେଟ୍ କହିଲେ ଦି'ବର୍ଷରେକେହି କର୍ଣ୍ଣେଲରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତମେ ଏମ୍.ଏ. ଚାହିଲେ ମୁଁ ୯ମାସରେ ଦେବି । ମୁଁ କହିଲି ଦେଖନ୍ତୁ ଏଠି ଦବାନବା କଥା ପଡ଼ିନାହିଁ । ମୁଁ ମୋ ଡିଗ୍ରୀ ଅର୍ଜିବାକୁ ଚାହେଁ । ହକେଟ୍ କହିଲେ ଦି'ବର୍ଷରେ ନୁହେଁ । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ତ ବିଦେଶୀ ମାଷ୍ଟର ପାଖରେ ବର୍ଷେ ପଢ଼ିସାରିଚି । ତାକୁ ମିଶେଇଲେ ତିନିବର୍ଷ ହେବ । ତା'ଛଡ଼ା ମୁଁ ମୋର ଥିଏଟର ଫିଲ୍ମ୍‌ସ୍ ପ୍ରାୟ ସାରିଚି । ହକେଟ୍ କହିଲେ ତେବେ ବି କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ସ୍ବାକ୍ଷ୍ଟି ଦବ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି ମୋର ଓଡ଼ିଆରେ ଏମ୍.ଏ ଛିଜୁଛାଣ୍ଟିକସରେ ଏମ୍.ଏ, ପ୍ରେକ୍ଷାଗାରରେ ତିନି ବର୍ଷ ଆ ଡିପ୍ଲୋମା, ଆଉ ଗୋଟାଏ ଏମ୍.ଏ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଧ । ମୁଁ ଯଦି ଦି ବର୍ଷରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି ନ ପାଏ ଆପଣ ମତେ ଗୋଟିଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଦେଲେ ମୁଁ ଖୁସି ହେବି । ହକେଟ୍ ଗମ୍ଭୀର ହେଲେ । ମୁଁ କହିଲି କେତୋଟି କୋର୍ସ ନେବି ? ହକେଟ୍ କହିଲେ ତିନି । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ପାଞ୍ଚଟି ନବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଚି । ହକେଟ୍ କହିଲେ ବେଶ । ମୁଁ ଚାଲି ଆସିଲି ।

ଆମେରିକାରେ କୋର୍ସ ଭାରତଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ପୁଣି କର୍ଣ୍ଣେଲ କୋର୍ସ ଆମେରିକାର ଅନ୍ୟ ବହୁ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତୁଳନାରେ ଅନେକ ଗାରି । ଗୋଟିଏ କୋର୍ସର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଥମ ଦିନ କ୍ଲାସ୍‌ରେ କହିଲେ ମୋ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ପ୍ରତିଦିନ କ୍ଲିଜ୍ । କିଉ ମୁଲେଟିଭ, ବୁଇଟି ପ୍ରିଲିମ୍ ଓ ଗୋଟିଏ ଫାଇନାଲ୍ ପରୀକ୍ଷା । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏର ଚାଲିକାରୁ ବାଛି ୧୯ଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଚାରୋଟି ବହିର ରିଜିଉ କରିବେ । ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ହାଲୁକ ଶୁଖିଗଲା । ତିନି କୋର୍ସ ହୋଇଥିଲେ ତଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ପରା ! ନେତିଗୁଡ଼ ତ କହୁଣାକି ବୋହି ଗଲାଣି । କାହାକୁ କହିବା ?

ମୁଁ ପ୍ରତିଦିନ ହାରାହାରି ଷୋଳ ଘଣ୍ଟା କାମ କଲା ପରେ ବି ଯେମିତି କାମର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ପ୍ରତିଦିନ କାମ ସାରି ଗାଧୁଆଘରକୁ ଯାଇ ସେଠି ଟିକିଏ କାନ୍ଦେ, ତା'ପରେ ଗାଧୋଇ ବିଛଣା ଧରେ । ଛ'ବର୍ଷ ପୋଷ୍ଟଗ୍ରାଡୁଏଟ୍ ପଢ଼େଇବା ପରେ ପୁଣି

ଏମିତି high energy concentration- ବଡ଼ କଷ୍ଟକର। ମୋର ସବୁଠୁ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା, ମୁଁ ଟାଇପ ଜାଣେ ନାହିଁ । କୌଣସି ଆମେରିକା ମାଷ୍ଟ୍ର ହାତଲେଖା ନେବାକୁ ଅରାଜି । ବହୁ କଷ୍ଟ କରି ମଧ୍ୟ କିଛିଦିନ ମହଲତ ନେଇ ଟାଇପ ଯେ ଶିଖିବି ତା'ପାଇଁ ବେଳ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ଗାରପକା ପୃଷ୍ଠାରେ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ମୋ ହାତରେ ସମ୍ଭବ ସେପରି ଲେଖି ମୁଁ କୌଣସି ମତେ କାମ ତଳେଇନେଲି ।

କର୍ଣ୍ଣେଲ ଇଉନିଭରସିଟିର ନିୟମ ଦେଖିଲି । ଯଦି ମତେ ଦି'ବର୍ଷରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ପ୍ରଥମ ସେମିଷ୍ଟର ଭିତରେ ଦୁଇଟି ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ପରୀକ୍ଷା ପାଶ୍ କରିବାକୁ ହେବ ଓ ପି.ଏଚ୍.ଡି କ୍ଲାଲିଫାଇଜ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତ ଫରାସୀଭାଷାରେ ତିୟୋମା ହାସଲ କରିଥିଲି । ପୁଣି ଭାରତରେ ପ୍ରଫେସର ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ କ୍ଲାସରେ ଜର୍ମାନ ଓ ରଷ ଭାଷା ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଥିଲି । ତେଣୁ ସ୍ଥିର କଲି ଯେ ପ୍ରଥମେ ଭାଷା ପରୀକ୍ଷାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଏ । ବିଶେଷ ଅସୁବିଧା ହେଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ କଥା ହେଲା କ୍ଲାଲିଫାଇଜ୍ ପରୀକ୍ଷା ।

ଏଣେ କ୍ଲାସର ଚାପା ଏତେ ବେଶୀ ଯେ ନିଶ୍ଚାସ ନେବାକୁ ବି ବେଳ ନାହିଁ । ଆକ୍ରମକ୍ତି ମୋର ମାଇନର ବିଷୟ । ଭାବିଲି ଯଦି ଫାଇନାଲ୍ ପରୀକ୍ଷା ନ ଦିଏ ତେବେ Major ପ୍ରତି ଅଧିକ ସମୟ ଦେଇ ହେବ । ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ଓପଲରଙ୍କୁ ଡେଟିଲି । ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ ମୁଁ ସବୁ କ୍ଲାସ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାଶ୍ କରିଚି । ଚାରୋଟି ବହି ଆଉ ଉଣେଇଶଟି ପେପର ରିଡିଉ ଲେଖି ପ୍ରଶଂସା ପାଇଚି । ପ୍ରିଲିମ୍ରେ ଭଲ କରିଚି । ମତେ ଫାଇନାଲ୍ ପରୀକ୍ଷାରୁ ମୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ । ଓପଲର ପଚାରିଲେ, ତମେ ଦୁଇଟି ପ୍ରିଲିମ୍ରେ କେତେ ପାଇଚ ଜାଣିଚ ? ମୁଁ ଜାଣିଥିଲେ ବି ନ ଜାଣିଥିବା ଛନ୍ଦନା କରି କହିଲି, ନାହିଁ । ଓପଲର କହିଲେ ମୁଁ ଜାଣିଚି । ପ୍ରଥମଟିରେ ନବେ ଆଉ ଦ୍ଵିତୀୟଟିରେ ଏକାନବେ । ତା'ପରେ ଏକ ପ୍ରକାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶେଷ କରିବା ଗଳାରେ କହିଲେ ତୁମେ ଆଜିଠୁ ଆକ୍ରମକ୍ତି ନ ପଢ଼ିଲେ ବି ଯେ ପରୀକ୍ଷା ପାଶ୍ କରିବ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୁଁ ରାଗିକରି ଉଠି ଆସିଲି ।

ତା'ପରେ ସ୍ଥିର କଲି ଭଲରେ ପାଣ୍ଡୋଟି କୋର୍ସ ପାଶ୍ କରିବି ଆଉ କ୍ଲାଲିଫାଇଜ୍ ବି । ତେଣୁ ସବୁଆଡୁ ମନକୁ ଟାଣି ପାଠରେ ଲଗେଇଲି । ସେତିକିବେଳେ ମିସେସ ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ ମିସେସ୍ କାତ୍ରେଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ପ୍ୟାଟ୍ (ମୋର ଭାବ ନାଁ) ଅକ୍ରମ ପିଲା- ତେତିଜ୍ ପାଇଁ ଯାଉନି । କୌଣସି ବାହାର କାମକୁ ତାର ମନ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଯେମିତି କୋଉ ଅନ୍ୟଜଗତକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ସତରେ ମୁଁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଜଗତକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲି । ସବୁ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲି- କ୍ଲାଲିଫାଇଜ୍ ପରୀକ୍ଷା ବି । ପ୍ରାୟ

ଦେହଦଣ୍ଡରୁ ଉପର ମୁହଁମୁହଁ ପରୀକ୍ଷା । ବାସ୍, ଏଥର ଫଳ ଅପେକ୍ଷା । ଫଳ କ୍ରମେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମନ ଦକ ଦକ ହଉଥାଏ । କାନେ କୋଉଥିରେ ଖରାପ ହୋଇଯିବ । ସେଦିନ ଖବର ଆସିଲା, ଆନ୍ଧ୍ରପଲ୍ଲୋଡ଼ିରେ ମୁଁ କ୍ଲାସରେ ଫାଷ୍ ହେଉଛି । ହଠାତ୍ ହକେଟ୍‌କ ଡକରା ପାଇ ମନ ଦବିଗଲା । କଣ କୋଉଥିରେ ଖରାପ ହେଉଛି କି ? ହକେଟ୍ ପଚାରିଲେ, ପ୍ୟାଟ୍, ମରିସକୁ କଣ ବ୍ରାଉବ କରିବୁ ? ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ଏଇ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ହକେଟ୍‌କ ମୁହଁରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣୁଛି । କଣ ଜାଣିବି ଠିକ୍ କରି ପାରୁନାହିଁ । ହକେଟ୍ କହିଲେ, ମରିସକୁ ତ ଜାଣିବୁ । ଆଜି ସକାଳେ ହଠାତ୍ ଉପର ମହଲ ଅଫିସରୁ ଓହ୍ଲାଇ ମୋ ଅଫିସରେ ହାଜର । ଚାଲିଯ, ତୁ ପଟ୍ଟନାୟକକୁ ଜାଣିବୁ ? ହକେଟ୍ କହିଲେ ମୁଁ ତାର ଚେୟାର ମ୍ୟାନ । ଆଜି ମୋର ଗର୍ବର ଦିନ ଯେ ଫାର ଇଷ୍ଟର ଗୋଟିଏ ପିଲା ମୋ କ୍ଲାସରେ ଫାଷ୍ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଛିନ କରିଛି ତାକୁ ମୁଁ ମୋର ଇଣ୍ଡିଆ ସେମିନାରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବି । ହକେଟ୍ କହିଲେ, ଯାଠାରୁ ବଳି ବଡ଼ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ମୋ ଜାଣିଛାରେ ମରିସଠାରୁ କେହି ପାଇ ନାହିଁ । ଯଦି ସେ କହେ ତୁ ଇଣ୍ଡିଆ ସେମିନାରରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନାହିଁ କହିବୁ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି ମରିସଓପଲର ଖାଲି ଆନ୍ଧ୍ରପଲ୍ଲଡ଼ି ନୁହେଁ, ଫାର ଇଷ୍ଟର ଷ୍ଟିଡିର ପ୍ରଫେସର ମଧ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ହୁଏତ ଖୁସି ହୋଇଥିବେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଫାଷ୍ ହେବାରେ ସେମିତି କିଛି ଗୋରବ ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚଜଣ ନବେ ପାଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ପାଉଛି ଏକାଧିକ । ହକେଟ୍ କହିଲେ ୫୦ ପରେ ଏକ ଆଉ ନବେ ପରେ ଏକ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । କ୍ରମେ ଆମେରିକା ସିଣ୍ଡିକେଟ୍‌ରେ ଏଇ ଏକ ନମ୍ବର ସେଇ ସ୍ତରରେ ଯେ କେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୁକ୍‌ସ୍ ।

ପ୍ରଥମ ସେମିନାରର ମୋର ବ୍ୟବହାର, ପଢ଼ାପଢ଼ି ଫଳାଫଳ ଯେ ମୋର କମିଟି ଟିକିନିଶ୍ କରି ତଦାରଖ କରୁଛନ୍ତି, ଏକଥା ମୁଁ ଜାଣି ନଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସବୁଫଳ ବାହାରିଲା ପରେ ଯେତେବେଳେ ମୋର ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ କମିଟି ମତେ ଦେହବର୍ଷ ଛାଡ଼ ଦେବାକୁ ସୁପାରିଶ କଲେ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସବୁ ବୁକ୍‌ସ୍ ପାରିଲି । ଯୁବ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ମୋ କମିଟି ଆଉ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ସ୍କୁଲ ଭିତରେ । ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ସ୍କୁଲ କହିଲେ ଦୁଇ ସେମିନାର (ଏକବର୍ଷ) ଛାଡ଼ ଦେବାକୁ ସେମାନେ ତିଆର, କିନ୍ତୁ ଦେହବର୍ଷ ନୁହେଁ । ମୋ କମିଟି କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ବିଦେଶରେ କେହି ଏମ୍.ଏ କରି ଆସିଲେ ଏକ ବର୍ଷ ଛାଡ଼ ପାଆନ୍ତି । ମୁଁ ଯେ ଦି'ଦିନ ଏମ୍.ଏ କରିଛି, ପ୍ରେସ୍‌ ଡିପ୍ଲୋମା କରିଛି, ଛ'ବର୍ଷ ପୋଷ୍ଟଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌ସ୍ ପାଠ ପଢ଼େଇଛି, ବର୍ଷେ ବିଦେଶୀ ପ୍ରଫେସରଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ିଛି, ଏସବୁର କଣ କିଛି ଦାମ୍ ନାହିଁ । ମତେ ବର୍ଷେ ଛାଡ଼ ମିଳିଲେ ମୁଁ ଦି'ବର୍ଷରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରିପାରିବି । ତେଣୁ ମୋ କମିଟି ସତ୍ୟକୁ ଯେତେ କହିଲି ମାନି ଯା, ସେମାନେ

ସେତିକି ଜିଦ୍ ଧରିଲେ । ପାଞ୍ଚମାସ ପରେ ଗ୍ରାଭୁଏଟ୍ ସ୍କୁଲ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲା । ମତେ ତିନି ସେମିଷ୍ଟାର ଛାଡ଼ ମିଳିଲା । ତା'ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମୁଁ ତିନି ସେମିଷ୍ଟାର ବା ଦେଢ଼ବର୍ଷରେ ପିଏସ୍‌ଟି କରିପାରିବି ।

ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକ ମାଟ୍ଟବାକ ସେଠିଆନ୍ତି । ସେ Introduction to the philosophy of science ବୋଲି ଗୋଟିଏ କୋର୍ସ ଦେଉଥାନ୍ତି । ମୋର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ଏ କୋର୍ସଟି କେମିତି ନିଅନ୍ତି । ସେଠି ଦି ପ୍ରକାର କୋର୍ସ ଥାଏ କ୍ରେଡିଟ୍ ଆଉ ଅଡିଟ୍ । କ୍ରେଡିଟ୍ କୋର୍ସରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାଶ୍ କରିବାକୁ ହେବ । ଅଡିଟ୍ କୋର୍ସରେ ସେ ଝମେଲା ନାହିଁ । ମୋର ନା ଦର୍ଶନ ନା ବିଜ୍ଞାନ କୋଉଥିରେ ତିଗ୍ରୀ ଅଛି । ସ୍ଥିର କଲି ଅଡିଟ୍ କରିବି । ମୋର ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁକୁ ଏଇ କଥା କହିଲି । ସେ କହିଲେ ଏକଥା ଆଉ କାହାକୁ କହନା । ସମସ୍ତେ ହସିବେ । ମାଟ୍ଟ ବାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କତା ଲୋକ । କେତେ ଶହ ଦରଖାସ୍ତ ଏଥିପାଇଁ ସେ ପାଆନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଇଣ୍ଟରଜିଉ ଦ୍ଵାରା ସେ ମାତ୍ର ୩୩ଜଣଙ୍କୁ ବାଛନ୍ତି । ଏ କୋର୍ସ ଅଡିଟ୍ ମନା । ତା'ପରେ ଯାହାକୁ କହିଲେ ସେମାନେ ହସିଲେ । କି ଦୁଃସାହସିକତା । ମନରେ ଜିଦ୍ ବଢ଼ିଲା । କ'ଣ କରିବି ଭାବୁଛି ଦିନେ କିଏ କହିଲା ଆଜି ବ୍ଲାକକ ଇଣ୍ଟରଜିଉ । କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠେଇଦେଲି । ତକରାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲି । ଏଇଟା ଅନିୟମିତ । ତେବେ ଚେଷ୍ଟାକଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ହଠାତ୍ ତକରା ଆସିଲା । ଦେଖିଲି, ବ୍ଲାକ ମୋ କାଗଜକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ମୋ ଆଡ଼କୁ ନ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ବିଜ୍ଞାନରେ ତମେ କଣ ପଢ଼ିବ ? ମୁଁ କହିଲି- କିଛି ନାହିଁ । ସେ ପଚାରିଲେ ଦର୍ଶନରେ ତମେ କଣ ପଢ଼ିବ ? ମୁଁ କହିଲି- କିଛି ନାହିଁ । ସେ କାଗଜରୁ ମୁଣ୍ଡ ଉଠେଇ ମତେ ଚାହିଁ କହିଲେ, ତେବେ ଏଠି କଣ କରୁଛ ? ମୁଁ ନ ଦବି କହିଲି ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ । ସେ ମୁହଁରେ ଅଟକି ଗଲେ । କହିଲେ ଓ ତମେ ଭାରତୀୟ । ମୁଁ କହିଲି, ଆଜ୍ଞା ହଁ । ତମ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ କିଏ ? ମୁଁ କହିଲି, ହକେଟ୍ । ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ତୁମକୁ ନେବି । ମୁଁ କହିଲି ଆଜ୍ଞା ନାହିଁ । ମୋ କଥା ଶୁଣିଲେ ଆପଣ ହୁଏତ ନେବେ ନାହିଁ । ଏ କୋର୍ସ ମୁଁ ଅଡିଟ୍ କରିବି । ଶୁଣିଚି ଆପଣ କାହାକୁ ଅଡିଟ୍ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଦେଲି । ଯାଅ । ମୋ ମନ ଏତେ ହାଲୁକା ହୋଇଗଲା ଯେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ନାଟି ନାଟି ସବୁ ବନ୍ଧୁକୁ ଏ ଖବର ଦେଲି । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଅଡିଟ୍ କଲେ ବି ମୁଁ ପରିଶ୍ରମରେ ହେବା କରି ନାହିଁ । ବ୍ଲାକକ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଗଲା । ଆମେ ବେଳେ ବେଳେ ଏକାଠି ବୁଲିବାକୁ ଯାଉ । ଥରେ ଭାରତରୁ ଦୟାକୃଷ୍ଣ ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ମତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ମୋ

ଅନୁରୋଧରେ ସେ ଟାଙ୍ଗୋର ଶତବାର୍ଷିକା ଉତ୍ସବରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଦିନେ ସେ ମତେ କହିଲେ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୁଁ ସବୁବେଳେ ତତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ରେକ, ନମ୍ରତାପୀ ଭାବେ ଦେଖୁଛି । ଥରେ ମୋ ଘରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ତଳ ଭାବରେ ମଦ ଖୁଆଇ ତୋ ବ୍ୟବହାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁଁ କହିଲି, ପ୍ରପେସର ବ୍ଲାକ, ତ୍ରିଙ୍କସ୍ ବିଷୟରେ ମୋର ଦର୍ଶନ ଶୁଣିଲା ପରେ ଆପଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବେ କି ନାହିଁ ମନସ୍ଥିର କରିବେ । ସେ ପଚାରିଲେ, ତ୍ରିଙ୍କସ୍‌ର ଦର୍ଶନ ? ମୁଁ କହିଲି ଡାବନ ଦର୍ଶନ ବୋଲି ଯଦି କିଛି ଆଏ, ତେବେ ତ୍ରିଙ୍କସ୍‌ର ଦର୍ଶନ ନ ରହିବ ବା କାହିଁକି ? ସେ କହିଲେ, ଆଜ୍ଞା ତୁମ ଦର୍ଶନ କୁହ । ମୁଁ କହିଲି, ମଦ ନ ଖାଇ ଯେ ଲୋକ ମାତାଲ ହୋଇପାରେ ମୁଁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁଛି । ମଦ ଖାଇ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇବା, ବାନ୍ତି ହେବା, ପେଟ କଣ ହେବା ବି ମୁଁ ଦେଖୁଛି । କଥା ହେଉଛି ଏଗୁଡ଼ିକ ଦୈନିକ ଲକ୍ଷଣ । ଜଣେ ମଦ ସମୁଦ୍ର ପିଇବି ମାତାଲ ନ ହେବା ସମ୍ଭବ, ଯେମିତି ମଦ ନ ପିଇ ମାତାଲ ହେବା ସମ୍ଭବ । ସେ କହିଲେ, ଯା ପରେ ମୁଁ ଆଉ ଏଇ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବି ନାହିଁ । ଏମିତି ପାଠପଢ଼ା ଛଡ଼ା ଏଇ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱମାନଙ୍କର ନିକଟତମ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟିଥିବାରୁ ମୁଁ ଯେ କେତେ ଲାଭାନ୍ୱିତ ହୋଇଛି ସେ କଥା ସବୁ ଲେଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

କର୍ଣ୍ଣେଲ୍‌ରେ ମୋର ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଭାରତରେ ବିଶେଷ ପଦବୀରେ ଅଛନ୍ତି । ତେବେ ସେଠି ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତରଂଗ ମହଲରେ କୃଷି ବିଭାଗରେ ତକ୍କର ଏନ ଏନ ରାୟ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର, ତକ୍କର ଦାଣ୍ଡଗୁପ୍ତ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର, ତକ୍କର ମୋହନ ରାମ ଓ ପରିବାର ଏବଂ ତକ୍କର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମିତ୍ରଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଥମେ ମନକୁ ଆସେ । ଶ୍ରୀ ଡି. ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଏକାଠରେ ରହୁଥିଲେ । ତକ୍କର ରାୟ ପରିବାର ମୋତେ ଏକାନ୍ତ ଆପଣାର କରିନେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆତିରାଶ୍ଟକ ପର୍ବତ ଦେଖିବାକୁ ଯିବା ପୁରଣୀୟ ଘଟଣା ।

ଏଠିକାର ଲୋକମାନେ ସରକାରୀ ହସ୍ତକ୍ଷେପକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଦେବା ପାଇଁ ବିଜୁଳି ରାସ୍ତାଘାଟ ପରି ବିଶେଷ ସୁବିଧାକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପ୍ଳୟକର । ତକ୍କର ମୋହନ ରାମ ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବଚାନି ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ, ତକ୍କର ଦାଣ୍ଡ ଗୁପ୍ତ କଲିକତାରେ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟାପକ । ମିସେସ୍ ଦାସଗୁପ୍ତ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ବହୁଦିନ ରବାନ୍ତ୍ର ଭବନରେ କ୍ୟୁରେଟର ଥିଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ର ବିଜ୍ଞାନୀ ହିସାବରେ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ନାଁ କରିଥିବା ପୁନାର ପ୍ରବାଳ ଦାଣ୍ଡଗୁପ୍ତ ତାଙ୍କ ପୁଅ । ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମିତ୍ର ଆମେରିକାର ଜଣେ ସିନେଟରଙ୍କ ପ୍ରାଇଭେଟ୍ ବିଲ୍ ଫଳରେ

ଆମେରିକାର ସିଟିଜେନ୍ ହେଲେ । ବହୁଦିନ ବାହା ହୋଇ ନଥିଲେ । କର୍ଷେଲର ସବୁ ସୁନ୍ଦରୀ ଝିଅ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ । ଆମେ ବେନେ ବେନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ବାହା ହେଉ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ବୟସ ଯେମିତି ବଢ଼ିଲା ଝିଅମାନେ କ୍ରମେ କମିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମିତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଘରକରିବା ବିଶ୍ୱାସ କାହାରି ରହିଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ଡକ୍ଟର ମିତ୍ର ଗୋଟିଏ ଭାରତୀୟ ବଙ୍ଗାଳି ଝିଅକୁ ବାହା ହେଲେ । ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ ଏକ ଅତ୍ୟୁତ ପିଲା । ସେ ପଣ କରି ଆସିଥିଲେ ଯେ ଆପଣା ବୃତ୍ତିରୁ ସଞ୍ଚି ଚାଲିଣି ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଦେଶରେ ଘର କରିବେ । ତେଣୁ ଦି'ବର୍ଷ ରହିଲା ଭିତରେ ସେ ଭାତ, ଚଉଆଳ ଆଳୁଟିପସ୍ ଖାଇଲେ । କଦବା କୃତିତ୍ କୁଆଡ଼େ ବାହାରନ୍ତି । ପାଠକୁ ନେଇ ମସଗୁଲ । ସେ ଭାରତକୁ ଫେରି ପ୍ରଫେସର ହୋଇ ଏବେ ଗିରୀୟାର କଲେଜ । ଏଇ ବାଳ ସୁନ୍ଦରମ୍‌ଙ୍କୁ ଘେନି ଦିନେ ବଡ଼ ମଙ୍ଗା ହେଲା । ଦିନେ ମୁଁ ଗ୍ରୀବୁଏର ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉଛି । ଦେଖେ ସେଠିକାର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଆଉ ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ ଦି'ଜଣ ଖୁବ୍ ରଗାରିଗି ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ମତେ ଦେଖୁ ଉଭୟେ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ତାଳିଲେ । ସେକ୍ରେଟେରୀ କହିଲେ, ମୁଁ ଏ ଉତ୍ତୁଲୋକଙ୍କ ନାଁ ପଚାରିଲି । ବନାନ କରିବାକୁ ବି କହିଲି । ସେ କଣ କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ ବୁଝିପାରୁନି । ବାଳ ସୁନ୍ଦରମ୍ କହିଲେ ଗତ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଧରି ମୁଁ ମୋ ନାଁ ବନାନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏଇ ସୁନ୍ଦର ମୁଣ୍ଡରେ କିଛି ପଣିବାକୁ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି, ମୋ ସାମନାରେ ତମେ ବନାନ କର । ଆଉ ତମେ ଲେଖ । ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ କହିଲେ, ଭିଇ, ସେକ୍ରେଟେରୀ ଲେଖିଲେ ବିଇ, ଯେ । ସେକ୍ରେଟେରୀ ମତେ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଯ ବାଦ । ତା'ପରେ ଯେଲ୍ । ସେକ୍ରେଟେରୀ କହିଲେ last half hour । am yelling । ମୁଁ କହିଲି ଯ ବାଦ୍ । ତା'ପରେ ଯେ, ଯେସ୍, ଯୁ, ଯେନ୍, ଡି, ଯେ, ଆର୍, ଯେ ମୁଁ କହୁଛି ଯ ବାଦ୍, ସେକ୍ରେଟେରୀ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଶେଷକୁ ଗୋଟାଏ ନିଶ୍ୱାସ ପକେଇ ବାଳ ସୁନ୍ଦରମ୍ କହିଲେ, ଯେମ୍ । ସେକ୍ରେଟେରୀ ଲେଖିଲେ Yem । ମୁଁ ଦେଖିଲି ସେ କାଗଜ ଫାନକ ଯାକ ଏମିତି ଅପାଠ୍ୟ ବନାନ୍ ଉଠା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ହସିଲୁ । ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ କହିଲେ, ଆମେରିକାନ୍ ମାନଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ବଡ଼ ଖରାପ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଯେ ଓ ଛଡ଼ା ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକଥା ଜାଣିଥିଲେ ସେ ଏପରି ବିପଦରେ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତେ । ଦିନ ଯେମିତି ଚଢ଼ିଲା ବହୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ବହୁ ଆମେରିକାନ୍ ପରିବାର ସହିତ ମଧ୍ୟ ।

ଆମେରିକା ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସହିତ ପରିଚୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ରକ୍ଷାଘର ପ୍ରଥମ କୌତୁହଳ ହେଲା । ଆମ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସକାଳୁ ସଞ୍ଜିଯାଏ ରକ୍ଷାଘରେ ବିତାନ୍ତି । ଘରକୁ କୁଣିଆ ଆସିଲେ ଘରଣୀ ରକ୍ଷାଶାଳରେ । ଆମେରିକା ରକ୍ଷାଘରର ନାନା ସରଜାମ, ନାନା ସାନବଡ଼ ମେସିନ୍ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ଯାହା ଘରକୁ

ଖାଇବାକୁ ଗଲି, ତାଙ୍କ ଘରେ ବାସନ ଧୋଇବା ସ୍ଥିର କଲି । ସେଥିରୁ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାରେ ହାତକାମ ଆଉ କଳକାମ ବିଷୟରେ ମୋଟାମୋଟି ଧାରଣା ହୋଇଗଲା । କିଛିଦିନରେ ମୁଁ ଆମେରିକା ରକ୍ଷାଘର ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ଭିତରେ ଗଣା ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଆମେରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲି, ରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୋର କୌଣସି ଧାରଣା ନଥିଲା । ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଏକା ଥିଲା ବେଳେ ଥରେ ଅଧେ ମାଉଁଷ ରାନ୍ଧିବା ଚେଷ୍ଟା କରିଚି । ଥରେ ଦି'ଜଣ ବଂଧୁଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲି । ପଚରା ପଚରି କରି କୁକୁଡ଼ା କେମିତି ରନ୍ଧାଯାଏ ବୁଝିନେଲି । ପାଖ ବନ୍ଧୁମାନେ ମସଲା ବଟେଇଦେଲେ । ମୁଁ ଷୋଭା ଲଗେଇ କୁକୁଡ଼ାକୁ କଷିଲି । ଦରଦର ସିଝା ହେଲାବେଳକୁ ଚମତ୍କାର ବାସ୍ନା । ସିଝି ଆସିଲାବେଳକୁ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କ୍ରିମକ୍ରାକର ବିସ୍ମୃତ ସାଙ୍ଗକୁ ମାଉଁସ କଷା । ବଂଧୁମାନେ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମାଉଁସ ଶେଷ । ଆମେ ଯାଇ ହୋଟେଲରେ ଖାଇଲୁ । ଏଇଥିରୁ କିନ୍ତୁ ରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ନିଜ ପାରିବାାର ପଣିଆ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଆମେରିକାରେ ପହଞ୍ଚି ରାନ୍ଧିବାପାଇଁ ସରଜ୍ଜାମ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆସିଲି । ଭାତ ବସେଇଲି । ବସିଚି ତ ବସିଚି । ଅଧଘଷାଏ ପରେ ବି ଯୋଉ ଚାଉଳକୁ ସେଇ ଚାଉଳ । ବଡ଼ କାନ୍ଦ ମାଡ଼ିଲା । ଯଦି ଭାତ ପ୍ରକୃତରେ ଏତେ ସମୟ ନିଏ ପାଠପଢ଼ା ହେବ କେମିତି ? ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ମିନିଟ୍ ପରେ ବି ଭାତର ନାଁ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । ସବୁ ଓଜାଡ଼ି ଦେଲି । ଭାବିଲି ଓଖର ଗୁସେ ପିଇ ଚାଲିଯାଏ । ଫେରିଲେ ଯାହା ହେବ । ଓଖର ଓଜାଡ଼ି ବେଶ ଢୋକେ ପିଇଚି । ଛି ଛି ଏଗୁଡ଼ାକ ଚହୁ । ମନ ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଉପାସରେ କଲେଜକୁ ବାହାରିଚି । ବାଟରେ ଦେଖା ଭକ୍ତିଦି । ମିସେସ୍ ରାୟ । ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେ ଖୁଆପିଆ ହେଇ ନାହିଁ ନିଶ୍ଚୟ । ମୁହଁ ଶୁଖି ଯାଇଚି । ଆସ ଆସ । ଦିଟା ଖାଇଯା । ତାଙ୍କ ଘର ପାଖାପାଖି । ମତେ କିଛି କହିବାକୁ ସମୟ ନ ଦେଇ ଚାଣି ଚାଣି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ନେଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଝିଅ ତୁନ ତୁନ ୩/୪ ବର୍ଷର । ସିଏ ମୋତେ ଆରେଇ ଗଲା । ଖୁଆ ହେଲା ତା'ପରେ ପ୍ରଶ୍ନବାଣ । ମୋଠୁ ସବୁ ଶୁଣି ବହେ ହସିଲେ । କହିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ନ ପଢ଼ି କିଣିଚ । ଏଠି କିଣିବା ଆଗରୁ ସବୁ ପୁଡ଼ା ଉପରେ ଲେଖା ଥିବା ଜିନିଷ ପଢ଼ି ନବାକୁ ହୁଏ । ତା'ପରେ ଆଉ କଲେଜ କ'ଣ ? ଆଗେ ବଜାର ବିଷୟରେ ଖଡ଼ିପାଠ । ମତେ ନେଇ ସୁପରମାର୍କେଟ ଗଲେ । ମୋପାଇଁ ଚାଉଳ ତ ଚାଉଳ । ଆକରୁ ପୁଡ଼ାଏ ଉଠେଇ ନେଇଥିଲି । ପଢ଼ି ଦେଖେ ମିନିଟ୍‌କରେ ହେବା ମିନିଟ୍ ରାଇସଠାରୁ ଷାଠିଏ ମିନିଟ୍‌ରେ ଭାତ ହେବା ଚାଉଳ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ୟାକେଟ୍‌ରେ ମହଜୁଦ । ମୁଁ ବଡ଼ ଅକ୍ଷର Milk ବେଶ୍ ଯାହା ଆଣିଥିଲି ତା'ପାଖରେ ସାନ ସାନ ଅକ୍ଷରରେ Butter ଲେଖା ଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ Butter milk ଚହୁ । ମସଲା

ମସଲି ସବୁ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ସେଇଠି ମୋର ବୋଧ ହୋଇଗଲା ଯେ, ନୂଆ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଏଇ ମସଲା ନାଁ ନେଇ ଅସୁବିଧା । ତେଣୁ ପରବର୍ଷ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ Cornell India Association ର ସଭାପତି ହେଇ Cornell India Newsletter ବାହାରକଲି ସେଥିରେ ମସଲା ଅଭିଧାନ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ବହୁ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ର ତାହାରା ଉପକୃତ ହେଲେ ।

ରକ୍ଷାବତ୍ସରେ ମନ ଲାଗିଗଲା । ମୁଁ ରାନ୍ଧି ସାଙ୍ଗପିଲାଙ୍କୁ ଡାକି ଖୁଆଏ । କିଏ କହେ ଏଇଟା ଗ୍ରୀକ୍ ଖାଇବା ପରି ହେଉଛି ତ କିଏ କହେ ରୋମାନୁ । ହେଲେ କୌଣସି ଜିନିଷ ଦି'ଥର ରାନ୍ଧିଲେ ଏକାପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ହୁଏ ନାହିଁ । ମସଲା ମିଶାମିଶିରେ ଏପଟ ସେପଟ ହେଉଯାଏ । ମତେ କିଏ ପଚାରିଲେ ମୁଁ ଜବାବ ଦେଇଦିଏ ରନ୍ଧା ମୋ ପକ୍ଷରେ କନା, ବିଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତେ ହସନ୍ତି ।

ମୁଁ ଯେ ଭାରତୀୟ ରନ୍ଧା ବିଷୟରେ ଜଣେ ଓସ୍ତାଦ ଏକଥା କ୍ରମେ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଗଲେ । ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ରନ୍ଧା ବିଷୟରେ ସଲା ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛି । ଦୁଇଟି ଘଟଣାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶ୍ୱସ୍ତିକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲି । ଥରେ ବଞ୍ଚେଇଲେ ଭକ୍ତି ଦି, ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ଜଣେ ଅଜଣା ଗୁଜୁରାଟି ଝିଅ । ପ୍ରଥମଥର, ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଭୋଜି ହେଉଥିଲା । ମତେ ପଚାରିଲେ ପାୟସମ୍ କିପରି କରାଯାଏ, ମୁଁ କହିଲି ଇଏ କିବା କଥା- ଓଖର ଗରମ କର । ଚାଉଳ ପକେଇଦିଅ । ତା'ପରେ କିସମିସ୍, ମସଲା ମସଲି ଆଦି । ରାତି ୮ଟା ବେଳେ ଟେଲିଫୋନ୍ ଆସିଲା ଚାଉଳ ସିଝୁନି । ୯ଟା ବେଳେ ସେଇ ଖବର । ଶେଷକୁ ମିସେସ୍ ରାୟ, ଭକ୍ତି ଦିଙ୍କର ଶରଣ ନେଲି । ସେ କୌଣସି ମତେ ଚକେଇ ନେଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ଜଣେ ଆମେରିକୀନ୍ ବନ୍ଧୁ ଖବର ପଠେଇଲେ ସେ ଗୋଟିଏ ନବବିବାହିତା ଭାରତୀୟ ଦମ୍ପତ୍ତିଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସେ ଉପକୃତ ହେବେ । ମୁଁ ଯାଇ ପହଂଚିଲି- ମତେ କହିଲେ ପୁରୀ କର । ପୁରୀ କେମିତି କରିବାକୁ ହୁଏ ମୁଁ ଜାଣେନା । ତେବେ ବି ଦମ୍ପତ୍ତିଙ୍କୁ ଅଟାରେ ଘିଅ ଦେଇ ଦଳିଲି । କୌଣସି ମତେ ଚକଟା ହେଲା । ସମସ୍ୟା ହେଲା ପୁରୀ ଗୋଲ କେମିତି ହେବ । ବେଲଣାପଟାରେ ପକେଇ ବେଲିବା ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳକୁ କୋଉଟା ଅଷ୍ଟେଲିଆ ହେଲାଣି ତ କୋଉଟା ଆଫ୍ରିକା । ଏତିକିବେଳେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଦୁଇଟା ଫଟ ଉଠେଇ ନେଲେ । ଅବଶ୍ୟ ପୁରୀ ତେହେରା ଡହିରେ ଉଠିଲାନି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଝାଳନାଳ ହେଇ ଅସ୍ଥିର । ଏତିକି ବେଳକୁ ଗୁଜୁରାଟି ଦମ୍ପତି ଆସିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସେଇ ଆଡ଼କୁ । ମୁଁ ଲୁଚେଇ ଝାଳ ପୋଛିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଝିଅଟି ଖୁବ୍ ଚାଲକ । ମୋ ଅବସ୍ଥା ଡାକ୍ତରୀ ଏଡେଇନି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହାତ ମିଳେଇ ସିଧା ମୋ ପାଖରେ ହାଜର । ମତେ ପଚାରିଲା ପୁରୀ ନିଶ୍ଚୟ

ଆସେ ନାହିଁ ? ମୁଁ କହିଲି ଗୋଲ କରି ଜାଣେ ନା । ଭାଟି ଆସେ ? ତହିଁରେ ମୁଁ ପାରଙ୍ଗମ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ କହିଲା, ପଟ୍ଟନାୟକ, କଣ ଏମିତି ସହଜ କାମରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଠକିବାକୁ ବସିଛି । ପୁରୀ ଭାଙ୍ଗ ତ ଦେଖ । ମୁଁ ବେଲୁଟି । ମୁଁ କୃତଜ୍ଞତା ଚାହାଣୀ ଚାହିଁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଗଲି । ଭାଙ୍ଗିଲାବେଳେ ଉଦ୍ରଲୋକ ଆଉ ଦିଟା ଫଟ ଉଠେଇନେଲେ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ନିଶ୍ୱାସ ପକେଇଲି । ଏଇ ଦୁଇଟି ଘଟଣା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେବେ କିଛି ଘଟିଥିବା ମନେ ନାହିଁ । ମୋର ଫେରିବା ପରେ ମିସେସ୍ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଯେତେବେଳେ ଭାରତ ଆସିଲେ ଆଉ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, Are you as good a cook as your husband ? ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ମୁଁ ଯେ ରନ୍ଧାବତ୍ତା ଜାଣେନା ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଦିନ ଲାଗିଲା ।

ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ମୁଁ ଯେତିକି ବାହାର ଦୁନିଆରୁ ନିଜକୁ ଆଡ଼େଇ ନେଇଥିଲି, ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ ସେତିକି ଜୋରରେ ପାଠ ବାହାରେ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ମନ ଦେଲି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗ୍ରହରେ cornell Indian Associationର ସଭାପତି ହେଲି । ଭାରତୀୟମାନେ ଚାଇନିଜକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସେତେବେଳେ କର୍ଣ୍ଣେଲର ସବୁଠୁ ବଡ଼ଗୋଷ୍ଠୀ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନାହିଁ । ଆସୋସିଏସନ୍ର ପାହୁଲାଏ ସମ୍ପତ୍ତି ନାହିଁ । ପଇସା ନୋହିଲେ ଆମେରିକାରେ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଆଖି ବୁଲେଇଲି । ଶୁଣିଲି ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ରହମନ ନିଉୟର୍କ ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ମନସ୍କରି କଲି । ସିଧା ତାଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲି । କହିଲି ତାଙ୍କ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉଡ଼ାପାଇଁ ପଇସା ନାହିଁ । ଜଣକୁ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଆଉ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବସରେ ଆସିବା ପଇସା ଦେବି । ଦେଶର ସବୁଠୁ ଭଲ ଗୋଟିଏ ଅତିଚୋରିୟମ୍ ଆଉ ଭଲ ଦର୍ଶକ ଦେବି । ସେ ଯେମିତି ନାହିଁ ନ କରନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ହୋଟେଲ୍ରେ ନ ରଖି ଆମେରିକା ପ୍ରଫେସରଙ୍କ ଘରେ ରହିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବି । ସେ ଏକେଣ୍ଟଙ୍କ ଜରିଆରେ ଏ ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାରେ ଅବ୍ୟସ୍ତ । ତେବେ ମୋର ଏପରି ସନ୍ତୋଷ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଛୁଇଁଲା । ସେ ରାତି ହୋଇଗଲେ । ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ପରେ ଟେଲିଫୋନ୍ କରି ଦି'ଜଣକୁ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉଡ଼ା ଦେବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ରାତି ହୋଇଗଲି । ତା'ପରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଯୁହୁଦୀ ପିଲାଏ କହିଲେ ଆମର ଯମ କିପରି । ସେତେବେଳେ କୌଣସି ନାଚ ଗାନ ହେବା ମନା । ମୁଁ କହିଲି, ଯଦି ତୁରନ୍ତ ଏ ଆପଣ ଉଠେଇ ନିଆ ନ ଯାଏ ତେବେ ଏ ବର୍ଷ କୌଣସି ଉତ୍ସବ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଭାରତରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀର ଶୋକ ଲାଗି ରହିଛି । ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ସବରେ ଆପଣି କରିବି । ବଡ଼ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଯାଏ କଥା ଗଲା । ଏ ଆପଣି ନାକଚ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଆପଣି ହେଲା, ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସାତଶହ ଡଲାର ଖର୍ଚ୍ଚର

ଅଟକନ କରାଯାଇଛି । ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଏହାର ଅନ୍ତତଃ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଆସୋସିଏସନ ପାଖରେ ଥିବା ଦରକାର । ମୁଁ କହିଲି, ସତ୍ୟାପତି ହିସାବରେ ମୁଁ ଲେଖୁଦେଉଛି ଯେ, ଏ ପଇସା ଆମ ପାଖରେ ଅଛି । ଯଦି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନ ଯାଉଛି ତେବେ ମୁଁ ୨୦୦ ଡଲାରର ଟେକ୍ ଦେଉଛି । ଏଥର ବି ଆମେ ଜିଣିଲୁ । ସବୁ ହେଲା, ହେଲେ ସାତଶହ ଡଲାର ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ମୁଁ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ର ମାନଙ୍କର ସଭା ଡାକିଲି । ମୁଁ କହିଲି, ଆମେ ଭାରତୀୟମାନେ ନାନା ଭାବରେ ଏଠାର ଆମେରିକାନ ସମାଜ ପାଖରେ ରଣୀ । ଆଜି ରଣ ଶୁଭିବା ବେଳ । ଟିକଟ ପ୍ରତି ଦେବୁ ଡଲାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ର ନିଜ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଓ ଆଉ ଦୁଇଟି ଟିକଟ କିଣିବେ । ଯାହାକୁ ଖୁସି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବେ । ସମସ୍ତେ ମାନିନେଲେ । ୧୨୦ ଛାତ୍ର, ୩୬୦ ଟିକଟ ବିକ୍ରୀ ହେବ । ପାଞ୍ଚଶ ଚାଳିଶ ଡଲାର । ବାକି ଶହେ ଷାଠିଏ ସମସ୍ୟା । ଦିନ ଯେତିକି ପାଖେଇଲା ଲୋକଙ୍କର ଉଦ୍‌ବେଗ ସେତିକି ବଢ଼ିଲା । ବ୍ୟୁ, ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ସମସ୍ତେ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲେ । କିଏ କହିଲା ଟିକଟ ଦାମ କମେଇ ସ୍କୁଲ ପିଲାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉ । ମୁଁ ବାଳ ସୁନ୍ଦରମ୍‌ଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍‌ରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିବାକୁ କହିଲି ଯେ ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି ସେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର କେତେକ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ବ୍ୟୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆମେ ଟିକଟ ବିକ୍ରୀରେ ମନ ଦେଲୁ । ପୋଗ୍ରାମ ଦିନ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖାଦେଲି ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ, କିଏ କିଏ ରାଗ । ଆମେ ସବୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଅଛୁ । ମୁଁ କହିଲି ସବୁ ସରିଲେ କଥାବାର୍ତ୍ତା । କର୍ଣ୍ଣେଲର ବିଜ୍ଞାତ ଷ୍ଟାଟଲର ଅତିଚୋରିୟମ୍ ଭର୍ତ୍ତି । ନଶହ ଡଲାର ଟିକଟ ବିକ୍ରୀ ହୋଇଛି । ଏତେ ସଫଳ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କର୍ଣ୍ଣେଲର ବହୁଦିନୁ ହୋଇ ନଥିଲା । ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶାସନରେ ଯେଉଁମାନେ ମୋ ଉପରେ ଭରସା ରଖୁଥିଲେ ସେମାନେ ଉର୍ବ କଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ମୁଣ୍ଡଟେକି ବାଟ ଚାଲିଲେ । ମୋ ଛାତି କୁଣ୍ଡେମୋଟ ହେଲା । *cornell India Newsletter* ବାହାରିଲା । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଓ ଗୁରୁ ଦେବ ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଖୁସି ହୋଇ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ମୁଁ କର୍ଣ୍ଣେଲର ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟରେ ଯୋଗଦେଲି । ଆମେରିକାର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସୁପର ମାର୍କେଟ ଆଗରେ ପିକେଟିଂ ହେଲା । ଦକ୍ଷିଣରେ ଯେଉଁ ଦୋକାନମାନେ କଳାଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ସେଇମାନଙ୍କ ଦୁଆରେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । କର୍ଣ୍ଣେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭିତରେ *freedom walk* ଡିଆରି ହେଲା । ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଇଣ୍ଡରନାସନାଲ୍ ଜରିଆରେ ଏ କାମ ହେଲା । ଆମ କାମ ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ବିଦେଶୀ ପିଲାଏ ଆମେରିକାର ଜାତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ଭାଗ ନେବା ଉଚିତ କି ନାହିଁ ଏ ବିଷୟରେ ଦେଶସାରା

ସରଗରମ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା ।

ନିର୍ବାଚନରେ କେନେଡ଼ି ଆସିଲେ । ନାନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତରେ young diplomat's ବୋଲି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏସିଆ, ଆଫ୍ରିକାର ଡିରିକ୍ଟ ଜଣ ଛାତ୍ରକୁ ବଛାଗଲା । ଆମେରିକାର ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଓ୍ଵାକିବ ଓ୍ଵାହାଲ କରିବା କଥା ହେଲା । ଏଇ ଡିରିକ୍ଟ ଜଣକ ଭିତରେ ମୁଁ ବି ଓ୍ଵାଶିଂଟନ ଗଲି । ଦୁଇ ରାଜନୀତିକ ଦଳର ନେତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଭେଟ, ସିନେଟର ଚାପଲେନ୍‌ଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଲଞ୍ଚ, ଜର୍ଜିୟା ଡେଲାଇସଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା ଆଚର୍ଣ୍ଣ ଜେନେରାଲଙ୍କ ଘରେ ଚାଟୋକ୍ସି ଆଉ ଶେଷକୁ ଏସିଆ ଓ ଆଫ୍ରିକାର ବିଭିନ୍ନ ଏମ୍‌ବସିର ତୃତୀୟ ସେକ୍ରେଟେରୀମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରାତି ଡୋକ୍ସି । ଏସବୁ ଛଡ଼ା ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନକୁ ଯାଇ ସେଠି ଆଲୋଚନା । ସବୁ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚାଲିଥାଏ । ଆଚର୍ଣ୍ଣ ଜେନେରାଲଙ୍କ ଚା ଡୋକ୍ସିରେ ହେଲା ବିପଦ । ଚା' ଖାଇସାରି ଆମେ ବସିବୁ । ଜଣେ କହିଲେ ଆଚର୍ଣ୍ଣ ଜେନେରାଲ୍ ତମ ପ୍ରଶ୍ନର ଜବାବ ଦେବେ । ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲା ପରି ପ୍ରଶ୍ନ କାହାରି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ପଛରୁ ମତେ ଖେଞ୍ଚିଲେ । ମୁଁ ହାତ ଉଠେଇଲି । ସ୍ଵସ୍ତିର ନିଶ୍ଵାସ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ପଚାରିଲି, ଆପଣଙ୍କର ଆଇନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କି ଗଲଟି ହେବୁ କାରିଲ ଟେସମାନ ଆଉ ମିସିସିପି ଲିଞ୍ଚିଙ୍ଗ କେଶ ଏତେ ଦୀର୍ଘ ବର୍ଷ ଗଢ଼ିଲା । ସତେ ଯେମିତି ବୋମା ଫାଟିଲା । ତାଙ୍କ ମୁହଁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଆମ ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍କୁଟି ଦେଖେଇ ଗର୍ଜନ କରି ସେ କହିଲେ ତମେ ସବୁ ବିଦେଶୀ ଛାତ୍ର । ଆମ ଦେଶର କୌଣସି ଭଲ କଥା ତମ ନଜରକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ଦୋଷ ଖୋଜିବା ତମ କାମ । ତାଙ୍କର ଏପରି ରାଗ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ମୁଁ କୌଣସିମତେ ଆପଣାକୁ ସମ୍ମାନି ନେଇ କହିଲି ମିଶ୍ଟର ଆଚର୍ଣ୍ଣଜେନେରାଲ୍, ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ । ଆପଣ ଯଦି ଆମଠାରୁ ଆମେରିକା ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ସମସ୍ତେ ପୋଥିଏ ଲେଖାଏଁ କହିବେ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶ ଆଉ ଆମ ମାନଙ୍କ ଦେଶର ମୌଳିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଶତ୍ରୁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଆଙ୍କୁଟି ଉଠେଇ ସମାଲୋଚନା କରିବେ । ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ତର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସାମନା କରିବା ପାଇଁ ଆମ ହାତ ମଜବୁତ କରିଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ଯେ ଆପଣ ଆମକୁ ଭୁଲ୍ କୁଝିଲେ । ଆଚର୍ଣ୍ଣ ଜେନେରାଲ୍ କୁଝିଲେ ସେ ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆପଣାକୁ ସଞ୍ଜତ କରି ନେଇ ଆମେରିକା ଆଇନ ପକ୍ଷର ନାନା ଦିଗ ଆଲୋଚନା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଇ ଯେ ଆମ ଭିତରେ ଦୂରତା, ତା ଆଉ ଗଲା ନାହିଁ । ଯାର କେତେବର୍ଷ ପରେ ଆଚର୍ଣ୍ଣ ଜେନେରାଲ୍ ଉଇଲିୟମ୍ ରଜର୍ସ ଯେତେବେଳେ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଟ

ଷ୍ଟେଟସ୍ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ପୁନାରେ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁସନ୍ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କ ଏଇ କଥା ନେଇ ଆମେ ଶୁଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲୁ ।

ଏଇ ଭିତରେ ଗେଲ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଝିଅ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଗଲା । ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦରୀ, ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଆଉ କର୍ମତତ୍ପର । ଯୁଦ୍ଧଦୀ ବଡ଼ଲୋକ । ଯେଉଁ ପୁଅଟିକୁ ସେ ବାହାହେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସେ ଯୁଦ୍ଧଦୀ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ବଡ଼ ଆପତ୍ତି । ମୁଁ ତା ଘରକୁ ଯାଉଥିଲି । ତା' ବାପା ମା ମତେ ପୁଅପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ମୋତେ ତାଙ୍କି ବାପା କହିଲେ, ତମେ ମୋ ଝିଅକୁ ବାହା ହୁଅ । ମୋ ଝିଅ କହୁଟି, ସିଏ ସେ ପୁଅକୁ ବାହା ନ ହେଲେ ତୁମକୁ ବାହା ହେବ । ମୁଁ ପଚାରିଲି, ସିଏ ତାକୁ ବାହା ନ ହବ କାହିଁକି ? ବାପା କହିଲେ, ସେ ଯୁଦ୍ଧଦୀ ନୁହଁ । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ବି ତ ନୁହଁ । ତୁମ କଥା ଅଲଗା । ତୁମେ ଆମେରିକାନ୍ ନୁହଁ । ତା'ଛଡ଼ା ମୋର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଝିଅ । ସେ ତୁମକୁ ଭଲ ପାଇଛି । ମହା ମୁଣ୍ଡଲ । ମୁଁ ବାହା ହେଉଛି । ମୋର ପୁଣି ଗୋଟିଏ ପୁଅ । ବାପା କହିଲେ, ଚିନ୍ତା କଣ ? ମୁଁ ତୁମକୁ ଏକ ମିଲିଅନ ଡଲାର ଦେବି । ନିଉୟର୍କରେ ଥିବା ମୋର କଣ୍ଢେଇ କାରଖାନା ଦେବି । ତମେ ପିଲାପିଲିକି ଭାରତରେ ସେଟଲ୍ କରିଦିଅ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଯାଇ ଦେଖାକରି ଆସିବାକୁ ଝିଅ ଆପତ୍ତି କରିବ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ ବହି ବାହାରେ ଏକ ମିଲିଅନ କଥା ଶୁଣିନାହିଁ । ଇଏ ପୁଣି ଡଲାର । ଗୋଟିଏ ଡଲାରକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା । ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇ ଯିବା କଥା । କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ସମୟ ନେଲି । ଆଉ ସେଇ ସମୟ ଭିତରେ ବାପା ମାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ଦେଲି ଯେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଥମେ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି । ବାହାହବା ଉଚିତ୍ । ଦିଜଣଙ୍କୁ ବାହା କରେଇ ଦେଲି । ସେମାନେ ମୋର ପ୍ରିୟ ବଂଧୁ ହୋଇ ରହିଲେ । କେବଳ ସେଇ ଝିଅଟି ମତେ ଲାଜରା କରିଥିଲା । ମୁଁ ଆମେରିକା ଛାଡ଼ିବା ଆଗରୁ ଏସିଆ ଆଫ୍ରିକା ପିଲାଏ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଝିଅଟି ମୋ ପାଖରେ ବସିଲା । ଯିଏ ତାକୁ ନାଟିବାକୁ ଡାକିଲେ ସେ କହିଲା ମୁଁ ଏଇ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ କଥା ଦେଉଛି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ନାଟିବି । ସମସ୍ତେ ରାଗ ଗରଗର । ପ୍ୟାଟ୍, ତୁ ନାଟୁନୁ କାହିଁକି ? ତା'ପରେ ଆମେ ହେଲେ ଟିକିଏ ନାଟୁ । ମୁଁ ସେ ଝିଅକୁ ବୁଝେଇଲି । ମୁଁ ଦି'ବର୍ଷ ରହିବା ଭିତରେ ଫୋକ ଡ୍ୟାନ୍ସ ନାଟିବି । ସେଇଟା ଦଳବନ୍ଧ ନାଟ । ଜଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କେବେ ନାଟିନି । ତମ ଜଣକିଆ ନାଟର ଗୋଟାଏ ସାମାଜିକ ଦିଗ ଅଛି । ତହିଁରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ ନାଟ ଜାଣେନା । ତୁ ଭଲ ନାଟିବା ବାଲି । ତୋର ମଜା ଚାଲିଯିବ । ଝିଅର ଏକାକିତ୍ୱ, ମୁଁ କେବେ କିଛି ମାଗିନି ଆଜି ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ନାଟିବି । ଶେଷକୁ ହାର ମାନିଲି । କଥା

ହେଲା, କେବଳ ଥରୁଟିଏ ନାଟିବି । ମୋର ଦି'ବର୍ଷର ରହଣୀ ଭିତରେ ସେଇ ଥରେ ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ସାଲିସ୍ କରିଛି । ସମସ୍ତେ ଖୁସିହେଲେ, ଯା ପରେ ସେ ଝିଅ ସାଙ୍ଗରେ ନାଟିବେ । ସେ ନାଟିଲା ସତ । କିନ୍ତୁ ନାଟରେ ଜୀବନ ନଥିଲା । ଯେମିତି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଥରୁଟିଏ ନାଟି ସେ ହାଲିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଆମେରିକାରେ ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ଦିନ ଦିନ କଟେଇଛି । ଗୋଟାରୀ କ୍ଲବରେ ଭାଷଣ ଦେଇଛି । ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଶତବାର୍ଷିକୀ ଉତ୍ସବ ଜାତୀୟ କମିଟିରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି । କର୍ଣ୍ଣେଲରେ ଏଇ ଉତ୍ସବ ପାଇଁ ଅମାୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବହୁତା କରେଇଛି । ଇଉନିଟାରିଆନ୍ ଚର୍ଚ୍ଚରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଟାଗୋର ସ୍ମାରକ ଉପାସନା କରେଇଛି । ଏମିତି ନାନା ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟାପାରରେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ ହଜେଇ ସେ ଦେଖିକୁ ଆସିବାର କରିବା ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ।

ଦିନେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଜଣକ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ୟାକିଙ୍ଗ । ବାପ ପୁଅ ଦିହେଁ ଏ କାମ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଟ୍ରକ୍ ଗୋଟିଏ କାର । ଦିନକର କାମ ଶେଷ ହେଲେ ବାପା ଟ୍ରକ୍ ନେଇ ଆପଣା ଫାର୍ମକୁ ଯାଏ । ଚାକିରି ଏକର ଫାର୍ମ । ଫସଲ କିଛି ହୁଏ । ପୁଅକାର ନେଇ ତା ବଂଧୁ ଚର୍ଚ୍ଚାକରେ । ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଡାକିଲି । ସେମାନେ କୃତକୃତ୍ୟ ହେଲେ । ପାଠ ନ ପଢ଼ିଥିବା ସାଧାରଣ କୁଲି ମଜୁରିଆକୁ ବିଦେଶୀ ପ୍ରଫେସର ଖାଇବାକୁ ଡାକିଛନ୍ତି । ଏଇଟା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ । ଖବର ନେଇ ଜାଣିଲି । (National geographical magazine) ପଢ଼ିବା ବାପର hobby । ସେ ଭାରତର ପ୍ରତି ଇଚ୍ଛା ମାଟି ଚିହ୍ନି । ଶ୍ରବଣରେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ନଇଁଗଲା । ମୁଁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଏଇ ଲୋକ ବିନା ପଇସାରେ ମୋର ସବୁ ଜିନିଷ ବନ୍ଧାଛନ୍ଦା କରି ପଠେଇଲେ । ପଇସା ଯାଚିଲାରୁ କାନ୍ଦି ପକେଇଲେ ।

ବାହାର କାମ ଯୋଗୁଁ ପାଠପଢ଼ାରେ କେବେ କମି ହୋଇନି ଏଇ ସମୟରେ ନୋଆମ ଚୋମସ୍କି Syntactic Structure ଲେଖି ନାଁ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍ଥିର କଲି ତାଙ୍କୁ ଚୋଟିବି । ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ହେଲେ, ବିଶେଷ କରି ମୁଁ ଏତିହାସିକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ର ଜାଣି । ତାଙ୍କର Cartesian Linguisticsର ଧାରଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଥିସିସ୍ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲି । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଥିସିସ୍ ଏତେ ବଡ଼ ଯେ କେହି ଦେଖିବାକୁ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତା'ର ମୂଳ ଏକମାତ୍ର ମାଇକ୍ରୋଫିଲ୍ମ ତାଙ୍କ ପାଖରେ । ଟିକିଏ ଭାବି କହିଲେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କହୁଛି । ତମେ ମୋର ମାଇକ୍ରୋଫିଲ୍ମ ନିଅ । କର୍ଣ୍ଣେଲ ଲାଇବ୍ରେରୀରେ ଏହା

ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ କହିବ ସେମାନେ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ମାହାନିଆ କପି ଦେଲେ ସେମାନେ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ରଖି ପାରନ୍ତି । ତା'ପରେ ମତେ ମୂଳଟି ଫେରେଇ ଦେବ । ମୁଁ ସେଇଆ କଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅମାୟିକତାରେ ଅଭିଭୂତ ହେଲି । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଫେସର ଲିଭ୍, ଚୋମର୍ସ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଭାଷ୍ୟକାର ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଲୋକେ ମରୁଡ଼ୁମିର କଣ୍ଠା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚୋମର୍ସ୍କ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଓଲଟା ।

ଦିନେ ଏକ ଅଭୂତ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ଆମେରିକାନ୍ ମାଥମେଟିକାଲ୍ ସୋସାଇଟି ମିଟିଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ଆସିଲା । ମାଥମେଟିକ୍ସରେ ମୁଁ ଟିକିଏ ଖଜଡ଼ା । ତେଣୁ ଏଇଟା କାହାର ପ୍ରାକ୍ଟିକାଲ୍ ଜୋକ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ବିଚାରିଲି । ପରଦିନ ହକେଟଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲି । ସମ୍ଭବତଃ ରାତିରେ ଶୋଇ ନାହାଁନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼େ କାଗଜ ବିଞ୍ଚି ହେଇଛି । ହକେଟ କହିଲେ କାଲି ଚଉଦଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଇଳା ଝୁଟି ମୁଁ ଖାଲି କରିବି । ଆମେରିକାନ୍ ମାଥମେଟିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ ବିଭାଗ ଖୋଲିବା ପାଇଁ Key note address ସେ ଦେଉଛନ୍ତି । ନିମନ୍ତ୍ରଣ କାରଣ ବୁଝାଗଲା । ଏଇଟା ୧୯୬୧ର କଥା । ଆଜି ୧୯୯୪ରେ ଭାରତରେ ଲୋକକୁ ଭାଷା ଓ ଗଣିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବୁଝେଇବାକୁ ପଡୁଛି ।

ଏଣେ ଥିସ୍ ଲେଖା ଚାଲିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ଥର ଲେଖୁ ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍କୁ ଦେଲି । ସେ କହିଲେ ବଢ଼ିଆ ହେଇଛି । ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଯାର ଚାରିତ୍ରିକ ଉନ୍ନତି ଘଟିବ କି ନାହିଁ ? ମୁଁ ଘରକୁ ଆଣି ପୁଣି ବଦଳେଇ ଲେଖିଲି । ସତକୁ ସତ ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଭଲ ଲାଗିଲା । ପୁଣି ତୃତୀୟ ଥର ଲେଖା ହେଲା । ଚତୁର୍ଥ ଥର ଲେଖିଲା ବେଳକୁ ମୁଁ ମନକୁ ମନ କହିଲି, ତିଗ୍ରୀ ହଉ ନ ହଉ ଆଉ ଲେଖୁ ପାରିବି ନାହିଁ । ଦଇବ ଯୋଗକୁ ଏଥର ପ୍ରଫେସର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଆଜି ପଛ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ଯାହା ରାଗ ଲାଗୁଥିଲା, ତା' ମଙ୍ଗଳପାଇଁ । ଯେତେବେଳେ ମୋ ବହି ଛପେଇବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା, ଗୋଟିଏ ଡାଇଗ୍ରାମ ସଂଶୋଧନ କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ପାଦକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିଲା ।

ଆମେରିକାରେ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍କ ଘର ଏକପ୍ରକାର ମୋ ଘର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଦି'ଝିଅ ଜନି, କାତ୍ୟା ମତେ ଆପଣାର ପରି ଦେଖୁଥିଲେ । ଥରେ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍କ ପରିବାରକୁ ବୁଲସପ୍ରାହ ପାଇଁ ବାହାରକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ଘରର ଦାୟିତ୍ୱ ମୋ ଉପରେ । ଅସୁବିଧା ହେଲା ବିଲେଇକୁ ନେଇ । ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍କର ଜଣେ ସହକର୍ମୀ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଫେସର ଆଗାର୍ଡ଼ ବର୍ଷେ ପାଇଁ ଇଟାଲା ଯାଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଲେଇଟି ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍କ ଜିମା । ବର୍ଷକ ପାଇଁ Cat food

କିଣି ଦେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । କଥା ହେଲା, ମୁଁ କନିର ସାଇକେଲ ରଖିବି । ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ ଦିଅର ଆସି ବିଲେଇକି ଖାଇବା ଦେଇଯିବି । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ ଝିଅ ସାଇକେଲରେ ବସି catର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ମୋର ଯିବା ଆମ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତର ବିଷୟ ହୋଇଗଲା । ଝିଅକୁ ଆମେରିକା ଇଂରାଜୀରେ cat କୁହାଯାଏ । ଦିନେ କବାଟ ଫିଟେଇଲା ବେଳକୁ ବିଲେଇଟା ପଲେଇଲା । ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବହୁ ପଡ଼ିଲା । କବାଟ ଫିଟେଇ ବସିଲି । ବିଲେଇର ଦେଖା ନାହିଁ । ପୁଣି ଉପର ଓଳି ସାଇପଡ଼ିଣ୍ଡା ସବୁଆଡ଼େ ଖୋଜିଲି । ବିଲେଇର ପରା ନାହିଁ । ସଞ୍ଜବେଳୁ ବରଫ ପଡ଼ିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମୁଁ ଧରିନେଲି ଯେ ବିଲେଇ ମରିଗଲା । ତେବେ ବି ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ ଆସି କବାଟ ମେଲେଇ ବସେ । ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ହଠାତ୍ ବିଲେଇ କୁଆଡ଼ୁ ଆସି ଘର ଭିତରେ ମିଆଁ ମିଆଁ କଲା । ମୁଁ ଯେତେ ଯୋରରେ ଡେଇଁ ଦାଣ୍ଡକବାଟ ବନ୍ଦ କରି ତା' ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ସକ ଲାଗିଲା ପରି ।

ଏଇ ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ପରିବାର ସାଙ୍ଗରେ ବଣଜୋଡ଼ୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି, କୋକି ଡୋକା, ବସନ୍ତରେ ପ୍ରକୃତିର ବଦଳୁଥିବା ରଂଗ ଦେଖିବାକୁ ଯିବା, କାରଖାନା ଦେଖିବାକୁ ଯିବା ଆଉ ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ କାମରେ ମୁଁ ଭାଗୀ ହୋଇଛି । ଖାଇବା ତ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଘରେ । ପ୍ୟାଚ୍, ଆମ ଫ୍ରିଜ୍ ସଫାକରିବା ଦରକାର । ଆଜି ଆସି ଖାଇଲେ ବଡ଼ ଉପକାର ହେବ । ଯେମିତି ମୋର ଖାଇବାକୁ ଯିବା ତାଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହୀତ କରିବା । ଆଜି ଆମା ଆଉ ଋତୁନ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ସ୍ୱର୍ଗରେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଦି'ବର୍ଷ ରହିବା ଭିତରେ ଜୀବନର ଯେଉଁ ମହକ ମୁଁ ସେ ପରିବାରଠାରୁ ପାଇଛି, ତା' ମୋ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମର ରଖିବ ।

ପ୍ରସ୍ଥାନ ପର୍ବ

ସବୁ ଭଲ କଥାର ଶେଷ ଅଛି । ଆମେରିକାରୁ ଦି'ବର୍ଷ ପଢ଼ା ଶେଷ କରି ଫେରିବା ବେଳ । ପଇସା ସରିଗଲାଣି । ଥିସ୍ ବକ୍ସେଇବା ପାଇଁ ବି ପଇସା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ବିଦେଶୀ ଛାତ୍ର ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ବଂଧୁ ମେହେଦୀ କିଙ୍ଗଲବାସଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲି । ଦେବଶ ଦୁଇଶ ତଳାର ଧାର ଦରକାର । ମୁଁ କେବେ କାହାରିଠୁ କିଛି ଚାହିଁନି । ମେହେଦୀ ଟଙ୍କା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ଥିସ୍ ଦିଆଗଲା । ମୋର ବଂଧୁ ନିଜେ ତଦାରଖ କରି ସବୁ ସୁନ୍ଦର କରି ବନ୍ଧା ବସି କରିଦେଲେ । ନିମନ୍ତଣ ମିଳିଲା, କର୍ଣ୍ଣେଲର ଉବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଛାତ୍ର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ବୋର୍ଡ଼ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ । ଏହା ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ଗୌରବ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର

ତାଉସପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଜନ ସମଗର୍ଷିକ୍ ଯାତି ଗୋଟିଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଦେଲେ । ମନ ପୁରିଗଲା । ଯିବାବେଳ ହେଲା । ଉତାଟାହାଟ ଘାଟୀକୁ ଫେରାର ବ୍ୟାଙ୍କସ ପରିବାର ବ୍ୟତୀତ ଆସିଥାନ୍ତି କାହାନ୍ ପରିବାର । ମିସେସ୍ କାହାନ୍ ଗୋଟିଏ ଅର୍ମସ ଆଣିଦେଲେ । କହିଲେ ବାଟରେ ଶୋଷ କଲେ ପାଣି ପିଇନ୍ତୁ । ସବୁ ବ୍ୟୁମାନେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ହଠାତ୍ ମରିସ ଓପଲର ହାତର । ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦ ଲଫାପା । ମୋ ହାତକୁ ବଢେଇ ଦେଲେ । ବାଟରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଉପଦେଶ । ଅର୍ପିସରୁ ଆସିଲାବେଳକୁ ବ୍ୟୁ ମେହେଦୀ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦ ଲଫାପା ଦେଇଥିଲେ । ଏକାସାଙ୍ଗରେ ରଖିଲି । ପ୍ଲେନରେ ଉଠିଲେ ପଡ଼ାପଡ଼ି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ । ବିଦାୟ ଆମେରିକା ।

ପ୍ଲେନରେ ଉଠି ତର ସହିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ବନ୍ଦ ଲଫାପା ଓପଲରକର । ଗୋଟିଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ । ଅଯାଚିତ ଏଇ ଦାନର ମୂଲ୍ୟ କଳନା କରବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଦ୍ଵିତୀୟଟି ଖୋଲିଲି । ବିଦେଶୀ ଛାତ୍ର ବିଭାଗ ମୋ ରଣ ପରିଶୋଧ ହୋଇଯାଇଛି ବୋଲି ମତେ ଜଣେଇଛନ୍ତି । ଜୀବନରେ କେତେ ସ୍ଵେଦ ପାଇଚି । ଏଇ ରଣର ପରିଶୋଧ ନାହିଁ ।

ନିଉୟର୍କରେ ପହଂଚି ଆଉ ଏକ ବନ୍ଦ ଲଫାପା । ମାସକର ବୃତ୍ତି । ଶେଷ ଛ'ମାସ ମୋର ଦରମା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିନି । ଆଉ ଯେ ମାସକର ବୃତ୍ତି ପାଇବି ଜାଣି ନଥିଲି । ପାଖରେ କିଛି ପଇସା ନ ଥିଲା । ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ବୋଲି ମନେ କଲି ।

ନିଉୟର୍କରୁ ଲଣ୍ଡନ । ଯେଉଁ ହୋଟେଲରେ ରହିଲି ଗାଧୁଆ ଘରେ ସାବୁନ୍ ନାହିଁ । ଇଏ କି ହୋଟେଲରେ ବାବା । ମୋ ବିରକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଡାକରା ପାଇ ଲ୍ୟାଣ୍ଡଲେଡି ଆସିଲେ । ମୋ ସାବୁନ୍ ଦାବାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଟିକିଏ ଅଜାକିଆ ସୁରରେ ପଚାରିଲେ ଆପଣ କୋଉଠୁ ଆସୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ କହିଲି ନିଉୟର୍କରୁ । ବାସ୍ । ଭଦ୍ରମହିଳା ଦି'ଖଣ୍ଡ ସାବୁନ୍ ଆଣି ଦେଇଗଲେ । ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ କଲାପରେ ମନମିଜାଜ୍ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ତା' ଖାଉ ଖାଉ ଲ୍ୟାଣ୍ଡଲେଡିଙ୍କ ପାଖରୁ ଶୁଣିଲି ଇଂଲଣ୍ଡର ଅବସ୍ଥା । ହୋଟେଲ ମାନଙ୍କରେ ସାବୁନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ଟେଲିଫୋନ୍ କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରତିକଳ୍ ପାଇଁ ଡିନୋଟି ପେନି ଗଚେଇବାକୁ ହେବ । ଭଦ୍ରମହିଳା ମତେ ପେନି ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେଲେ । ମୁଁ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲି ।

ପ୍ରଥମ ଟେଲିଫୋନ୍ ଆନିଲୁ ବାକେଙ୍କ ପାଖକୁ । ବାକେ ଇଣ୍ଟରନ୍ୟାସନାଲ୍ ଫୋକ୍ ମିଉଜିକ୍ ଆସୋସିଏସନ୍ ଏକଜିକିଉଟିଭର ସଭ୍ୟ । ଲଣ୍ଡନ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଚାକେରି ତିଆରି କରି ତାଙ୍କୁ ରଖିଥିଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ

ଠାକୁରଙ୍କ ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧୁ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ମୁଁ ଉତ୍ତରାୟଣରେ ରହୁଥିଲା ବେଳେ ସେ ମୋର ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ଖବର ପାଇ ଉତ୍ତରାୟଣ । ବାକେ ଆସି ତାଙ୍କ ବିଭାଗକୁ ନେଇଯିବେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଟେଲିଫୋନ୍ ବ୍ୟୁସ୍ ସୁଧାନଘୋଷକ ପାଖକୁ । ସୁଧାନ ଘୋଷ ଇଂରାଜୀ ଓ ଫରାସୀ ଭାଷାରେ ଲେଖୁ ନାଁ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବହି ଯୁରୋପରେ ନାଁ କରିଥାଏ । ଟେଲିଫୋନ୍ ପାଇ ଖାଇବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପୂର୍ବ ଭାରତର ଲୋକେ ଖାଇ ଖାଇ କାଙ୍ଗାନ । ବାକେ ଆସି ମତେ ନେଇଗଲେ । କହିଲେ ତୁମପାଇଁ ଗୋଟିଏ Surprise ଅଛି । ମୁଁ International folk music Archivesରେ ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ପାଞ୍ଚୋଟି ଓଡ଼ିଆ ପଲ୍ଲୀ ସଂଗୀତ ରଖିଛି । ଦି'ବର୍ଷ ତମେ ବାହାରେ ଅଛ । ମୁଁ ତୁମକୁ ବଜେଇ ଶୁଣେଇବି । ସୁଧାନ ଘୋଷ ପଚାରିଲେ ବୋଉମା ପାଇଁ କ'ଣ ନଉତୁ ? କଣ ଯେ ଗୋଟାଏ ନବାକୁ ହବ ସେଇଟା ମୋ ମନକୁ ଆସିନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି, ମୋ ନିଜ ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ ବା ନେବି । ସୁଧାନ ଘୋଷ ଛକରାଗ କରି କହିଲେ, ଦି'ବର୍ଷ ପରେ ଘରକୁ ଖାଲି ହାତରେ ଗଲେ ବୋଉ ବେଶିଦିନ ରହିବ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଢ଼ି ଆଣି ମତେ ଦେଇ କହିଲେ ମୁଁ ଦେଇଚି ବୋଲି କହିବୁନି । ତା'ହେଲେ ବୋଉର ପ୍ରେମ ନଇ ଏପଟକୁ ମୁହାଁଇବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମନର ରହଣି ଅଳ୍ପସମୟ ହେଲେ ବି ଖୁବ୍ ଚଲ ଲାଗିଲା । ଆମେରିକା ଆଉ ଭାରତ ଭିତରେ ସୁନ୍ଦର ହାଇପେନ୍ । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଉତ୍ତାଳାହାତରେ ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ଉଦ୍ରଲୋକ ଆସିଲେ ସେ ବିଅର ପିଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ମତେ ବାରମ୍ବାର କହୁଥାନ୍ତି ବିଅର ପିଅ । ଭାରତ ଯେତେ ନିକଟ ହେଲା ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ସେତେ ବଢ଼ିଲା । ଭାରତରେ ଏସବୁ ମିଳିବ ନାହିଁ ପିଇଯାଅ । ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ମୁଁ ଆମେରିକାରୁ ଫେରୁଚି, ଉଦ୍ରଲୋକ ହସି କହିଲେ ଆମେରିକାନ୍ମାନେ ମାତାଲ୍ ହେବାକୁ ପିଅନ୍ତି, ବିଲାତର ଲୋକେ ମାତାଲ୍ ହେବା ଆଗରୁ ଯେତେ ପିଆ ଯାଇପାରେ ସେତେ ପିଅନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏଇ ଚାରିତ୍ରିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲି । ଉତ୍ତାଳାହାତ ବମ୍ବେ ଛୁଇଁଲା । ଏଥର ଘର ମୁହାଁ ।

ଆଗମନ ପର୍ବ

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ତ ଚାକେରୀ ଅଛି । ତେଣୁ ଫେରି ଆସି ଅଘର ହେବାର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ତେବେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ି ଆସିଲା ପରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଉ ମନ ବସିଲାନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲି । ଖୁବ୍‌ତନ୍ଦ୍ରାଣୀ ପିଏବ୍‌ଟି ନ କରି ପାରି ଫେରି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ରିଡର ହେଲେ । ଯିଏ ଫେରିଲେ ସିଏ ବିଦେଶ ଗଲେ

ନୋହିଲେ ଭଲ ଚାକିରି ପାଇଲେ । ମତେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗରେ ପ୍ରବେଶ ପାଇଁ ଅନୁମତି ପତ୍ର ବି ମିଳିଲା ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ନୋହିଲେ ବାଟ ବନ୍ଦ । ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦନାତ୍ମକ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷାର ଗିଡର ପଦ ଖାଲି । ମୁଁ ଭାରତର ଏକମାତ୍ର ଲୋକ ଯେ କି ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷାରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦନାତ୍ମକ ବ୍ୟାକରଣରେ ଡିଗ୍ରୀ କରି ଫେରିବି । ମତେ ସେ ଜାଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଯମୁନା କାହୁଁ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରୁଛନ୍ତି । ସେ କରିସାରିଲେ ତାକୁ ଏ ଜାଗା ଦିଆଯିବ । ଦି' ବର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା କଲାପରେ ବି ସେ ଆସିଲେ ନାହିଁ ।

୧୯୫୫-୫୬ରେ ଭାଇସ୍‌ଚାନ୍ସେଲର ଓ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକାନ୍ସ କଲେଜର ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ହୋଇଥିଲା । ସେଇ ସମ୍ମିଳନୀ ପୂର୍ବଭାରତରେ ଗୋଟିଏ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ ସେଣ୍ଟର ଖୋଲିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ସେଇ ସୁପାରିଶ ନଜିର ଦେଖାଇ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଏପରି ଏକ ସେଣ୍ଟର ଖୋଲିବା ଦାବି କରି ମୁଁ ଯୁ.ଜି.ସିକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । ଯୁ.ଜି.ସି ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ନିର୍ମଳ ସିଂହାଜକୁ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ନିର୍ମଳ ବାବୁଙ୍କ ସାଂଗରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହେଲା ସେଥିରେ ସେ ଖୁସି ହେଲେ । ସେ ଏଠି ସେଣ୍ଟର ଖୋଲିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଦଇବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ । ନିର୍ମଳବାବୁଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିବା ବାଟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ କାଗଜପତ୍ର ଛାଡ଼ିଗଲେ ସେଥିରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ସପକ୍ଷରେ ଏପରି ଭଲ ସୁପାରିଶ ଥିଲା ଯେ ଯୁଜିସି ଆଉ ଗୋଟିଏ କମିଶନ ପଠେଇଲେ । ଏଇ କମିଶନଙ୍କ ସୁପାରିଶମତେ ଆମକୁ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନରେ ଗୋଟିଏ ଗିଡର ପଦ ଆଉ ଲାଇବ୍ରେରୀ ପାଇଁ ପନ୍ଦର ହଜାର ଟଙ୍କା ମିଳିଲା । ବାବୁରାମ ସାହେନା, ବିଶ୍ୱନାଥ ପ୍ରସାଦ ଆଉ ଏସ୍.ଏମ୍ କାତ୍ରେଙ୍କୁ ବଛାବଛି କମିଟିର ସଭ୍ୟ କରାଗଲା । କାତ୍ରେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସାକସେନା ଓ ପ୍ରସାଦ ଆସି ଏଠି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଖୋଲିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସୁବିଧା ନାହିଁ ବୋଲି ମତ ଦେଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ । ଜର୍ଜିସ୍ ସୁଧାରଂଜନ ଦାସ କୁଳପତି ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ଆତ୍ମା ଭୋକରେ ମରୁଥିବାବେଳେ ବାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ତାରବାତ ଏଇଥିରେ ଜର୍ଜିସ୍ ଦାସ ମନ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେକାଳର ବୈଦ୍ୟ ରାଜନୀତିରେ ଏଇ ସୁପାରିଶ ଭଲ କାମରେ ଲାଗିଲା । ସେ କେତେବେଳେ ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗକୁ ତ କେତେବେଳେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବିଭାଗକୁ ଏଇ ପଦବୀକୁ ଯାତି ଆପଣା ଦଳ ରାଜନୀତି ଚଳେଇଥାନ୍ତି । ମୋର ମନ କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଆସୁଥାଏ । ଗୋଟାଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାକୁ ହେବ । ନୂଏତ ସାହିତ୍ୟରେ ରହି ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଛାଡ଼ିବି କିମ୍ବା ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ

ଆସି ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ଜମିଦାରୀ କରି ଏ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଲଢ଼େଇ କରିବି । ମୁଁ ଏଇ ପଛବାଟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଶିର କଲି ।

ମୁଁ ଯେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ିବି ଏକଥା ଚିତରେ ବା ବାହାରେ କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ରାଜି ନଥିଲେ । ୧୯୬୧ରେ ଫେରିବା ଦିନୁ ଆମେରିକାର ଟିକୋରୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ହଜାରେ ତଲାର ଦରମା ବଢ଼େଇ ନିଯୁକ୍ତି ପତ୍ର ଆସୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଯିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଦେଇଥିଲି । ଏବେ କଥାନାହିଁ କି ବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଦେବି ଏଇଟା କାହାରି ମନକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଆତ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଉ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଅନ୍ୟାୟ ବାତାବରଣ ଉତ୍ତର ଚାପରେ ମନ କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗି ଆସୁଥିଲା । କଥାରେ ଅଛି କାଟ ଯୋଡ଼ିଲେ ଭାଙ୍ଗି ହୁଏ, ମନ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଯୋଡ଼ିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଟିକୋରୋର ବହୁମାନେ ଏଇ ଯେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷଯାଏ ତାଙ୍କର ନିମଗ୍ନତା ଜାରି ରଖିଲେ ଏଇଟା ହିଁ ମତେ ଆମ୍ଭ ବିଶ୍ୱାସ ଦେଲା । ମୁଁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଛାଡ଼ିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡିନୋଟି ଚିଠି ଲେଖିଲି ।

ସେତେବେଳେ ଆଇ.ଆଇ.ଟି କାନପୁରରେ ନୂଆ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରୟୋଗ ଶାଳା ଖୋଲିଥାଏ । ମୋର ବଂଧୁ ସାରାରିଆ ଆଗୁଇଲାରି ସେଠାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଆଆନ୍ତି । ସେ ମୋ ଚିଠି ପାଇ ଅତିଶୀଘ୍ର ଜବାବ ଦେଲେ ଏଠି ଆମର ଗୋଟିଏ ଆସୋସିଏଟ ପ୍ରଫେସର ପଦ ଡିଆରି ହୋଇଛି । ଶୀଘ୍ର ଯୋଗ ଦିଅ । ହାଇଦ୍ରାବାଦରେ ସେତେବେଳେ ସି.ଆଇ.ଇ (ଏଫ୍.ଏଲ୍ ଲାଗି ନଥାଏ)ରେ ବ୍ରିଟିଶ କାଉନ୍ସିଲ ଆଉ ଆମେରିକାନ୍ ଇଂରାଜୀ ବାଲୁକ ଜଣେ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟ ଆଆନ୍ତି ତାଙ୍କ ନାଁ କଲିନ୍ ପି.ମାସିକା । ମାସିକା ମୋ ଚିଠି ପାଇ ମତେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ଯେ ମୁଁ ହାଇଦ୍ରାବାଦକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇଛି । ମୁଁ ଯୋଗ ଦେଲେ କୁଆଡ଼େ ହାଇଦ୍ରାବାଦର ଭଲ ହେବ । ତେବେ ଯେହେତୁ ଇଂରାଜୀ ମୋର ମୁଖ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ନୁହେଁ ରଖରଗିଉକୁ ଯିବା ଆଗରୁ ମୋର କେତେକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦରକାର । ତା'ପରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ବହିତାଳିକା । ଦୃତୀୟ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲି ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ । ଦି'ଧାଡ଼ିଆ ଜବାବ ମିଳିଲା । ଅତିଶୀଘ୍ର ତୁ କିଛି ଖବର ପାଇରୁ । ଚାବି ଦେଖିଲି ଯେ ଉତ୍ତର ସି.ଆଇ.ଇ ଆଉ କାନପୁର ଆଇ.ଆଇ.ଟିରେ ଇଂରାଜୀ ଉପରେ ହିଁ ଜୋର । ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକ ଇଂରାଜୀ ପଡ଼େଇବାପାଇଁ । ନିହାତି ଅଚଳ ଅବସ୍ଥା ନୋହିଲେ ଏଥିରେ ଇମୋସନାଲ୍ ଇନ୍‌ଭେଷ୍ଟମେଣ୍ଟ କରିବାକୁ ମନ ତାକିଲା ନାହିଁ । ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍‌ଙ୍କ ଚିଠିରେ ଅଜଣାର ହାତଠାର ଥିଲା । ତାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲି ।

ଅଳ୍ପ କିଛି ଦିନରେ ପୁନାରୁ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍
 ଷ୍ଟଡିଜରୁ ତାର ମିଳିଲା, ଉଡା ଜାହାଜ ଉଡା ଦିଆଗଲା, ତୁରନ୍ତ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ
 ଥାଏ । କଣ ପାଇଁ ଏ ଆଲୋଚନା ? ମନ ଦକ ଦକ । ଯିବା ସ୍ଥିର କଲି । ପୁନାରେ
 ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଆଥାନ୍ତି ଡକ୍ଟର ହେଜଲିଟ୍ । ଭାଇସ୍ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ,
 ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଜଲିଟ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅମାୟିକ ଲୋକ । ଅତି ସହଜ ଭାବରେ
 କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ସେ କହିଲେ ତାଙ୍କର Chief linguist ପଦ ପାଇଁ ଫେୟାର
 ବ୍ୟାଙ୍କସ୍‌ଙ୍କର ଆସିବାର ଥିଲା । ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଭାରତରେ ଫୋର୍ଡ୍
 ଫାଉଣ୍ଡେସନ୍‌ର ଉପଦେଷ୍ଟା ପଦ ଗ୍ରହଣ କରି ଏଇ ଚାକିରି ପାଇଁ ମୋ ନାଁ ସୁପାରିଶ
 କରିଛନ୍ତି । ମୋ ମନ କୃତଜ୍ଞତାରେ ଭରିଗଲା । ଦରମା ବିଷୟରେ ସେ ମତେ
 ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚିକାରୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଆଇ.ଆଇ.ଟି କାନପୁର ଆଉ ସି.
 ଆଇ.ଇ କଥା କହିଲି । ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦରମା ହାରକୁ ଆଖି ଆଗରେ
 ରଖି ଦରମା ସ୍ଥିର କରିବା ସଙ୍ଗତ ହେବ ବୋଲି ଆମେ ଏକମତ ହେଲୁ । ହେଜଲିଟ୍
 ମତେ ମାସିକ ଡେରଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଥମିକ ନିୟୁକ୍ତି ଦେବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମୁଁ ରାଜି
 ହେଲି । ଏଇତ ଦିନ ଏଗାରଟା ବେଳ କଥା । ତିନିଟା ବେଳେ ଆସି ନିୟୁକ୍ତି ପତ୍ର
 ନେଇଯିବାକୁ ସେ ମତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତେକାନ୍ କଲେଜ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର
 କେନ୍ଦ୍ର । ସିଧାସଳଖ ସେଠି ନିୟୁକ୍ତି ନ ମିଳିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହଟାରେ ଆଉ
 ଏକ ସଂସ୍ଥାରେ ରହିବା କିଛି କମ୍ ସୌଭାଗ୍ୟ କଥା ନୁହେଁ । କେମିତି ଚାରିଘଣ୍ଟା,
 କଟିବ ଚାଟୁ ଚାଟୁ ଉଷାହ ଉତ୍ତେଜନାରେ ସମୟ ବିତିଗଲା । ତିନିଟା ବେଳେ ମୁଁ
 ହେଜଲିଟ୍‌ଙ୍କ ଅଫିସରେ ପହଂଚିଲି ।

ସେ ଯେମିତି ମତେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ପହଂଚିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଚା’
 ବରାଦ ହେଲା । ହେଲେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି ଯେ ସକାଳର ସେଇ ସ୍ୱାଭାବିକ
 ବାତାବରଣ ନାହିଁ । ହେଜଲିଟ୍‌ଙ୍କ ମୁହଁରେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଗମ୍ଭୀରତା । ମୁଁ ନୀରବରେ
 ଅପେକ୍ଷା କଲି । ହେଜଲିଟ୍ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୁଁ ଏ ଦେଶକୁ ନୂଆ ।
 ତମେ ଆମେରିକା ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ସହ ସୁପରିଚିତ । ମୁଁ ଏଠାର କଥା କିଛି ବୁଝିପାରୁନି ।
 ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା କହିବାକୁ ଯାଉଛି ଲାଜରେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ନଇଁ ଯାଉଛି । ମୁଁ କଥାଟା
 ହାଲୁକା କରିବାକୁ କହିଲି, ଡକ୍ଟର ହେଜଲିଟ୍, ଏଇଟା ମୋ ଦେଶ । ମୁଁ ଭଲ କରି
 ଜାଣେ । ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ ଯଦି ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅଯଥା ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ କଥା କଣ ମତେ
 କହନ୍ତୁ । ହେଜଲିଟ୍ ଯାହା କହିଲେ ତାର ସାରମର୍ମ ହେଲା, ଗତ ଚାରିଘଣ୍ଟା ଭିତରେ
 ମତେ ଏ ଚାକିରି ନ ଦେବାକୁ ଆଉ ଦେଲେ ସାତଶହ ଟଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ଦରମା ନ

ଦେବାକୁ ପ୍ରବଳ ଚାପ ଦିଆଯାଇଛି । ସେ ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଯୋଉଥିରେ ମତେ ଏ ଚାକିରି ଦେଲେ ଆପଣା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ନ ବଦଳେଇ ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । ମୁଁ ହସି ହସି ଘଟଣାର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଲଘୁ କରିବା ଚେଷ୍ଟା କଲି । ମୁଁ କହିଲି ସାତଶହ ଟଙ୍କା ରିତର ଚାକିରିର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଦରମା । ଯେଉଁମାନେ ଏ ଚାପ ଆଣିଛନ୍ତି ସେମାନେ ମୋର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବା ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଆସିଲେ ରିତର ପାହିଆରୁ ବଡ଼ ଚାକିରି ପାଇବା ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ ମୁଁ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଚାକିରି ପାଇଲେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ରିତର ଚାକିରି ହିଁ ଆଶା କରିପାରେ । ତେବେ ଏଭଟା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ନୀତିଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି । ଯୋଉ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆପଣା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଚାରିଘଣ୍ଟା ବି ଠିଆ ହେବାକୁ ଅସମର୍ଥ, କୋଉ ଭରସାରେ ମୁଁ ସେଠି ଯୋଗ ଦେବି ? ପାଣିରେ ଘର କରି କୁମ୍ଭୀର ସାଙ୍ଗରେ କଳି ? ମୋ ଦେଶର ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଛି ଏପରି ଦୁର୍ବଳ ଭୂମିକୁ ତା’ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତାକୁ ସାତଶହରେ ଅନେକ ଲୋକ ମିଳିବେ, ଆଉ ମୋ ହାତରେ ତ ଦିଦିଚା ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବେ ବି ଅଛି । ଅବସ୍ଥା ଟିକିଏ ହାଲୁକା ହେଲା । ଆମେ ତା’ ପିଛକୁ । ଚାକିରି କଥା ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଇଂରେଜର ସାହିତ୍ୟ, ଆମେରିକା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଏମିତି ତେଜାନାନରୁ ଢିକିଶାଳ ଯାଏ ନାନା କଥା ହେଲା । ଚାରିଟାର ଟିକିଏ ପରେ ମୁଁ ଉଠିବି ଉଠିବି ହେଉଛି, ହଠାତ୍ ହେଜଲିଙ୍ଗ୍ କହିଲେ, ତତ୍ତ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୋର ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାମ ଅଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ତମେ ଏଇ କାମ କରିପାରିବ । ମତେ ତମେ କଥା ଦେଲେ ମୁଁ ମୋ କାମ କହିବି । ମୁଁ କହିଲି କାମ ନ ଜାଣି କଥା ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ବି ଯଦି ତମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୌଣସି କାମ ମୋ ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ, ତେବେ ମୁଁ କରିବାକୁ କଥା ଦଉଛି । ହେଜଲିଙ୍ଗ୍ ଗୋଟାଏ ନିଶ୍ୱାସ ପକେଇଲେ । କହିଲେ ଏଭଟା ମୋର ଇଚ୍ଛତର ପ୍ରଶ୍ନ ପୁଣି ବିବେକର ପ୍ରଶ୍ନ । ମୁଁ ତୁମ ସାଙ୍ଗରେ କଥା ବାର୍ତ୍ତା କଲା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ତୁମକୁ ମୁଁ ନଶ୍ୱ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଆରମ୍ଭ ଦରମା ଦେବି । ଛ’ମାସରେ ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ଆଉ ଛ’ମାସରେ ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ବଢ଼େଇ ବର୍ଷ ଶେଷକୁ ଏଗାରଶ ଦେବି । ତାପରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଶହେଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ଦରମା ବଢ଼ିବ । ତାର କୌଣସି ସୀମା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ତମେ ଯେତେବର୍ଷ ରହିବ ଶହେଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ଦରମା ବଢ଼ିବ । ମୋ ହାତ ଧରି ପକେଇ କହିଲେ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁରୋଧ ତମେ ଏ ଚାକିରି ଗ୍ରହଣ କର । ତୁମକୁ ଆମର ପ୍ରୟୋଜନ । ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଯେ କାହିଁକି ତମ ନାଁ ସୁପାରିଶ କରି ଥିଲେ ମୁଁ ଏବେ ବୁଝୁଛି ।

ମୁଁ ସକଟରେ ପଡ଼ିଲି । ଏଇ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚାକିରି ନବାକୁ ମନ ଡାକୁ ନାହିଁ । ଏଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁରୋଧ । ଡକ୍ଟର ହେଜଲିଙ୍ଗ ମୋ ହାତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ୍ । ହଁ କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ସେ ନିୟୁକ୍ତି ପତ୍ର ନ ଦେଇ ମତେ ଘରୁ ବାହାରକୁ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ପୁଣି ତା' ଆସିଲା । ନିୟୁକ୍ତି ପତ୍ର ଚାଇଲ୍ ହେଲା । ମୁଁ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ତାଙ୍କ ଅଫିସ୍ ଛାଡ଼ିଲି । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଂଚିଲା ଯାଏ ମନରେ ଦୋଦୋ ପାଞ୍ଚ ଭାବ ଥାଏ । ୧୯୫୩ରେ ଥରେ ଆଇ.ଏ.ଏସ୍ ନେବି ନାହିଁ ବୋଲି ଓଡ଼ିଶା ଏଡୁକେସନ ସର୍ଭିସରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆସିଥିଲି । ଆଜି ପୁଣି ଏ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଅନିର୍ଭରତା ଆଡ଼କୁ ଯିବାର ଆହ୍ୱାନ । ପଇସା କିମ୍ବା ପଦବୀ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ଯୋଉଥିପାଇଁ ବିଦେଶ ନ ଯାଇ ଭାରତରେ ରହିବା ସ୍ଥିର କରିଥିଲି, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନକୁ ଭାରତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଅପେକ୍ଷା ହୁଏତ ତାର ସମାଧାନ ଏଇ ଚାକିରିରେ ହିଁ ଅଛି । ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ମନ ଠିକ୍ କରି ନେଇଥିଲି । ଜଣେଇ ଦେଲି ଯେ ମୁଁ ପୁନା ଚାକିରି ଗ୍ରହଣ କରି ।

ଶାନ୍ତି ନିକେତନରୁ ଟେର ଉପାଡ଼ିବା କିଛି ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ନାନା ଚିଠି ପାଇଚି । ହେଲେ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର ଶିଶିର କୁମାର ଘୋଷଙ୍କର ଦି'ଧାଡ଼ିଆ ଚିଠି ଏବେ ବି ମୋର ମନେ ଅଛି । ଶିଶିରଦା ଲେଖୁଥିଲେ By the time I came, you had gone. Ninety nine out of hundred deserve to go from here. But we live in an age of democracy. Therefore, the Ninty nine have to stay and the one has to go. ବହୁଲୋକଙ୍କର ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛା ସମ୍ବଳ କରି ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ିଲି ।

ଘରେ ପଶୁ ପଶୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଚାଳ ବାଜିଲା ପରି ପୁନା ଯିବା ବାଟରେ ଆମର ଯାହା କିଛି ମୂଲ୍ୟବାନ ଜିନିଷ ଥିଲା ସବୁ ଚୋରି ହୋଇଗଲା । ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଭିତରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବାହାପାଟ ଆଉ ଫେୟାର୍‌ବ୍ୟାଙ୍କ୍‌ସ ମତେ ଦେଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଦାମିକା ଓଭର କୋର୍ଟ । ଟ୍ରଙ୍କରେ ତାଲା ଚାବି ବନ୍ଦ । ଭିତରୁ ସବୁ ଖାଲି । ଯେମିତି ଗଜଭୁକ୍ତ କପିତ୍ୱବଦ୍ । ରେଳବାଇ ବାଲାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଆପଣ ଯେ ନିଜେ ଚୋର ନୁହଁନ୍ତି ତାର ଆଗ ପ୍ରମାଣ ଦିଅନ୍ତୁ । ମନକୁ ବୋଧ ଶୋଧ ଦେଇ ରହିଲୁ । ପୁନାରେ ନୂଆକାମ । ହିନ୍ଦୀ, ତାମିଲ୍ ଭଭଭ ଭାଷାରେ ମନ ଦେଲି । ପ୍ରଥମେ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କ୍ ମିଶ୍ର ବହିକୁ ଆଧାର ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୋଟିଏ ଡ୍ରଲ୍ ବହି ତିଆରି କରି । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଏଇଟା ଯେମିତି ସବୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ହେବ । ଏଇ ବହି ସେତେବେଳେ ଭାରତରେ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ବିଦେଶୀ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଆରମ୍ଭ

କଲେ । ମାତ୍ର ମୁଲାର ଭବନରେ ହିନ୍ଦୀ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମୁଁ ତିଆରି କରିଥିବା ହିନ୍ଦୀ ସାମଗ୍ରୀ ବ୍ୟବହାରରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପରେ ଉତ୍ତାନ ଇଲିଟ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବା ମନସ୍ଥ କରି ମୋ ପାଖକୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ତାର ସାରମର୍ମ ହେଲା, ଏତେ ଆଦର, ଯତ୍ନ ଓ ସ୍ନେହ ଦେଇ ତ୍ରିଲ୍ ବହି କୌଣସି ଭାଷାରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବାର ସେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଏ ତ୍ରିଲ୍ ବହିଟି ସେ ବାଛିଛନ୍ତି ।

ମୋ ମନରେ ବହୁଦିନୁ ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ ରେଡିଓରୁ କିଛି ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ପାଠ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ମୂଳ ସ୍ୱର ଶୁଣିବା ଆଉ ଶିଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବ । ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ସେକାନ୍ଦର ସୂଚନା ଓ ପ୍ରସାରଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । ତାଙ୍କ ମନକୁ ଏକଥା ପାଇଗଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ଅଲ୍‌ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡିଓର ଡିରେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ମେନନଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆସିଲା ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ । ଆଲୋଚନା ପରେ ଛିର ହେଲା ଯେ ମୁଁ ଯେ କୌଣସି ଅଲ୍‌ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡିଓ ସ୍ଵେଚ୍ଛନକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ପାଠ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାପାଇଁ ସେମାନେ ମତେ ଅଧିକାର ପତ୍ରଦେବେ । ଦିଲ୍ଲୀ ସାଙ୍ଗରେ ଏଭଳି ମୋର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସମାପ୍ତ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମେନନଙ୍କ ଅଫିସରୁ ବାହାରିଲି, ତାଙ୍କ ଅଫିସର ମତେ ବାରମ୍ବାର ପଚାରିଲେ ମୁଁ କେଉଁଠି ରହୁଛି, ସେଠି ଟେଲିଫୋନ୍ ଅଛି କି ନାହିଁ ? ମୁଁ ଯେତେ କହିଲି ମୁଁ ଆସି ଚିଠିଟି ନେଇଯିବି ସେ ସେତିକି ଦୁହାଇ ଦୁହାଇ ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ଟିକିଏ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲି । ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ମୁଁ ଇଣ୍ଡିଆ ଇଣ୍ଟରନ୍ୟାସନାଲ୍ ସେଣ୍ଟରରେ ରହୁଛି । ତାଙ୍କ ସମ୍ମାନ ସ୍ୱରରେ ଟିକିଏ ବଢ଼ିଗଲା । ସାର୍ ଚିଠି ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ପହଂଚିବ । ଆସିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମତେ ଟିକିଏ କାବା ଲାଗିଲା । ମୁଁ ମୋର ଜଣେ ଦିଲ୍ଲୀ ବ୍ୟୁକୁ ମୋ ଅଶ୍ୱସ୍ତି ଜଣେଇଲି । ସେ ହସି କହିଲେ, ତମେ ଦିଲ୍ଲୀ କଥା ଜାଣିନ । ତମେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅଜଣା । ହଠାତ୍ ମିସ୍‌ସ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସୁନତରରେ ପଡ଼ିତ । ସେ ଭଦ୍ରଲୋକ ତମ Status ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତମେ ସେବା ନକର କି ସାନନକର କେଉଁଠି ରହୁଛ ଜାଣିଲେ ତମର ଓଜନ ଆପେ ମାପି ହୋଇଯିବ । ତମେ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାଶ୍ କରିଗଲ ।

ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଫେରି ତିନୋଟି କାମ ହାତକୁ ନେଲି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ମୋର ତାମିଲ୍ ଶିଖିବା ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ତାମିଲ୍ ଅକ୍ଷର ଶିକ୍ଷା ବହିଟିଏ ତିଆରି କରିବା କାମ । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ ହିନ୍ଦୀ ଓ ତାମିଲର Advanced Reader । ମୁଁ ମାନ୍ୟତା ଅଲ୍‌ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡିଓରେ ଆଖିକନକ ସାଙ୍ଗରେ ଦିନ ଦିନ ବସି ବହୁ ରେକର୍ଡିଂ ଶୁଣି ମୋ ପ୍ରୟୋଜନ

ମୁତାବକ ସାମଗ୍ରୀ ବାଛିଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ପାବରଦରାଜନ ବଞ୍ଚି ଥାଆନ୍ତି । ମୋ ଅନୁରୋଧରେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱର ଅଲ୍ଲି ବହିର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ମୋ ପାଇଁ ରେକର୍ଡ କରି ଦେଲେ । ପୁଣି କଥାତାମିଲ୍ ଓ ବହୁତା ତାମିଲର ଦୁଇଟି ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟ ସେ ମୋ ପାଇଁ ରେକର୍ଡ କରିଦେଲେ । ମୁଁ ତାମିଲର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟ, ଶୈଳୀ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ନମୁନା ଧରି ପୁନଃ ଫେରିଲି ।

ଭାରତରେ ପ୍ରଥମ କରି ପ୍ରୟୋଗିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ । ଦିନେ ବମ୍ବେରେ ଟି.ଆଇ.ଏସ୍ ଆର୍ ଯାଇଛି । ସେଠି ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚନାରେ ଆର୍ ନିରସିଫୁନଙ୍କ ସହ ବହୁତା ହୋଇଗଲା । ସେଇଠୁ କମ୍ପ୍ୟୁଟର କେମିତି ରୂପ ଚିହ୍ନେ ଏ ବିଷୟରେ Bubble chamber experiment ଆଦି କଥା ଶିଖିଲି । ମନ ଲାଗିଗଲା । ଆଖି କେମିତି ରୂପ ଚିହ୍ନେ । ଆଖି ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁ ନୁହେଁ, ଗୋଟିଏ ପ୍ୟାଟର୍ଣ୍ଣ ଦେଖେ ବୋଲି କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ଠାରୁ ଜାଣିଲି । କମ୍ପ୍ୟୁଟର ଆଉ ଆଖିର ଗବେଷଣା ସାଙ୍ଗକୁ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସର ଯୋଡ଼ି ମୁଁ କୁ ସମାନ ଆକୃତିର ଅକ୍ଷରଦଳକୁ ଧରି ମୁଁ ଲିପିଶିକ୍ଷାର ନୂଆ ପଦ୍ଧତି ସୃଷ୍ଟି କଲି । ପରେତତ୍ତ୍ୱର ପଦ୍ଧତି ଏଇ ପଦ୍ଧତିକୁ ନେଇ ଲକ୍ଷ୍ନୌର Literary house ପାଇଁ ହିନ୍ଦୀ ପ୍ରାଥମିକ ପାଠ ରଚନା କରିଥିଲେ । ମୋର ହିନ୍ଦୀ ଓ ତାମିଲ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ମୋର କାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବେଳକୁ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ସଭାପତି ପ୍ରଫେସର ନର୍ମାନ ବ୍ରାଉନ୍ ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଭାଷାଶିକ୍ଷା ଦେଖି କେମିତି ମୁଁ ସବୁଠୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାମ କରେଇପାରିବି ଏଥିପାଇଁ ମତେ ଏକ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ଦେଲେ । ସେ ମତେ ରକ୍ଷ ଯିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ୧୯୬୫ରେ ମୁଁ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ବ୍ୟାଙ୍କକ, ଚାଇଞ୍ଚୁନ, ଜାପାନ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଋଷିଆ ଓ ଆମେରିକା ଯିବା ପାଇଁ ମସୁଧା କଲି । ଚାଇଞ୍ଚୁନ ସହିତ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ । ଋଷିଆକୁ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ଯିବାରେ ବି ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ଅଛି । ମୁଁ ରକ୍ଷ ଦୂତାବାସକୁ ଭିସା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କଲି । ଅନେକ ଦିନ ଯାଏ ଜବାବ୍ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ରକ୍ଷର ରାଜଦୂତକୁ ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରାୟ ସେଠାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି, ମୋର ସାରାଜୀବନ ଆଉ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଏଗାରବର୍ଷ ମତେ ଯଦି ଭାରତୀୟ କରି ନ ପାରିଲା, ବର୍ଷେ ଚାକିରି ମତେ ଆମେରିକାନ କରିଦେବ; ଏ ସନ୍ଦେହ ତାଙ୍କର କାହିଁକି ହେଉଛି ? ଜବାବ ମିଳିଲା ଆମ ଦୂତୀୟ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ ଭେଟ । ମୁଁ ଭିସା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲା ଗଲି । ସେଠି ମୋ

ଅଜାଣତରେ ଏପରି ଏକ ଭୁଲ୍ ହୋଇଗଲା, ଯାହାର ପରିଣାମ ଅଯଥା ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଭୟ ମୋର ହେଲା । ମୁଁ ଯେ ବର୍ଷେ ରଥଭାଷା ପଢ଼ିଥିଲି ଏ କଥା ପ୍ରାୟ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ତା'ଛଡ଼ା ୫୮-୫୯ର ଲୁପ୍ତପତ୍ତର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ରହି ଲିପି ଦେଖିନାହିଁ । ମୁଁ ଯେ ସେତେବେଳେ ଯାଏ ରଥଭାଷାର ଅକ୍ଷର ପଢ଼ି ପାରୁଥିଲି ଏକଥା ମତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଇଥିଲା । ତୃତୀୟ ସେକ୍ସଟେରୀ ମତେ ପଚାରିଲେ ତମେ ଯେ ରଥଭାଷା ପଢ଼ିଛାଣ ଏକଥା ମତେ କହିନ । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ନିଜେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଇଯାଇଛି । ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଆପଣ ଭୁଲ୍ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ଉଦ୍ରଲୋକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅମାୟିକ । ସେ ମୋର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ମୁଁ ଏଥର ଏକ ପ୍ରକାର ପୃଥ୍ବୀ ପରିକ୍ରମାରେ ବାହାରିଲି । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ମୂଳମେଢ଼ି ପ୍ରଫେସର ଡି.ଇ. ହେଟିଆରାଟି । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଭାରତରୁ ପରିଚୟ ଥାଏ । ସେ ପୁରୁଣା ଫିଲ୍ମକି ପରମ୍ପରାରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ନୂଆ ଅଗ୍ରଗତି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ତତ୍ପର । ସେତେବେଳକୁ ସେ ପେରାଡେନିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଅୟମାରମ୍ଭ କାଳ ସେଠି । ତେଣୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଲି । ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ତରଫରୁ ଯେଉଁ ୫/୬ଟି ସାନ ସାନ ବହି ବାହାରିଥାଏ ତାହା ଅତି ଚମତ୍କାର । ମୋର କର୍ଣ୍ଣେଲର ସହପାଠୀ ଜେମସ୍ ରେୟର ସେତେବେଳେ ଆପଣା ପି.ଏଚ୍.ଡି ପାଇଁ କାମ କରୁଥାନ୍ତି ସେଠି । ସଂସ୍କୃତ ଓ ସିଂହଳୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତତ୍କାଳ ବିଜୟ ବର୍ଷନେ ମଧ୍ୟ ସୁପରିଚିତ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା, ପେରାଡେନିଆରେ ଲଙ୍କା ସମସମାଜ ଦଳ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଥିବା କେତେ ବ୍ୟୁତ୍ପଳ ସହ ପରିଚୟ, ସିଗିରିଆ ଗୁମ୍ଫା ଦେଖା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଝିଅଙ୍କ ହସ୍ତେଲରେ ଭୂତତଡ଼ିବା ପାଇଁ ପାରତି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଗସ୍ତର ଉପୁରିଲା ।

ବ୍ୟାକକରେ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ କିଛି ନଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦେଖିବା ଛଡ଼ା ସେଠି ରହିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଟାଇପ୍‌ରାଇଟ୍‌ର ଯିବାପାଇଁ ଭିସା ଯୋଗାଡ଼ କରିବା । ଟାଇପ୍‌ର ଦୂତାବାସ କହିଲେ ଭାରତୀୟ ଦୂତାବାସରୁ ଚିଠି ଆଣିଲେ ଭିସା ମିଳିବ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲି, ଆମର ରାଜନୈତିକ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଚିଠି ମାଗିବା ମଧ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ମୁଁ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ତରଫରୁ ଯାଉଛି । ଯଦି ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଚାର କରି ମତେ ଭିସା ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ସେମାନେ ନାହିଁ କଲେ ।

ମୁଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣେଇ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲି । ମୁଁ ଘରୁ ପଦାକୁ ବାହାରିବି କି ନାହିଁ ମୋ ପଛେ ପଛେ ଆଉ ଜଣେ ବାହାରିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦଶପାଦ ଆଗକୁ ଗଲାପରେ ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି କହିଲେ, ନମସ୍କାର । ଆପଣ ଟାଇଫ୍ଟାନ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ? ମୁଁ ଏ ଏୟାର ତାଡ଼ର । ଆମ ଦେଶରେ ନିୟମ ଅଛି ଯେ ଯେକୌଣସି ଟୁରିଷ୍ଟ ବିନାଭିସାରେ ବାସ୍ତବିୟତା ରହିପାରିବେ । ମୁଁ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ ତାକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣେଇଲି । ସେ ଯେ ତାଡ଼ର ନୁହଁନ୍ତି ରାଜନୈତିକ ବିଭାଗର ଲୋକ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ସେ ଯେ ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ମୋର ଟାଇଫ୍ଟାନ ଯିବା ସମ୍ଭବ କରିଦେଇଥିବାରୁ ସେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । ଟାଇଫ୍ଟାନ ଯିବାର ମୋର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହର ହେତୁ ଏଠାର ଟାଇନିଜ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଏହା ଆମେରିକାର ଗୋଇୟା ବିଭାଗ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ । ମେନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଟାଇନା ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଏହା ଆମେରିକାର ଆଖି କାନ । ଏ ଦିଗରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ କମ୍ । ଏଠି ଟାଇନିଜ୍ ତାଷ୍ଟା ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ନୂଆ ନୂଆ କାମ କରାଯାଉଛି ତାହା ଜାଣିବା ମୋର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦେଖି ମନ ଖୁସି ହେଲା । ଏଠି ଟାଇନିଜ୍ ସମ୍ଭାଦପତ୍ର ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବିଷୟକୁ ଧରି ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ ମତେ ସବୁଠୁ ବେଶୀ ପ୍ରଭାବିତ କଲା । ଅନୁବାଦ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କାମ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର । ଟାଇଫ୍ଟାନର ଗ୍ରାଣ୍ଡ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ୩ ଦିନ କଟେଇ ୨୨ ଘଣ୍ଟା ଶେଷ ହେବା ଆଗରୁ ମୁଁ ଟାଇଫ୍ଟାନ ଛାଡ଼ିଲି ।

ଟାଇଫ୍ଟାନରୁ ଜାପାନ । ଯେଉଁ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାଷା ବିଷୟରେ କାମ ହେଉଛି ସେ ସବୁ ବୁଲି ଦେଖିଲି । ଜାପାନରେ ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା ହେଲା ଭାଷା । ମୁଁ ଇଣ୍ଡରନ୍ୟାସନାଲ୍ ହାଇସ୍କୁଲ ବାହାରିଲା ବେଳେ ଯେଉଁ ଯାଗାକୁ ଯିବାକଥା ସେଠାର ନାଁ ଇଂରାଜୀ ଓ ଜାପାନୀ ଭାଷାରେ ଲେଖି ନେଇଥାଏ । ବାଟରେ ଯାହାକୁ ଦେଖାଏ ସେମାନେ କାଗଜରେ ଛବି ଆଙ୍କି ମତେ ଯିବା ବାଟ ବତେଇ ଦିଅନ୍ତି । ଜାପାନ ଲୋକଙ୍କର ଆପଣା ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ମମତା ଦେଖି ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ ବଢ଼ିଗଲା । ସେଠାରେ ଜାପାନୀଭାଷା ଗବେଷଣା ସାଙ୍ଗକୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କାମ ହେଉଥିଲା, ଏଥର ତା' ସହିତ ପରିଚିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ।

ଜାପାନରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ । ଖାଲି ଲଣ୍ଡନ ନୁହେଁ ଇଂଲଣ୍ଡର ସବୁ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସବୁ କାମ ଦେଖିବା ମୋର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ମୋର ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ତାକୁ ଗୋଟିଏ

ତାଲିକା ଦେଇଥିଲି । ପହଂତି ଶୁଣେ ଯେ ଲଣ୍ଡନରେ ଅଧିକାଂଶ ନାଁ କରା ପ୍ରଫେସର କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ । ସେମାନଙ୍କୁ ରେଟିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଜଣେ ମାରକେକ୍ ହାଲିଡେ । ମୁଁ ହୋଟେଲରୁ ତାଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲି । ସେ କହିଲେ ମୋ ଆସିବା କଥା ତାଙ୍କୁ କେହି କହିନାହାଁତି । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ମୁଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଉନ୍ସିଲ୍ ଜରିଆରେ ଯିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସିବାକୁ ଚାକିଲେ । ଏଇ ଅଗିଷ୍ଟତାରୁ ମୁଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଉନ୍ସିଲ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବାହାରେ ନିଜ ଡେସ୍କରେ କିଛି ଲୋକଙ୍କୁ ରେଟିଲି । ସ୍କୁଲ ଅଫ ଓରିଏଣ୍ଟାଲ ଏଣ୍ଡ ଆଫ୍ରିକାନ୍ ଷ୍ଟଡିଜ୍ ଓ ଲଣ୍ଡନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛଡ଼ା ମୁଁ ଏଡିନବରୋ, ଯର୍କ, ରେଡିଙ୍ଗ୍ ଓ ଆଉ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦେଖିଲି । ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଉନ୍ସିଲ୍‌ର ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ବିଷୟକ କାମ ଓ ଇଣ୍ଡିଆ ଅଫିସ ଲାଇବ୍ରେରୀ ଆଦି ଦେଖି ବହୁତ କିଛି ଶିଖିଲି । ଏଡିନବରୋରେ ଆସେର, ଯର୍କରେ ଲୁପେଟ୍, ଜନଲାୟନସ, ପିଟକଡର, ମିସେସ୍ ହିଟଲିଙ୍କ ପରି ବ୍ରିଟେନର ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିଦଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଳାପ ପରିଚୟ ହେଲା ।

ଲଣ୍ଡନରୁ ମସ୍କୋ ଯିବା କଥା । ବଂଧୁ ସୁଧାନନ୍ଦୋଷ୍ଟ ଚାରତାୟ ରାଜଦୂତ ଟି.ଏନ୍. କାଉଲଙ୍କୁ ଟିପି ଲେଖିଥାନ୍ତି ଯେ ମୋ ସହିତ ଆଳାପ ପରିଚୟ ହେଲେ ସେ ସୁଖୀ ହେବେ । ଘୋଷ ଆଉ କାଉଲ ପରସ୍ପରର ବଂଧୁ । ଏମିତି ସବୁ ଉପାହ ଭିତରେ ମୁଁ ଟିକଟଟିକୁ ଜଳ କରି ପଡ଼ିବାକୁ ଭୁଲି ଯାଇଛି । ଉଡ଼ାଟାହାଟ ଟିକଟ ଲେଖାରେ ଯେ ଭୁଲ୍ ହୋଇ ପାରେ ଏକଥା କଳ୍ପନାରେ ବି ମୋ ମନକୁ ଛୁଇଁନି । ଯୋଉ ଦିନ ମୋର ଯିବା କଥା, ସେଦିନ ମୋର ଜଣେ ବଂଧୁଙ୍କ ପାଖରେ ଆଗାମୀ କାଲି ମସ୍କୋ ଯାତ୍ରା ବିଷୟରେ ସବୁକଥା କହୁଛି, ବଂଧୁ ଟିକଟ ଦେଖିବାକୁ ମାଗିଲେ । ଟିକିଏ ପଡ଼ି ସେ କହିଲେ, ଆପଣ କାଲି ଯିବେ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ପ୍ଲେନ ତ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାଉଥିବ । ଏୟାରଲାୟନସ ଭୁଲ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଉପରେ ସବୁ ଲେଖୁଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଏଇ ଭ୍ରାନ୍ତି ହୋଇଛି । ମୋ ହାଲୁକ ଶୁଖିଗଲା । ମୁଁ ସିଧା ଭନଗୁରିଷ୍ ଅଫିସକୁ ଧାଇଁଲି । ମୋର ଉଦ୍‌ବେଗ ଦେଖି ସେମାନେ ପରଦିନ ମୋତେ ପଠେଇବା ଆଶ୍ୱାସ ଦେଲେ । ମସ୍କୋରେ ରହିବା ଦିନଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଦିନ ହରେଇଲି ।

ପରଦିନ ମସ୍କୋରେ ପହଂଚିଲି । ହୋଟେଲ୍ ବର୍ଲିନରେ ମୋର ରହିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ମସ୍କୋର କେତେକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ଥିଲା, କେତେକଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରାଳାପ ଥିଲା । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲି । ପାତ୍ରିକ ଲୁମୁୟା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ମସ୍କୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧିତ କାମ ଦେଖିଲି । ପାତ୍ରିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମୁଖ୍ୟତଃ

ଏସିଆ ଓ ଆଫ୍ରିକା ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମସ୍କୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଇତିହାସ ପି.ଏଚ୍.ଡି. ଭାଇଭାରେ ଯୋଗ ଦେଲି । ସେଠି ପ୍ରଥମ ତିନିମାସ crash course ନେଲା ପରେ ବିଦେଶୀ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ସବୁ ପଢ଼ାପଢ଼ି ରଷିଭାଷାରେ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ପି.ଏଚ୍.ଡି. ପରୀକ୍ଷା ରଷ ଭାଷାରେ ହିଁ ନେବାକୁ ପଡ଼େ । ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଚଳିଲେ ଦେଶ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ପାଟି କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶିଖିବା ପରି ବୁଦ୍ଧି ଥିଲେ ରଷିଆର ଏଇ ଉଦାହରଣରୁ ଆପଣା ସମାଧାନ ପାଇଥାନ୍ତେ । ରଷର ଅଭିଧାନ ସମ୍ପର୍କୀୟ କେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଦେଖି ଆହୁରି ଭଲ ଲାଗିଲା । ସେଠି ଏସିଆଖଣ୍ଡରେ ଏସିଆର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରମୁଖ ଭାଷା ଓ ରଷ ଭାଷାକୁ ଧରି ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରାଯାଏ । ମସ୍କୋ ରେଡିଓରେ ଭାରତର ସବୁ ମୁଖ୍ୟ ଭାଷାର announcer ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସେଇ ସେଇ ଭାଷାକୁ ଅତି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ କହିପାରନ୍ତି । ଯା'ଛଡ଼ା ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସବୁ ଦେଖି ଆମ ଦେଶରେ କିପରି ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଜଙ୍ଗରେ ଏ ଦିଗରେ କାମ କରିବାକୁ ହେବ ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତଣୀ କରିନେଲି ।

ସେଠି ଥିଲାବେଳେ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଖାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ କୁପନ କିଣିଥିଲି ସେଥିରୁ କିଛି କିଛି ବଞ୍ଚେଇ ମୋର କେତେକ ବଂଧୁଙ୍କୁ ଦିନେ ଖାଇବାକୁ ଡାକିଥିଲି । ସେମାନେ ଏପରି ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଖାଇବା ଏକ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି ତେବେ ପ୍ରତିଦିନ ଯେ ଏତେ ରସିଆନ ଏଠି ଖାଉଥିବାର ମୁଁ ଦେଖୁଛି ସେମାନେ କିଏ ? ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ମୋନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର Party functionaries. ମୋର ବଂଧୁମାନେ କହିଲେ ମୋର ଏଇ ଅନୁଗ୍ରହର ପ୍ରତିବଦଳରେ ପରଦିନ ମତେ ଗୋଟିଏ middle class restaurant କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଛଳ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ କହିଲି, ମୋ ପିଲାଦିନୁ ମୁଁ ପଢ଼ି ଆସିବି ଯେ ରଷିଆରେ ଶ୍ରେଣୀଲୋପ ଘଟିବି । ପୁଣି middle class ରେଷ୍ଟୁରାଣ୍ଟ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ? ବଂଧୁମାନେ ହସିଲେ । ବାଡ଼ି ବାଇଗଣ ଆଉ ପୋଥିବାଇଗଣ ପ୍ରଭେଦ କଥା କହିଲେ । ପରଦିନ ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଖାଇବାକୁ ଗଲି, ତା' ଦେଖି ଅବାକ୍ ଲାଗିଲା । ଏଇଟି ପ୍ରଫେସନାଲ୍ ଲୋକଙ୍କ ଖାଇବା ଯାଗା । ଓକିଲ, ଶିକ୍ଷକ, ଇଞ୍ଜିନିୟର ଆଦି ଏଠି ଖାଆନ୍ତି । ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏଇସବୁ ଖାଇବାଜାଗା ଚଳୁଥିବାରୁ ଯାହା ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଚାରି ରୁବଲ୍ ଏଠି ଅଣ୍ଟି କୋପେକ । ସମସ୍ତେ ଖୋଲା ଖୋଲି କଥା ବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତି କିମ୍ବା ପରିବାର କଥା ଆଲୋଚନା କରିବାରେ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ସଙ୍କୋଚ ଥିବାର ଦେଖିଲି । ମୋର ଗୋଟିଏ ରଷ ପରିବାରକୁ ଯିବାର

ଭଲ୍ଲା ଥିଲା । ମୋର ବଂଧୁମାନେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ବାହାନା ଦେଖାଇ ସେ ଅନୁରୋଧ ଟାଳି ଦେଲେ । ମତେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଥାଏ ।

ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମୋ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ି ଥାଏ । ମୁଁ ଚାରିଦିନ ବୁଲି ବିଭିନ୍ନ ଜାଗା ଦେଖି ବୋଲି ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ପହଞ୍ଚିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଭାରତୀୟ ରାଜତୃତକଠାରୁ ଦିନେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଥାଏ । ଏଇଟା ସୁଧାନ ଘୋଷକ ଚିଠିର ଫଳ । ମୋର ଗାଇଡକୁ କହିଛି ଯେ ସେ ଯେପରି ବୁଲୁବୁଲି ପରେ ମତେ ଭାରତୀୟ ଦୂତାବାସ ଆଗରେ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି । ସେ କୁଣ୍ଡା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବହୁତ ବୁଝେଇଲା ପରେ ଶେଷକୁ ରାଜତୃତକ ଚିଠି ଦେଖେଇଲି । ସେ ଦ୍ଵିଧାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କିଛି ସମୟ ଭାବି ଶେଷକୁ ମତେ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ମୁଁ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ବଂଧୁଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି, ତମ ଦେଶରେ Tips ଦେବାର ରୀତି ଅଛି ? ବଂଧୁ କହିଥିଲେ, ଦେଇ ଜାଣିଲେ ହେଲା । ମୁଁ ଭାବିଲି ଏଇଟା Tips ଦେବାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଜାଗା । ଗାଇଡକୁ ଦୁଇ ରୁବଲ୍ ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ଅଲଗା କରି ପକେଟରେ ରଖିଲି । ସେଦିନ ସକାଳଓଟି ବିଭିନ୍ନ ଜାଗା ବୁଲି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ବେଳେ ଭାରତୀୟ ଦୂତାବାସ ଆଗରେ ଆମ ଗାଡ଼ି ରହିଲା । ମୁଁ ଓହ୍ଲେଇବା ପାଇଁ ସଜ ହୋଇ ପକେଟରୁ ଦୁଇ ରୁବଲ୍ ବାହାର କରିବାକୁ ହାତ ପୁରେଇଚି, ହଠାତ୍ ମୋ ରକ୍ତ ତାଳନା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗାଡ଼ିର ଦୁଇଜଣବାଟ ପାଖରେ ଦୁଇଟି ରିଭଲଭର୍ । ପୁଲିସ୍ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁ ଦିଶୁନି । ସେମାନେ କେଉଁଠୁ କିପରି ବାହାରିଲେ ତା' ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅବିଶ୍ଵାସ୍ୟ । ସତେ ଯେମିତି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ସମୟ ଅଧିଗଲା । ମୋର ନିଶ୍ଵାସ ପ୍ରଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗମ୍ଭୀର ଗଳାରେ ଜଣେ ପଚାରିଲେ ଘଟଣା କ'ଣ ? ପକେଟରୁ କଣ ବାହାର କରୁଛ ? ମୁଁ ଧୀରେ ହାତ ବାହାର କଲି । ହାତରେ ଦୁଇ ରୁବଲ୍ । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ ଇଏ କଣ ? ମୁଁ କହିଲି ଟିପସ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ରିଭଲଭର ଖୋଲୁଛୁ ଗଲା । ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ସେ କହିଲେ, ଏ ଦେଶରେ ଟିପସ ଦିଆନିଆ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯେମିତି ଆସିଥିଲେ ସେମିତି ଉଡେଇ ଗଲେ । ରାଗରେ ମୋ ଦେହ ଜଳୁଥାଏ । ଦୂତାବାସରେ କାଉଲ ନିଜେ ମତେ ସ୍ଵାଗତ ଜଣାଇଲେ । ତା'ପରେ ମତେ ଅବାକ୍ କରି ମଧ୍ୟେ ରେଡିଓରେ କାମ କରୁଥିବା ମୋର ଜଣେ ପୁରୁଣା ବଂଧୁ ବିଶ୍ଵଜିତ୍ ରାୟଙ୍କ ହାତରେ ମତେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ କିଛି ସମୟ ମହଲତ ନେଇ ସେ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ବିଶ୍ଵଜିତ୍ଙ୍କ ଦାୟିତ୍ଵ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଭଦ୍ରତା । ସେଥିରେ ସେ ହେବା କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଟିକିଏ ବେଳ ପାଇଁ ମୋର ଗପ ଅଧ୍ୟାପକ ବଂଧୁଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କରି କହିଲି ତମ ପାଇଁ

ଆଜି ମୋର ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାନ୍ତା । ସେ ସବୁ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, ତୁମକୁ ମୁଁ ଦେଇ ଜାଣିବା କଥା କହିଥିଲି । ଏଠି ସବୁ ଭୁଲ୍, ଜାଗା ଭୁଲ୍, ଏଇଟା ଦୂତାବାସ ସାମନା । ସମୟ ଭୁଲ୍, ଖାଇବା ବେଳ । ଏତିକି ବେଳେ ଗୁପ୍ତଚରମାନେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଆଉ ସବୁଠୁ ବଡ଼ କଥା ହେଲା ଆମ ଇତିହାସରେ ତମ ନାଁ ରହିଯିବ । ତମେ ଆମ ଗୁପ୍ତଚରକୁ Tips ଯାଚୁଥିଲ । ତମ ଗାଇତ ଆମ ଗୁପ୍ତଚର ବିଭାଗର ଲୋକ । ମନ ହାଲୁକା ହେଲା । କାଉଲସାହେବ କହିଲେ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଲାଲ୍ ବାହାଦୂର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ତା ଆଗଦିନ ମସ୍ୟୋ ଛାଡ଼ି ଲେନିନ୍‌ଗ୍ରାଡ଼ ଯାଇଛନ୍ତି । ମସ୍ୟୋରେ ତାଙ୍କ ଗସ୍ତକାମ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ଥିବା ସାମ୍ବାଦିକ ମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନକୁ ଡକା ଯାଇଛି । ଏଠି ଆମ ଦୂତାବାସମାନଙ୍କର କାମ ବିଷୟରେ ବି ମୋର କିଛି ଧାରଣା ହୋଇଯିବ । ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ବାକି ସମୟ କଟିଗଲା ।

ମସ୍ୟୋ ଛାଡ଼ିବା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ଶେଷ ବୁଲା ଥିଲା, ସେଦିନର ଗାଇତ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ଝିଅଟିକୁ ଦେଖୁ ସେ ଯେ ଗୁପ୍ତଚର ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ମନ ହେଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଘର ବନ୍ଦ କଲାପରେ ଯେତେବେଳେ ବାହାରେ ଝିଅଟି ଭଲ ଇଂରାଜୀରେ ପଚାରିଲା, ଆଜି କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ? ମୁଁ ହାଲୁକା ଭାବରେ କହିଲି, ଆଜି ଯାଏ ମୁଁ ଠିକ୍ କରୁଥିଲି । ଆଜି ତମ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଛି । ଯୁଆଡ଼େ କହିବ ସିଆଡ଼େ ଯିବା । ଝିଅଟିର ଆଖିରେ ଅବିଶ୍ୱାସର ଭାବ । ଚାଲ ଚାଲ ହୋଇ ଗାଡ଼ିଠୁ ଟିକିଏ ଦୂରକରି ଯାଇ ସେ ମତେ ନିତା ଗଳାରେ କହିଲା, ଏଠୁ ସ୍ଥାନ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ନଅର ଅଛି । ସେଠି ରଖର ବିଭିନ୍ନ ଜାଗାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଅଛି । ମୁଁ ଶୁଣିଚି ତେବେ ଦେଖିନି । ଆପଣ ସେଇଟି ଦେଖିବାକୁ କହିଲେ ଭଲ ହେବ । ଆପଣ ଡ୍ରାଇଭରକୁ ଗେଟ ବାହାରେ ଗାଡ଼ି ରଖିବାକୁ କହିବେ । ଆମେ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବା । ତେବେ ସାବଧାନ ମୁଁ ଏକଥା କହିଚି ବୋଲି ଯେପରି କେହି ନ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁ ତ ଡ୍ରାଇଭର ଅଶ୍ୱସ୍ତିବୋଧ କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଲା । ଆମେ କେଇ ପାହୁଣ୍ଡ ଫେରିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡ୍ରାଇଭରକୁ ଶୁଣେଇ ଝିଅଟିକୁ କହିଲି, ଦେଖ ମୋର ସେଇ ନଅର ଦେଖିବା ଇଚ୍ଛା । ରକ୍ଷିଆ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି ଯେ ଏଠି ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ, ଏପରି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ତାର ଜବାବ । ତା'ପରେ ଡ୍ରାଇଭରକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲି । ଗାଡ଼ି ସହର ବାହାରକୁ ଚାଲିଲା । ଗେଟ ବାହାରେ ଗାଡ଼ି ରଖିବାରେ ଡ୍ରାଇଭର ଅସନ୍ନତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନିରୁପାୟ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଫର୍ଲଙ୍ଗ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଚଲା ରାସ୍ତା ପାର ହେଲେ ଯାଇ ଉଥାସ । ମୁଁ ଝିଅଟିକୁ ତା' ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲି । ଝିଅଟି କହିଲା

ସେ ସତ୍ୟ ବିବାହିତା । ନିଜେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼େ, ଇନ୍‌ଟୁରିଷ୍ଟ ପାଇଁ କାମ କରେ । ସ୍ବାମୀ ସରକାରୀ କାମ କରନ୍ତି । ଦିନଯାକ ଦେଖାବାହାଁ ନାହିଁ । ସଞ୍ଜ ବେଳକୁ ଘରକୁ ଫେରିଲେ ବକ୍ଷରେ ଘରେ ଶାଶୁ, ଶଶୁରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ସ୍ବାମୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଳିକରିବାକୁ ବି ବେଳ ନାହିଁ କହି ଝିଅଟି କାନ୍ଦି ପକେଇଲା । ସେତେବେଳେ ରକ୍ଷିଆରେ ଘରର ଘୋର ଅଭାବ । ତେଣୁ କୌଣସି ବାହାର ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣା ଘର ଦେଖେଇବାକୁ ସମସ୍ତେ କୁଣ୍ଡିତ । ତା'ଛଡ଼ା କୌଣସି ବାହାର ଲୋକ ଆସିଲେ ପାର୍ଟିରେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଏତେ ଜବାବ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ଜୀବନ ଦୁର୍ବିସହ ହୋଇଯିବ । ମୋ କଥାର ଜବାବ ମିଳିଗଲା । ଆମେ ବୁଲି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖୁ । ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ । ଆମ ଦେଶରେ କୌଣସି ଉଆସକୁ ରଜାଘର ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରିଥିଲେ ଯେ ଇତିହାସର ଯଥାର୍ଥ ଉପସ୍ଥାପନ ହୋଇଥାନ୍ତା ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ବାଧୀନତା ପରେ ଯେଉଁ ଅବାସ୍ତବ ସମାଜବାଦ ନାଁରେ ଆପଣା ସଂସ୍କୃତିକୁ ବାଦ ଦେଇ ବିଦେଶୀ ଧାରଣା ପଛରେ ଆମେ ଗୋଡ଼େଇଲୁ, ସେଥିରେ ଏପରି ଆଶା କରିବା ବିଚିତ୍ରନା ।

ରକ୍ଷିଆରୁ ଫେରିଲା ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ମନ ଦେଲି । ଆମେରିକା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ ଅଧ୍ୟାପକ ଦିଗରେ ଯେତେ କାମ ମୁଁ କଲି ଏବଂ ପୁନଃ ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଷ୍ଟଡିଜରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ଓ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାତା କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି ତାହା ଏଇ ବିଦେଶ ଗ୍ରାମଣର ଫଳ । ଏହାର ସମସ୍ତ କୃତିତ୍ୱ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଅଧ୍ୟାପକ ନିର୍ମାଣ ବ୍ରାଉନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । ମୋର ସବୁ କାମ ପଛରେ ପ୍ରଫେସର ଫେରାର ବ୍ୟାଙ୍କସଙ୍କର ଅଦେଖା ହାତ । ଯେଉଁମାନେ ମତେ ମୋ କାମରେ ସେତେବେଳେ ନାନା ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏସ୍.ପି କୁଲା, ଆକିଲାସେଖ, ସୁଧୀର ମାଥୁର ଓ ବୀଣାଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହାୟକ ଏସ୍.ଜି. ପାଟଶଙ୍କର । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଜୀବନରେ ନାନା ଭାବରେ ଉନ୍ନତି କରିଛନ୍ତି । କୁର୍ଲ କାନାଡାରେ ହିନ୍ଦୀ ପଢ଼େଇବା ଓ ଗବେଷଣା କାମରେ ରହିଲେ । ମାଥୁର ବିଳାତରେ ମାକଗ୍ରେଗରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଅଭିଧାନରେ କେତେବର୍ଷ କାମ କଲାପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ ଓ ପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନରେ କାମ କଲେ । ବୀଣା ବାହା ହେଉ ଯିବା ପରେ ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷ ସଂପର୍କ ରହିଲା ନାହିଁ । ଆକିଲ ଆମେରିକାର କୌଣସି ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରହିଲେ । ଆଉ ପାଟଶଙ୍କର ACM କଲେଜର ଭାରତୀୟ

ମୁଖ୍ୟକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ତଳ ନାଁ କଲେ ।

କିଛି ଦିନ କାମ କଲା ପରେ ହଠାତ୍ ଏକ ଅନୁତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ମିଳିଲା ବେରୁଟରୁ । ବେରୁଟରେ ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟର କାମ କରୁଥିବା ଆମେରିକାର Diplomat ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ସ୍କୁଲ (Foreign Service Institute) । ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟର ବିଲାତ Diplomat ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲ Mecas (Middle Eastern Centre for Arabstudies) । ଏଇ ଦୁଇଟି ସ୍କୁଲର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର କରି ତିନି ସପ୍ତାହ ରହି ଏକ ରିପୋର୍ଟ ଦେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଲେଖି ଜଣେଇଲି ଯେ ମୁଁ ଆରବିକ ଜାଣେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ହୁଲୁ କରିଛନ୍ତି । ଜବାବ ଆସିଲା, ସେମାନେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟତା ଅଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସବୁକଥା ବିଚାରକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ମୋ ନାଁ ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ମତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ଯେପରି ଏ କାମ ହାତକୁ ନିଏ । ଭାଷା ନ ଜାଣି ଏପରି ଏକ କାମ କରିବା ଏକ ଚାଲେଞ୍ଜ । ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କଲି । କଥାହେଲା ସେମାନେ ମୋର ମଧ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ବୁଲି ଦେଖିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିବେ । ଏଇ ଏକୋଇଶ ଦିନର ଅଭିଷ୍ଟତା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତୁଳା ସ୍ମୃତି । ମୁଁ ଯେ କେବଳ ପୁରା ସମୟ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଲାସ୍‌ରେ କଟେଇଲି ତା ନୁହେଁ, ଲାଇବ୍ରେରୀରେ ଥିବା ଯେତେ ଇଂରାଜୀ ବହି ପଢ଼ିବା ସମ୍ଭବ ପଢ଼ିନେଲି । ମୋ ରିପୋର୍ଟ ଦେଖି ଉଭୟ ଡାଇରେକ୍ଟର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଭାଷା ନ ଜାଣି ଏହା କିପରି ସମ୍ଭବ ? ମୋର କହିବା କଥା ଥିଲା ଯେ ଆମେରିକାନ୍ ମାନେ କଥ୍ୟ ଆରବିକ ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଫଳରେ କୌଣସି ଲିଖିତ ଡକ୍ୟୁମେଣ୍ଟ ପଢ଼ିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଇଂରେଜ ସ୍କୁଲ ଲିଖିତ ଆରବିକ ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଫଳରେ କଥ୍ୟ ଆରବିକରେ ସେମାନେ ଦୁର୍ବଳ । ଆରବୀ ଅଞ୍ଚଳରେ କଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ବିଭିନ୍ନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ କିପରି ଏ ଦିଗରେ ଗତି କରିବେ ଏଥିପାଇଁ ନାନା ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଦୁଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏ ରିପୋର୍ଟର ତାରିଫ କରିଥିଲେ । ଏଇ କାମ କରିଥିବାରୁ ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସବୁଆଡ଼ୁ ନିରାଶ ହୋଇ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍ ସେକ୍ଟରେ ଶ୍ରୀ ଦାଉ ମତେ ଆମ ତେଲକମ୍ପାନୀ ଅଧିକାରୀ ଓ କର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆରବୀ ପଢ଼େଇବାର ଗୋଟିଏ ଖସତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ, ମୁଁ ଅନାୟାସରେ ତାହା କରିପାରିଥିଲି ।

ବେରୁଟରେ କାମ ସାରି ମୁଁ ଇରାକ୍, ସିରିଆ ଓ ଜର୍ଡାନ ଦେଖିବାକୁ ଗଲି । ତାମାଘାସରେ ରାଷ୍ଟ୍ରାକଡ଼ ଖୁଣ୍ଟରେ ସେତିକିବେଳେ ବି ଲୋକଙ୍କୁ ଫାଶି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ତିନୋଟି ଶବ ଦେଖିସାରିଲା ପରେ ମନ ପିତା ହୋଇଗଲା । ଧର୍ମ

ନାଁରେ ମଣିଷ ଏପରି ଏକ ଲୁହ ଡରା, ରକ୍ତଜରା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି କାହିଁକି ? ଧର୍ମ ନାଁରେ କ୍ଷମତା ଯୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ ନାଁରେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରିବା ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟର ସବୁ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଚପେଇ ମୁଣ୍ଡଚେକିଛି । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା, ଇସଲାମର ଗୌରବାବହ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ସବୁ ଏହାକୁ ହିଁ ଇସଲାମର ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଯାଇଛି । ଜର୍ମାନିରେ ପହଂଚି ଜେରୁଜେଲମର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଇସରାଏଲ ବାହାରେ ଥିଲା ସେଠାକୁ ରଖି । ଏହା ଯୁହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କର ଅତି ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । *wailing wall*, *Stations of the cross*, *Garden of Gethsamen* ଦେଖିବା ମୋ ଜୀବନର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ । ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ତଳର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ଇତିହାସ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ପାଇଁ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁଁ ଜୋର୍ଡାନ ଇସରାଏଲ ମଝିରେ ଥିବା ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ର କରି ରଖେ ନାହିଁ ବସୁଧାରେ, ମନେ ପଡ଼ିଲା । ମଣିଷ ଭିତରେ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତିର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଆପଣାକୁ ବିସ୍ମୃତ କରି ବସୁଧାକୁ ଆପଣା କୁଟୁମ୍ବ କରିବାର ସାଧନା ଆଉ ଅନ୍ୟଟି ଦୁନିଆକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଶେଷକୁ ଆପଣାକୁ ନିଜ ଘରେ ଅପରିଚିତ ମନେ କରି ମୃତ୍ୟୁ ଦିଗରେ ଗତି କରିବା । ପ୍ରଥମ ସାଧନାରେ ମଣିଷ ଗଢ଼ି ଭାରତ ବଡ଼ ହୋଇଥିଲା । ଆଜି ପଶ୍ଚିମୀ ପ୍ରଭାବରେ ଆମେ *alienation*ର ଗୀତ ଗାଉଛୁ ।

ଜର୍ଡାନରୁ ମୋର ଇସରାଏଲ ଯିବା କଥା ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦେଶରୁ ଇସରାଏଲ ଯିବା ସମ୍ଭବ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଇସରାଏଲରୁ କୌଣସି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦେଶକୁ ଆସିବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ମୁଁ ସାଇପ୍ରସ ଦେଇ ଫେରିବା ମନସ୍ଥ କରିଥିଲି । ଦୈବ ଦୁର୍ବିପାକରୁ ସେତେବେଳେ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ତୁର୍କ ସାଇପ୍ରସବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଗଲା । ମୋର ଇସରାଏଲ ଯିବା ହେଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଭଙ୍ଗା ମନ ନେଇ ଜର୍ଡାନରୁ ଫେରିଲି । କ୍ରୋଧ, ହତ୍ୟା, ଜିଣିବା ମଣିଷ ମନକୁ ଏମିତି ପାଇ ବସିଛି ଯେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ, ଗୋଟିଏ ଭାଷା କହୁଥିବା ଲୋକେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ବାହାନାରେ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଲଢୁଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଭାଙ୍ଗି ସାନ ସାନ ଦେଶ ହେଉଛି । ଭାରତ ଭାଙ୍ଗି ପାକିସ୍ତାନ ହେଲା, ପାକିସ୍ତାନ ଭାଙ୍ଗି ବାଙ୍ଗଲା ଦେଶ ହେଲା । ସାଇପ୍ରସରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ତୁର୍କ ଲଢୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ସିଂହଳ ଆଉ ତାମିଲ ଲଢୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ମଣିଷକୁ ବଡ଼ କରନ୍ତା, ସେଇ ଆଦର୍ଶ ମଣିଷକୁ ସାନ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏପରି କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ କଣ ଅମର ?

ନନ୍ଦପୁରରେ ଥିଲାବେଳେ ଆଉ ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣା ହେଉଛି ରାଧାକୃଷ୍ଣନଙ୍କର ସେଠିକି ଆସିବା । ରାଧାକୃଷ୍ଣନ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କର ନାନା ଅସୁବିଧା

ଦେଖେଇ ଫିଲତ ଓଁକ ପାଇଁ ନ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ନେବାପାଇଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ସୁଝେଇ ପୋର୍ଟଫୋଲୋର ଯିବାକୁ କହି ନିଜେ ଜୟପୁର ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗାଡ଼ିରେ ବସେଇ ଦେଇ ଆସିଲି । ତା'ଫଳରେ ଗାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପି.ଏଚ୍.ଡି କରିବା ସୁଗମ ହୋଇଥିଲା ।

ଆମେ ସେଠି ଥିଲାବେଳେ ବିଲିଗିରି ଓ ତେଡିତ ଷ୍ଟାମ୍ପ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସୁଥିଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି । ଦିନେ ବିଲିଗିରି ଆମ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତକ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲେ । ସେ କହିଲେ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆମେରିକାନ୍ ଜୁନିଅରମାନେ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ସିନିଅରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆମେରିକା ଫେରିଲେ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆମେରିକାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ପାଖରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି. କରିବେ । ଏଥିରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର କି ଲାଭ ? ଏହି ସମସ୍ୟା ଏପରି ଗୁରୁତର ଆକାର ଧାରଣ କଲା ଯେ ଶେଷକୁ ବିଲିଗିରି ଆମ ଟିମରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ମୋର ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ କେତେକ ଦୃଢ଼ ମତ ଥିଲା । ଏକେ ନର୍ମାନ୍ ମୋର ବ୍ୟୁଧି । ପୁଣି ଆର୍ଲିନଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କ ବିବାହରେ କିଛି ମଧ୍ୟସ୍ଥତା ମୁଁ କରିଥିଲି । ମୁଁ ପାରଙ୍ଗା ଫୋନୋଲଡି ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥିଲି ତାକୁ ଆର୍ଲିନ ନେଲେ । ମୁଁ ପାରଙ୍ଗା କିନ୍‌ସିପ୍ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଛପେଇବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କାମ କରି ନାହିଁ ।

ନନ୍ଦପୁରରେ ଆମ ଗମ୍ଭୀର କାମ ମଝିରେ କିଛି କିଛି ହାଲୁକା ଆନନ୍ଦ ବି ମିଳୁଥିଲା । ଦିନେ ସମସ୍ତେ ଆପରି କଲେ ଯେ ସକିଲ୍‌ଙ୍କ ଘୁଙ୍ଗୁଡିରେ ସେମାନେ ଶୋଇପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି । ମୁଁ ସକିଲ୍‌ଙ୍କୁ ତାକି କହିଲାରୁ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୁଙ୍ଗୁଡି ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ସେ ଦିନ ରାତିରେ ମୁଁ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର କୋଟିଏ ମିନିଟ୍ ଘୁଙ୍ଗୁଡି ଟେପ କରି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଟିକିଏ ହଲେଇ ଦେବାରୁ ତିନି ଚାରି ପ୍ରକାର ସୁରରେ ଘୁଙ୍ଗୁଡି ଟେପ ହେଲା । ଶେଷକୁ ତିନି ଚାରିପଦ କଥା ବି ରହିଗଲା । ନିଦ ବାଉନା କଥା । ଭୋର ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ବେଳେ ମୁଁ ସବୁଠୁ ବେଶୀ ଶବ୍ଦ ଲେଉଟାଇ ଟେପରେକର୍ଡ଼ ଗଢେଇ ଦେଲି । ଜଙ୍ଗଲ ମଝିରେ ଘର, ବାଘ ହାଣ୍ଡୁରା ପରି ଶବ୍ଦ ହେଲା । ସମସ୍ତେ ଚମକି ପଡ଼ି ଉଠିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାତ ଆଠ ମିନିଟ୍ ପରେ କଥା ବୁଝି ସମସ୍ତେ ହସିବା ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ମୁଁ ପାଖ ଘରେ ଶୋଇବା ଛଳନା କରି ଶୋଇନି । ପାହାନ୍ତାରେ ସମସ୍ତେ ମତେ ଏସବୁ କହିଲେ । ସକିଲ୍ କହିଲେ, ଏ ଯାହା ହେଲା ଯା' ଠାରୁ ଦି ଜୋଡା ଖାଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାବୁଝି କରିଦେଲି । ସକିଲ୍‌ଙ୍କ ଘୁଙ୍ଗୁଡି ଛାଡ଼ିଗଲା ।

ଇଣ୍ଡୋ ଆମେରିକାନ୍ ମୁଣ୍ଡା ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ।

ସାଉଥ ମୁଣ୍ଡା ଗ୍ରୁପର ଛ'ଟି ଭାଷା କୋରାପୁଟରେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଏହି ଭାଷା ପରିବାରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଛାଡ଼ିବା ଆଗରୁ ସେଠି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଖୋଲିବା ଚେଷ୍ଟା କାଳରେ ମତେ ଏକ ଅଯାଚିତ ଆଶୀର୍ବାଦ ମିଳିଥିଲା । ଚିଠି ପାଇଲି ରବର୍ଟ ହଲ ଯୁରୋପରୁ ଆମେରିକା ଫେରିବା ବାଟରେ ଭାରତ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲି । ସିଏ ରାତି ହୋଇଗଲେ । ହଲଙ୍କର ହବି ପୃଥିବୀର ରେଳବାଇ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଦେଶର ଟାଇମଟେବଲ, ରେଲଟିକଟ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଅଛି । ଭାରତର ରେଳବାଇ ଦେଖିବା ଯେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ରୋମାନ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପଣ୍ଡିତ ହଲ । ସରଳ ଭାବରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବୁଝେଇବାରେ ତାଙ୍କର ଯୋଡ଼ି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର *Leave your language alone* ବହୁଲୋକଙ୍କୁ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିବାର ମୁଁ ଜାଣେ । ହଲ ଦମ୍ଭି ଯେତେବେଳେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ମୋ ଛାତି କୁଣ୍ଢେମୋଟ ହୋଇଗଲା । ହଲ ମୋ ବହିପତ୍ର ଦେଖି କହିଲେ ଯୁରୋପରେ ବର୍ଷେ ରହି ଆସି ଏଠି ତୋ ବହିପତ୍ର ଦେଖି ନିଜକୁ ପାଠୁଆ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ସେ ଥିଲେ ତା' ଭିତରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବହୁତା ହେଲା । ବହୁଦିନ ଯାଏ ଏ ବହୁତାର ଆଲୋଚନା ଆମ ବଂଧୁ ମହଲରେ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠି ଯେ କିଛି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ଏହାହିଁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା, ତା ହେଉଛି ଇଣ୍ଡୋ ଆମେରିକାନ ମୁଣ୍ଡା ରିସର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ । ଚିକାଗୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ନର୍ମାନ ଜାଇଡକ ପରିଚିତ । ଆମେରିକାନ୍ ଓ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଏ ଯୋଜନା କାମ କରାଯିବ । ନର୍ମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ ଏଥିରେ ସିନିଅର ସ୍କଲାର ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ନର୍ମାନ ଯେତେବେଳେ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖି ଯେ ତାଙ୍କ ନାଁରେ ବ୍ୟାଙ୍କ ଆକାଉଣ୍ଟ ଖୋଲିବା ଅସମ୍ଭବ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ଦାୟିତ୍ୱ ମତେ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୋ ନାଁରେ ଆକାଉଣ୍ଟ ଖୋଲିଲା । ଚଉଦଟି ଜାଗାରେ କାମ ହେଲା । ମୁଁ ଓ ନର୍ମାନ କୋରାପୁଟର ନନ୍ଦପୁର ଗାଁରେ ରହିଲୁ । ଆମ

ସାଙ୍ଗରେ ଆମେରିକାନ୍ ଝିଅ ଆର୍ଲିନ୍ (ନର୍ମାନଙ୍କ ଛାତ୍ରୀ) ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରୁଥିବା ସକଳ, ବିମଳ, ମୃଗଳା ଆଉ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରୁଥିବା ଗୁରୁ ମୁଦୁଳା । ଅଧାତିଆରି କବାଟ ଝରକା ନ ଥିବା ସରକାରୀ ଘରେ ତାଟିକବାଟ ଲଗେଇ ଆମେ ସେଠି ରହି କାମ କଲୁ । ସେଇ କାମ କରିବା ଭିତରେ ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲା ସର୍ବେ କଲି । ଥରେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପାଖ କରିଥିବା ପିଲା ଯାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ପହଂଚି ମୁଁ ପଚାରି ବୁଝିଲି ଯେ ସେଠି ପତରକୁ କହନ୍ତି ହତର, ପାଣି କି ହାଣି । ମୁଁ ପୁଣି ବୁଝିଲି ଯେ ହାତକୁ ଆତ, ଆଉ ହାତକୁ ଆଡ଼ ବି ସେମାନେ କହନ୍ତି । ମୁଁ ସେ ପିଲାକୁ ପଚାରିଲି ଏଇ ଚାରୋଟି ଶବ୍ଦରୁ ତମେ ଭାଷାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟରେ କି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିପାରିବ ? ସେ କହିଲା ଚାରୋଟି ଶବ୍ଦରୁ କଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇଲି ଏଠି ଦୁଇଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ଶବ୍ଦ ଆରମ୍ଭରେ ଥିବା ପ > ହ ହୋଇଛି । ଏହା ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାର ପ୍ରତୀକ । ପୁଣି ଶବ୍ଦ ଆରମ୍ଭରେ ଥିବା ହ ଲୋପ ହୋଇ ଅ ହୋଇଛି । ଏଇଥିରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର କ୍ରମିକତା ଠିକ୍ କରାଯାଇପାରିବ । ସେ ପିଲାଟି ମୋ ମୁହଁକୁ ବକ ବକ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା । ମୁଁ କହିଲି ହ > ଅ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ > ହ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଘଟିଥିବ । ତା' ନୋହିଥିଲେ ଏ ଭାଷାରେ ହ ମୂଳରୁ ନ ଥାନ୍ତା । ସେ ପିଲାଟି ଏତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଥିଲା ଯେ ମତେ ବି ଅବାକ୍ ଲାଗିଲା । ଆମ Field Method ଠିକ୍ ଭାବରେ ପଢ଼ା ହେଉଥିଲେ ପିଲାଏ ଏମିତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କର୍ଣ୍ଣେଲରେ ପଢୁଥିଲି ହକେଟ୍ ଆମ ଫିଲ୍ଡ ମେଥଡ଼ କ୍ଲାସ୍‌କୁ ଏମିତି ଭାଗ କରିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାକୁ ଦୁଇଟି ଭାଷାରେ କାମ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଭାଷାରେ କାମ କରୁଥିଲି । ଆଉ ଭାଷାରେ କାମ ତଦାରଖ କରୁଥିଲି ଓ ଫଳରେ ସେ ଭାଷାରେ ବି କାମ କରୁଥିଲି । ସେଇ ଭାଷାଟି ହେଲା ଆର୍ଜେଣ୍ଟିନିଆନ ସ୍ପାନିସ୍ । ଆମ ଦଳରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଥିଲା ଯିଏ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ପାନିସ୍ ପଢ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଆମକୁ ଶବ୍ଦ ଯୋଗାଉଥିବା ପିଲାକୁ ପଚାରିଲି, ତମ ଭାଷାରେ ସ୍କୁଲକୁ କଣ କହନ୍ତି ?

ସେ କହିଲା ehkuela । ମୁଁ କହିଲି ତାରାକୁ କ'ଣ କହନ୍ତି ? ସିଏ କହିଲା ehtare । ସ୍ପାନିସ୍ ଜାଣିଥିବା ପିଲା କିନ୍ତୁ ଲେଖିଲା eskuela, estare ସେ କହିଲା ମିଁ ଜାଣେ ଏ ଭାଷା । ମୁଁ ଯାହା ଲେଖିଛି ଠିକ୍ । ଶେଷକୁ ହକେଟ୍ ଆସି କହିଲେ ଯେ ଆର୍ଜେଣ୍ଟିନିଆନ Spanishରେ escuela ହେଉଛି ehtare ଆଉ estare ହେଉଛି ehtare. Field Methodରେ କାନ ଡିଆରି କରିବା ଦରକାର । ଆପଣା system ପ୍ରତୀକ ବାହାରକୁ ଯିବା ଦରକାର । ତା'ପରେ ଆମ କାମ ଚାଲିଲା ।

ମୋର ଶେଷ ପରୀକ୍ଷା ହାବନରେ ଏକ ମୂରଣୀୟ ଘଟଣା । କର୍ଣ୍ଣେଲର ମିୟମ ଅନୁସାରେ ଏ ପରୀକ୍ଷା ଲିଖିତ ମୌଖିକ କିମ୍ବା ଉଭୟର ମିଶ୍ରାମିଶ୍ର ହୋଇପାରେ । ମୋ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋ କମିଟି ଛିର କଲେ ଯେ ଏହା ମୌଖିକ ହେବ । ସେଠି ପରୀକ୍ଷାରେ । ଯେ କେହି ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିପାରନ୍ତି । ମୋ କମିଟି ସତ୍ୟ ହକେଟ୍, ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍, ଓପଲର, ରବର୍ଟ୍ ହଲ୍‌ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟମାନେ ବିଭାଗରୁ ଆସିବେ । ଲିଖିତ ପରୀକ୍ଷାର ସୁବିଧା ଯେ ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନ ଆସିଲା ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ହେବ । କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନରୁ ଲଥା ବାହାରକରି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ମୌଖିକରେ ନ ଆସିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଗରେ ମାନିବାକୁ ହେବ । ଦରବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ ଯୋଉଦିନ ମୋର ପରୀକ୍ଷା ସେଦିନ ମତେ ଜର ଦିହରେ ଶହେ ଏକ ଜର ନେଇ ମୁଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ବସିଲି ।

ପ୍ରଥମେ ମରିସ ଓପଲର ଆରମ୍ଭ କଲେ । କୌଣସି ଜରୁରୀ କାମରେ ତାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । କମିଟିର ସମ୍ପତ୍ତିକ୍ରମେ ସେ କେଉଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଦେଇ ଯିବେ । କେଉଟି ପ୍ରଶ୍ନ ତ ନୁହେଁ, ପ୍ରଶ୍ନବାଣ । ପଞ୍ଚାଙ୍ଗିକା ମିନିଟ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ତର ଚାଲିଲା । ମଝିରେ ଥରେ ହଲ୍ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ । ଓପଲରଙ୍କ Age Area Hypothesis ବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଲାବେଳେ ହଲ୍ ପଚାରିଲେ ତାହା ବିଜ୍ଞାନରେ ଏହାର କୌଣସି ସମାନ୍ତରାନ ଅଛି କି ? ଥିଲେ ମୁଁ ଜାଣେନା । ମୋ ମୁହଁ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା । ହଲ୍ କହିଲେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ନିକଟରେ ରଚାଳିଆନ୍ ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖା ବାହାରିଛି । ମୁଁ ନଛୋଟ ବନ୍ଧା । ମୁଁ ପଚାରିଲି କିଏ ଲେଖିଛି । ଉତ୍ତର ବାଟୋଲି ଓ ବେଟୋନି । ମତେ ଗୋଟାଏ ବାଟ ମିଳିଗଲା । ମୁଁ କହିଲି, ଓ. ରଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେଇ ବାଟୋଲି ଓ ବେଟୋନି ଯିଏ ରଚାଳିଆନ୍ ଉପଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ କାମ କରିଛନ୍ତି ? ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କ କାମ ସହିତ ମୁଁ ଯେ ପରିଚିତ ଏକଥା ବୁଝେଇଦେଲି । ସମସ୍ତେ ଖୁସି ହେଲେ । ପଞ୍ଚାଙ୍ଗିକା ମିନିଟ୍ ପରେ ଓପଲର କହିଲେ ମୁଁ ଏ ପିଲାକୁ ପାଶ୍ କରୋଉଛି । ଯଦି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କଠୁ ପାଶ୍ ନଘର ପାଏ ତେବେ ପାଶ୍ । ଜଣକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଫେଲ୍ ହେଲେ ଫେଲ୍ । ନିଶ୍ଚାସ ନେବାକୁ ବି ବେଳ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଆଉ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପରୀକ୍ଷା ଚାଲିଥିଲା । ପରୀକ୍ଷା ସରିଲାବେଳକୁ ମନେ ଝଲ୍ଲା ସତେ ଯେମିତି ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ସବୁ ନିଗାଡ଼ି ମୁଁ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇ ଦେଇଛି । ମୋ ଜୀବନରେ ଆଉ ଥରେ ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମୋର ଏପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଛି । ତା' ରତାନ ରଲିଟଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମହାଶୂରରେ ପଞ୍ଚାଙ୍ଗିକା ଘଣ୍ଟା ଆଲୋଚନା । ଶେଷରେ ଦଶମିନିଟ୍

ବାହାରେ ରହିଲା ପରେ ମତେ ଯେତେବେଳକୁ ଭିତରକୁ ଡକାଗଲା ଛାତି ଧଡ଼ପଡ଼ ହେଉଥାଏ, ପ୍ରଥମେ ହକେଟ ହାତବଢ଼େଇ କହିଲେ ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ କଞ୍ଚାବୁଲେସନ । ତା'ପରେ ଜଣ ଜଣ କରି କମିଟି ସଭ୍ୟ । ଦୀର୍ଘ ତପସ୍ୟା ପରେ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ଯେ କଥା ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକର ଅନୁଭବରେ ତା' ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଛପା ହୋଇ ରହିଗଲା ।

କୋଡ଼ିଏ ବାଇଶ ବର୍ଷର କବରତକୁ ତେକାନ୍ କଲେଜର ଛ ବର୍ଷର ସ୍ମୃତିକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଆଜି ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଗବେଷଣା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ପଣ୍ଡିତ ଗୁରୁରାତରୁ ଆସି ତେକାନ କଲେଜରେ ପ୍ରୟୋଗିକ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଫେସର ଭାବେ ଯୋଗ ଦେଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ଚାରିଆଡ଼େ ଗୁଜବ ରଟିଗଲା ଯେ ପଣ୍ଡିତ ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବେ । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥାଏ । ସଞ୍ଜବେଳେ ମୁଁ ଓ ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ବସି ଏଣୁ ତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି । ହଠାତ୍ ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ କହିଲେ, ତୁ ଓ ମୁଁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଭାରତୀୟ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁସାରେ ତାଲିକା କରିବା । ଦେଖାଯାଉ ଆମ ମତ ମିଳୁଛି କି ନାହିଁ । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ବଢ଼େଇ ଦେଲେ । କେତେ ଜଣ ବା ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ? ଦଶ ମିନିଟ୍‌ରେ ତାଲିକା ହୋଇଗଲା । ଆମ ଦିହିକ ତାଲିକାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜନକ ମେଳ ଥିଲା । ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ପଚାରିଲେ ଦିଲ୍ଲୀ କିଏ ଆସିବା ଉଚିତ୍ ? ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜବାବ ଦେଲି ପଣ୍ଡିତ । ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ କହିଲେ ମୋର ବି ସେଇମତ । ମୁଁ କାଲି ଦେଶମୁଖକୁ ଚିଠି ଲେଖୁଛି । ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରିଚି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲେଖୁଛି । ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଫୋର୍ଟ ଫାଇଣ୍ଡେସନ୍‌ର ଉପଦେଷ୍ଟା । ଫୋର୍ଟ ପଇସାରେ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସହାୟତାରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ବିଭାଗ ଗଢ଼ିବା ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍‌ଙ୍କ ଚିଠି ଯେ ଏକପ୍ରକାର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ନିୟୁକ୍ତି ପତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା ।

ଖବର ପାଇଲି ଯେ ଦିଲ୍ଲୀର ବଛାବଛି ସରିଯାଇଛି । କାତ୍ରେ, ବାବୁରାମ୍ ସାହେବ ଆଦିକୁ ନେଇ ଯେଉଁ କମିଟି ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା ସେମାନେ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ ଟି.ଏନ୍. ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣୟାକୁ ବାଛିଛନ୍ତି । ମୋ ନିଜ କାନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । କିଛିଦିନ ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣୟାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଭେଟ ହେଲା । ସେ କହିଲେ ସେ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ ବଛାଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ବିଷୟରେ ସେ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି ଜବାବ୍ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଅଛନ୍ତି ।

ଏହାର କିଛିଦିନ ପରେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଛି । ହଠାତ୍ ଟେଲିଫୋନ୍ ମିଳିଲା ଦିଲ୍ଲୀ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ସି.ଡି. ଦେଶମୁଖ ମତେ ଭେଟିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ଦେଶମୁଖ ବଡ଼ ଲୋକ । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଯୋଗାଯୋଗର କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୁଁ ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଯେତେବେଳେ ଚାରିଥର ଟେଲିଫୋନ୍ ସମ୍ପର୍କ ମିଳିଲା ଆଉ ଶେଷଥର ତାଙ୍କ ଘରେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତା' ଖାଇବା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ମିଳିଲା, ମୁଁ ଟିକିଏ ଶକିତ ହେଲି । ସେ ଦିନର କଥା ମନରେ ପଥରରେ ଗାର ପରି ଲେଖା ରହିଛି । ମୁଁ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଦେଶମୁଖଙ୍କ ଘରେ ପହଂଚିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖିଲି ଯେ ସେ ଖୁବ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଦୁଆର ସାମ୍ନାରେ ଏ ପାଖ ସେପାଖ ଚାଲୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ରେଟ ଖୋଲି ଭିତରକୁ ଦି ପାହୁଣ୍ଡ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଆସିଲେ । ମୁଁ କହିଲି ସାର, ମୋ ନାଁ ପଟ୍ଟନାୟକ । ସେ ପଚାରିଲେ ଶ୍ରୀ କଣେୟାଙ୍କ ବିଷୟରେ ତମ ମତ କଣ ? ମୁଁ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲି । ଅନ୍ତତଃ ଏପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ମୁଁ ଆଶା କରି ନଥିଲି । ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ମୁଁ କହିଲି, ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏପରି ମତାମତ ଦେବାରେ ମୁଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ନୁହେଁ । ମତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ଦେଶମୁଖ ସାହେବଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାର କଥା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ିତ ହେଲାପରି ହୋଇ କୌଣସି ମତେ ନିଜ ଅପଦସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାକୁ ବଞ୍ଚେଇ ମତେ ଆଦର ସମ୍ପାଦନା କରି ଘର ଭିତରକୁ ନେଲେ । କହିଲେ, ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ, ମତେ କ୍ଷମା କର । ମୁଁ ତୁମକୁ underestimate କରିଥିଲି । ତାପରେ ମତେ ପୁଣି ଅବାକ୍ କରି ତାଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ବିଶେଷ କାହାଣୀ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ମିନିଟ୍ ଯାଏ ଶୁଣେଇଲେ । ତାପରେ କହିଲେ, ଦେଖ, ଏସବୁ ତୁମକୁ କହିବାର ଅର୍ଥ ମୁଁ ଏକାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ତମର ମତାମତ ଚାହେଁ । ତୁମେ ତ ଜାଣ କାତ୍ରେ ମୋର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ । ତାଙ୍କରି ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଁ କମିଟି ଗଢ଼ାଗଲା । କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିବାର କିଛି ନାହିଁ । ସେମାନେ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ ଶ୍ରୀକଣେୟାଙ୍କୁ ବାଛିଲେ । ମୋର ଜଣେ ବଂଧୁ, ଯାହାଙ୍କ ବିଚାରରେ ମୋର ଘୋର ଆତ୍ମା ଅଛି, ସେ ମତେ ଜଣେଇଲେ ଯେ ଏ ନିର୍ବାଚନରେ ଭୁଲ୍ ଅଛି । ସେ ପୁଣି ମତେ କହିଲେ ଏ ବିଷୟରେ ସତ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କର । କେବଳ ସେଇ ସତ କହିବେ । ମୁଁ କହିଲି, ସେ ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁନା କାହିଁକି, ନିଶ୍ଚୟ ମୋର ଶତ୍ରୁ । ନୋହିଲେ ଏତେ ଲୋକ ଥାଉ ଥାଉ ମତେ କାହିଁକି ସୁପାରିଶ ? ଦେଶମୁଖ କହିଲେ, ସତରେ ମୁଁ ତମ ମତ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ତାଙ୍କର ଆକୃନ୍ତ ଭାବ ଦେଖି ମୁଁ କହିଲି ଶ୍ରୀକଣେୟା ଆମ ଦେଶର ଜଣେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ । ସଂସ୍କୃତ ଆଉ ଦ୍ରାବିଡ଼ଭାଷା ଉଭୟରେ ସେ ପାରଙ୍ଗମ । ଯଦି comparative

philology ପାଇଁ ବଛାବଛି ହେଉଥାନ୍ତା ତେବେ ମୁଁ ତହିଁରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଅଲଗା କଥା । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଏ ନୂଆ ବିଷୟ କିପରି ପୁଷ୍ଟ ହେବ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଦେଶମୁଖ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକେଇଲେ । ମୁଁ ଟିକିଏ ଫାଙ୍କା ପାଇ କହିଲି, କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ କାହିଁକି ? ନିୟୁତ୍ତି ପତ୍ର ଦିଆ ସରିଲାଣି । ଦେଶମୁଖ ଗଳାରେ ଟିକିଏ ଉଷତା ଆଣି କହିଲେ, ଯଦି ଦେଶମୁଖ ଗଢ଼ିପାରେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିପାରେ । ପୁଣି ଗଳା ନୁଆଁ ପଟାରିଲେ କିଏ ଆସିଲେ ଭଲ ହେବ ? ମୁଁ କହିଲି ମୋ ଜାଣିବାରେ ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖୁଛନ୍ତି । ସେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଆମେ ଏକମତ ହେଇଥିଲୁ । ଏକଥା ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣେଇବେ ବୋଲି ମତେ କହିଥିଲେ, ଏଥର ଦେଶମୁଖ ଟିକିଏ ହସିଲେ । କହିଲେ ଦେଖ, ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ଅର୍ଥନୀତି ଓ ପ୍ରୟୋଗିକ ଅର୍ଥନୀତି ଦୁଇଟି ବିଭାଗ ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖୋଲିବୁ, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନରେ ସେହିପରି କରିବା ମୋର ଇଚ୍ଛା । ଏଠି ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ପ୍ରାୟୋଗିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ- ଦୁଇଟିର ବିସ୍ତାର ହେଉ ବୋଲି ମୋର ଇଚ୍ଛା । ମୁଁ କହିଲି, ସାର୍, ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଗଢ଼ିଉଠିବା ପରିକଳ୍ପନାରେ ମୁଁ ସମଭାଗୀ । ଦୁଇଟି ବିଭାଗର ବେଳ ଆସିନାହିଁ । ଆସିଲେ ଆପଣ ବିଚାର କରିବେ । ଯା'ପରେ ପାଞ୍ଚ ଦଶ ମିନିଟ୍ ଏଣୁତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମୁଁ ଉଠିଲି । ପୁନା ଆସି ଶ୍ରୀକଣ୍ଠେୟାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଭେଟ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଜବାବ୍ ଆସି ନଥିବା କଥା ଶୁଣିଲି । ସେ ବଡ଼ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ମୋ ମୁହଁ ବନ୍ଦ । ତା'ପରେ ଶୁଣିଲି ଶ୍ରୀକଣ୍ଠେୟା ଅଧିକ ପଇସାପତ୍ର ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବେଦନ ଦେଇଥିଲେ ତାକୁ ଆଜ୍ଞା କରି ଦେଶମୁଖ ସେ ନିୟୁତ୍ତିପତ୍ରକୁ ରଦ୍ଦ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ନିୟୁତ୍ତି ପତ୍ର ମିଳିଲା । ଦେଶମୁଖ ନୋହିଥିଲେ ଏହା ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଭାରତୀୟ ବିତ୍ତମୟା ଯେ ପି.ବି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଏଇ ନିୟୁତ୍ତି ଆଉ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିକାଶର ଏଇ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ମତେ ରଜମଞ୍ଚକୁ ଡକା ଯାଇଥିଲା । ବର୍ଷ ଶେଷ ବେଳକୁ ମୋ ଦରମା ଏଗାରଶହ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମତେ ପ୍ରଫେସର ଏ.ଏମ୍ ଘାଟଗେ ପଟାରିଲେ ମୁଁ ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ରିଡର ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ କି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଧରି ନେଇଥିଲେ ଯେ ମୁଁ ନାହିଁ କରିବି । ହେଲେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କହିଲି ଯେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସର୍କରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ତିଆର ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସର୍କ କଣ ? ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଦରମାରେ ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ଯୋଗ

ଦେଉଥିଲି ସେତିକି ହେଲେ ମୁଁ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ରାଜି । ଘାଟରେ ଦିନେ ସମୟ ନେଲେ । ତା'ପରେ ମୋତେ କହିଲେ, ଆମେ ଆଠଶ ଯାଏଁ ଦବାକୁ ରାଜି । ମୁଁ କହିଲି ଏଇଟା ମୁଲତାଲର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଅଧିକ ପରସା ମାଗୁନି । ତେକାନ୍ କଲେଜ ପ୍ରତି ମୋର ଯେଉଁ ରାଗ ତା ପରିଶୋଧ କରିବାକୁ ମୁଁ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରାଜି । ତେକାନ୍ କଲେଜ ଯଦି ସତରେ ମତେ ନେବାକୁ ରାଜି ଆନ୍ତି, ତେବେ ଅନ୍ତତଃ ଏତକ କରିବା ଦରକାର । କଥା ସେତିକିରେ ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ଏ ଘଟଣାରେ କିଛି ଦିନ ପରେ ଦିନେ କାନ୍ତେ ମତେ ଡାକିଲେ । କହିଲେ ଆମର ପ୍ରଫେସର ପଦ ପଣ୍ଡିତ ଯିବା ପରେ ଖାଲି ପଡ଼ିଛି । ତୁ ଏକମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ । ତୁ ଆସି ଏ ଭାର ସମ୍ଭାଳ । ଏତେ ଦିନ ପରେ କାନ୍ତେ ଯେ ମୋ ଯୋଗ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ସେଇଟାହିଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଥା । ମୁଁ ବିନମ୍ର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲି, ଡକ୍ଟର କାନ୍ତେ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଫେସର ଦରମା ପାଉଛି । ଏଇ ହତାଭିତରେ ରହୁଛି । ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳିମିଶି କାମ କରିବାରେ ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ଅଶୋକ କେଳକାର ଏଯାଏ ରିଡର । ମୁଁ ଚାକିରି ନେଲେ ନିକଟ ରବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଫେସର ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସେ ମରାଠୀ । ସେ ମୋ ଆରବର୍ଷ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରି ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ନ ଦେଲେ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୋଷିବେ । ଆପଣ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କ ନାଁରେ ଧୂଳି ଲାଗୁ ମୁଁ ଏକଥା ଚାହେଁ ନାହିଁ । କାନ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ । ଟିକିଏ ପରେ କହିଲେ, ଏଇଟା ପ୍ରାୟୋଗିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ପଦ । ଅଶୋକ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି କରି ନାହିଁ । ତୁ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଲେ ସେ ଠିଆ ହେବ କେଉଁଠି ? ମୁଁ କହିଲି, ମୁଁ କଥା ଦେଉଛି । ମୁଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିବି ନାହିଁ । କାନ୍ତେ ନୀରବ ହେଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ ଜଣେ ଭଲ ଗବେଷକ ଥିଲେ ଏଚ୍.ଏସ୍ ବିଲିଗିରି । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁର ମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କ୍ରମେ ତେକାନ୍ କଲେଜ ରହଣୀ ଭିତରେ ବ୍ୟୁତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରଫେସର ହେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ମୋର ମତ । ଏକଥା ମୁଁ କାନ୍ତେଙ୍କୁ କହିଲି । ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ସୁପ୍ରିମ୍ କୋର୍ଟର ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ଜଷ୍ଟିସ ପି.ବି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ରାଢ଼କର । ତାଙ୍କ ପୁତୁରା ଏସ୍.ଏନ୍. ଗଜେନ୍ଦ୍ର ରାଢ଼କରଙ୍କୁ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆଣି ଉଚ୍ଚ ଚାକିରି ଦେବା ବିଚାର ହେଉଛି ବୋଲି ଗୁଜବ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି । ସେ ବର୍ଷ ବମ୍ବେରେ Summer Schoolରେ ଏସ୍.ଏନ୍.ଗଜେନ୍ଦ୍ରରାଢ଼କରଙ୍କୁ ଡିରେକ୍ଟର କରାଯାଇଥାଏ । ସେଇ ସ୍କୁଲର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ସ୍କୁଲର ପରିଚାଳନା, ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କ

ବ୍ୟବହାରରେ ଘୋର ଅସନ୍ନ ହେଲେ । ସେ ବର୍ଷ ଲିଙ୍ଗୁଇଷିକ ସୋସାଇଟି ଅଫ ଇଣ୍ଡିଆର ସଭାପତି ଏନ୍.ଜି. କାଲେଲକର କୁଳପତିଙ୍କି ଖୋଲା ଚିଠି ଲେଖିଲେ । କୁଳପତି ତାଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ତ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଚିଠିର ଜବାବ ଜଣେ କିରାଣି ହାତରେ ଦିଆଇଲେ । ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ସିପ୍ତ । ମୁଁ ଏଇ ସାଧାରଣ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶରେ ଭାଗ ନେଇ ନଥିଲି । ମୁଁ ସବୁକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କୁଳପତିଙ୍କି ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣେଇଲି ଯେ ତୁମ ପୁରୁଣା ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧିକ । ଏ ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କୁଳପତିଙ୍କ ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ଚିଠି ଆସିଲା । ଏ ଚିଠି ଦେଖି କାଲେଲକର ଆଦି ଶାନ୍ତ ହେଲେ ।

ଯା'ପରେ ବାହାରିଲା ବୟେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଜ୍ଞାପନ । ପ୍ରଫେସର ଦରକାର । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତିରେ ତିଗ୍ରୀ ଥିବ, କିଛି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିଥିବେ । ସତେ ଯେମିତି ଚାକେରିଟି ଏସ୍.ଏନ୍.ଙ୍କ ପାଇଁ ତିଆରି । ମୁଁ ବିଲିଗିରିକୁ କହିଲି ତମେ ଏ ଚାକିରି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କର । ମୁଁ ତମର ହେଇ ଲଢ଼ିବି । ବିଲିଗିରି ଦୋଦୋ ପାଞ୍ଚ ହେଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦରଖାସ୍ତ ପଠେଇଲେ । ପ୍ରଥମେ ମୁଁ କାତ୍ରେଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲି । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ବିଲିଗିରିକୁ ଛାଡ଼ି ଏସ୍.ଏନ୍.କୁ ବାଛିଲେ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରେ କାନ୍ଦି ଲାଗିବ । କୌଣସି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପାଖରେ ଆପଣ ମୁହଁ ଦେଖେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । କାତ୍ରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ । ସେ ସସ୍ତ କହିଲେ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଋତ୍ନକରଙ୍କ ତରଫରୁ ତାପ ଆସିବ । ତାଙ୍କୁ ବିରୋଧ କଲାପରି ଲୋକ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ କେହି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଏକା କଣ କରିବି ? ମୁଁ କହିଲି, ଆପଣ ଏକା ଏହାର ବିରୋଧ କରିବେ । କାତ୍ରେ ନାରବ ହେଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଏଇ କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ ।

ଏସ୍.ଏନ ମୋର ବଂଧୁ । କିନ୍ତୁ ମୋ ଯୋଗ୍ୟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମତେ ଯେମିତି ଅନିଆ ପରି ଓକେଇ କ୍ଷେତ୍ର ବାହାରେ ପକେଇଦିଆଗଲା, ଏହା ଯେପରି ଆଉ କାହାରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନ ଘଟେ, ସେଥିପାଇଁ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଟୁଟ ପ୍ରତିଜ୍ଞ । ତେଣୁ ମୁଁ ପଣ୍ଡିତ, କୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି ଯେ ତମେ ପ୍ରତିବାଦ କରି କୁଳପତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଯେ, ଏପରି ନିର୍ବାଚନ ହେଲେ ଆମ ବିଭାଗ ମାନେ କୌଣସି ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏ ବିଭାଗ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଏପରି ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ମୁଁ ନିଜ ଦସ୍ତଖତରେ ଇଣ୍ଡିଆନ ଏକ୍ସପ୍ରେସରେ ବିବୃତ୍ତି ଦେଲି ଯା ବିରୁଦ୍ଧରେ । ମୋର ଦୁଇ ନିର୍ଦ୍ଦୀକ ବଂଧୁ କରେଣ୍ଡର ସଂପାଦକ ଡି.ଏଫ୍ କାରକା ଆଉ opinion ର

ସଂପାଦକ ଏ.ଡି. ଗୋରାଘାଲାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । କରେଣ୍ଡା କାଗଜରେ ସମସ୍ତ ପଛପୃଷ୍ଠାରେ How did Gajendra godkar's nephew get his new job- ଶିରୋନାମାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ସମ୍ବାଦ ବାହାରିଲା । ସମସ୍ତ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଚକିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ଏ ସମ୍ବାଦ ସହିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୋରାଘାଲା ଏ ବିଷୟରେ opinionରେ ଖାଲି ଲେଖିଲେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠି ମଧ୍ୟ ଛପେଇଲେ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସ୍.ଏନ୍ ପ୍ରଫେସର ହେଲେ । ବିଲିଗିରି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଏ ଦେଶର ରାଷ୍ଟ୍ରବିଜ୍ଞାନ ବିକାଶର ଇତିହାସରେ ଏ ପ୍ରତିବାଦ ଯେ ଏକ ମାଇଲଖୁଣ୍ଟ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଦିନେ କାତ୍ରେ ମତେ ପଚାରିଲେ, ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ରାଜି ? ମୁଁ ପଚାରିଲି କୋଉ ବିଷୟରେ ? କାତ୍ରେ କହିଲେ ତୋର ପ୍ରଫେସର ହେବା ବିଷୟରେ । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲି ଇଏ ପୁଣି କି ଅଜ୍ଞା ତାମସା ? କାତ୍ରେ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, ମୁଁ ଭାବିଲି ନର୍ମାନ ତତେ କହିଥିବ । ଆମେ ତତେ ଓ ସାଲୋତକୁ ତେକାନ୍ କଲେଜର ଅନରାଚାରୀ ପ୍ରଫେସର କରିବାକୁ ଛିନି କରିଛୁ । ମୁଁ ନର୍ମାନଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ତାର ସ୍ବାକୃତି ଆଣିଛି । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ସରକାର ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ସ୍ବାକୃତି ଦେଇ ଦେଲେଣି । ନର୍ମାନ ତତେ ଜଣେଇଥିବ ଭାବି ମୁଁ କିଛି କହିନି । ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଏଥିରେ ତୁ ଦ୍ଵିମତ ହେବୁନି । କଣ ବା କହିଥାନ୍ତି । ସାଲୋତ ରୋଦକିଲ୍ ପ୍ରାନ୍ତର ସୋରବୋନ ବିଶ୍ଵ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପିକା । ସେ ଛ'ମାସ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଓ ଛ'ମାସ ଭାରତରେ କଟେଇ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରୁଥାନ୍ତି । ଏକେ ଅନରାଚାରୀ ପ୍ରଫେସର ହେବା, ତା' ପୁଣି ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ଏହାତ ପରମ ଆନନ୍ଦର କଥା । ପୁଣି ସାଲୋତ ଆଉ ମୁଁ ଏକାସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରଫେସର ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବାରେ ଏ ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ିବା କଥା । ସାଲୋତ ମଧ୍ୟ ଆମର ପାରିବାରିକ ବଂଧୁ । ମତେ ଅନରାଚାରୀ ପ୍ରଫେସର କରିସାରିଲା ପରେ ଯାଇ କାତ୍ରେ ଅଶୋକ କେଳକାରଙ୍କୁ ପ୍ରାୟୋଗିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଲେ ।

ତତ୍କ୍ବର କାତ୍ରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠ ହେଲେ । ମୋ ପ୍ରତି ଯେ ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଛି, ଏଇଟା ତାଙ୍କ ବିବେକକୁ ବାଧୁ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ବିଷୟରେ କେବେହେଲେ ମୁଁ କିନ୍ଧା ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିନାହୁଁ । କାତ୍ରେ ସ୍ଵଚ୍ଛରାଷ୍ଟ୍ରୀ, କୋମଳ ହୃଦୟ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କଠୁ ବଢ଼ି । ଫେୟାରବ୍ୟାଙ୍କସ୍ ପରିବାର ପରି କାତ୍ରେ ପରିବାର । ସ୍ନେହ ଓ ହୃଦୟ ବଢ଼ାରେ ଉଣିଶ ବିଶ୍ଵ । କିଏ ଉଣିଶ କିଏ ବିଶ୍ଵ କହିବା କଠିନ । ସେତେବେଳେ ଭାରତରେ ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର ସଂସ୍ଥା ହେବାର ମସୂଦା ଚାଲିଥାଏ ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଏ ବିଷୟରେ କାତ୍ରେ ସବୁକଥା କହୁଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଆସି କହିଲେ , ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ମନେ କରୁଛି । ତାଷା ସଂସ୍ଥା ପାଇଁ ପ୍ରାରୁପ ଡିଆରି ହେଲା । କିନ୍ତୁ କିଏ ଯାର କର୍ତ୍ତାଧାର ହେବ ଏଥିପାଇଁ କେ.ଏଲ୍ ଜୋଷୀ ଆଉ ବାବୁରାମ ସାକସେନାଙ୍କ ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଛି । ଶେଷକୁ ଏପରି ହେଲେ ଏହା କେବଳ ଏକ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥା ହେବ ନାହିଁ, ଏହା ଆଧୁନିକ ତାଷା ବିଜ୍ଞାନର ବିରୋଧୀ ସଂସ୍ଥା ହେବ । ମୁଁ କାତ୍ରେକୁ କେବେ ଏପରି ବିଷୟ ଦେଖିନାହିଁ । ମୁଁ ମୋର ବଂଧୁ ଶିକ୍ଷା ଉପଦେଷ୍ଟା ଡେ.ପି. ନାୟକଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିଠିରେ ସବୁକଥା ଜଣେଇ ଲେଖିଲି । କାତ୍ରେକ ଭୟ ଯେ ଭାରତୀୟ ତାଷା ବିକାଶ ପାଇଁ କେତେ ବାସ୍ତବ ଏକଥା ବୁଝେଇ ଏ ଦିଗରେ ସମ୍ଭବ ହେଲେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ତା’ପରେ କେତେମାସ ବିତିଗଲା । ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି କେନ୍ଦ୍ର ତାଷା ସଂସ୍ଥା କଥା କଣ ହେଲା ? କାତ୍ରେ କହିଲେ ଚାରିଆଡ଼େ ତନାଘନା ଫାଲାଇ ଖୋଜା ଚାଲିଛି । ଭଗବାନଙ୍କର ଅସୀମ ଦୟା । ମିଳିବାରେ ଯେତେ ଡେରି ହୁଏ ସେତେ ଭଲ ।

ମୋ ସା’ନ୍ତ ବାପା (ବାପାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ) ତାଙ୍କ ଶୋଇବା ଘର ଦୁଆରେ ଗେରୁରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖୁଥିଲେ ଉପକାରର ପ୍ରତ୍ୟୁପକାର ଗୋଇଠା । ତାଙ୍କୁ ଆମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକେ ବାୟା ଫରେଷ୍ଟର ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେ ଫରେଷ୍ଟ ରେଞ୍ଜର ଥିଲେ ବୋଲି ଫରେଷ୍ଟ ତାଙ୍କ । ମୋ ଜୀବନରେ ତ ଏକଥା ମୁଁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛି । କିନ୍ତୁ କାତ୍ରେକ ଜୀବନରେ ଏକଥା ଫଳିଥିବାର ମୁଁ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଛି । ତେକାନ୍ କଲେଜରେ ଯିଏ ଯାହା ପାଇଛନ୍ତି ତା’ କେବଳ କାତ୍ରେକ ଯୋଗୁଁ କିନ୍ତୁ ଘାଟଗେଜ ନେତୃତ୍ୱରେ ଶେଷ ବେଳକୁ ଏପରି କାତ୍ରେ-ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଲା ଯେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଦୁର୍ବିସହ ହୋଇଗଲା । ସଂସ୍କୃତ ଅଭିଧାନ ସେଠି ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷଯାଏ ଚାଲିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ସମସ୍ତ ବିଫଳତା ପାଇଁ କାତ୍ରେକୁ ଦାୟୀ କରାଗଲା । କଥାରେ ଅଛି ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବ ଯେତିକିବେଳେ, ବିଧାଏ ମାରିବ ସେତିକିବେଳେ । ଯେତେ ଯିଏ ପାରିଲା କାତ୍ରେକ ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ।

ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଆମେରିକା ଯାଇଥାଏ । ଆସୋସିଏସନ୍ ଅଫ ଏସିଆନ ଷ୍ଟଡିଜର ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଟେକ୍ସସର ଅଧ୍ୟାପକ ଏଡଗାର ପୋଲୋମେଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖାହେଲା । ପୋଲୋମେ ମତେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦୁଇନାମ୍ବକ ଇଣ୍ଡୋଏରିଆନ୍ ପଢେଇବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ କହିଲି । କିନ୍ତୁ ଦିନ ବିତିଗଲା । ଦିନେ କାତ୍ରେ ମତେ ପଚାରିଲେ, ତୁ ପ୍ରଫେସର ପୋଲୋମେଙ୍କୁ ଜାଣୁ ? ମୁଁ ହଁ କହିଲି । କାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ ତୁ ଏଥର

ଆମେରିକା ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଥିଲା କି ? ମୁଁ କହିଲି, ହଁ । ସେ ମୋତେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତା ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷା ପଢ଼େଇବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । କାତ୍ରେ କହିଲେ, ମୁଁ ସେଇଆ ଭାବିଥିଲି । ଏ ଚିଠିରେ ଯାହା ଲେଖା ଯାଇଛି ସବୁ ସେକଥା ସାଙ୍ଗରେ ମିଳୁଛି । ଅଥଚ ଚିଠି ମତେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଠିକଣା ମୋର । ମୁଁ କହିଲି, ତକ୍କର କାତ୍ରେ, ଆପଣ ଏ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ସ୍ୱୀକାର କରି ନିଅନ୍ତୁ । କାତ୍ରେ କହିଲେ ଯା କେମିତି ହେବ ? ମୁଁ ଜାଣି ଜାଣି ତୋ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କିପରି ନେବି । ମୁଁ କହିଲି ପୋଲୋମେ ଡୋନା ଲୋକ । ବୁଲ୍‌ରେ ସେ ଦୁମକୁ ଲେଖୁଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ବୁଲ୍‌ରୁ ସେ ଭଲ ମାଷ୍ଟ୍ର ପାଇବେ । ଯଦି ଏ ପାଠ ନ ଜାଣିଥିବା ଆଉ କାହାକୁ ଲେଖୁଥାନ୍ତେ ତେବେ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତା'ଛଡ଼ା ବର୍ତ୍ତମାନ ତେଜାନ କଲେଜର ଅବସ୍ଥା ଯାହା ଆପଣ କିଛିଦିନ ଆମେରିକା ଚାଲିଗଲେ ଭଲ ହେବ । ଆପଣ ରାଷ୍ଟ୍ରାବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆପଣଙ୍କ ରହିଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯେପରି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ତରଫରୁ ମତେ ଏତିକି କରିବା ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତୁ ।

କାତ୍ରେ ଚାଲିଗଲେ ଆମେରିକା । ଦି'ଝିଅ ତାଙ୍କର ସେଇଠି ଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ତତଃ ଶେଷ ଜୀବନ ସ୍ୱପ୍ନରେ କଟିଯିବ । ପୋଲୋମେ ମତେ କେବଳ ଚିଠି ଲେଖି ନଥିଲେ, କ୍ଲାସରେ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ମୋ ବିଷୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ତେଣୁ ପିଲାମାନେ ଯେତେବେଳେ କାତ୍ରେଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ପରବର୍ଷ ପୁନାରେ ପହଂଚିଲେ ସିଧା ଆସି ମତେ ଭେଟି ଏଇ Comedy of errors ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ମତେ କହିଥିଲେ । ପୋଲୋମେ ମଧ୍ୟ ପରେ ଏଥିପାଇଁ ମୋ ପାଖରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଏଇ ଘଟଣାର ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ମିସେସ୍ କାତ୍ରେ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଥର ପାଇଁ ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ପରିବାର ବଂଧୁ ବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଭାରତ ଆସିଲେ ସେତେବେଳେ ମୋ ପାଖରେ ଦୁଇଦିନ କଟେଇବା ପାଇଁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ପଚାରିଲେ ତମ ହାତରେ ଏତେ ଅସ୍ତ୍ର ସମୟ । ତମେ ମହାଶୂର ଯାଇ ପଟ୍ଟନାୟକ ପାଖରେ ଦିଦିନ ସମୟ ରହିବ କାହିଁ ? ତା'ର ଉତ୍ତରରେ ମିସେସ୍ କାତ୍ରେ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କାତ୍ରେଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାହାରି ଅଭିଯୋଗ ଥାଏ, ସିଏ ହେଉଛି ପଟ୍ଟନାୟକ । କିନ୍ତୁ ପଟ୍ଟନାୟକ କାତ୍ରେଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା କରିଛି ତାଙ୍କର ଯଦି ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଥାଆନ୍ତା ତା'

କରିଥାଆନ୍ତା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଏହାକୁ ମୁଁ ମୋ ଜୀବନର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଟିଫିକେଟ
ଓ ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ଭିତରେ ଗଣେ । କାତ୍ରେକ ଛାତ୍ର, ମିତ୍ର ଓ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଥିବା
ଲୋକେ ଯାହା କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା ଓ ଯାହା କରିନାହାନ୍ତି, ସେଇ ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର
ଏହା କାଣିଚେ ମାତ୍ର ।

ପୁନାରେ ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଶକ୍ତ ଥିଲା ମିସେସ୍
କେତକାରଙ୍କ ଘର । ମିସେସ୍ କେତକର ଯେ ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଓପାର୍ଟମେନ୍ଟ
ହୋଇ ତେକାନ୍ କଲେଜ ହଟାରେ ଘର ପାଇଲେ ଆଉ ସେଇ ଘରକୁ ପରେ କ୍ୟାଣ୍ଟିନ
କରି ଆପଣା ଗୁରୁତାଣ ମେଣ୍ଡେଇଲେ ସବୁ କାତ୍ରେକ ଯୋଗୁଁ । କାତ୍ରେ ନିଜେ ରିଟାୟାର
କଲାପରେ ତାଙ୍କୁ ବେଘର ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଶେଷକୁ କେତକର କୋଉ ଆଶ୍ରମରେ
ପଡ଼ି ରହି ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ନେଲେ ଆଉ ମିସେସ୍ କେତକର ଆପଣା ଦେଶ ଦକ୍ଷିଣ
ଆଫ୍ରିକାକୁ ଫେରିଗଲେ । ମୋର ଆଶା କେତକରଙ୍କ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ଲୋକ ଦିନେ
ନା ଦିନେ ଏ ବିଷୟରେ ଲେଖିବେ ।

ଜି.ଭି. କେତକର ବାଳ ଗଙ୍ଗାଧର ତିନକଙ୍କର ନାତି । ସେ ଭାରତୀୟ
ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ବହୁବାର ଜେଲ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ତିନକଙ୍କ ପତ୍ନିକା
କେଶରୀର ସଂପାଦକ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଜନସଂଘର ସଂପାଦକ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ
ମର୍ତ୍ତରକେଶ ବିଷୟରେ ସେ ନିୟମିତ ନିର୍ଦ୍ଦୀକ ସଂପାଦକୀୟ ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର
ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଯେ ସାଧାରଣ ଲୋକକୁ ମାରିଲେ ମାରିବା ଲୋକକୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବା
କଥା, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିବାରୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବାରେ କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା
ନାହିଁ । ଏପରି ଲେଖିବାରୁ ସେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନଥିଲେ । ପୁନାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମରାଠା ଦୁନ୍ଦ୍ରକୁ
ଉସକାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିରୋଧୀ ଲୋକେ ଥରେ ତାଙ୍କୁ ଜୋତା ଚଟିର ମାଳ ପିନ୍ଧେଇ
ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଗ୍ଳାନି ନଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ନାଥୁରାମ୍
ଗଡ଼ସେଙ୍କ ଭାଇ ଗୋପାଳ ଗଡ଼ସେ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପୂଜା ହୋଇଥିଲା, ସେଠି ବକ୍ସତା ଦେଇ ସେ ମୋରାରଜୀ
ଦେଶାଇଙ୍କର ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ମୋରାରଜୀ ଆଦି
ଗାନ୍ଧୀ ମର୍ତ୍ତର ବିଷୟରେ ପୂର୍ବ ସୂଚନା ପାଇଥିଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ
ନେତା କାନିତକର ମୋରାରଜୀଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ଟିପିରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ
ମୋରାରଜୀ ଆଦି ଏକଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନଥିଲେ କି ଯେତେ ସତର୍କ ହେବା କଥା
ସେତେ ସତର୍କ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଏପରି ଏକ ବକ୍ସତା ଦେବା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ
ମର୍ତ୍ତର ତନଖି କରୁଥିବା କନିଷ୍ଠ ଆଗକୁ ଘୋଷଣା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ମୋର

ଅନେକ ବିଷୟରେ ମତର ଅମେଳ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯେମିତି ସହଜାତ ସମ୍ମାନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ସେ ମତେ ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ଗପ କହୁଥିଲେ ଆଉ କାନିଡକରଙ୍କ ଚିଠି ପରି କାଗଜପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଉଥିଲେ ।

ଦିନେ କଥାଛଳରେ ଦାଦା କେତକର କହିଲେ ତମେ ଆମକୁ ଏତେ ଚାଲ କରି ଜାଣିତ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାଁ ଜାଣିତ ? ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲି, ନିଶ୍ଚୟ । ଦାଦା କହିଲେ, ତାଙ୍କ ନାଁ ହେଲା *Musty elaboratory Mrs. Amlabai ketkar Profuse over Do.* ମୁଁ କହିଲି ଦାଦା ଯାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦରକାର । ଦାଦା କହିଲେ *Must*ରୁ *Musty*, ଅମଲା କୌଣସି ବିଷୟରେ ମନ ଘିରି କଲେ *It must be done* କେବଳ *Must be done*ରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହଁନ୍ତି । *It Must be done elaborately.* ଯଦି ଆମ ବାରିକକରୁ ପାଣି ମଡେଇବା ପାଇଁ କୋଟିଏ ଫୁଟ ପାଇପ ଦରକାର, ତେବେ ସେ ଦୁଇଶ ଫୁଟ କିଣିବେ । ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ହେଉ, ଅତିଥିସ୍ୱକାର ହେଉ ବା ଯେକୌଣସି ଜିନିଷ ସେ କରନ୍ତି ଅମଲାବାଇ ଶୁଣି ହସନ୍ତି । ଏଇ ଅମଲାବାଇ ହେଉଛନ୍ତି ସାଉଥ ଆଫ୍ରିକାର ତତ୍ତ୍ୱ । ବ୍ରିଟିଶ ରାଜପରିବାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାରର ସମ୍ବନ୍ଧର ସଂକେତ ତାଙ୍କର *Family Gest* । ସେ ଗର୍ବର ସହିତ ମତେ ଦେଖେଇଛନ୍ତି । ମିସେସ୍ କେତକାର ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବାହାସାହା ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୁଅଝିଅ ବି ଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଚେହେରାକୁ ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କ ଚେହେରା ସାଙ୍ଗରେ ତୁଳନା କରେ । ଯୌବନ ସମୟରେ ସେ ଯେ ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସେ ଭାରତବର୍ଷ ଆସିଲେ । ଏଠି ଜେଲ ଗଲେ । ଜେଲରେ କେତକରଙ୍କ ସହ ଦେଖା । ସେଇ ଜେଲରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ବିବାହ । ଏକେ ବିଦେଶୀ ପୁଣି କ୍ରିଷ୍ଟିଆନ । ବାହାହୋଇ ଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ । ଏ ବାହାଘରକୁ ପୁନାର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜ ସହଷ୍ଟେ କେତକେ ? କେତକର ଏଥିପାଇଁ କେବଳ ଯେ ପାରିବାରିକ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ନୁହେଁ କେଶରୀ ସଂପାଦକ ପଦ ମଧ୍ୟ ହରେଇଲେ । କେତକର ଦମ୍ପତି ଆମକୁ ଆଗେଇ ଗଲେ । ମତେ ତ ଦି'ଜଣ ଯାକ ଆପଣା ପୁଅ ପରି ଦେଖୁଥିଲେ । ବର୍ଷରେ ଥରେ ଆମେରିକାନ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଡିରେକ୍ଟର ଭାରତରେ ଥିବା ସବୁ ଆମେରିକାନ ଗବେଷକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟି ଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟି ଦେବି । ଏ ଗୋଟିର ଦାୟିତ୍ୱ ମିସେସ୍ କେତକରଙ୍କର । କି ପ୍ରକାର ପଞ୍ଚ ଡିଆରି ହେବ, କଣ ରନ୍ଧା ହେବ, କିପରି ଥାଟରେ ସବୁ କଥା ହବ

ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା । ସେ କହୁଥିଲେ ଆମେରିକାନ୍ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କର ଯେମିତି ହେବ, ଭାରତୀୟ ଅଧିକାରୀଙ୍କର ତା'ଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣେ କମ ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଆଉ overdoର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗେ ନିଜା ଉଦାହରଣ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଦିନେ ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ବସିଛି । ମିସେସ୍ କେତକର ପଚାରିଲେ କଥାକଣ ? ତୁ ଚିନ୍ତିତ କାହିଁକି ? ମୁଁ କହିଲି, ଯୁନିୟନ ପବ୍ଲିକ୍ ସର୍ଭିସ୍ କମିଶନ ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହେଜମାଦିଙ୍କ ପୁଅ ଗୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ଝିଅକୁ ବାହା ହୋଇଛି । ହେଜମାଦି ମତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଟେଲିଫୋନ୍ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ବୋହୂ ଆମେରିକାରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଦିନକ ପାଇଁ ପୁନା ଆସୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ ଓଡ଼ିଆ ହିସାବରେ ପୁନାରେ ତାଙ୍କର ନିକଟତମ କୁଟୁମ୍ବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ପାଇଁ ଆସିବେ । ତାଙ୍କପାଇଁ କଣ କେମିତି କରାଯିବ ମୁଁ ଭାବି ଠିକ୍ କରି ପାରୁନି । ସମୟ ବି ନାହିଁ । ମିସେସ୍ କେତକର କହିଲେ, ପ୍ରଥମ କଥା, ତୋ ପାହିଆ ତାଙ୍କଠୁ ବା ଉଣା କୋଉ ଗୁଣରେ ? ତେଣୁ ସବୁ କଥା ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ କରିବାକୁ ହେବ । ପରେ ସେ ତାଙ୍କ ବାକ୍ସ ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟି କଲେ । ଲେସର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବିଦେଶୀ ଟେବୁଲ୍ କୁଅ ବାହାରକଲେ । କହିଲେ ଏଇଟା ପୁଅବୋହୂଙ୍କ ଉପହାର । ତା'ପରେ ଘଣ୍ଟେ ଭିତରେ କେକ, ବିସ୍କୁଟ ଆଉ କେତେପ୍ରକାର ଖାଇବା ପିଇବା ତିଆରି କରି ଏପରି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଆପ୍ୟାୟନରେ ମୁଗ୍ଧ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ପୂଜାର ଟିକିଏ ପରର କଥା । ଦିନେ ମିସେସ୍ କେତକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । କହିଲେ ସବୁ ଆତୁ ନିରାଶ ହୋଇ ତୋର ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସିଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ତୁ ହିଁ ଦାଦାକୁ ବଞ୍ଚେଇବୁ । କଥା କ'ଣ ? ଦାଦାଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ପରେ କିଛିଲୋକ ପୁନାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଉତ୍ସାହୀତ ହୋଇ ସେମାନେ ଦାଦାଙ୍କୁ ମାଡ଼ ଦେବେ ବୋଲି ଛିର କରିଛନ୍ତି । ମିସେସ୍ କେତକର କହିଲେ ମୁଁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଭି.ପି ନାଏକଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛି । ଏଇ ମାତ୍ରୁ ବଞ୍ଚେଇବା ପାଇଁ ସେ ପୁଲିସ୍ ପହରା ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଡେଲକୁ ନେବାକୁ ବି କୁଣ୍ଠିତ । ଏ ବୁଢ଼ା ବୟସରେ ମାଡ଼ ଖାଇବା କଣ ସହିବ ? ମିସେସ୍ କେତକର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ହୋଇ ମୋ ହାତ ଧରି ପକେଇଲେ । ସମୟ ନାହିଁ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଆମ ଆମେରିକାନ୍ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କରି । ପୋପ ବନ୍ଧେ ଆସିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆମ ଗାଡ଼ି ନେଇ ବନ୍ଧେ ଯିବି ଆଉ ପରଦିନ ଫେରିବି । ଇଉନିଫର୍ମ ପିନ୍ଧା ଡ୍ରାଇଭର ଚଳେଇଥିବା ଆମ ଗାଡ଼ି ପୁନାରେ ବେଶ ଜଣାଶୁଣା । ମୁଁ ଦାଦାଙ୍କୁ କହିଲି ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ତିଆରି ହୁଅ । ବନ୍ଧେ ଯିବ । ମୁଁ ତୁମକୁ ବନ୍ଧେ ଉଡାକାହାଡ଼ ଘାଟିରେ ମାଡ୍ରାସ

ଯିବାକୁ ଟିକଟ କରି ବସେଇ ଦେବି । ଗୋଟିଏ ସର । ଯଦି ପୁଲିସ୍ ଡୁମକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ଭାବ ଶୁଣି ତେବେ ନିକଟତମ ପୁଲିସ୍ ସ୍ଟେସନରେ ଆମ୍ଭ ସମର୍ପଣ କରିବ । ମାତ୍ର ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଏଇ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ରେ ତିଆରି ହୋଇ ଆମେ ବନ୍ଧେ ଚାଲିଲୁ । ଆମକୁ ବାଟରେ କେହି ଅଟକାଇ ନାହିଁ । ଦାଦା ଯେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବେ କିମ୍ବା ମୁଁ ଯେ ଏତେବଡ଼ ଝୁଙ୍କି ମୁଣ୍ଡକୁ ନେବି ଏକଥା କେହି ଜଣନା ସୁଦ୍ଧା କରି ନାହାନ୍ତି । ବନ୍ଧେ ଉତ୍ତାଙ୍ଗାହାତ ଘାଟିରେ ଦାଦାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ମୋର ବ୍ୟୁ ପ୍ରମୋଦ ପତିଙ୍କ ଘରେ ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ରାତି ଶେଷ । ପରଦିନ ସକାଳେ ମୁଁ ମୋ କାମ ସାରି ଉପରଓଳି ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ଅତି କ୍ଲାନ୍ତ । ସଞ୍ଜବେଳେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଛି । ହାଇଦ୍ରାବାଦରୁ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଆସିଥାନ୍ତି । ପୁନାରେ ଦାଦାଙ୍କ ଚାଲିଯିବାରେ କିପରି ଉଦ୍ବେଗନା ଆଉ ମୁଁ କିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ନେଲି ଏ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି । ପ୍ରାୟ ଆଠଟା ହେବ । ଗୋଟିଏ ପୁଲିସ୍ କନେଷ୍ଟବଲ କହିଲା ଆମ ସାହେବ ଆପଣଙ୍କୁ ଡାକୁଛନ୍ତି । ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଖି ପଣ୍ଡିତ, କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ତରଳେ ଥର ଥର । ମୁଁ ଆସୁଛି କହି ତାଙ୍କୁ ବାହାରକୁ ପଠେଇବାର ଦି ତିନି ମିନିଟ୍ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ଜଣେ ସବଇନସପେକ୍ଟର କହିଲେ, ଆମ ସାହେବ ଆପଣଙ୍କୁ ଭେଟିବେ । ମତେ ଟିକିଏ କାବା ଲାଗିଲା । ତାର ଚାରି ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଜଣେ ଇନସପେକ୍ଟର ପଶି ଆସିଲେ । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ କହିଲି ଆଜି ପୁନାର ପୁଲିସ୍ ଅଫିସ୍ ଏଠିକି ଉଠି ଆସିଛି । ଦେଖେ କଥା କଣ । ବାହାରକୁ ଆସି ଦେଖେ ତି.ଆଇଡି, ଏସ୍.ପି ଆଉ ଦୁଇଟି ପୁଲିସ୍ ଗାଡ଼ି । ମୋର ରାଗ ହେଲା । ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲି ଯେ ସେମାନେ ଆମ ଘରକୁ ଯାଇ ଏକ ପ୍ରକାର ଘେରଉ କରି ସେଠୁ ଖବର ନେଇ ଏଠିକି ଆସିଛନ୍ତି ମୋ ରାଗ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା । କଣ ପାଇଁ ଏତେ ତନାଘନା ? ତିଆଇଡି ପଚାରିଲେ ଦାଦା କେତକର ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବନ୍ଧେ ଯାଇଥିଲେ ? ମୁଁ କହିଲି ହଁ । ଏଥିରେ ପୁଲିସ୍ ଦଳ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । କିଛି ସମୟ ନିର୍ବାକ୍ ବି ? ମୁଁ ପଚାରିଲି, ଦାଦା କେତକରଙ୍କ ପୁନା ବାହାରକୁ ଯିବାରେ କଣ କିଛି କଟକଣା ଥିଲା ? ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ କିଛି କଟକଣା ଥିଲା ? ଉତ୍ତର ମିଳିଲା, ନାହିଁ । ସେମାନେ ପଚାରିଲେ, ଦାଦା ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ମୁଁ କହିଲି ମାଡ୍ରାସ । ସେମାନେ କହିଲେ ଆମ ଖବର ଅନୁସାରେ ଦାଦା ଗୋଆ ଯାଇଛନ୍ତି ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ନିଜେ ଟିକଟ କରି ତାଙ୍କୁ ମାଡ୍ରାସ ପଠେଇ ଆସିଛି । ଆପଣଙ୍କ ଖବର ଅନୁସାରେ ଯଦି ସେ ଗୋଆ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଠି ଖୋଜନ୍ତୁ । ଏଠିକି କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ? ସେତେବେଳକୁ ମୋର ରାଗ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ମୁଁ କହିଲି, ଦେଖନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା ତାଙ୍କୁ ମାଡ଼ଦେବା ଧମକ ବିଷୟରେ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ପାରିଲେ

ନାହିଁ । ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ମତଲବ ଆପଣଙ୍କର ଥିଲା ଆପଣ ଗୋଟିଏ ପୁଲିସ କନେଷ୍ଟବଲ ରଖିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ କରି ଆସେ । ତା' ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ ଥିଲା ଗିରଫ ଓ୍ୟାରଣ ନା ଥିଲା କିଛି କଟକଣା । ତାଙ୍କୁ ବୟେ ନେବା ଦୋଷୀବଦ୍ଧ କି ? ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେବେ ଆପଣମାନେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଭିତରକୁ ଆସିବା ସଙ୍ଗତ କି ? ଡି.ଆଇ.ଜି ନିଜେ ଦୋଷ ମାନିଲେ । କ୍ଷମା ମାଗିଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ଆପଣ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ଆଜି ରାତିରେ ହିନ୍ଦୁରେ ଖବର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ ପୁଲିସ କେତକରକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ନିକଟତମ ପୁଲିସ କ୍ଷେପନରେ ଧରା ଦେବେ । ସେ କୌଣସି ଦୋଷ କରି ପକେଇ ନାହାନ୍ତି । ଆପଣା ପ୍ରାଣ ବଂଚେଇବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଇଟା ଅପରାଧ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଗଲେ ମୁଁ ଘରକୁ ଗଲି ।

ପରଦିନ ସକାଳେ ମୁଁ ଅଫିସରେ ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ମୋ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଆମ ଏକଜିକିଉଟିଭ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଡେରିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ରଖା ହୋଇଛି । ଡି.ଡି. କାର୍ତ୍ତେ ଏଇ ପଦରେ ସେତେବେଳେ ଆସି । ମୁଁ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ଅଫିସକୁ ଯାଇଛି, ଗତକାଲି ରାତିର ଇନସପେକ୍ଟର ସେଠି ବସିଥିବାର ଦେଖିଲି । କାର୍ତ୍ତେ ପଚାରିଲେ, ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକ ତମେ କାଲି ବୟେ ଯାଇଥିଲ । ମୁଁ କହିଲି, ଡକ୍ଟର କାର୍ତ୍ତେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରେ, ଆପଣଙ୍କଠୁ ଏପରି ବୋକା ପ୍ରଶ୍ନ ମୁଁ ଆଶା କରେନି । ଗତକାଲି ରାତିରେ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିଛି । ଯଦି ନୂଆ କିଛି ପଚାରିବାର ଆସ ପଚାରନ୍ତୁ । ଦାଦା ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ବୟେ ଯାଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଟିଉଟ୍ ସଂପୃକ୍ତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କରେକ୍ଟରଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଗାଡ଼ି ନେଇ ଅଫିସ୍ କାମରେ ଯାଇଥିଲି । ଦାଦା ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ନେଲି । ଆଉ କିଛି ପଚାରିବାର ଅଛି ? ଦିହେଁ ବୋକାଙ୍କ ପରି ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ମୁଁ ଇନସପେକ୍ଟରଙ୍କୁ କହିଲି ଦାଦା ଆମ୍ଭ ସମର୍ପଣ ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ ମତେ ଜଣେଇବେ । ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପରେ ସମ୍ବାଦ ମିଳିଲା ଯେ ଦାଦା ମାଡ୍ରାସରେ ଆମ୍ଭ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ଘଟଣା ପରେ ଆମ ଜଣାଶୁଣା ମହଲରେ ବେଶ କିଛି ଦିନ ଏ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଲା

ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଟିଉଟ୍‌ରେ ମୋ କାମ ଚାଲିଥାଏ, ବହୁ ଆମେରିକାନ୍ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟ ଆସୁଆଆନ୍ତି । ଦିନେ ଇସିଡୋର ତାୟାନ ଆସିଲେ । ଆମେ ଦିହେଁ ବସି ଏସିଆରେ ମୂଲତାଲ ରାତି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲୁ । ଆମେ ଏକମତ ହେଲୁ ଯେ ମୂଲତାଲ କରିବାରେ ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ଧାରା ଅଛି । ଗୋଟିଏ ମେଳା ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଆଉ ଦୁଇଟି ଦୃତୀୟାଂଶରେ ସାରିବା ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଲା

ଅସ୍ବାଭାବିକ ଭାବରେ ତନ୍ତୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଧାରେ ରହିବା । ଉଭୟରେ କିପରି ଯୁକ୍ତିତର୍କ
 ଆଉ ଗାନିଗୁଲ୍ଲଟ ହୁଏ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଋଷତ ହେଲା ହାଲୁକା
 କଥା । ତା'ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବ ଏସିଆରେ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା
 ହେଲା । ସେ ସ୍ବାଦେଶ ଶବ୍ଦସୂଚୀକୁ ଧରି ଭାଷାଭାଷା ଭିତରେ ଦୂରତା ମାପିବାକୁ ଯେଉଁ
 ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ତା' ମତେ ଭଲ ଲାଗିଲା । ପରେ ମୁଁ ନିଜେ ଏ ଦିଗରେ କିଛି
 କାମ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲି । ତାୟନ ତେକାନ କଲେଜର ବିଭିନ୍ନ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଭେଟୁଥିଲେ ।
 ଦିନେ ସକାଳେ ମତେ କହିଲେ, ତାଲ ଟିକିଏ ଘାଟଗେଜ ପାଖକୁ ଯିବା । ଆମେ
 ପହଂଚିଲୁ । ତା'ପରେ ଯାହାହେଲା ମୁଁ ନିଜେ ଆଖିରେ ନ ଦେଖୁଥିଲେ କାନରେ ନ
 ଶୁଣୁଥିଲେ ବିଶ୍ବାସ କରି ନଥାନ୍ତି । ଘାଟଗେଜ କଥା କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଘାଟଗେଜ
 ତମେ ମତେ କହିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେଉନ କହିଲା ବେଳେ ତାୟାନ ମଧ୍ୟ ସେଇକଥା
 ଦୋହରାଉ ଥିଲେ । ମୁଁ ଦି'ଜଣକ ମୁହଁକୁ ଚାହୁଁଛି । କିଛି ବୁଝି ପାରୁନି । ଆଠ ଦଶ
 ମିନିଟ୍ ପରେ ବିରାଜ ହୋଇ ମୁଁ ଯାଉଚି କହି ଉଠି ଆସିଲି । ତାର ଦି ମିନିଟ୍ ପରେ
 ହସ ହସ ହୋଇ ତାୟାନ ଫେରିଲେ, କହିଲେ ଆଜି ଘାଟଗେଜକୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଓଷଦ
 ଦେଲି । ଗତକାଲି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଏ ମୁଣ୍ଡ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ସେ
 ହିଁ କହିଲେ । ମୁଁ ମୁହଁ ଖୋଲିଲେ ମତେ କହିଲେ ଯେ ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କୁ କହିବାକୁ
 ଦେଉନି । ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ତୁମକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ମୁଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲି । ଆମେ ଉଭୟେ
 ହସିଲୁ ।

ଘାଟଗେଜ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଖରାପ ଲୋକ ନୁହଁନ୍ତି । ଘାଟଗେଜ ପରିବାର ମଧ୍ୟ
 ଆମର ପାରିବାରିକ ବଂଧୁ । ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଏତେ ଜଟିଳ ଆଉ କ୍ଷମତା ଲୋଭ ଏତେ
 ବେଶୀ ଯେ ଲୋକେ ଏଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଲୁ ବୁଝନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବିଷୟରେ
 କହିବାର କିଛି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସବୁ କଥାକୁ ଏମିତି ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରନ୍ତି
 ଯେ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଏହି ଜଟିଳତାକୁ ସରଳ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେକାନ
 କଲେଜ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନୁରୋଧ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାତ୍ରେ ଥିଲା ଯାଏ ସେ କିଛି
 କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଧାରଣା ହେବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେ କାତ୍ରେଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ
 ଗଲେ । ଘାଟଗେଜ ସଂସ୍କୃତ ଅଭିଧାନର ଦାୟିତ୍ବ ନେଲାପରେ ଯାହା କଲେ ତାହା ତାଙ୍କ
 ପୂର୍ବରୁ ହୋଇ ନଥିଲା କିମ୍ବା ପରେ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେବେ ଯାହା ହେଲା, ତା' ଆମ
 ଦଶପନ୍ଦର ବର୍ଷ କାମର ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ଏକଥା ଅସ୍ବାକାର
 କରିବା ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ହେବ ।

ମୁଁ ତେକାନ କଲେଜରେ ଥିଲା ଭିତରେ ଦିନେ ମହାଦେବ ଆସ୍ତେ ଆସି

ପହଞ୍ଚିଲେ । କୁମାଓନୀ ଭାଷା ବିଷୟରେ କାମ କରିବେ । କଥା ହେଲା ସେ ପିଆଁ
ରାଗ ଡରୁ ଜଣେ ଲୋକଙ୍କୁ ପୁନା ଆଣି ସେଠି କୁମାଓନୀର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ
କରିବେ । ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷାର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତ୍ୱ ପୁନର୍ଗଠନରେ ଏକ ବିଶେଷ
ଅସୁବିଧା ଏହା ଫଳରେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଇକାମ ପ୍ରତି ମୋର ଆଗ୍ରହ
ଥିଲା । ମୁଁ ଅନୌପଚାରିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବସି କାମ କଲି । ଆମେ ଅଧ୍ୟାୟ
କାମ ଶେଷକଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଫେରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପରେ ସେ ଡିଉକ
ଇଉନିଭରସିଟିରୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପୁଣି ଆସିଲେ । ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଚିଠି ଲେଖି
ଡେକାନ୍ କଲେଜରେ ଜଣେଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତାଙ୍କୁ
ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ଦିହେଁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିବୁ । ତେଣୁ ଆମେ
ଦୁହେଁ ଏ ବହିର ସହଯୋଗୀ ଲେଖକ । ଏପରି ଉଦ୍ଦାରତା ଆଜିର ଶିକ୍ଷା ଜଗତରୁ
କ୍ରମେ ଲୋପ ପାଇ ଯାଇଛି । ଆମ ବହି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଡିଉକ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ
ଛପେଇଲେ । ଆମ ବଂଧୁତାର ଏହା ଏକ ସୁନ୍ଦର ପରି ପ୍ରକାଶ ।

ମୁଁ ପୁନାରେ ଥିଲାବେଳେ ମ୍ୟାକ କ୍ରି ହେଜଲିଟ୍, ରିଚାର୍ଡ ଲାମର୍ଟ, ଟମ
ସାଇମନସ୍ ଡିରେକ୍ଟର ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ପୁନାର ଲାଲ୍ ଦେଓଲ
ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଘରଭଡ଼ା କରି ରହୁଥିଲି । ଡେକାନ୍ କଲେଜ ଭିତରେ ଥିବା
ଗୋଟିଏ ମିଲିଟାରୀ ବାରାକ ନେଇ ଦୁଇଟି କ୍ବାଟର ତିଆରି କରିବା କାମ ଚାଲିଥାଏ ।
ଦିନେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ଓ ତାଙ୍କ ଆମେରିକାନ୍ ସ୍ୱାମୀ ଆମ ଘରେ
ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ କିଛି ଦିନ ହେଲା ପୁନା ଆସିଛନ୍ତି । କେହି ତାଙ୍କୁ
ଘର ଦେବାକୁ ରାଜି ନୁହଁନ୍ତି ।

ସେମାନେ ବହୁଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଖବର ସଂଗ୍ରହ କରି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ମୋ
ପାଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଖବର ନେଇ ବୁଝିଲି ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ବଂଗାଳୀ ତାନ୍ତ୍ରୀ । ସ୍ୱାମୀ
ମରିସ ଫିଜିକ୍ସର ଛାତ୍ର । ସେ ପୃଥିବୀ ବିଜ୍ଞାନ ଶୈଳୀନିକ ବ୍ଲାକେଟଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର ।
ସେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ ନାସନାଲ୍ ଫିଜିକାଲ୍ ଲାବୋରେଟୋରୀକୁ ଆସିଥିଲେ ।
ସେଠାର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ବହୁ ଯୁଦ୍ଧ କଲା ପରେ
କେବଳ ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ଲାବୋରେଟୋରୀ ପାଞ୍ଚଟା ପରେ ଖୋଲା ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ
ଗବେଷକଙ୍କୁ ଏ ସୁଯୋଗ ସହଜେ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଗଲେ ସମସ୍ତେ
କହିଲେ ଯେ ଭାରତରେ କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏକଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ
କଲା । ଏଇ ସମୟରେ ଜବାହର ଲାଲ୍ ଭାରତର ଫିଜିକ୍ସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦେଖିବା ପାଇଁ
ବ୍ଲାକେଟଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବ୍ଲାକେଟଙ୍କ ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ଦାୟିତ୍ୱରେ

ଥିଲେ ସେମାନେ ମରିସ ବ୍ଲାକେଟକୁ ଡେଇଁବାରେ କୁଆଡ଼େ ବହୁ ଅସୁବିଧା ସୃଷ୍ଟି
 କଲେ । ଶେଷକୁ ବ୍ଲାକେଟଙ୍କ ଡକରାରେ ମରିସ ତାଙ୍କୁ ଡେଇଁଲେ । ମରିସ ଏନ୍.ପି.ଏଲ୍
 ଛାଡ଼ିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବ୍ଲାକେଟକୁ ଜଣେଇ ଭାରତରେ କିଛି କରାଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ
 ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଛିର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଶେଷକୁ ଏକ ଗଣ ନେତ୍ର ପୁନାରେ
 ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ କାମ କିଛି କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଥିବାରୁ
 କେହି ଘର ଦେବାକୁ ନାଗାହୁ । ମୁଁ ଆମ ଘର ବାଲାକୁ ବୁଝେଇ ନିଜେ ଜିମେଦାରୀ
 ନେଇ ମୋ ଘର ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେକାନ୍ କଲେଜକୁ ଉଠିଯିବା ଛିର କଲି ।

ଦେକାନ୍ କଲେଜରେ ତୁମ୍ଭେ ଘର । ଗୋଟିଏ ପଟେ ମୁଁ ଆଉ ଆଉପଟେ
 ଜଣେ ଫେଲୋ । ଆମେ ନିଜେ ନିଜେ ଘର ଚାରିପଟେ ମଶାପାଇଁ ତାର ଜାଲି
 ଲଗେଇଲୁ । ମୁଁ ଦେକାନ୍ କଲେଜକୁ ଉଠି ଆସିଲି । ମୁଁ ଥିଲା ଭିତରେ ତିନି ଚାରିଜଣ
 ମୋ ପଡ଼ୋଶୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଫେସର ମିଆଉଟି
 ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ମିଆଉଟି ଜାପାନିଜ ଆମେରିକାନ୍ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଆସିବା
 କଥା ହେଲା, ଘରଦ୍ୱାର ଚଳି ହେଲା । ତା'ପରେ ଘରର ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ତାର ବଦଳି
 କୋଉଠି କୋଉ ଆଲୁଅ ଲାଗିବ, କେତେ ଉଚ୍ଚରେ ସୁଇଚ୍ ଲାଗିବ ଏଥିପାଇଁ ମପାବୁପା
 ଲାଗିଲା । ମୁଁ ଏଥିପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇସପ୍ତାହ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ତା'ପରେ ଖଟ
 ଟେବୁଲ୍‌ର ଉଚ୍ଚତା ମପା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଚକୁ ଖାପିଲା ପରି ତା' ଗୋଡ଼ କଟା ହେଲା ।
 ଦିନେ ସକାଳୁ ଦେକାନ୍ କଲେଜର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ମୋ ପାଖରେ ହାଜର । ପ୍ରଫେସର
 ମିଆଉଟି ରାତି ସାଢ଼େ ଏଗାରଟା ବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଠେଇ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ କେମିତି
 ମଶାରା ଭିତରେ ଶୁଅନ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଆମେ ହସିଲୁ । କଥା ହେଲା
 ମିଆଉଟି ଆଗେ ଆସିବେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମାସକ ପରେ ଆସି ଯୋଗ ଦେବେ । ସେ
 ଆସିବାର ଦିନ ପରର କଥା । ମିଆଉଟି ବରଣ୍ଡାରେ ବସିଛନ୍ତି । ତାର ଜାଲର କୋଉ
 ଫାଙ୍କରେ ଗୋଟିଏ ସାନ ଘରଟିଆ ପୁରକିନା ଉଡିଆସି ପୁଣି ପୁରକିନା ଉଡି
 ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲା । ମିଆଉଟିଙ୍କର ନର୍ତ୍ତକ ଟ୍ରେକ ଡାଉନ୍ ହେଲା । ଘର ଭିତରେ
 ପୁଣି ଚଢ଼େଇ ? ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହେଲି । ପ୍ରାୟ ସାତ ଆଠ ଦିନ ପରେ
 ମିଆଉଟି ନର୍ସି ହୋମରୁ ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆସିବାକୁ ଆଉ କିଛି ଦିନ ବାକି ।
 ସେ ଆପଣା ଖଟ ଉପରେ ଦୁଧ ପରି ଧଳା ଚଦର ଉପରେ ବସି ବସି ପଢୁଛନ୍ତି ।
 ଗାର୍ଗୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲା । ଗାର୍ଗୀ ପାହାଡ଼ୀ ଝିଅ । ଜୀବନ ଚଞ୍ଚଳ । ହସ ଖୁସି
 ଦୁଃଖମିରେ ତାଙ୍କୁ ବଳିବା ଝିଅ ଦେକାନ୍ କଲେଜରେ ସେତେବେଳେ କେହି ନଥିଲେ ।
 ମିଆଉଟିଙ୍କି କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଦି କରିସାରିଲା ପରେ ହଠାତ୍ ସେ କହିଲା, ପ୍ରଫେସର

ମିଆଉଟି ଏକ ମିନିଟ୍ । ମିଆଉଟି ହଲଚଳ ନ ହୋଇ ବସି ରହିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ବହିରେ ଟିକିଏ ମଇଳା ଲାଗିଛି ଏମିତି ଭାବ କରି ଏକ ଚୁମୁଟାରେ କିଛି ନେଇ ସେ ବାହାରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ କହିଲା, ବାସ୍ । ମିଆଉଟି କହିଲେ, କଣ ସେଇଟା ? ଗାରୀ ନିରାହ ମୁହଁ କରି କହିଲା, କିଛି ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବେଡ଼ବର । ଆଁ ବେଡ଼ବର ? ସେଇଟା ଯେ ତାଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ନର୍ତ୍ତସ୍ୟ ବ୍ରେକ୍ ତାଉନ୍ ହେଲା ତାଙ୍କୁ ମାସେ ତାନ୍ତ୍ରଣାନାରେ ରହିବାକୁ ହେଲା । ତଳ ସ୍ତ୍ରୀ ଆସି ସବୁ ସମ୍ଭାଳିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚତୁର ଓ ଅମାୟିକ । ସେ ଆସିଲା ପରେ ଆମେ ସୁସ୍ଥିର ନିଶ୍ଵାସ ମାରିଲୁ । ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କଥା କହିଲାବେଳେ ସୁନାତିବାବୁଙ୍କୁ ଘେନି ପୁନାରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିଗଲା ତା' ନ କହିଲେ କଥା ପୁରା ହେବ ନାହିଁ । ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସୁନାତି ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି କରି ଡକାଯାଇଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ ବିଧାନ ପରିଷଦର ସଭାପତି ଆଆନ୍ତି । ପୁନାର ରେସ୍‌କୋର୍ସରେ ଏଥିପାଇଁ ବଡ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରି ସମସ୍ତେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ସୁନାତିବାବୁ ପହଂଚିଲେ । ଆମେ ଭିତରକୁ ଗଲାବେଳକୁ ଗେଟ ପାଖରେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦ କରାଗଲା । ସେ ଧୋତି ପଞ୍ଜାବୀ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ଏ ପୋଷାକରେ ଭିତରକୁ ଯିବା ମନା । କୋଟ୍ ଟାଇ ନ ପିନ୍ଧିଲେ ଭିତରକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ପାଟିବୁଣ୍ଡ ହୋ ହା ଚାଲିଲା । ବହୁତ ବାଟ ଯାଏ କଥାଗଲା । ଶେଷକୁ ସୁନାତି ବାବୁଙ୍କୁ ନେଇ ଆମେ ଭିତରକୁ ଗଲୁ ? ଏଇ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ପୁନାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅମଳର ପୋଷାକ ନିୟମ ଡାଙ୍ଗିଲା । ବହୁଦିନ ଯାଏ ଖବର କାଗଜ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା ।

ଆଉ ଥରେ ସୁନାତିବାବୁ ଆସିଥାନ୍ତି । କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି, ବନ୍ଧେରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଗୁଣମୁଷ୍ଟ ଭଣ୍ଡ ସାମ୍ବାଦିକ ଏସ୍.ଆର୍.ଟିକେକରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଆବୃତ୍ତି କରିଥିବା ଯେଉଁ ଟେପଟି ଟିକେକରଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି ସେଇଟି ଅତି ଚମତ୍କାର । ସୁନାତି ବାବୁ ପଚାରିଲେ, ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ? ମୁଁ ହଁ କହିଲି । ସେଦିନ ରାତି ଏଗାରଟା ବେଳେ କିଏ ଦୁଆର ଖଡ଼ ଖଡ଼ କରୁଛି ଦେଖିବା ପାଇଁ କବାଟ ଫିଟେଇ ସୁନାତିବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ସାଲୁ ଘୋଡେଇ ହୋଇ ଦି'ଖଣ୍ଡ ବହି ଧରି ରାତି ଏଗାରଟାରେ ସିଏ ଯେ ମୋ ଘରକୁ ଆସିବେ ଏକଥା ମୋ କଳ୍ପନାରେ ବି ନଥିଲା । କହିଲେ ଚାଲି ଚମ ଅଫିସକୁ ଯିବା । ରେକର୍ଡ଼ କରିବା । ଆମେ ଗଲୁ । ପ୍ରାୟ ତିନିଘଣ୍ଟା ଧରି ଗ୍ରୀକ୍, ଲାଟିନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବଙ୍ଗଳା ଗୀତରେ ରେକର୍ଡ଼ ଶେଷ କରି ମୁଁ ଯେତେବେଳେ

ଅଫିସ୍ ବନ୍ଦ କରି ସକାଳ ତିନିଟା । ଏଇ ଟେପ ମୋ ପାଖରେ ଥାଏ । ନିର୍ମାଣ ବ୍ରାଉନ ଆସିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନୀତ ଚାଟାର୍ଜୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଟେପ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ସେ ଶୁଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ଯଦି ସଂସ୍କୃତ ପଦେ ତା ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ ଶୁଣେଇବି । ଟେପ ଶୁଣି ସାରିଲା ପରେ ବ୍ରାଉନ କହିଲେ ସୁନାତିଙ୍କର ଆବୃତ୍ତି ପରେ ମୁଁ ସଂସ୍କୃତ ଆବୃତ୍ତି କରିବି ନାହିଁ । ତେବେ କଥା ରଖିବା ପାଇଁ ଇଂରାଜୀରେ ପଦେ ଯୋଡ଼ିବି । ଏଇ ଟେପଟି ଏବେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ଉଚ୍ଚାନ୍ତ ସ୍ନେହର ସନ୍ତକ ।

ମୃତନ କମ୍ପାନୀ ମୋ ପି.ଏଚ୍.ଡି ଥିଏଟ୍ରି ଛପେଇଲେ । ଗରତୀୟ ଗାନ୍ଧୀ ବିଷୟରେ ଏଇ ପ୍ରଥମ ବହି ସେମାନେ ଛାପିଲେ । ଯେଉଁଦିନ ବହିର ପ୍ରଥମ କପି ପୁନାରେ ପହଂଚିଲା ବ୍ରାଉନ ଆସି । ବ୍ରାଉନ ବହି ଦେଖୁ ଖୁସି ହେଲେ । କହିଲେ ମତେ ଏ ବହିଟି ଉପହାର ଦେ । ମୁଁ ଟିକିଏ କୁଣ୍ଡିତ ହେଲି । ଏଇ ଏକମାତ୍ର ବହି । ଭାରତ ବଙ୍ଗରକୁ ଏଯାଏ ଆସିନି । ବ୍ରାଉନ କହିଲେ ମତେ ଦବାକୁ ହବ । ମୋତେ ଦିଆଗଲା ବୋଲି ଲେଖ । ମୁଁ କଲମ ବାହାର କରି ନିର୍ମାଣ ବ୍ରାଉନଙ୍କୁ ଉପହାର ଲେଖ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲି । ନିର୍ମାଣ ବହିଟି ନେଇ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବହିଟି ରଖିବାକୁ ମୁଁ ଅନୁମତି ଦେଲି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆଉଖଣ୍ଡିଏ ବହି ଆସିଲା ଆଉ ମୁଁ ବ୍ରାଉନଙ୍କ ରଣ ମୁକ୍ତ ହେଲି । ଯାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଚାଟାର୍ଜୀ ପୁନା ଆସିଥିଲେ । ବହି ଦେଖୁ ମତେ ପଚାରିଲେ, କାହିଁ ମତେ ତ ବହି ଉପହାର ଦେଇ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି ଏଗୁଡ଼ାକ ଆପଣ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଦେଇ ନାହିଁ । କଥା ହେଉଛି, ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଆମେରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ମାନଙ୍କରେ ଚାକେରି ଖୋଜୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୋ ବହି ଛପେଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଉଦବିଗ୍ନ ଥିଲି । କଲିକତାର ବା ଦିଲ୍ଲୀର କୌଣସି ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ସୁନାତିବାବୁଙ୍କ ମୁଖବନ୍ଧ ଯେ ସହାୟକ ହେବ, ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । କଲିକତାର ଫାର୍ମା କେ.ଏଲ୍ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ଛପେଇବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସୁନାତିବାବୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲି, ସେ କହିଲେ ଆଧୁନିକ ଗାନ୍ଧୀ ବିଜ୍ଞାନ ମୁଁ ବୁଝେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମନ ମରିଗଲା, ଦଇବ ଯୋଗକୁ ମୃତନ ପ୍ରକାଶନ ମତେ ବହି ମାଗିଲେ । ଇଉନିଭରସିଟି ମାଇକ୍ରୋଫିଲ୍ମାସରୁ ବହି ଦେଖୁ ସେମାନେ ଛପେଇବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ଫେୟାର ବ୍ୟାଙ୍କସ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ସେ ଆନନ୍ଦରେ

ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିଲେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରୁ ପରେ ମୋ କାମ ପ୍ରଥମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଐତିହାସିକ ପୁନର୍ଗଠନ ବୋଲି ଲେଖିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ହିଂସା କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଏସବୁ ଘଟଣା କେବେହେଲେ ସୁନାତିବାକୁ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କକୁ ମନିନ କରିନାହିଁ ।

ଥରେ ବ୍ରାଉନ ଓ ଚାର୍ଚ୍ଚା ଦିହେଁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ପୁନାରେ ଥିଲେ । ଦିନେ ସକାଳେ ଦିହେଁ ମୋ ଅଫିସକୁ ଆସିଲେ । ବ୍ରାଉନ କହିଲେ ଆମ ଦି'ଜଣକ ଭିତରେ ବିବାଦ ଲାଗିଛି । ଏ କଳି ଦୁଚେଇବାକୁ ଆମେ ଦିହେଁ ତତେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ମାନି ଆସିବୁ । କ'ଣ କଳି ? ବ୍ରାଉନ କହିଲେ ମୁଁ କହୁଛି ସୁନାତି senile ଆଉ ସୁନିତା କହୁଛି ମୁଁ senile କିଏ ଠିକ୍ ? ମୁଁ ଉଭୟଙ୍କୁ ବସେଇଲି, ମୁଁ କହିଲି ଏକଥାର ସମାଧାନ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପୁରାଣ କାହାଣୀ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶୁଣେଇବାକୁ ଚାହେଁ । କାହାଣୀଟି ହେଲା ନାରଦ ପର୍ବତକ ସମ୍ବାଦ । ବ୍ରାଉନ କହିଲେ ମୁଁ ଜାଣେନା । ସୁନାତିବାକୁ କହିଲେ ମୁଁ ବି ଜାଣେନି । ତମେ କହ । ମୁଁ କହିଲି, ନାରଦ ଆଉ ପର୍ବତକ ଦିହେଁ ମହାରଷି । ଦିହେଁ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ । ଦିହେଁ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଦିନେ ବୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରୀ ରଜାଝିଅକୁ ଦେଖିଲେ । ଦିହେଁ ମନେ ମନେ ପାଞ୍ଚିଲେ ସେ ଝିଅକୁ ବାହା ହେବେ । ସେ ଝିଅ ଯେ ମନେ ମନେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ବରଣ କରିଛି ଏକଥା ଗଣିକି ଜଣାନାହିଁ । ଦିହେଁ ରଜାଘରକୁ ଗଲେ । ଆପଣା ଆପଣା ମନକଥା କହିଲେ । ରଜା ମହା ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ । ଜଣକୁ ଦେଲେ ଆରକ ଯଦି ରାଗି ଅଭିଶାପ ଦିଅନ୍ତି ରଖିବ କିଏ ? ରଜା କହିଲେ, ଆପଣ ଦିହେଁ କାଲି ଏତିକି ବେଳକୁ ଆସନ୍ତୁ । ମୋ ଝିଅ ଯାହାକୁ ବାନ୍ଧିବ, ସେଇ ବାହା ହେବେ । ଦି' ଗଣିକ ମନକୁ କଥା ପାଇଲା । ଦିହେଁ ରାଜି ହୋଇ ଫେରିଲେ । ଯେମିତି ଦିହେଁ ଅଲଗା ହୋଇଛନ୍ତି, ନାରଦ ଚାଲିଲେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପାଖକୁ । ବିଷ୍ଣୁତ ସର୍ବଜ୍ଞାଣ । ଟିକିଏ ହସି ପଚାରିଲେ, କୁଆଡ଼େ ଆସିଲେ । ନାରଦ କହିଲେ କାଲି ମୁଁ ଆଉ ପର୍ବତକ ଝିଅ ଦେଖିବାକୁ ଯିବୁ । କାଲି ଉପରଠୁଳି ପର୍ବତକ ମୁହଁ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ପରି ଦିଶିବ । ଏଇଆ ମାରିବାକୁ ମୁଁ ଆସିଛି । ବିଷ୍ଣୁ କହିଲେ ତଥାସ୍ତୁ । ନାରଦ ଯିବାର ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ପରେ ଆସିଲେ ପର୍ବତକ । ତାଙ୍କର ସେଇ ଏକା ମାଗୁଣି । ବିଷ୍ଣୁ କହିଲେ ତଥାସ୍ତୁ । ପରଦିନ ଦୁଇପଟୁ ନାରଦ ପର୍ବତକ ଆସି ପରସ୍ପର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ମନେ ମନେ ହସାହସି ହେଉଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ତ ଆଉ ଦର୍ପଣ ନଥିଲା । ଦିହେଁ ଯାଇ ସୁନା ଚଉକିରେ ବସିଲେ । ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାନ୍ତି ଅପରର ମୁହଁ ମାଙ୍କଡ଼ ହୋଇଥିବାରୁ ରାଜକୁମାରୀ ନିଶ୍ଚେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବେ । ରାଜକୁମାରୀ ଆସିଲେ ମଣିଷ ଦିହ ଆଉ ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ଦି'ଜଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଡରରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗଲେ । ଏ ଦିହେଁ ତୋର

ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ ତୋର ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ କହି କଳି କରୁଚନ୍ତି । ରଜା ଘର ଲୋକ ଆସି ଦିହିକ ତଣ୍ଡିରେ ହାତରଖି ତମ ଦିହିକର ମାଙ୍କଡ଼ ମୁହଁ କହି ଘର ବାହାରକୁ ବିଦା କରିଦେଲେ । ମୁଁ ଆଉ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରାହ୍ମନ ଆଉ ଚାଟାର୍ଜୀ ଆମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆମେ ପାଇଗଲୁ କହି ଉଠିଲେ ।

ସଂସ୍କୃତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ଅଛି, ଯାହାର ଅର୍ଥ ନଣ୍ଡା ପାହାଡ଼ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ିଲେ ତହିଁରୁ ବାମ୍ଫ ବାହାରେ । ହିମାଳୟରେ ଯେତେ ଜୋରରେ ଖରା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରୁ ଅଣ୍ଡାପାଣି ବାହାରେ । ମୋ ଜୀବନରେ ମୁଁ ଏକଥା ପରଖି ଦେଖିଛି । ବ୍ରାହ୍ମନ ଆଉ ଚାଟାର୍ଜୀ- ସାନ ମଣିଷ ହେଇଥିଲେ ସେମାନେ ରାଗିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଦିହେଁ ପଣ୍ଡିତ । ମୁଖକୁ ରଗେଇଲେ ମାଡ଼ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ରଗେଇଲେ ପାଠ । ସେମାନଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ ଥିବା ହେତୁ ଆଉ ମୋର ପାଠପ୍ରତି ଆଗ୍ରହରେ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନଥିବା ହେତୁ ଆମ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ତିବ୍ର ହୋଇ ନାହିଁ । ଏପରି ଆଉଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ପ୍ରବୋଧ ବାଗଚି । ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ପ୍ରଥମେ ବିଦ୍ୟାଭବନର ପ୍ରିନ୍ଟିଫାଲ୍ ଆଉ ପରେ ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବେ ଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଛି । ଥରେ ମନ ହେଲା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ କଳି କରେ । ହେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଦେଶାଭାଷା ନେଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲି । ମୁଁ ପଚାରିଲି ଏଥିରେ ଗୋଲାଏ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଜାତିର ନାଁ ଦିଆଯାଇଛି । ‘ଅରରେ’ ତାଙ୍କ ଭାଷାର ନମୁନା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ କୃଷ୍ଣନ, ପରୁଷ ବଚନାନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏମାନେ କିଏ ? ବାଗଚି ଟିକିଏ ଭାବି କହିଲେ ଗୋଷ୍ଠ ହୋଇଥିବେ ପରା । ମୁଁ କହିଲି ସେଇଥିପାଇଁ ତ ମୋ ସନ୍ଦେହ । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଗୋଷ୍ଠ ଭାବିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ ମତ ଅନୁସାରେ ‘ଅରରେ’ ମାଗଧି ପ୍ରାକୃତ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ଭାଷୀଙ୍କ ଭାଷାର ନମୁନା । ବାଗଚି ପଚାରିଲେ ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ବିଚାର କ’ଣ ? ମୁଁ କହିଲି ଗୌଡ଼ରୁ ଗୋଲୁ ହେବା ସମ୍ଭବ । ବାଗଚି ଟିକିଏ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲା ପରି କହିଲେ କୋଉ ଗୌଡ଼ ? ଭାରତକୁ ଯେତେବେଳେ ପଞ୍ଚଗୌଡ଼ ପଞ୍ଚଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାବରେ ଭାଗ କରାଯାଉଥିଲା ଏଠି କୋଉ ଗୌଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ କରାଯାଇଛି ? ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ଭାବି ଦେଖିବି । ଏମିତି କଥା ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ କେତେ ଯେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ମାନ ପାଇଛି ଆଉ କେତେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ହିଂସାର ପାତ୍ର ହୋଇଛି ଆଜି ଭାବି ବସିଲେ ହସମାଡ଼େ ।

ପୁନାରେ ଥିଲାବେଳେ ହିନ୍ଦୀ, ତାମିଲ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ ଛଡ଼ା ଅନେକ ସାନବଡ଼ କାମ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କରେ

ବ୍ୟାକରଣ, ଅଭିଧାନ ଆଉ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀର ଗୋଟିଏ ସୂଚୀ ନିର୍ମାଣ । ଦିଲ୍ଲୀର ଏଜୁକେସନାଲ୍ ରିସୋର୍ସ ସେଣ୍ଟର ଏଇଆକୁ ଛପେଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସର୍ତ୍ତ ହେଲା ଯେ ସେମାନେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର କପି ମାହାନ୍ତିଆ ବାଣ୍ଟିବେ । ମତେ ପଇସା ଦବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଏ ବହିର ଚାହିଦା ଏପରି ହେଲା ଯେ ପୁଣି ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ସେଇ ଏକା ସର୍ତ୍ତରେ ସେମାନେ ବାହାର କଲେ ।

ପୁନାରେ ଥିଲାବେଳେ ପିସ୍ କୋରର ବିଭିନ୍ନ ଗାନ୍ଧୀ ଶିବିରରେ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ମତେ ତକା ଯାଉଥିଲା । ତା' ଭିତରେ କାଲିଫର୍ଣ୍ଣିଆର ହେମେଟ ନାମକ ଜାଗାରେ ହୋଇଥିବା ଶିବିରଟି ମୋ ପକ୍ଷରେ ମନେ ରଖିବା ଭଳି । ପ୍ରଥମ କଥା ମୁଁ ସେଠି ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ମୋର ମମ୍ମସ ହେଲା । ତେଣୁ ମତେ ଘରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ କୁଆଡ଼େ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଶ୍ଵିନମସ୍ ସିରମ୍ ପରୀକ୍ଷା କରାଗଲା । ଦ୍ଵିତୀୟରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଚଲି ହୋଇ ବାହାରେ, ଦେଖୁଲି ଯେ ଏଇଟି ଗୋଟିଏ ସିନିଅର ସିଟିଜେନ ମାନଙ୍କର ଗାଁ । ଦେଖୁଲି ଆଉ ଡରିଗଲି, ଖାଲି ଅଣୀ ନବେ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ । ପିଲାଏ ବୋଝ ମଣି ବାପ ମା ମଉସା, ମାଉସୀ, ଅଜା, ଆଇକୁ ଏପରି ଗାଁରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତୃତୀୟରେ, ଏଠି ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ା ହେବା କଥା । ତେଣୁ ମତେ ହିଁ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କୁ ପିଲାମାନେ କାମରେ ଲଗେଇବେ । ଏଇଟି ବାରସପ୍ତାହର Farm Mechanisation କୋର୍ସ ପିଲାଏ ପଢ଼ିବେ । ତାରି ସାଙ୍ଗରେ ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ ଗାନ୍ଧୀ ଶିଖିବେ । ଗାନ୍ଧୀର ବିଷୟ ଏପରି ହେବ ଯେ ତା' ଯେମିତି ତାଙ୍କ କାମର ସହାୟକ ହେବ । ସବୁଠୁ ବଡ଼ କଥା ହେଲା ଯେ ଏଠି ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ ପିଲାଏ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜୀବନରେ ବେଶ୍ ଉନ୍ନତି କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟର ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଫେସର ମନୋରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲତା ଅନ୍ୟତମ । ଲୋକେ ଏଇ ପିସ୍‌କୋରକୁ ରାଜନୀତିକ କାରଣରୁ ଯେତେ ଗାନ୍ଧି ଦିଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଏମାନଙ୍କ ଯୋଗୁ ଆମେରିକା ସରକାର ଅଣଆମେରିକା ଗାନ୍ଧୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ଦେଲେ ତାକୁ ଉତ୍ତେଜ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ ।

ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ବହୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ବହୁ ସୁଯୋଗ ଦେଇଛି । ଆଜି ଯେଉଁ ପି.ଆର ମେହେନ୍ଦି ରାଉ ଏହାର ଭାରତୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସେ ଆପଣା ଚେଷ୍ଟାରେ ବି.ଏ, ଏମ୍.ଏ, ପି.ଏଚ୍‌ଡି କରି କିରାଣି ପଦରୁ ଉଠିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଭିତରେ ହୀରା ବଂଧୁ ହିସାବରେ ଏପରି ଲୋକ ପାଇବା କଠିଣ । କାର୍ତ୍ତିକ, ଉଷାରେ, ଗୋଖଲେ

ସ୍ୱରକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚପରାଶୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଭିଏଁ ଆପଣା ଜୀବନ ଦେଇଛନ୍ତି । ମଣିଷ ବି ହେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟଥର କମ ପଇସା ଚାକିରି ପାଇଁ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଛାଡ଼ିଲି, ସେତେବେଳେ ପଇସା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ବଂଧୁମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବା ଯୋଗୁଁ ମନକଷ୍ଟ ହେଲା । ଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଭାରତ ସରକାର ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଯେତେଥର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ସବୁ ଥର ଲକ୍ଷର ଅସ୍ଥିରତା ଆଉ ବ୍ୟକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରିକ ବିଚାର ହେତୁ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରୁ ନଥାଏ । କାନ୍ତିଚୌଧୁରୀ ଯେମିତି ଜ୍ୱଏଣ୍ଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହୋଇ ଆସିଲେ ସେ ଏକଥା ପୁଣି ଉଠେଇଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ ଘଟିଥାଏ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଜି.କେ. ଆର ଜି. ରାଓ, ଶିକ୍ଷା ଉପଦେଷ୍ଟା ଜେ.ପି ନାଏକ ଆଉ ଜ୍ୱଏଣ୍ଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ । ପୁରୁଣା ଫାଇଲ ବାହାରିଲା । ଭାରତ ସରକାର ଭାଷାଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଡକେଇଲେ । ଏଇ ସମ୍ମିଳନୀ ଶେଷରେ ମତେ ଆଉ ଅଶୋକ କେଳକରଙ୍କୁ ଭାର ଦିଆଗଲା ଯେ ଆମେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ପାଇଁ ନୂଆ ଖସଡା ତିଆରି କରିବୁ । ଅଶୋକ ଆଉ ମୁଁ ମିଶି ଏ ନୂଆ ଖସଡା ତିଆରି କରିଦେଲୁ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଆଧାର ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରଣାଳୟରୁ ମତେ ଡକରା ଆସିଲା । ମୋର ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର । କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ଏଥର ଏ ସଂସ୍ଥାନକୁ ତିଆରି କରିବାକୁ ସରକାର ବୃତ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଏଥିପାଇଁ Finance, Expenditure ଆଉ Education secretaryଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ବୈଠକ ଡକାଯାଉଛି । ମୁଁ ଏ ସଂସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକତା, ଲକ୍ଷ, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଯେପରି ଏ ମିଳିତ ବୈଠକରେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଶିକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରାଳୟକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର କଠିନତମ ଯୁକ୍ତି ଦେଇ କେହି ନ ବୁଝିବା ପରି ଭାଷାରେ କହିଲେ ଖୁବ୍ ଭଲ । କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ସଚିବ ଗୋବିନ୍ଦନ ନାୟାର ଅତ୍ୟନ୍ତ sharp । ଆମେ ମାଗିଥିବା ଯୋଜନାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ପାଇଲେ ଆମେ ଖୁସି ହେବୁ । ଅଧିକାରୀ ମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସତା ହେଲା, ସେଥିରେ ନାନା ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ମୁଁ ଏପରି ଏକ ସଂସ୍ଥାର ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ କଲି । ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଏ ପରେ ଗୋବିନ୍ଦନ ନାୟାର କହିଲେ ଆମେ ଏ ଅର୍ଥ ବିଭାଗର ଲୋକ । ଆମକୁ ଚୋବେଇବାକୁ କିଛି ଜିନିଷ ଦରକାର । ତତ୍କ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ ଯଦି ଆମକୁ Performance Budget କରିଦିଅନ୍ତି ତେବେ ଆମେ ଏ ପୁରା ଶ୍ରେମକୁ ମଞ୍ଜୁରୀ ଦେବୁ । ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି । ପ୍ରଥମତଃ ଯେ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବେ ସେହି performance Budget କରିବା ଉଚିତ୍ ।

ମୁଁ କଲେ ତାଙ୍କ ହାତଗୋଡ଼ ବନ୍ଧାହେବ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଏସବୁ ଭାବିଚିନ୍ତି କରିବା ଦରକାର । ମତେ ଅଧିକ କହିବାକୁ ନ ଦେଇ ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ସାର ଏଥିରେ ଆମେ ଏକମତ । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ performance Budget ପହଂଚିଯିବ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତତ୍କୃର ପଟ୍ଟନାୟକ ଏ କାମ ନ କରିଛନ୍ତି ଆମେ ତାଙ୍କୁ Ministryରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖୁ । ଆଉ ଚୌଧୁରୀ ମତେ କହିଲେ ତମେ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଆସ । ତମେ ଯେ କେଡ଼େ ବଡ଼ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବ ଜାଣ ନାହିଁ । ଆମେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶରେ ଖୁସି ହୋଇଥାନ୍ତୁ । ଏବେ ପୁରୀ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇଗଲା । ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ଘରେ ବସି ମୁଁ ଦି'ଜଣ ଷ୍ଟେନୋଗ୍ରାଫରକୁ ଡିକ୍ଟେସନ ଦେଲି । ପାଞ୍ଚଟା ସୁଦ୍ଧା ମତେ ଛାଡ଼ ମିଳିଲା । ମୁଁ ନିଶ୍ଵାସଟାଏ ପକେଇ ମୋ କାମରେ ମନ ଦେଲି ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ଖବର ମିଳିଲା, ଭାରତ ସରକାର ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଡିରେକ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଁ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଯୁକ୍ତିସି ଚେୟାରମ୍ୟାନ କୋଠାରୀ ଏହାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଆଉ ଏସ୍.ଏମ୍ କାତ୍ରେ ଏହାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଏଇ କମିଟିକୁ କୁଆଡ଼େ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଉ କେଳକାରଙ୍କ ସମେତ ଭାରତର ସମସ୍ତ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଏ କମିଟି ସରକାରଙ୍କୁ ତିନୋଟି ନାଁ ସୁପାରିଶ କରନ୍ତୁ ।

ଏ ଭିତରେ ମୁଁ ଥରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥିଲି । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା । କହିଲେ ପଟ୍ଟନାୟକ ତମକୁ ଆମର ଦରକାର । ମୁଁ ଥଟ୍ଟା ମଣି ହସି ଚାଲିଗଲି । ବହୁ ଜେ.ପି ନାୟକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେଲା । ସେ କହିଲେ ଆଜିଯାଏ ତ ଆମକୁ ରାଜି ଦେଇ ଆସିଲ । ଏଥର ଦାୟିତ୍ଵ ନେଇ ଦେଖାଅ କଣ ହୋଇପାରିବ । ମୁଁ କହିଲି, ନାୟକ ସାହେବ, ମତେ ତମେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଛ ନା କ'ଣ ? ନାୟକ ହସି କହିଲେ, ଦେଲେ କଣ ତମେ ଆସିବ ?

ଦିନେ କାତ୍ରେ ଆସି କହିଲେ, ପ୍ୟାଟ୍, ଆମ କମିଟିର ବୈଠକ ହେଲା । ମତେ ପଚାରିଲେ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ରୂପେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ରାଜି ଅଛି କି ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି ଯେ ଏଥିପାଇଁ ଜଣେ ଯୁବକ ଦରକାର । ଏଇ ଘଟଣାର କିଛିଦିନ ପରେ କାତ୍ରେ କହିଲେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଡିନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ଆମେରିକୀୟ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଡିରେକ୍ଟର ସାଇମନ୍, ମିସେସ୍ ସାଇମନ୍, ଡେକାନ୍ କଲେଜରୁ ସେ ନିଜେ ଓ ମିସେସ୍ କାତ୍ରେ, ଘାଟରେ, ସାଙ୍ଗାଳିଆ, ଆଉ ବିଶେଷ ଅତିଥି ଭାରତର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ଡି.କେ.ଆର. ଭି ରାଓ । ମୁଁ ସସ୍ତାକ ଯୋଗ ଦେଲେ ସେ ସୁଖୀ ହେବେ । ମୁଁ ରାଜି ହେଲି । ଏକ ପାରିବାରିକ ଗୋଟି । ଗୋଟିକି ଯିବା ଆଗରୁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ

ଡି.ପି. ଆଉ ଚିତ୍ରା ନାଏକ (ଜେ.ପି ନାଏକଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ) ଚେଲିଫୋନ୍ କରି କହିଲେ ସେ ଜେ.ପିଙ୍କ ଠାରୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଚେଲିଫୋନ୍ ପାଇଛନ୍ତି । ଜେ.ପି କହିଛନ୍ତି congratulation । ମୁଁ ପଚାରିଲି କଅଣ ପାଇଁ ? ଚିତ୍ରା ନାଏକ କହିଲେ Message ଏତିକି । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧାରରେ । ମୁଁ ଅଜ୍ଞା କରି କହିଲି, ଆଜି ରାତିରେ ଭାରତର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଘରୁଆ ରାତି ଭୋଜି । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିପାଇଁ ।

ଭି.କେ.ଆର.ଭି ରାଓ ଆସିବା ଆଗରୁ ଆମେ ସବୁ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲୁ । ଏଣୁ ତେଣୁ କଥାରେ ବେଳ କଟୁଥିଲା । ଭିକେ ଆର.ଭି ରାଓ ପହଞ୍ଚିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସତେ ଯେମିତି ଘରର ବାକି ସବୁ ଖାଲି ଜାଗା ପୁରିଗଲା । ଅଳ୍ପତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ଜଣ ଜଣ କରି ପରିଚୟ କରେଇ ଦେଲେ କାନ୍ତେ । ମତେ ଚିହ୍ନେଇ ଦେଲା ପରେ ରାଓ ଟିକିଏ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ କଲେ । ଆମେ ବସିଲୁ । ରାଓ ମତେ ଅନେଇ କହିଲେ ତମେ ବିଦେଶୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅନେକ କାମ କରିଚ । ଏଥର ଦେଶ ପାଇଁ କିଛି କର । ତାହାହେଲେ ତମେ ଯୋଗ ଦେଉଚ ? ଆମେ ସମସ୍ତେ ବୋକାକ ପରି ଚାହିଁ ରହିଲୁ । ସାଇମନ୍ ପ୍ରଥମେ ନିଃଶବ୍ଦତା ଭାଙ୍ଗିଲେ । କହିଲେ କଥା କଣ ? ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆମ ନୂଆ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଡିରେକ୍ଟର ରୂପେ ବାଛିଛୁ । ସାଇମନ୍ କହିଲେ ତାଙ୍କୁ ହରେଇ ଆମେ ଦୁଃଖିତ ହେବୁ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଟିକିଏ ଗଳା ଉଜ୍ଜ କରି କହିଲେ, ତବୁର ସାଇମନ୍, ଯଦି ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ହରେଇ ଖୁସି ହୋଇଥାନ୍ତେ ତେବେ କ'ଣ ଭାରତ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ବାଛିଥାନ୍ତେ ନା ଭାରତର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜେ ତାଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତେ ? ବାସ୍, ଏତିକିରେ ମୋ ମନ ଠିକ୍ ହୋଇଗଲା । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ମତେ ପୁଣି ଥରେ ପଚାରିଲେ, ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ ସମ୍ମତି ଜଣେଇଲି । ସେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲାପରି କହିଲେ, ତେବେ ତମେ କାଲି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଜାଗା ଠିକ୍ କରିବାକୁ ଆସିପାରିବ ? ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ ସମ୍ମତି ଜଣେଇଲି ।

ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଚାଲିଲେ କୋଠାଟା କମିଟି ଡିନୋଟି ନାଁ ବଦଳରେ ଗୋଟିଏ ନାଁ ପଠେଇଲେ । ମତେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲି । ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେ ଏତେ ପିଲା ମୁଁ ଭାବି ନଥିଲି । ହଠାତ୍ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ- ବୟସ କେତେ ? ମୁଁ କହିଲି ଅଣ୍ଟାଚାଳିଶ । ସେ କହିଲେ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ମୁଁ ମନ ସ୍ଥିର କରି ନେଲି । ଅବଶ୍ୟ କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ ଆଉ ଜେ.ପି ନାଏକ ତାଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ତଥାପି ମୋର ଏତେ ବଡ଼ ସ୍ବପ୍ନ, ଏତେ ଦାୟିତ୍ବ ସମର୍ପି ଦେବା ଆଗରୁ ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖି ଠିକ୍ କରିବି ବୋଲି ବିଚାରିଲି । କାଲି ସକାଳେ ମୁଁ

ଏଇଠୁ ଘୋଷଣା କରିଦେବି । ଏଇ ପଦ ପାଇଁ ମୋର କ୍ୟାବିନେଟ୍ ବ୍ୟୁମାନେ ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ପ୍ରକାର ଚାପ ଆଣିବା ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଥରେ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ଏ ସବୁ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ଏ ସବୁ ଆକର୍ଷକତାରେ ମୁଁ ଏକପ୍ରକାର ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଭିନନ୍ଦନକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ମାନସିକତା ମୋର ନ ଥିଲା । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସବୁବେଳେ ଅଭିଯୋଗ ଯେ ମୁଁ ଜୀବନର ବଡ଼ ବଡ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲାବେଳେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନାହିଁ । ଜୀବନର ଆକର୍ଷକତାରେ ମସୂଖା ନେବାର ସ୍ଥାନ କମ । ଓଡ଼ିଶା ଛାଡ଼ି ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯିବାରେ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ି ପୁନା ଯିବାରେ ପୁଣି ପୁନା ଛାଡ଼ିବା ପଛରେ ଯେମିତି ନିୟତି ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଇଛି ।

ପରଦିନ ଭି.କେ. ଆର୍ଭି ରାଓଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଜାଗା ଖୋଜାରେ ବାହାରିଲି । ବାଙ୍ଗାଲୋର ଯିବା କଥା । ମତେ ଜଣେ ପଚାରିଲେ ବାଙ୍ଗାଲୋର କାହିଁକି ? ମୁଁ କହିଲି, ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦିଲ୍ଲୀ ବାହାରେ ହେବା କଥା ଆମେ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲୁ । କାତ୍ରେ କମିଟି ହେଉ ବା ବିଚାରର କୌଣସି ସ୍ତରରେ ହେଉ ଏପରି ଏକ ସର୍ବଭାରତୀୟ ଡାକ୍ତା ଅନୁଷ୍ଠାନ ହିନ୍ଦୀ ଅଞ୍ଚଳ ବାହାରେ ହେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ପଶ୍ଚିମରେ ପୁନାରେ ଡାକ୍ତା ବିଜ୍ଞାନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଛି । ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳକୁ ଚାହିଁଲେ ଆସାମର ଭୌଗୋଳିକ ପରିସ୍ଥିତି, ବଙ୍ଗଳାର ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନିତ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱର ଅଭାବ ହେତୁ ଏହା ବିଚାର ବାହାରେ ରହିଲା । ଦକ୍ଷିଣରେ ହାଇଦ୍ରାବାଦରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇଂଲିଶ ସଂସ୍ଥାନ, ଆଉ ଓସମାନିଆ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଡାକ୍ତା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ଅଛି । କର୍ଣ୍ଣାଟକ କେବଳ ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ନୁହେଁ ଶିକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନ । ସେତେବେଳର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ପାଟିଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ଶ୍ରୀମାଳୀ ଓ ଶ୍ରୀମାଳୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହାୟକା ଡି.ଭି.ଅର୍ଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁରୋଦ୍ଦୃଷ୍ଟି ସଂପନ୍ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ବାଙ୍ଗାଲୋର ପ୍ରଥମେ ବିଚାରଣୀୟ ।

ବାଙ୍ଗାଲୋର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସେତେବେଳେ କୁଳପତି ଭି.କେ. ଗୋକକ । ସେ ଆମପାଇଁ ଜଳଖିଆର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ମାନଙ୍କୁ ତକା ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ carton houseରେ ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା, ସେଇଟି ଆମକୁ ଯତା ହେଲା । ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲି । ଜଳଖିଆ ଦୋଷା ଇତଲି ଆଦି ସାଙ୍ଗକୁ ପାଉଁରୁଟି ଅଣ୍ଟା । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ ପୁଫ୍‌ସାଲାଡ଼ । ଆଲୋଚନା ହେଲାବେଳେ ଏଇ ଘରର ପାଚେରୀ ଭିତରେ ଥିବା ସବୁ ଅଫିସ୍ ଓ ଅନ୍ୟ ଦଫ୍ତରଗାରୀଙ୍କୁ ଖାଲି କରି ଦେଲେ ଏଇଠିରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ସମ୍ଭବ

ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ମତ ଦେଲି । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ମତେ କୁପ୍ କରି କହିଲେ ମହାଶୂର ନ ଦେଖୁ ପକ୍ଷାତ ଦିଅ ନାହିଁ । ମୁଁ ଶେଷକୁ ଚାଳତୁଳ କରି କର୍ତ୍ତାଚକ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମର ଶେଷ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଜଣେଇ ଦେବି ବୋଲି କହିଲି ।

ମହାଶୂର ଜଳଖିଆ ବାଙ୍ଗାଲୋରକୁ ବନେଇଗଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଜଳଖିଆ ଇଡଲି, ଦୋଷା, ବଡ଼ା, ସାଙ୍ଗକୁ ଇଂଲିସ ବ୍ରେକଫାଷ୍ଟ । ଡିନିକୋର୍ସ ମିଠା, ଫୁଟ୍ ସାଲାଡ଼, ପ୍ରେସ ଫୁଟ୍, ପିଇବାକୁ କଫି, ଦୁଧ ଏମିତି କେତେକଣ । ଶ୍ରୀମାଲାଜୀ କହିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏଇଠି ହେଉ । ଆପଣମାନେ ଯାହା ଚାହିଁବେ ଆମେ ଦେବୁ । ମୁଁ କହିଲି କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋଠା, ହଷ୍ଟେଲରେ ପଚାଶଟି ଜାଗା, ଗେଷ୍ଟ ହାଉସରେ ତିନୋଟି ରୁମ୍, ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କ ପାଇଁ ଘର, ଚାରି ପାଣ୍ଡୋଟି ଷ୍ଟାଫ କ୍ବାର୍ଟର ଆଉ ପଚାଶ ଏକର ଜମି । ଆମେ ଆମ କ୍ୟାମ୍ପସ ୫/୬ ବର୍ଷ ଭିତରେ ତିଆରି କରି ଉଠିଯିବୁ । ଅର୍ଥ କହିଲେ ଏସବୁ ଦେବାକୁ ଆମେ କଥା ଦେଉଛୁ । ମୋ ମନ ପୁରିଗଲା । ଖାଲି ଆରମ୍ଭ କରିବା ନୁହେଁ, ଅନୁଷ୍ଠାନ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏଠି ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ରହିଛି । ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କୁ କହିଲି । ସେ ରାଜି ହେଲେ । ଆମେ ଏକଥା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣେଇଲୁ । ସେମାନେ ଆମର ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲେ ।

ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମିନିଷ୍ଟ୍ରି ତରଫରୁ ଯୋଗାଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଜଣେ ଅଫିସର ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଜୁଲାଇ ୧୭, ୧୯୬୯ ମସିହା ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ଦିନ । ସେଇ ଦିନ ମହାଶୂରରେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ସେତେବେଳେ ମୋ ବାପା ଘୋର ଅସୁସ୍ଥ । ମୁଁ ତାର ପଠେଇଲି, ବାପା ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ଯିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଲୋକପଠେଇ ଥିଲେ । ସିଏ ଦାଦାଙ୍କ ଦେହ ଖରାପ ଖବର ରାଓଙ୍କୁ ଦେଲେ । ରାଓ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର ପଠେଇଲେ । ଏଥର କବର ହେଲା ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଉଦ୍‌ଘାଟନି ଡେନମାର୍କର ରଜାପୁଅଙ୍କ ଛଡ଼ା ହାମଲେଟ୍ ନାଟକ ଅଭିନୟ କଲା ପରି ହେବ । ମୁଁ ୧୭ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବି । ଷ୍ଟୋକ ଡାରିଙ୍ଗରେ ମୋ ବାପା ମରିଗଲେ । ମୁଁ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା କରି ସେଦିନର ସାନ୍ଧ୍ୟ ତର୍ପଣ ଆଦି ସାରି ପରଦିନ ସକାଳେ ତର୍ପଣ ସାରି ପ୍ଲେନରେ ବାଙ୍ଗାଲୋର ଗଲି । ମହାଶୂରରେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଫେରି ଆସି ସତର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତର୍ପଣ ଆଦି କଲି । ମୋର ଏଇ ଯିବା ଭି.କେ. ଆର୍.ଭି ରାଓଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରତାପିତ କଲା । ସେ କହିଲେ ମୋର ଯଦି ଏପରି ଛ'ଜଣ ଅଫିସର ଆଗେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆମ୍ବୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦିଅନ୍ତି ।

ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପରେ ମୁଁ ପୁନା ଫେରି ଆସିଲି । ବିସର୍ଜନ ପର୍ବର ସମାପ୍ତି । ପୁନା ମୋ ପାଇଁ ତୀର୍ଥ ହୋଇ ରହିଲା । ବୋଉ ବାପା ଦିହେଯାଇ ଏଇଠି ମାଟି ପାଇଲେ । ସବୁ ବନ୍ଧାଛନ୍ଦା କରି ଟ୍ରକରେ ଜିନିଷ ପତ୍ର ପଠେଇ ଦେଇ ଆମେ ଗାଡ଼ିରେ ଯିବା ଛିନ କଲୁ । ଆମେରିକାନ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଡ୍ରାଇଭର ଦେଲେ । ଆମକୁ ବାଙ୍ଗାଲୋରରେ ଚାଲାଣ କରାଗଲା । ଆମ ଗାଡ଼ି ହେଡ଼ଲାଇଟ୍ ଅଧା କନା କରାହୋଇନି । ଏଇଟା କର୍ମାଚକର ନିୟମ ଡକ୍ । ଘରେ ପଶୁ ନ ପଶୁଣୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଚାନ୍ ବାଜିଲାଣି । ପରଦିନ ସକାଳେ ମହାଶୂରରେ ପହଂଚି ଶ୍ରୀମାଳୀକୁ ଏକଥା କହିଲି । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆଇ ଜିକୁ ଚିଠି ଲେଖୁ ଏ ବିଷୟର ସମାଧାନ କଲେ । ତେବେ କିଛିଦିନ ମନ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ପହଂଚି ମୋର ଦିଲ୍ଲା ଯିବା କଥା । ମାତ୍ର ପଇଆନିଶ ମିନିଟ୍ ମହିଶୂରରେ ରହିବା କଥା । ମହାଶୂରରେ ମୋର ଦୁଇଜଣ ବଂଧୁ । ଡି.ଜାଉରେ ଗୌଡ଼ ସେତେବେଳେ କନଡ଼ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍‌ରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପୁନାରେ ଥିଲି ସେ କନଡ଼ ବିଭାଗରେ ରିଡର ଥିଲେ । ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ସ୍କୁଲରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ସେ ଥରେ ପୁନା ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ମାଛ ଖାଇବାକୁ ଆମ ଘରକୁ ଆସୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଆମ ଘରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଅନେକ ବଂଧୁ ଆଇଁଷ ଖାଇବାକୁ ଏକାଠି ହେଉଥିଲେ । ଆଉ ଜଣେ ହା.ମା. ନାୟକ । ସେ କନଡ଼ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକ । ଆମେରିକାରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ି ଆସିଥାନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ କଲିକତାରେ କମ୍ପାରେଟିଭ୍ ଫିଲୋଲଜିରେ ଏମ୍.ଏ ପଢୁଥିଲେ, ଥରେ ସୁକୁମାର ସେନ୍ ତାଙ୍କୁ ଡାକି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ପଢ଼ାଉଥିଲି । କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି ଫିଲ୍ଲାକୁ ଏମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ବରେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନ ଟେକିଲା ନାହିଁ । ଡି.ଭି ଅର୍ସଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ପ୍ରେମ । ଫିଲ୍ଲାଏ ତୁମକୁ ଲାଗିଲେ କହି ମୁଁ ଟାକ୍ସିକୁ ବିପଦ କଟେଇ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଘାଟିରେ ପହଂଚିବାକୁ କହିଲି । ମାତ୍ର ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଦଶମିନିଟ୍‌ରେ ସେ ଟାକ୍ସି ମହାଶୂରକୁ ବାଙ୍ଗାଲୋର ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଘାଟୀକୁ ନେଇ ଆସିଲା । ମୋର ଏତେ ଥର ଯିବା ଆସିବାରେ ଏଇଟା ରେକର୍ଡ଼ ହୋଇ ରହିଗଲା ।

ମିନିଷ୍ଟ୍ରିରେ ପହଂଚି ଯାହାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମେ ଭେଟ ହୁଏ, ତାଙ୍କ ନାଁ କନା ଅଇରାନୀ । ସେ ଭାଷା ବିଭାଗ ଦେଖା ଶୁଣା କରୁଥାନ୍ତି । ଇତିହାସରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି. ନୂଆ ନୂଆ ମିନିଷ୍ଟ୍ରିକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଆଇନକାନୁନ୍ ବିଷୟରେ କଥା । ତେବେ ଖୋଜିବାରେ ଆଗ୍ରହ ଅଛି । ମତେ ଭାରି ଭଲ ଲାଗିଲା । ସରକାରୀ କନଭିଡରେ ଏ ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଚୌଧୁରୀ ବଡ଼ଭାଇ ପରି ସବୁ ଦେଖେଇବାକୁ

ଶିଖେଇବାକୁ ତିଆର । ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଭରନ୍ତି । ଭାରି ବଦରାଗା । ମତେ କହିଲେ ତତେ ହେତ ଅଫ ଦି ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ତ ଛ ସାତବର୍ଷ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହେବୁ ଅଫ ଦି ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ଥିଲି । ଇଏ ଆଉ କି ନୂଆ କଥା ? ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ, ଏ ଦୁଇଟି ଏକାକଥା ନୁହେଁ । ତେବେ କଣ ତପାବୁ ମୁଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏଇଟା ହେଲେ ସରକାରୀ କଳ ଭିତରେ କାମ କରିବା ବଡ଼ ସହଜ । ଟିକିଏ ରହି ପ୍ରଫେସର ରାଓ ପଚାରିଲେ, ତୋ ପାଇଁ ମୁଁ କଣ କରିବି ? କଣ ମାଗିବାକୁ ହବ ମୁଁ ଜାଣେନା । ମୁଁ କହିଲି ପ୍ରଫେସର ରାଓ, ଗୋଟିଏ କଥା । ଆପଣ ମତେ ଏଇ ସେକ୍ରେଟେରୀଏଟ୍ ବାରଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହେବାକୁ କି ଆପଣଙ୍କ ବୈଠକସ୍ଥାନର ମାଗରା ଦଳଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବସିବାକୁ କହିବେନି । ଯେତେବେଳେ ଦରକାର ଚିଠା ପଠେଇ ଦେଲେ ମୁଁ ଆସିବି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ମତେ ଯେମିତି ଧାଡ଼ିରେ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ନ ପଡ଼େ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଅବାକ ହେଇ ମତେ କିଛି ସମୟ ଚାହିଁଲେ । କହିଲେ ହଁ, ସେଇଆ ହେବ । ସେ ଥିଲା ଭିତରେ ଆପଣା କଥା ରଖୁଥିଲେ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ତକୋଉଥିଲେ । ଥରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କହି ମୋ ଟିକଟ କ୍ୟାନସେଲ୍ କରି ମତେ ଜୋର କରି ରଖୁଥିଲେ । ବାଙ୍ଗାଲୋର ଆସିଲେ ଖବର ଦେଇ ପ୍ରତିଥର ଆମ ଘରକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏମିତି କେତେ କଥାରେ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ମାନ ବଢ଼ିଲା ସିନା କମିଲା ନାହିଁ ।

ବଂଧୁ ଜେ.ପି ନାୟକ କହିଲେ, ଆମେ ତୁମକୁ ଡକେଇବାକୁ ଯାଉଥିଲୁ । ଇଉନେସ୍କୋରୁ ଚିଠି ଆସିଛି ଆମ ଭାଷା ନୀତି ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ତମେ ଏଇଠି ଥିଲା ଭିତରେ ଭାଷାନୀତି ଲେଖୁପକାଅ । ମୁଁ ଅବିଶ୍ୱାସ ଆଖିରେ ଚାହିଁ କହିଲି, ମୁଁ ତ ସରକାରଙ୍କ ଭାଷାନୀତି ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଏସବୁ ପଢ଼ି ଲେଖିବା ପାଇଁ ସମୟ ଦରକାର । ନାୟକ ହସି କହିଲେ, ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ କରି ରଖୁଛି । ପ୍ରେମ କୃପାଳଙ୍କ ଘରଟି ଖାଲି ଅଛି । ସେଇଟି ତୁମ ମାଫିଙ୍ଗ ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ଆପାତତଃ ରହିଲା, ଚାଲ ମୁଁ ଦେଖେଇ ଦେବି । ମତେ କଥା କହିବାକୁ ସମୟ ନ ଦେଇ ସେ ନିଜେ ସେ ଘରକୁ ମତେ ନେଇଗଲେ । ଆମେ ପହଞ୍ଚିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦି'ଜଣ ସ୍ୱେନୋଗ୍ରାଫର । କହିଲେ, ଏ ଦି'ଜଣ ତମ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ଦି ସପ୍ତାହ ରହିବେ । ଆମ ମିନିଷ୍ଟ୍ରର ସବୁ ବିଭାଗକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି ଯେ, ସେମାନେ ଭାଷା ସଂପର୍କୀୟ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଯାବତୀୟ କାରକ ତୁମକୁ ଦେଖେଇବେ । ତୁମେ ଗୋଟାଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ ଡାକିଦିଅ । ଏଠି ଦି' ସପ୍ତାହ ରହିବ ବୋଲି ଘରକୁ ଖବର ଦେଇଦିଅ । ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଆଉ କାନ୍ତି ଉଭୟଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛି ।

ନାଏକ ସାହେବ ହସି ଦେଇ, କିଛି ଦରକାର ହେଲେ ମତେ କହିବ କହି ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ କାମରେ ମନ ଦେଲି । ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ପଢ଼ି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଚତୁର୍ଥ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାରେ ଭାଷା ସଂପର୍କୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ନୀତି ବିଷୟରେ ତାଲିଗଲି । ଲେଖା ଶେଷ ହେଲା । ସମସ୍ତେ ପଢ଼ି ଖୁସି ହେଲେ । ଡେ.ପି ନାଏକ ଓ ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ ସବୁ ଠିକ୍ । ତେବେ ଏଥରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଅଛି Three language formula is a strategy, not a goal. ତୁମେ କଣ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ଆମେ ଯାକୁ ନୀତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆଗରୁ ଯାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ଦରକାର । ମୁଁ କହିଲି, ପାଠର ନ୍ୟୁନତମ ଆବଶ୍ୟକତା କଥା କୁହାଯାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ପାଠର ଶେଷ ନାହିଁ । ତିନୋଟି ଭାଷା ଶିଖିବା ନ୍ୟୁନତମ ଆବଶ୍ୟକତା, କିନ୍ତୁ ମାତୃଭାଷା, ସଂସ୍କୃତ, ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଏସବୁ ଏ ତିନି ଭାଷା ବାହାରେ । ଉଭୟେ ଖୁସି ହେଲେ । ବିନା ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଏ ଲେଖା ଛପେଇବା କଥା ହେଲା । ନାଏକ କହିଲେ, ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରି ତୁମେ ଲେଖିଛ । ତୁମ ନାଁରେ ଏହା ଛପା ହେବ । ମୁଁ କହିଲି ତାହାହେଲେ ଲୋକେ କହିବେ, ଏଇଟା ପଟ୍ଟନାୟକ ନୀତି, ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନୀତି ନୁହେଁ । ଶେଷକୁ କଥା ହେଲା ମିନିଷ୍ଟ୍ରର ଛାପ ରହିବ, ମୋ ନାଁ ରହିବ । ନାଏକଙ୍କ ଜାଗାରେ କୌଣସି ଅମଳାତନ୍ତର ଲୋକ ଥିଲେ ଏକଥା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । Language policy and programme ନାଁରେ ଏ ବହିଟି ଛପା ହେଲା ।

ସରକାରୀ ବିଭାଗରେ ଯୋଗ ଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସିମଳାରେ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ ଅଫ୍ ଆଡଭାନ୍ସଡ୍ ଷ୍ଟଡିଜରେ ଗୋଟିଏ ତିନିଦିନିଆ ସେମିନାରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ମତେ ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରୁ ବଛା ବଛା ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଡକାଯାଇଛି । ଭାରତରେ Scheduled Caste ଓ Scheduled Tribe ଅଛନ୍ତି । ଏତେ ଦିନ ପରେ ଅନ୍ତତଃ କେତେକଙ୍କୁ Deschedule କରାଯିବା ଉଚିତ୍ କି ନା ଓ କଲେ କଣ କିପରି କରାଯିବ ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉଠାଯାଇଛି । ବହୁ ଆଲୋଚନା ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ମତାମତ ହେଲା ଯେ Descheduling ପାଇଁ Criteria ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଅନ୍ତତଃ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଗବେଷଣା ଦରକାର, ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ ଫେରିଆସି ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଆଶୁ ସମାଧାନ ନାହିଁ ବୋଲି ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲି । ହଠାତ୍ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ପଚାରିଲେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନରେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଜଣକ ପାଇଁ କି ପରିମାଣରେ ଟଙ୍କା ଦରକାର ? ମୁଁ କହିଲି ସମାଜ ହିଁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀର ଲାଗୁଚାରେ । ସେ, ତାର ଟ୍ରେନିଂ ଆଉ ଚାରିପାଖର ସମାଜ

ଏର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଆଉ ଟଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଜନ କିଛି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପାଇଁ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ ତମେ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଲୋକ ଯେ ଏକଥା କହୁଛ । ବାକି ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ତଳକୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ନାରାଜ୍ ।

ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନର ପ୍ରଥମ ବଜେଟ୍ ଦଶଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା । ମୁଁ ଦେଖିଲି ସରକାରରେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ମୋର ଶାସନ ଅଧିକାରୀ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରିଏଟରୁ ଧାର କରା ଲୋକ । ମୋର ଆକାଉଣ୍ଟସ୍ ଅଫିସର ଏ.ଜି. ଅଫିସର ଲୋକ । ମୁଁ ଯେତେ ଯାହା କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ହେଇପାରିବ ନାହିଁ । ଦି'ମାସ ପରେ ମୁଁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଣି । ଯଦି କିଛି ହୋଇ ପାରିବନି ତେବେ ଆସିଲି କାହିଁକି ? ସ୍ଥିର କଲି, ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ କିଛି ସରକାରୀ ଆଇନକାନୁନ୍ ପଢ଼ିବି । ଆଠ ଦଶ ଦିନ ରହି ଅନେକ ଜିନିଷ ପଢ଼ିଲି । କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ administration ଦାୟିତ୍ବରେ ଆସି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ଅନେକ କଥା ଶିଖିଲି । ଗତ ୧୭ ବର୍ଷ ଭିତରେ ମିନିଷ୍ଟ୍ରିରେ ତାଙ୍କ ପରି ମୁଁ administration ବିଶେଷଜ୍ଞ ଦେଖିନି । ମୁଁ ମହାଶୂର ଫେରି ମୋର ଦୁଇ ପଦସ୍ଥ ଶାସନ ସହାୟକଙ୍କୁ ଡାକିଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି, ଆମ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ତାଲିମ୍ବେକର କେତେ ଜଣ ? ସେମାନେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, ସାର୍ ଜଣେ । ମୁଁ କହିଲି ଚଲ କଥା । ଏଇ କଥା ମନେ ରଖ ଯେ ସରକାର କଣ କରିବାକୁ ହେବ ଏକଥା ସ୍ଥିର କରିବା ଦାୟିତ୍ବ ମତେ ଦେଇଛନ୍ତି । ସରକାରୀ ନିୟମ କାନୁନ୍ ନ ଭାଙ୍ଗି ତା' କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ଏ ଦାୟିତ୍ବ ତୁମର । ତେଣୁ କ'ଣ ହୋଇପାରିବନି ସେକଥା ନ କହି ତମେ ଆପଣା ଆପଣା କାମ କର । ସେଇଦିନୁ ମୋ କାମ ଅନେକ ସହଜ ହେଲା ।

ମୁଁ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଦେଖେ ଗୋଟିଏ ଝିଅ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଛି । ସରକାରଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଝିଅଟିକୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଆସି ମୋ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଫିସ୍ କାମ କରିବାକୁ । ଏଇ ଝିଅଟି ମାଟ୍ରିକ୍ ପାଶ୍ । ମୁଁ ଝିଅଟିକୁ କିଛିଦିନ ଲକ୍ଷ କଲି । ଅତି ଭଦ୍ର । ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ କଥା କହେ । କାମରେ ଅତି ଚଟପଟ । ମୁଁ ଭରସା ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଲି । ଯାକୁ ନେଇ କରେ କଣ ? ଝିଅଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ବଡ଼ ଡର । ଆମେରିକାନ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ଅଫିସର ଥିଲି ଯାହାର ପୁଅ ସେକ୍ରେଟେରୀ । ସମସ୍ତେ ଆପରି ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ମୁଁ ମୋ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଟକ ରହିଲି । ଦିନେ ସେ ଝିଅଟିକୁ ଡାକି ପଚାରିଲି । ମୁଁ କହିଲି କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ମୁଖ୍ୟଙ୍କ ସହିତ କାମ କରିବାରେ ବହୁ ବିପଦ ଅଛି । ଦାୟିତ୍ବ ବେଶୀ । କାମ ବେଶୀ । ସେ କହିଲା, ସେ କାମକୁ ତରେ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି, ସେ ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସର ଝିଅ । ଲୋକେ

ନାନା କଥା କହିବେ । ସେ କହିଲା, ଆପଣ ନ କହିଲେ ହେଲା । ମୁଁ କହିଲି ଦେଖ, ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ଝିଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିନାହିଁ । ତୁମେ ପ୍ରଥମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିବ । ଗୋଟିଏ ସର୍କରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ନେବି । ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କଲେ ମତେ କଥା ଦବ ଯେ ତମେ Ph.D କଲାଯାଏ ପାଠ ପଢ଼ିବ । ଯେତେବେଳେ ଯାହା ହେଲେ ବି ତମେ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଝିଅଟି ରାଜି ହେଲା । ତାକୁ ନେଇ ମୁଁ ତା' ବାପା ମା'କୁ ଭେଟିଲି । ଆମ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସବୁ କହିଲି । ବାପା ରିଟାୟାର୍ଡ ହୋମଗାର୍ଡ ଇନସପେକ୍ଟର । ବାପା ମା ଦିହେଁ ଖୁସି ହେଲେ । ମୁଁ ଝିଅକୁ ଯେତେବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇଟି ପଢ଼େଇବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୋର ବୋଲି କହିଲେ । ସେଇଦିନୁ ସେ ପରିବାରର ମୁଁ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ସେ ଝିଅଟି ଆଇ.ଏ.ବି.ଏ, ଏମ୍.ଏ କରି ପିଏଚ୍.ଡି କଲା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟା ହେତୁ ବି.ଏ, ଏମ୍.ଏ ଆଉ ଅଧା ପିଏଚ୍.ଡି ରେ ପାଠ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ବାହାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦେଇଥିବା କଥା ମନେ ପକେଇ ମୁଁ ପୁଣି ତାକୁ ପାଠକୁ ଫେରେଇ ଆଣିଲି । ଯୋଉଦିନ ସେ କିରାଣୀ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଲା, ମୁଁ କହିଲି ତୁମେ ଆଜିଠୁ ମୁକ୍ତ । ଏଣିକି ତମେ ସାହାଯ୍ୟ ଚାହିଁଲେ ପାଇବ । ଆଉ ପାଠ ପଢ଼ାର ବାଧାବାଧକତା ନାହିଁ । ଲୋକେ ନାନା କଥା କହିଲେ ବି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଇ ଏକମାତ୍ର ଝିଅ ଯିଏ ତାର ପାଠ ଆଉ କାମ ଉଭୟରେ ଅଟକ । ମୁଁ ଦେଖିଲି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଲୋକଙ୍କର ସରକାର ପ୍ରତି ଏକ ସହଜାତ ବିରୋଧ ଅଛି । ମୁଁ ତ ନିଜେ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ସରକାରର ଏକ ଭୂମିକା ଅଛି । ଏଇ ଭୂମିକାର ସଂସ୍କାରକଣରେ ମୋତେ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ମୁଁ ପ୍ରଥମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲି ଯେ ଟ୍ରେନିଂ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କର । ମୁଁ ଏପରି ଟ୍ରେନିଂର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବି ନାହିଁ, ଯାହା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିକାଶର ବାଧକ ହେବ । ନାନା ଆତୁ ଚାପ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମୋର ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଟକ ରହିଲି । ନୋହିଲେ ହାଇଦ୍ରାବାଦର ଇଂଲିଶ ସଂସ୍ଥାନ ପରି ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା ।

ଆରମ୍ଭରେ ଏ ସଂସ୍ଥାନର ରୂପରେଖ ଅସ୍ପଷ୍ଟ, ପୁଣି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ଅନିଶ୍ଚିତ । ତେଣୁ ମୁଁ ସ୍ଥିର କଲି ଯେ ଯେଉଁ ଲୋକ ମିଳିବେ ସେଇମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରେନିଂ ଦେଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବି । ଏତିକି ବେଳେ ଜେ.ପି. ନାଏକଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାକେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଯେଉଁ କମିଟି ହୋଇଥିଲା ତାର ରିପୋର୍ଟ ମିଳିଗଲା । ମୁଁ ସେ କମିଟିର ମଧ୍ୟ ମେମ୍ବର ଥିଲି । ଭାରତ ସରକାର ସେ ରିପୋର୍ଟ ଗ୍ରହଣ କରି ଏ କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକର

ପରିଚାଳନା ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ହାତରେ ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ମୁଁ କାହାରି ସମାଲୋଚନାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟେପ ନ କରି କାମରେ ମନ ଦେଲି । ଆମେ ସ୍ଥିର କଲୁ ଯେ ତିନୋଟି ଆଞ୍ଚଳିକ କେନ୍ଦ୍ର ଆମେ ହାତରେ ରଖୁ ଆଉ ପୁନଃ କେନ୍ଦ୍ରଟି ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ଭାବରେ ଡେକାନ କଲେଜ ପରିଚାଳନାଧୀନ ରହିବ । କାତ୍ରେକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଫଳରେ ଡେକାନ କଲେଜ ଏପରି ଏକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ରୂପେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା, ଯେଉଁଠି ସବୁ ବିଭାଗର ଏକରୂପତା ଦାବା କରାଯାଉ ନଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଆପଣା ଆପଣା ନିୟମ କାନୁନ୍ ରଖି ମଧ୍ୟ ଡେକାନ କଲେଜ ଛଡ଼ା ତଳେ ଥିଲେ । ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲି ଯେ ଯଦି ଏ ପରୀକ୍ଷା ସଫଳ ହୁଏ ତେବେ ଏ କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷା ଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ତିଆରି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇଦେବୁ । ଏ ସ୍ୱପ୍ନ କିନ୍ତୁ ସଫଳ ହେଲାନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିୟମର ଏକରୂପତା ଓ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱହା ହେତୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ ।

ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ ଅନୁତ ଭାବରେ ମୋର ବଂଧୁ ପ୍ରଫେସର ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରୁ ମିଳିବ । ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଭବିଷ୍ୟତ ରୂପରେଖ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ପଣ୍ଡିତ ଏଥିରେ ଡିରେକ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତିର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ଫେଲୋଙ୍କୁ ନେଇ ଏ ସଂସ୍ଥାନ ଗଢ଼ାଯିବା ଉଚିତ୍ ଓ ତାଙ୍କରି ଭିତରୁ ଜଣେ ସିନିଅର ଫେଲୋ ରୂପେ ଏ ସଂସ୍ଥାନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ସେ ମନେ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏ ଚିଠି ସରକାରୀ ମହଲରେ ଟିକିଏ ଚହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସରକାର କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏ ମତକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ଏଥିରୁ ମୋର ଏଇ ଶିକ୍ଷା ହେଲା ଯେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ବଂଧୁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ହେବ ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ା କାମରେ ।

ଆଞ୍ଚଳିକ କେନ୍ଦ୍ରର ଆରମ୍ଭରେ ପ୍ରତି ଭାଷା ପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ସେଇ ସପ୍ତାହକୁ ୫୧/୫୨ ଘଣ୍ଟା ପାଠ ପଢ଼େଇବେ, ପଢ଼େଇବା ଉପଯୋଗୀ ପାଠ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ପୁଣି ନୂଆ ପଦ୍ଧତିରେ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରି ସେଇ ଅନୁସାରେ ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ନେବେ । ମୁଁ ହିସାବ କରି ଦେଖି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ସପ୍ତାହରେ ଚଉରାଅସି ଘଣ୍ଟା କାମ କରୁଥିଲେ । ଆଜି କେନ୍ଦ୍ରର ସାଫଲ୍ୟ ସେଇମାନଙ୍କ ଲୁହରେ ଗଢ଼ା । ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରାୟୋଗିକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି କାମ ହୋଇ ନଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ମୁଁ ମୋର ଆମେରିକା ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଅଭିଷ୍ଟତାକୁ ପୁରା କାମରେ ଲଗେଇଲି । ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଦୂରତ ଉପାଦାନ ଲୋଡ଼ା । ମୁଁ

Common vocabulary ଓ Recall vocabulary ନାମରେ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦସୂଚୀ ତିଆରି କରେଇଲି । ହିନ୍ଦୀ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁଖ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମାନରୂପ ଓ ସମାନ ଅର୍ଥର ଶବ୍ଦକୁ ରୂପ ଓ ଅର୍ଥ ଭେଦରେ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଦେଖାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ସାମାନ୍ୟତମ ଶବ୍ଦକୁ ମୂଳ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସୁଗମ ହେଲା । Recall vocabulary ପାଇଁ ଆମେ ଅର୍ଥତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଆଧାର କରି ୪୫ଟି category ତାଲିକା କଲୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ categoryରେ ଯେତେ ଶବ୍ଦ ମନେ ପକାଯାଇପାରେ ତାର ତାଲିକା କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ପରେ ଏ ଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ସହ ତୁଳନା କରି ସମାନଶବ୍ଦ ବଛା ଯାଇଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ମଧ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣରେ ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ structure ଉପରେ ଆଧାରିତ basic course, ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ advanced course ଓ ଏ ଦୁଇଟି ଯୋଡ଼ିବାକୁ ଖବର କାଗଜ, ପତ୍ରପତ୍ରିକାରୁ ବିଷୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ତା' ଉପରେ ଆଧାରିତ Intermediate course ଏ ସବୁ ତିଆରି କରାଗଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକର ପରିଶୋଧନ ଓ ପରିମାର୍ଜନ କରି ଓ କ୍ଲାସର ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତ୍ତିରେ ନୂଆ ପାଠ ଯୋଗ କରି ଛପେଇବାରେ ଅନେକ ସମୟ ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଭାଷା ଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏତେ ଗଭୀରତା ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି ସହ ଗବେଷଣା ଓ ତାର ପ୍ରୟୋଗ ଏଇ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଭାରତରେ କରାଗଲା ।

ମୁଁ ପୁନାରେ ଥିଲାବେଳେ ଆହମଦନଗର ଓ ବମ୍ବେର Wilson collegeରେ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । Wilson collegeର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ୍ ଜେ.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ ଆଇରନ୍ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହୀ ଶିକ୍ଷାବିତ । ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ସ୍ଥାପନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏଥିପାଇଁ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣର ଦାବୀ ମେଣ୍ଟେଇବା ସବୁ କାମ ପାଇଁ ସେ ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ମହୀଶୂରକୁ ଆସିବା ସଂଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରହ ଏ ଦିଗରେ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ମୁଁ ମନସ୍ଥ କଲି । ଯଦିଓ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ ଶାଳାରେ ଉପଯୋଗୀତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂଶୟ ଥିଲା ତେବେ ବି ଏହାର ବିକାଶ ନୋହିଲେ ଆନୁସଙ୍ଗିକ କ୍ୟାସେଟ୍ ଟେକନୋଲୋଜି ବଢ଼ିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ପୁଣି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାର ପଦ୍ଧତିର ବ୍ୟାପକ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ତତଃ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ ଏହାର ଉପଯୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲାପରେ ସେ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଥାଇ ଆଇଟି ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବ୍ୟତୀତ

BEL, ITI ପରି Public sector ଓ phillips ପରି Private Sector ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଭା ଡାକିଲେ । ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କର ତକନାକି ଦକ୍ଷତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା NCERT ର ସେ ସମୟର Director, SVC Aiyazକୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ରିପୋର୍ଟ ତିଆରି କରିବାକୁ ସେ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ମୋ ଡରଫ୍ଟରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ପୃଷ୍ଠାର ଗୋଟିଏ ଟେକନିକାଲ୍ ନୋଟ ତିଆରି କରିଥିଲି । ସଭାର ଆରମ୍ଭରେ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଆମ ଦେଶର ପ୍ରୟୋଗନ ବିଷୟରେ କହି ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ କଣ କରିବେ କହନ୍ତୁ । ଜଣାଗଲା ଯେ, ସେ ଯାଏ ଆମର Head phone microphone combine ଆମେ ବିଦେଶରୁ ଆଣୁଛୁ । ITE ଯାହା ସେତେବେଳେ ଯାଏ କରିଛନ୍ତି ତା'ର ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଅଧିକ ରିସର୍ଚ୍ଚ ଦରକାର । IIT ଖଡ଼ଗପୁର ଏ ଦିଗରେ କାମ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଅଧିକାଂଶ କହିଲେ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗଶାଳା କ'ଣ ଆମକୁ ବୁଝେଇ ଦେଲେ ଆମେ କରିବୁ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ ତିଆରି କରିଥିବା ନୋଟଟି ବାହାର କରି ଦେଲି । BEL ଓ ଫିଲିପସ ଏ ଦିଗରେ କାମ କରିବାକୁ ଘିର କଲେ । ଆମେ BELକୁ ପ୍ରୋଫାୟନ ଦେବାକୁ ଘିର କଲୁ । ଏ କାମ ଆରମ୍ଭ ହେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଟେପ୍, କ୍ୟାସେଟ୍, ଟେକନଲୋଜିର ଅନୁତ ପୂର୍ବ ବିସ୍ତାର ଘଟିଲା । BELର ପ୍ରାୟରିଟିରେ ଏହା ବହୁତଳେ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରୋଟୋଟାଇପ୍ କରିବାରେ ବେଶ୍ ସମୟ ନେଲେ । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସେମାନେ ତିଆରି କଲେ ତା' ମିଳିଥିବା ଦାବା ମେଣ୍ଡେଇବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନର ରଣ ସ୍ୱୀକାର କରି ନଥିବାରୁ ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲି । ଶେଷରେ BEL ମାନିଲେ । ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ବ୍ରିଟିଶ କାଉନ୍ସିଲ୍ ଭାରତ ତିଆରି ଏଇ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗଶାଳା କିଛି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏସିଆ ଓ ଆଫ୍ରିକାର ଦେଶମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେବାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆମର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପର୍ବର ବିଳମ୍ବ ହେତୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଚାରକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ପରେ ସେମାନେ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ତିଆରି କରିବାକୁ କୌଣସି ସାନ ଘରୋଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ବୁଝି କରି ଦାୟିତ୍ୱ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ବହୁ ପରିମାଣରେ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ତିଆରି ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଏହାର ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଉପଯୋଗୀତା ଆଦି ବିଷୟରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଭାଷା ଉପଯୋଗୀତା ଆଦି ବିଷୟରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗିକ ପକ୍ଷର ବିକାଶରେ ସହାୟକ ହେଲା ।

ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ । ଏଠି

ସିଲାବସରେ ସାମାନ୍ୟତମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଦୁଇ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ସମୟ ଲାଗେ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଶେଷ ଚାପସୃଷ୍ଟି ବ୍ୟତୀତ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭାରତରେ ବ୍ୟାକରଣିକ ପରମ୍ପରା ଭଙ୍ଗ ହୋଇଯାଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଦେଶରେ ଏ ପରମ୍ପରା ପୁଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ବାହାରୁ ଏଇ ଯେଉଁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଆମଦାନୀ କରାଗଲା ଏହାର ଫଳ ଏକ ପ୍ରକାର ବିପରୀତ ହେଲା । ପ୍ରଥମତଃ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାମୂଳକ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ comparative philology ଓ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିରୋଧ ହେଲା ଅଧିକ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଲୋକପ୍ରିୟତା ବଢ଼ିବା ସଂଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରହ ଦେଶର କେତେକ ହିନ୍ଦୀ, ବଂଗଳା, ତାମିଲ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଭାଗ ଆପଣା ସାଇନ ବୋର୍ଡ ବଦଳେଇ ଆପଣାକୁ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ଅଫ୍ ହିନ୍ଦୀ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ, ବେଙ୍ଗଲି ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ, ତାମିଲ୍ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକ୍ସ ଆଦି ନାଁରେ ଚିହ୍ନିତ କରେଇଲେ । ତୃତୀୟତଃ, ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ନୂଆ ନୂଆ ସୁଲର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ସହ ଆମ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀ ମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଆମେରିକାର ଗୋଷାବାଦ ଭାରତକୁ ଆମଦାନୀ ହେଲା ଫଳରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ସୁଲ ତେର ଗଡ଼େଇଲେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ତେର କାଟିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ଚତୁର୍ଥତଃ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଜମିଦାରୀ ପରମ୍ପରା ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା, ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତ ନୋହିଲେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ସାମୁହିକ ବିକାଶ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୋର ହୃଦୟୋପ ହେଲା । ମୁଁ ମୂଳରୁ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲି ଯେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ଗୁଡ଼ିକରେ ନୂଆନୂଆ ବିଚାର ଆଲୋଚନାର ବାଟ ଫିଟେଇବା ପାଇଁ ଯାହା କରିବା ସମ୍ଭବ ତା କରିବି, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରାୟୋଗିକ କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଚାକିରି ସୃଷ୍ଟି କରିବି, ଇଏ କିଛି ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ସେତେବେଳକୁ କାନ୍ତେ ଓ ତାଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖା ନାହାନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଓସମାନିଆରେ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ହାତରେ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଭାଗ ମାନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷେ ଦି'ବର୍ଷ ଭିତରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିକଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆମର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାମ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ମତ ଥିଲା ମୁଁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ ମାନଙ୍କର ମତାମତ ଛଡ଼ା ଯେପରି କିଛି ନ କରେ । ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚାକିରି ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଶିଥିଳ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୋ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାମ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

ମାନଙ୍କରେ ବିକାଶ ପଥରେ ବାଧକ ବୋଲି ଏଠି କହିଲାବେଳେ, ଭାରତରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଏ ସଂସ୍ଥାନ ଖୋଲାଯାଇଛି ଓ ଏଥିରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ବାହାରର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଆଗରେ କହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଅମଳାତନ୍ତ୍ର ଭିତରେ ଏକ ଶିକ୍ଷାଗତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ଚାଲେଞ୍ଜ ସାଜକୁ, ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟୁତ୍ଥାନଙ୍କର ବିରୂପ ମନୋଭାବ, ବାହାର ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଢ଼ିଉଠୁଥିବା ସନ୍ଦେହ ନିରାକରଣ ଓ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ଭବିଷ୍ୟତ ବିକାଶ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଏକାସାଜରେ ମତେ ସାମ୍ନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏଲ୍‌ର ଗୋଟିଏ ପରାମର୍ଶଦାତା କମିଟି ରହିବ ବୋଲି ଆମେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲୁ । ପ୍ରଥମ କମିଟିରେ ଦେଶର ପ୍ରମୁଖ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ କେତେଜଣ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ମହାଶୂର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ମଧ୍ୟ ଏହାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ମିଟିଂରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କୁଳପତି ଶ୍ରୀ ମାଳୀ ଓ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭି.କେ. ଆର.ଜି ରାଓଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ହେଲା । ଶ୍ରୀମାଳୀ କହିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆଡ଼ହକ ଆପଣଙ୍କମେଣ୍ଟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବଛାବଛି କମିଟି ହେବ କୁଳପତି ତାର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହେବା ଉଚିତ୍ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ, ଏ ସଂସ୍ଥାର ତିରେକୂର ପଦ କୁଳପତି ପଦଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣେ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତିରେକୂର ହିଁ ଏ କମିଟିର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହେବା ଉଚିତ୍ । ତା'ଛଡ଼ା ଅନୁଷ୍ଠାନର ବିକାଶ ପାଇଁ କି ପ୍ରକାର ଲୋକ ଦରକାର ତିରେକୂର ହିଁ ସବୁଠୁ ଭଲ ଜାଣନ୍ତି । ସେଇକଥା ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହୀତ ହେଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମିଟିଂରେ ସଭ୍ୟମାନେ ଦାବୀ କଲେ ଯେ, ପରାମର୍ଶଦାତା କମିଟିର ସ୍ୱାକୃତି ବ୍ୟତିରେକେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କୌଣସି ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏକଥା ଆଜେଣ୍ଡାରେ ନଥିବା ହେତୁ ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଗରୁ ଆଲୋଚନା କରି ନଥିଲି । ପୁଣି ଯେଉଁ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଏକଥା ଉଠିଲା, ସେଠି ଏ ବିଷୟରେ ଡର୍କ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଫେସର ମାନଙ୍କ ଚାପରେ ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଏଥିରେ ଏକପ୍ରକାର ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଏ ସଭା ସରିବା ପରେ ମୁଁ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କଲି । ମୁଁ କହିଲି ଯେ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶାସୀ ପରିଷଦ ଆଉ ପରାମର୍ଶ ଦାତା କମିଟି ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏଲ୍ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଅଙ୍ଗ । ଏହାର ଶାସନ ତନଖି କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଶାସୀ ପରିଷଦ ପୁଣି ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ଆପଣ ଆଜି ଯେଉଁ କଥାରେ ରାଜି ହେଲେ

ତହିଁରେ ଆପଣା ପାଦରେ ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧେଇଲେ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ମୋ ଯୁକ୍ତିର ଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । କଣ କରାଯିବ ? ମୁଁ କହିଲି, ଏହି କମିଟିର ଆୟୁ ଅଳ୍ପଦିନ ଅଛି । ମୁଁ ଏ କମିଟିର ମେମ୍ବର ସେକ୍ରେଟେରୀ । ମୁଁ ଏ କମିଟିର ମିଟିଂ ବର୍ଷେ ଯାଏ ଡାକିବି ନାହିଁ । ତା'ପରେ ନୂଆ କମିଟି ଗଢ଼ା ହେବ । ଏଥିରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ମାନରକ୍ଷା ହେବ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ରାଜି ହେଲେ । ତା' ନୋହିଥିଲେ ଆମେ ଯେତେ ସବୁ ନୂଆ ନୂଆ କଥା କଲୁ ତାହାର କାଣିଚାଏ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ।

ଆମେରିକାର କାଲିଫର୍ଣ୍ଣିଆ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ର ହେଉଥାଏ । ଭାରତରୁ ପଣ୍ଡିତ, କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଓ ମୁଁ ଯୋଗ ଦେଉଥାଉ । ପଣ୍ଡିତ, କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଆଗରୁ ଚାଲି ଗଲେ । ସରକାରୀ ପଦ୍ଧତି ରକ୍ଷାକରି ଯାଉ ଯାଉ ମୋର ଦିନେ ଅଧେ ଡେରି ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ମୋର ଆମେରିକୀୟ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟୁମାନେ କହିଲେ, ତୁ ଭଲ ବ୍ୟୁମା କରୁଛୁ । ତୁମ ଭାରତୀୟ ବ୍ୟୁମାନେ କହୁଛନ୍ତି, Pat is an ex-linguist. He has been hired by the Govt of India for propagation of linguistics. ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କହିଲି ଏ ଉଭୟ କଥା ସତ, ମୋର ବ୍ୟୁମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଅନେକେ ଆଶ୍ଚା କରିଥିଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିବି । ପରଦିନ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କହିବା ସମୟ ହେଲା- ମୁଁ ଏଇ ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟରେ ମୋର ପରିଚୟ ଦେଲି । ବ୍ୟୁମାନେ ଲାଜରା ହେଲେ ।

ଅତିରଞ୍ଜନ ଆଉ ପରମିୟା ଓ ପରଶ୍ରୀକାନ୍ତରତା ଏକପ୍ରକାର ଭାରତୀୟ ପ୍ରକୃତି ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରଥମଟି ଏତେ କ୍ଷତିକାରକ ନୁହେଁ । ମୋର ଦ୍ୱିତୀୟ ବାବଦରେ ଏକ ଅଚ୍ଛୁତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି । ସେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣାକୃପାଦିନୀ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥାନ୍ତି । ମତେ କେତେଥର କହିଲେ ଆମର ଦେଖାହେବା ଉଚିତ୍ । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥାଏ । ଯୋଗାଯୋଗ କରି ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲି । ଏଣୁ ତେଣୁ କଥା ଭିତରେ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ଯାଇଛି କି ନଯାଇଛି ସେ ଲୁଚେଇ ଘଣ୍ଟା ଦେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା ଯେତେବେଳେ ତାର ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ରେ ସେ ଆଉ ଦି'ଥର ଲୁଚେଇ ଘଣ୍ଟା ଦେଖିଲେ । ମତେ ଖରାପ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ପଚାରିଲି, ଆପଣଙ୍କର କଣ କୁଆଡ଼େ ଯିବାର ଅଛି ? ସେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ୍ ହୋଇ କହିଲେ, ନାଁ, ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖୀ ତା'ପରେ ଦୁଇମିନିଟ୍ ପରେ ହଠାତ୍ ହସି ପକେଇ କହିଲେ, ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ । ବାର ମିନିଟ୍ ହେଇଗଲା । ମୁଁ ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଲି ଯେ ତମଘର ଓଡ଼ିଶାରେ ନୁହେଁ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ହଠାତ୍ ଏପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ କାହିଁକି ଓ କିପରି

ପହଂଚିଲେ । ସେ କହିଲେ ଆଜିଯାଏ ଏ ଅଫିସକୁ ଏମିତି କେହି ଓଡ଼ିଆ ଆସିନାହାନ୍ତି ଯିଏ ଦଶମିନିର୍ ଭିତରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ କହିଛନ୍ତି । ତମେ ବାର ମିନିଟ୍ ବସି ମଧ୍ୟ କାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିନ । ମୋ ମୁହଁ ଲାଜ ଓ ଦୁଃଖରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା । କହିବି କ'ଣ ? ସତରେ ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶାରଖୁଆକୁ ପେଟଖୁଆ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ ।

ଜଣେ ବଂଧୁ କହିଲେ ଭାରତରେ ସବୁ ଅଂଚଳରେ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି । ସବୁଠି ଆପଣଙ୍କ କଥା ପଡ଼େ । ମୁଁ କହିଲି, ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି ।

ରଫିକୌସେ ରକିବ ଆଛେ ହେ ଯୋ ଜଲକର ନାମ ଲେତେହେଁ ।

ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଜଲକର ନାମ ଲେନେବାଲା ଲୋକ ବେଶୀ । ମୁଁ ଏମିତି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ଆସି ପହଂଚିଛି ଯେଉଁଠି ବଂଧୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଭୁ ହେଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏଇ ଭାବଗ୍ରାହୀ କଥା ଦେଖ । ଭାବଗ୍ରାହୀ ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ଛାତ୍ର । ମୋର ଅତି ସ୍ନେହର ଛାତ୍ର । ପୁଣି ଆମ ସୋସାଲିଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସେ ଜଣେ ଯୁବ ସୋସାଲିଷ୍ଟ । ଭାରତରୁ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଲୋକ ବିଦେଶରେ folklore ବିଷୟରେ ଡିଗ୍ରୀ ନେଇ ଆସିଲେ ତା ଭିତରେ ସେ ଜଣେ । ନୂଆକରି ମୁଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ୁଛି । ଏପରି ଲୋକକୁ ନେଲେ ଭଲ ହେବ ଭାବି ମୁଁ ଭାବଗ୍ରାହୀଙ୍କୁ କଥା ଛଳରେ ଏକଥା କହିଲି । ସେ ଆସିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ବୋଲି ଜାଣି ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲି । ତାଙ୍କୁ ରିଡର ପାଠ୍ୟାରେ ନେବାକୁ ମନସ୍ଥିର କରି ସେ ବିଷୟରେ କାମ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସେତେବେଳେ ସେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଲେକଚରର । ଦିନେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଉଛି । ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କଠାରୁ ଡକରା ମିଳିଲା । ସେ ପଚାରିଲେ ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ, ତମେ ଭାବଗ୍ରାହୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଜାଣ ? ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ କହିଲି ହଁ, ସେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ଛାତ୍ର । Folkloreରେ ଭଲକାମ କରି ଏବେ ଫେରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ପଚାରିଲେ, ତମେ ତାଙ୍କୁ ଚାକେରି ଯାଚିବ ? ଏଥର ମୁଁ ସାବଧାନ ହେଲି । ମୁଁ କହିଲି ସାର୍, ଆପଣ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ଏହା ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଅଙ୍ଗ । ଭାରତ ସରକାର କେବେ କାହାକୁ ଚାକେରି ଯାଚିବା ମୁଁ ଶୁଣି ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଯାଚିବାର କ୍ଷମତା ମୋର ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରେ ନାହିଁ । ତେବେ କଥା ହେଉଛି ଥରେ ମୋର ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଆସିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ । ମୋର ମତ ଯେ ତାଙ୍କ ପରି ଲୋକ ଆସିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମଙ୍ଗଳ । ତେଣୁ ସେ ରିଡର ପଦପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରି ପାରନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ କହିଲି । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଟିକିଏ ଭାବି କହିଲେ, ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଯେ ନିଜ ଉପକାରୀକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲେଖନ୍ତି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ

ସହି ପାରେ ନାହିଁ । ତମେ ଏପରି ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବ ନାହିଁ । ସେ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ତମେ ତାଙ୍କୁ ରିଡର ପଦ ଯାଚିବ । ସେ ପ୍ରଫେସର ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏଥିରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଫେସର ପଦ ଯେପରି ଦିଏ । ମୋ ମନ ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଷୋଭରେ ପୁରିଗଲା । ଏପଟୁ ଉନ୍ନତ ଗାନ୍ଧି ମିଳିଲା । ପରେ ଶୁଣିଲି ବହୁଦିନ ଯାଏ ଭାବଗ୍ରାହୀ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧି ଦେଲେ ।

ସି.ଆଇ.ଆଇ.ଏଲର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଲୋକ ସଂଗ୍ରହ କରିବା କିଛି ସହଜ ହୋଇନାହିଁ । ମହାଶୂରରେ ଚିଫ୍ ଏପିଗ୍ରାଫିଷ୍ଟ ଜି.ଏସ୍.ଗାଇକ ଅଫିସ । ଶୁଣିଲି ତାଙ୍କ ଅଫିସରେ ମାୟରାନ୍‌ହସ୍ ବୋଲି ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କର୍ମଦକ୍ଷ ଲୋକ ଅଛି । ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଥାକ ଉପରକୁ ପ୍ରମୋଦନ ଦେଇ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଉଧାର ଆଣିବାକୁ ଗାଇ ସାହେବଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ସେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ୍ । ବହୁକଷ୍ଟରେ ତାର ପ୍ରମୋଦନ କଲି । ସେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ୍ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତାର ପ୍ରମୋଦନ ବାଧା ନୋହିବା ପାଇଁ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଆସିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ସେ ମୋ ଅଫିସକୁ ଅପର ଡିଭିଜନ ହୋଇ ଆସିଲା । ମାୟରାନ୍‌ହସ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସବୁ, ପରିଶ୍ରମୀ ଓ ସରକାରୀ ନିୟମ କାନୁନ୍ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିବା ଶୁଣିବା ଲୋକ । ସେ ନ ଆସିଥିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରୂହ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଠିକ୍ ବର୍ଷକ ପରେ ଗାଇ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଫେରସ୍ତ ମାରିଲେ । ତାଙ୍କ ଅଫିସ ଅଟନ । ଏଣେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ମୋ ଅଫିସ୍ ଅଟନ । ମାୟରାନ୍‌ହସ୍ ସ୍ଥାୟୀ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ । ମୋ ଅଫିସ୍ ଟେମ୍ପରାରୀ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମହକ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଏଠି ରଖିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଶରଣ ନେଲି । ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ସେ ଏ କଥାର ସମାଧାନ କରନ୍ତୁ । ସେତିକି ବେଳେ ଆର୍କିଓଲୋଜିକାଲ ସର୍ଭେଙ୍କ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ମହାଶୂରରେ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଚିଫ୍ ଏପିଗ୍ରାଫିଷ୍ଟଙ୍କ ଅଫିସ ଆର୍କିଓଲୋଜିକାଲ୍ ସର୍ଭେ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆଙ୍କ ଅଧୀନର ଅଫିସ୍ । ସର୍ଭେର ଡିରେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ଦେଶପାଣ୍ଡେ ମୋର ପ୍ରିୟ ବଂଧୁ । ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟ ବଂଧୁ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଆସିବେ । ଆମ କୋଠାରେ ତାଙ୍କର ସଭା ହେବ । ଏତିକିବେଳେ ମାୟରାନ୍‌ହସ୍ ହସ କଥାର ଗୋଟାଏ କିଛି ସମାଧାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀ କଲି । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅଳ୍ପତ କର୍ମକ୍ଷମତା ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣବୁଦ୍ଧି । ସେଦିନ ସକାଳେ ମୁଁ ଓ ଚୌଧୁରୀ ଏପଟୁ ଆସୁଛୁ । ଦେଶପାଣ୍ଡେ ସେପଟୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଆମ ଅଫିସ୍ ସାମନାରେ ଭେଟ । ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ଦେଶପାଣ୍ଡେ, ପଟ୍ଟନାୟକ କହୁଟି ତୁମକୁ ଶାସନ ଆସେ ନାହିଁ । ଆମ ଦିହିଙ୍କ ମୁହଁ ଲାଲ୍

ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଏପରି କଥା ପାଇଁ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲି । ଦେଶପାଶେ କହିଲେ କାହିଁକି ସାର୍, ତତ୍ତ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ ତ ମତେ କେବେ କିଛି କହି ନାହାଁନ୍ତି । ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ତମ ଏପିଗ୍ରାଫିକ୍ସ ଅଫିସରେ ମାସକାରନହସ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ ପ୍ରମୋସନରେ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଣିବି । ସେ ଫେରିଗଲେ ପୁଣି ତଳ ପାହ୍ୟାକୁ ଯିବ ସେଥିରେ ତା' ମନ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଦୁଇ ଅଫିସର କ୍ଷତି, ତାକୁ ଏ ଅଫିସରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ରହିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ଦେଶପାଶେ କହିଲେ, ଏଇ ସାମାନ୍ୟ କଥା ଆପଣଙ୍କ ଯାଏ ଗଲା କାହିଁକି ? ମତେ ଅନେଇ କହିଲେ, ତତ୍ତ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଆଜିଠୁ ମାସକାରନହସ ଆପଣଙ୍କ ଲୋକ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ । ଆପଣ ମତେ ଲେଖିଦେଲେ ଆମେ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେବୁ । ମୁଁ ଲେଖିଦେଲି । ମାସକାରନହସ ରହିଲେ । ଗାଈ ସାହେବ ଅସନ୍ନ ହେଲେ । ଏଇଟା ଠିକ୍ ଆଇନ ସଙ୍ଗତ ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଇ କାମ ଫଳରେ ଆମ ଦୁଇ ଅଫିସର ମଙ୍ଗଳ ହେଲା । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ଜେନିଫର (ଯେଉଁ ଝିଅଟିକୁ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କାମ କରିବାକୁ ନେଇଥିଲି) ଓ ମାସକାରନହସ ହିଁ ଅଧିକାଂଶ ଭାର ମୁଣ୍ଡେଇ ଥିଲେ । ମୋର ସମସ୍ତ ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତାର ସାକ୍ଷୀ ଏ ଦି'ଜଣ ।

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ କାମ ଲୋଏସ୍‌ଟେଣ୍ଡରରେ ଚାଲେ । ମଣିଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାର କିଛି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ ମୋର ପ୍ରଶ୍ନାବଳିକ ପୋଷ୍ଟଗ୍ରାଫିକ୍ ସେମିଟି କିଛି ଉଚ୍ଚ ନୁହେଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ମୋର ଥିବା ପାହ୍ୟାର ଆକେ ତଳର ଲୋକେ ଏଠାକୁ ଡେପୁଟେସନରେ ପ୍ରମୋସନରେ ଆସିବେ । ଉଭୟ ଆତମିନିଷ୍ଟେଟିର ଅଫିସର ଓ ଆକାଉଣ୍ଟସ ଅଫିସରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ କଥା ସତ ।

କେବଳ ଯେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରମୋସନ ପାଇ ନଥିବେ ବା ଏକ୍ସି ଅଫିସରେ ପ୍ରମୋସନ ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିବେ, ସେପରି ଲୋକ କିମ୍ବା ଯାହାଙ୍କ ଘର ଦକ୍ଷିଣଭାରତରେ ହୋଇଥିବ ଏପରି ଲୋକ ଏଠିକି ଆସିବେ । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାଳରେ କେବଳ ଜଣେ ଅଫିସର ଶ୍ରୀରାମନ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବାକି ସବୁ ଆତମିନିଷ୍ଟେଟିର ଅଫିସର ଯୋଗ୍ୟତା ମାପକାଠିରେ ଉଡୁରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେଇ ଶ୍ରୀରାମନ ଏକମାତ୍ର ଲୋକ ଯେ ମୋ ଅଫିସ ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ଭାରତ ସରକାରରେ ପ୍ରମୋସନ ପାଇଲେ । ମୋର ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟର (ଆତମିନିଷ୍ଟେସନ) ପଦଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପୋଷ୍ଟ । ଏଥିରେ ଠିକ୍ ଲୋକ ନ ଆସୁଥିବାରୁ ମୁଁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ଭୋଗିଛି ।

ଆମେ ଘରେ ଲୁଗାବଦଳି କଲାପରି ସରକାରରେ ଆଇ.ଏ.ଏସ୍ ଅଫିସରମାନଙ୍କର ବଦଳି । ଆଜି ଶିକ୍ଷା ତ କାଲି ଶିକ୍ଷ, ଆଜି ନ୍ୟାଚୁରାଲ୍ ଗ୍ୟାସ୍

ତ କାଲି ସମାଜ କଲ୍ୟାଣ । ମୁଁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସାହେବ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥିଲା ବେଳେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲି । ଦି'ବର୍ଷ ସରିଲା ବେଳକୁ ତିନିଜଣ ସେକ୍ରେଟେରୀ ବଦଳି ହେଲେଣି । ଟି.ପି.ସିଙ୍ଗ ଚୁନିଅର ସେକ୍ରେଟେରୀ । ଦିନେ ତାଙ୍କଠୁ ଟେଲିଫୋନ୍ ଖବର ମିଳିଲା ସେ ମହାଶୂର ଆସିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ମତେ ଦେଖିବାକୁ । ଟି.ପି ସିଙ୍ଗ ନିଜେ ମତେ ଟେଲିଫୋନ୍‌ରେ ଡାକିଲେ, କହିଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଶୁଣିଛି । ମୁଁ ସେଇଠି ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ସେ ଆସି ମହାଶୂରରେ ପହଂଚିଲେ । ମତେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ବୋଲି ଡାକୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ପଚାରିଲି, ମୋର ଗୋଟିଏ ସଂଶୟ ଅଛି । ଜଣେ ଟି.ପି ସିଙ୍ଗ ହିନ୍ଦୀରେ ଆବ୍ରୋନୋମି ବିଷୟରେ ଦୁଇଟି ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆପଣ କ'ଣ ସେଇ ବହିର ଲେଖକ ? ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଟି.ପି ସିଙ୍ଗ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଦେଖିଲେ । ମତେ ପଚାରିଲେ ଦି'ବର୍ଷରେ ଆପଣଙ୍କ ଚାକିରି ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା କ'ଣ ? ମୁଁ କହିଲି ଦୁଇବର୍ଷରେ ମୁଁ ଦୁଇଟି ମୂଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଂଚିଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି, ସରକାରୀ କଳରେ ସମସ୍ତେ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲାକି ନାହିଁ ଏକଥା ଜାଣିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଟଙ୍କା ଠିକ୍ କାମ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା କି ନାହିଁ, ହୋଇଥିଲେ ତାର ଫଳ କଣ ହେଲା ଏ ବିଷୟରେ କାହାରି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ଅସାଧୁ ଲୋକ ନିୟମ ରଖି ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ବଡ଼ ଲୋକ ହୋଇଯାଇପାରିବ । ଜଣେ ସତ ଲୋକ ଯଦି ଯଥାର୍ଥ କାମ ପାଇଁ ପଇସାଏ ନିୟମ ବାହାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରେ ତେବେ ଆପଣଙ୍କ କଳ ତା ଜୀବନ ଏପରି ଦୁର୍ବିସୟ କରି ଦେବେ ଯେ, ସେ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ପଳେଇବ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା ଯେ ଆପଣମାନେ ଆମକୁ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅସ୍ତଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ନିୟମ କାନୁନ୍ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଅମଳର । ଏଥିରେ ବିଶ୍ଵାସ ଅପେକ୍ଷା ଅବିଶ୍ଵାସ ହିଁ ବେଶି । ଏଇ ନିୟମ ଜଂଗଲରେ ବାଟ ପାଇବା ବି ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଟି.ପି ସିଙ୍ଗ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ଶେଷକୁ କହିଲେ ଆପଣ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆସନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆଡ଼ମିନିଷ୍ଟ୍ରେଟିଭ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ ବହୁତା ଦେବାକୁ ଯାଉଛି । ସେଠି ପହଂଚି ଟି.ପି ସିଙ୍ଗ ତାଙ୍କ ବହୁତା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲେ, ମୁଁ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ମନସ୍ଥିର କରିଥିଲି ତା' ନ କରି ମୋର ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଷୟରେ ଆଜି ଆଲୋଚନା କରିବି । ସେ ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ଘଣ୍ଟାଏ ବହୁତା ଦେଲେ । ଶେଷ ଆଡ଼କୁ କହିଲେ ମୁଁ ଡକ୍ଟର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଚାହେଁ । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରତି ବିଷୟରେ ସପକ୍ଷରେ ଓ ବିପକ୍ଷରେ ନିୟମ ଅଛି । ଏତେ ନିୟମ ଅଛି ଯେ, ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ଏପରି

ଜଣେ ଲୋକ ଦେଖିନାହିଁ ଯେ ସବୁ ନିୟମ ଜାଣନ୍ତି । ତେବେ ଗୋଟିଏ କଥା ମନେ ରଖିବାର ଅଛି । ସରକାରରେ ସବୁବେଳେ ଏପରି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେ ନିୟମକୁ କାଟି ଦେଇ ପାରିବେ ।

ଟି.ପି. ସିଙ୍ଗ (ଜୁନିଅର) ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ବ୍ରେନଟିଉମରରେ ମରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଆମେରିକା ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ କଣ ପଢ଼ିବେ ଏଥିପାଇଁ ସେ ମୋତେ ଥରେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେତୁ ଓ ସରକାରୀ କଲର ନଇଁବା ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ମୋର ଆଗ୍ରହ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ କାମରେ ଲଗେଇବା ସୁଯୋଗ ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିଲି । କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଗଲା । ମୁଁ ଆମ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସ କରେଇବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । ତୁରନ୍ତ ଜବାବ ମିଳିଲା । ସରକାରୀ ବିଭାଗମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେସ ରଖିବା ମନା, ସେମାନେ Government Press ଭରିଆରେ କାମ କରିବେ । ମୁଁ ରବେକ୍ଷଣା କରି ଦେଖିଲି ଯେ Mint, Airforce ଆଦି ଆଠୋଟି ସରକାରୀ ବିଭାଗରେ Press ଅଛି । ମୁଁ ମୋ ବିଭାଗରେ ପ୍ରେସର ଯଥାର୍ଥତା ଦେଖାଇ ଚିଠି ଲେଖିଲି । ସବୁ ଚିଠିର ସେଇ ଏକା ଜବାବ, ନାହିଁ । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ସମ୍ପୃକ୍ତ କର୍ମୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି । Work and Housing ମିନିଷ୍ଟ୍ରର ଡିଏଫ୍ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଘୋଷଙ୍କ ପାଖରେ ଏ ବିଷୟ ଅଛି ବୋଲି ଖବର ନେଇ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ସମୟ ନେଲି । ଘୋଷ ସାହେବ ମତେ ଦେଖିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କହିଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଫାଇଲ୍ ଦେଖୁଛି । ଆପଣ ଖୁବ୍ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷର କଥା ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲଢ଼ିକରେ ଭାରତ ସରକାର ଚଳେ ନାହିଁ । ଚଳେ ନିୟମ କାନୁନ୍ ଦ୍ଵାରା । ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଏଥିର ଉତ୍ତର ନାହିଁ । ମୁଁ ତେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ ଡାକୁଛି । ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ଦେବେ । ତେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରୀ ଆସିବା ଭିତରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଟି.ପି. ସିଂହଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ହୋଇଥିବା କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଷୟରେ କହିଲି । ମୁଁ କହିଲି, ମୁଁ ଏକଥାର ସତ୍ୟତା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଓ ନିୟମ କାଟିବା ଅଫିସରଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଛି । ଘୋଷ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ତେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରୀ ସରକାରୀ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ସରକାରୀ ଦସ୍ତର ଆପଣା ପ୍ରେସ ରଖିବା ମନା ବୋଲି ମତେ କହିଲେ । ତା’ପରେ ଘୋଷ ସାହେବ ଫାଇଲ୍ ମାଗିଲେ । For once this ministry may forget its empire building and permit Dr Pattanayak to have his press. ଲେଖିଲେ । ତେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ କହିଲେ ଆଜି ଅର୍ଡର କରନ୍ତୁ । ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଆଉଥରେ ଆସିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ।

ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଭିତରେ ଅର୍ଡର ଧରି ମୁଁ ଆସିଲି । କୃତଜ୍ଞତାରେ ମୋ ମନ ପୁରିଗଲା ।

ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏକକୁ ସରକାରୀ ବିଭାଗ କରିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଯେ ଏହା ମିନିଷ୍ଟ୍ରିର ନୀତି ଗଢ଼ିବା ଓ ନୀତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଅସ୍ତ୍ର ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏକର ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇଂଲିସ ସଂସ୍ଥାନର ଶାସୀ ପରିଷଦର ସଭ୍ୟ ରୂପେ ରଖିବାର ଛିନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେରଳର ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥା, ତେଲୁଗୁ ଓ ତାମିଲ୍ ଏକାଡ଼େମୀ, ତେକାନ୍ କଲେଜର ପରିଷଦ ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ମିନିଷ୍ଟ୍ରିର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କୁ ରଖାଯାଇଥିଲା । ପରେ ଯେବେଠାରୁ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେବାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସେଠି ନୀତି ବଦଳରେ ଅନୀତିର ଯେ ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ଭାଷାନୀତିରେ ବିକାଶ ଓ ବିଲୟ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରିବେ, ସେମାନେ ଏ ସବୁର ତନଖି କରିବେ ।

ମୁଁ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖିଲି ଯେ ହିନ୍ଦୀ ହେଉଛି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଭାଷାନୀତିରେ ଦୁର୍ବଳତମ ଅଙ୍ଗ । ଏଥିପାଇଁ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ଜଣେ ହିନ୍ଦୀ ଆଡ଼ଭାଇଜର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୀତି ଅପେକ୍ଷା ଅନୀତି ବେଶୀ । ସରକାରୀ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ ବେସରକାରୀ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ କାହାରି ଶିକ୍ଷାଗତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନାହିଁ କି ଅନ୍ୟଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥା ତରଫରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସ୍ୱୀକୃତି ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୀର ମାନ୍ୟତା ବଢ଼େଇବା ପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ମୁଁ ମନସ୍ଥ କଲି । ଏଥିପାଇଁ ବହୁଥର ବଂଧୁ ବିରୋଧ ଘଟିଛି । କିନ୍ତୁ ମୋର ସନ୍ତୋଷ ଯେ ହିନ୍ଦୀପାଇଁ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ କିଛି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି ।

ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କ ଦରମା ଯୁନିଭରସିଟି ପ୍ରଫେସରଙ୍କ ଦରମାରୁ କମ୍ ଥିଲା । ପରିଷଦ ଜରିଆରେ ଓ ବାହାରୁ ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା ଚଳେଇଲି । ଶେଷକୁ ନୁରୁଲ୍ ହାସାନ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ହେବା କାଳରେ ଏହାର ସୁଫଳ ମିଳିଲା । ନୁରୁଲ୍ ସାହେବ ନାମବରସିଂ ଓ ନଗେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଯେଉଁ କମିଟି ଗଢ଼ିଲେ ସେ କମିଟିର ସୁପାରିଶରେ ମୋ ଦସ୍ତଖତ ନେବାକୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ଉଭୟେ ମୋର ବଂଧୁ । ମୁଁ ସେ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ନୋହିଥିବାରୁ ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ ମନା କଲି । ପରେ ପ୍ରଫେସର ନୁରୁଲ୍ ହାସାନ ମତେ ଡକେଇ ମୁଁ ଏ ସୁପାରିଶ ସହ ଏକମତ କି ନା ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ହଁ କଲି । ସେ ମୋତେ ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ କହିଲେ, 'ମୁଁ କଲି ।'

ସେତେବେଳେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶ୍ରୀବାସ୍ତବ, ବାଳଗୋବିନ୍ଦ ମିଶ୍ର ଓ ଦାସାନା ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରିଡର ଥାନ୍ତି । ପ୍ରବୋଧ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରଫେସର । ମୋର ମତ ଯେ ଏ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ପ୍ରଫେସର ନ କଲେ ଏମାନେ ଯଦି ବିଦେଶକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତି ଆମର ସମୂହ କ୍ଷତି । ପଣ୍ଡିତ କହନ୍ତି ସେମାନେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରଫେସର ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ମୁଁ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଫେସର ପଦରେ ଶ୍ରୀବାସ୍ତବଙ୍କୁ ଅଣେଇବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲି । ପଣ୍ଡିତ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ସଂସ୍ଥାନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ିଲା । ମୁଁ ବାଳଗୋବିନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଫେସର ପାହ୍ୟାରେ ଡେପୁଟି ଭିରୋକ୍ତର କରି ସି.ଆଇ.ଆଇ.ଏଲ୍‌କୁ ଆଣିଲି । ତାଙ୍କର ଛ' ବର୍ଷର ତାଲିମ୍ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା ।

ମୁଁ ଯେତେଦିନ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ଏହି ସଂସ୍ଥାନ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲି ସେଥିରେ ଲୋକ ନିଯୁକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରକାଶନ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିପରି ଗୁଣଗତ ଉନ୍ନତି ହେବ ଏଥିପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ ଉଭୟ ଭିତରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବଣ୍ଟନ କରି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଆଦେଶନାମା ଜାରି କରାଯାଇଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱର ବର୍ମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ପଦରୁ ଅବସର ନେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଜାଗାରେ ନୂଆ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ନିଯୁକ୍ତି ହେଲା, ସେତେବେଳେ ମୋ ସହିତ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମତ ବିରୋଧ ଥିଲା, ତା' ବାହାରକୁ ଫୁଟି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ଆର.ପି. ନାୟକ ଆଇ.ସି.ଏସ୍ ହିନ୍ଦୀ ଆଡ଼ଭାଇଜର ଥାନ୍ତି । ସେ ପରିଷଦର ସଭ୍ୟ । ମୋର ମତ ଯେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଜଣେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ହୋଇ ଆସିବା ଉଚିତ୍ । ନାୟକ ଶିକ୍ଷାଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଜଣକୁ ଆଣିବାରେ ଆଗ୍ରହୀ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖଦାୟକ କଥା ଯେ ଉଭୟେ ନାୟକ ସାହେବ ଓ ସେ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମୋର ବଂଧୁ ଅଥଚ ମୋତେ ଉଭୟଙ୍କର ବିରୋଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ମୋ ନୀତିରେ ଅଟକ ରହିଲି । ଯେତେବେଳେ ଭୋଟ ନିଆଗଲା, ଦେଖାଗଲା ଯେ ନାୟକଙ୍କୁ ଘେନି ତାଙ୍କ ସମର୍ଥକ ଓ ମୋ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ସଭ୍ୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସମାନ । ସବୁ ସରକାରୀ ମନୋନୀତ ସଭ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ, ସବୁ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ମୋ ପକ୍ଷରେ । ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ନଗେନ୍ଦ୍ର । ସେଦିନ ନଗେନ୍ଦ୍ର ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଇଥିଲେ ଭାଷାନୀତିର ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ନାଁ ରହିଥାନ୍ତା । ଏବେ ବି ହୁଏତ ରହିବ । କିନ୍ତୁ ତା ଭିନ୍ନ ଧରଣର । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ନଗେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ବଂଧୁମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସ୍ୱାକାର କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଯାହା କହୁଥିଲା ଠିକ୍ । ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ ନ କରି ସେ ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତା ନେତିଗୁଡ଼

କହୁଣୀକି ବୋହିଗଲା ପରେ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଯେତେବେଳେ ସଭା ଅଟଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଂଚିଲା, ନାୟକ ସାହେବ ତଉକି ଛାଡ଼ି ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ମୋ ଦୁଇହାତକୁ ଧରି ମୋ ଆପରି ଫେରେଇ ନେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ନାୟକ ସାହେବ ସେକ୍ରେଟେରୀ, ହିନ୍ଦୀ ଆଡ଼ଭାଇଜର । ତାଙ୍କ କଥା ହିଁ ହେଲା । ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନକୁ ତାଙ୍କ ମନୋନୀତ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ କର୍ମ କୁଶଳତା ସରକାରୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଜଣେ ଭାଷାବିତ୍ ଆସିଥିଲେ ଜାତୀୟ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍ଥାନକୁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳିଥାନ୍ତା, ତା' ଯେ ହେଲା ନାହିଁ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ହିନ୍ଦୀରେ ନୀତି ଅପେକ୍ଷା ଅନୀତି ଓ ରାଜନୀତି ଯେ ବେଶି ଏକଥାର ଅସଂଖ୍ୟ ଉଦାହରଣ ଅଛି । ତେବେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନକୁ ହିନ୍ଦୀରେ କାମ ନ କରିବାକୁ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟକୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାମ କରିବାକୁ ସରକାରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଏହାର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଉଦାହରଣ । ଥରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ହିନ୍ଦୀ ପ୍ରଚାର ସଭା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ଅଭିଯୋଗ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲା । ସେ ଏହି ସଂସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କୀୟ ସବୁ ବିଷୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ବିଶିଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୀ ନାଟ୍ୟକାର ଦଗଦାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମାଥୁର, ଆଇ.ସି.ଏସ୍ ଓ ମୋତେ ନେଇ ଏକ କମିଟି କରିଥିଲେ । ଏଇ କମିଟି ରିପୋର୍ଟରେ ଅନେକ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଏହା ଫଳରେ ସରକାର ଏହି ସଂସ୍ଥାକୁ କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ନିଜ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରଖିଥିଲେ । ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାଳର ଗୋଟିଏ ମଜା କଥା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେଲେ ବି କହିବାର ଲୋଭ ଏତିପାରୁ ନାହିଁ । ଜଣେ ପ୍ରଫେସର ସାକ୍ଷୀ ଦେବାକୁ ଆସିଲେ । ମାଥୁର ସାହେବ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ମତେ କହିଲେ ଆପଣ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ମୁଁ କହିବାରୁ ମାଥୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଦ୍ର ଭାବରେ ପଚାରିଲେ, ପ୍ରଫେସର, ଆପଣ ଏ ସଂସ୍ଥା ସହ ସଂପୃକ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନାନା ଅଭିଯୋଗ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ହେଲା, ଆପଣ ଦୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବା ଆସିବା କରି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଭଡ଼ା ନିଅନ୍ତି । ପ୍ରଫେସର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ମୁଁ କ'ଣ ଏକା ? ଏ ସଂସ୍ଥାର ସମସ୍ତେ ସେଇଆ କରନ୍ତି । ମାଥୁର ସାହେବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ କହିଲେ, ପ୍ରଫେସର ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କରିବାର କରନ୍ତୁ, ଆପଣ ଜଣେ ପ୍ରଫେସର । ସମାଜକୁ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ ବାଟ ଦେଖେଇବେ ଆପଣ । ଆପଣ କିପରି ଏହା ସମର୍ଥନ କରିବେ ? ପ୍ରଫେସର କହିଲେ ମୁଁ ଫାଷ୍ଟକୁସ୍ ଭଡ଼ା ପାଇଁ ଏଣ୍ଡାଇଲେଡ୍ । ମାଥୁର ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ କହିଲେ ପ୍ରଫେସର, ଯଦି

ଆପଣ ଫାଷ୍ଟକୁସରେ ଯାଆନ୍ତି ତେବେ ଆପଣ ଫାଷ୍ଟକୁସ ଭଡ଼ା ନେଇ ପାରିବେ । ଏହା ହିଁ ଏଣ୍ଡାଇଟଲତର ଅର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ସବୁ ଯେତେବେଳେ ବାଗ୍ୟାର ଏଣ୍ଡାଇଟେଲମେଣ୍ଟ କଥା କହି ପ୍ରଫେସର ନିଜର ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଗଲେ ମାଥୁର ସାହେବଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବୁଝି ଘଟିଲା । ସେ କହିଲେ ପ୍ରଫେସର ତମେ ବୁଝୁ ରହ । ତମେ ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରୁଛ ତା'ର ଅର୍ଥ ତୁମେ ଜାଣ ନାହିଁ । ମୁଁ କିଛିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ମାଥୁର, ରାଜି ହେଲେ । ଅବସ୍ଥା ସୁଧୁରିଲା ।

ହିନ୍ଦୀ ଯେତେଦିନ ଯାଏ ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କ ବିରୋଧୀ ଥିବା ସେତେଦିନ ଯାଏ ଉଚ୍ଚଯଯକ୍ଷର କ୍ଷତି । ରାଜଭାଷା ବିସ୍ତାର ନାଁରେ ଯେପରି କାମ ହେଉଛି ତହିଁରେ ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଶାସନଭାଷା ହେଲେ ଅଲଗା ରହିଯାଉଛନ୍ତି ।

ଏଥିପାଇଁ ରାଜଭାଷା ବିଭାଗକୁ ରାଜଭାଷାଓକା ବିଭାଗ କହି ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କୁ ଶାସନଭାଷା ଦିଗରେ ବିକାଶ ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର କିଛି ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ ହିନ୍ଦୀ ଓ ଅହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସହଯୋଗ ବଢ଼ିବ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ଶାସନ ଅଧିକାରୀ ମାନଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇଲି । ଶେଷକୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୃହ ରାଜ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳଙ୍କ ଅଧିକ୍ଷତାରେ ସଭା ହୋଇ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ ହେଲା ଯେ ରାଜଭାଷା ବିଭାଗର ନାମ ବଦଳାଇ ରାଜ ଭାଷା ଓକା ବିଭାଗ ରଖାଯାଉ । ଆମ ଆନନ୍ଦ ଅସଂଖ୍ୟ ହେଲା । ଧୂରନ୍ଦରଶି ହିନ୍ଦୀ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ଚାପରେ ସେଇ ମଣ୍ଡଳ ପୁଣି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସମିତି ବୈଠକରେ ଆଇନ ଦସ୍ତର ମତରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ନାଁରେ ବହୁଭାଷା ଗର୍ଭିତ କହି ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରେଇଲେ । ହିନ୍ଦୀ ଓ ଅହିନ୍ଦୀ ଭାଷାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ଶାସକୀୟ ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଏହାରି ଜରିଆରେ ସମ୍ବିଧାନର ୩୫୧ ଧାରାରେ ଆରଣ୍ଧିକ ପାଳନର ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଏହାପରେ ହିନ୍ଦୀ ବିରୋଧ ବଢ଼ିଲା ।

ହିନ୍ଦୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ଇଂରାଜୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହିପରି ଘୋର ରାଜନୀତି । ଇଂରାଜୀକୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବାପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖିବାବେଳେ ତେଣୁ ଇଂରାଜୀ ମୋହ କଟେଇବା ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲା । ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଉନ୍ସିଲ୍ ଦ୍ୱାରା ଇଂରାଜୀ ଉଚ୍ଚାରଣ ରେକର୍ଡ଼ ତିଆରି କରି ବଣ୍ଟେଇବାକୁ କିଏ ଜଣେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ମୁଁ ଏହାର ବିରୋଧ କଲି । ପ୍ରଥମତଃ ପ୍ରତି ସ୍କୁଲକୁ ଗ୍ରମୋଫୋନ ଓ ରେକର୍ଡ଼ ଯୋଗେଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଅଛି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଇଂରେଜିର ବିଳାପି ଉଚ୍ଚାରଣ ଛାତ୍ର

କୁସରେ ମାତ୍ର କେତେମିନିଟ୍ ପାଇଁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇବେ । ଭାରତୀୟ ଇଂରାଜୀ ପରିବେଶରେ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଜିଣିଲା । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲାନାହିଁ ।

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇଂରାଜୀ ସଂସ୍ଥାନ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା, ସେଥିରୁ କ୍ରମେ ଏହା ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ସେତେବେଳେ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ସ୍କୁଲ ଇଞ୍ଜିସ୍ ଦାୟିତ୍ୱ Regional Institute of English କିମ୍ବା State Institute of Englishକୁ ଦିଆଯାଇ CIEFL ଯେ ଶେଷକୁ ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହେଲା, ଏଥିରୁ ମୋର ବିଚାର ଯେ ସତ ଏକଥା ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍ଥାନ ଭାରତର ସ୍କୁଲ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ସି ଆଇ ଇ ଏଫ ଏଲ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଇଂରାଜୀ ହିନ୍ଦୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ସେ ବିଷୟକ ଗବେଷଣାର ଆଦର୍ଶ ହେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ମୋର ମତ ଥିଲା । ଭାରତରେ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛି ତାହା ସହିତ ଏହା ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ମତ ଥିଲା । ଏଥିରେ ମୋର ବଂଧୁ ତିରେକୂର ରମେଶ ମୋହନ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେବାରୁ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ନ କହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି । ମିନିଷ୍ଟ୍ରିର ସମର୍ଥନ କ୍ରମେ ଏହା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଲା । ଏହାର ଫଳ କଣ ହୋଇଛି ଯେଉଁମାନେ ଭାରତର ଭାଷାନୀତି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବେ ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍ଥାନ ଅଛି । ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯାବତୀୟ କାମ ଏହା ଜରିଆରେ ହୁଏ । ମୁଁ ଯୋଗଦେବାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଭାରତରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ମିଳନୀ ହେବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ତା'ପାଇଁ ଯେଉଁ ଜାତୀୟ କମିଟି ଗଢ଼ା ଗଲା ଭି. ରାଘବନ ତାହାର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହେଲେ । ପ୍ରଫେସର ଭି.କେ ଆରଭି ରାଓ ମତେ ତାର ସଭ୍ୟ ରହିବାକୁ ମନୋନୀତ କଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି ପ୍ରଫେସର ରାଘବନଙ୍କ ପରି ଲୋକ ଥାଉ ଥାଉ ପୁଣି ମୁଁ କାହିଁକି ? ପ୍ରଫେସର ରାଓ କହିଲେ ସେଇଥିପାଇଁ । ମୁଁ ଚୁପ୍ ରହିଲି । ସମ୍ମିଳନୀ ସୁରୁଖୁରୁରେ ହେଲା ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ନୋଟ ଲେଖି ଦେଲି ଯେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପରିବାରଦୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁଥିରେ ସଂସ୍କୃତର ଉପାଦାନ ରହିଛି । ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତକୁ ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ଫଳରେ ସଂସ୍କୃତ ରହିବ ଓ ମାତୃଭାଷା ସମୃଦ୍ଧ ହେବ । ସେତେବେଳକୁ ନୁହେଁ ହାସାନ ମନ୍ତ୍ରୀ

ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଖବର କାଗଜରେ ଦେଖିଲି ଯେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ସଂସ୍କୃତ ବିଷୟରେ ଗରମା ଗରମ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି ଓ ପ୍ରଫେସର ନୁରୁଲ୍ ହାସାନ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ପାଇଁ ସମାଲୋଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ ତାଙ୍କରା ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଫେସର ନୁରୁଲ୍ ହାସାନ କହିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ସଂସ୍କୃତ ବିଷୟରେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଆଲୋଚନା ଦେଖୁଥିବ । ମୁଁ ସଂସ୍କୃତ ବିଷୟରେ ତୁମ ନୋଟ ପଢ଼ିବି । ତାରି ଭିତ୍ତିରେ ମୁଁ ଘୋଷଣା କରିବି ଯେ ଆମେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା ଭାଷୀ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା ଭାଷୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ବହି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଛୁ । ଏ ଦୁଇଟି ବହିର ଦାୟିତ୍ୱ ତମର । ମୁଁ ବିନୀତ ହୋଇ କହିଲି, ସାର, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍ଥାନ ପରି ଏତେ ବଡ଼ ସଂସ୍ଥା ଆଉ ଆଉ ମତେ କାହିଁକି ? ପ୍ରଫେସର ହାସାନ ଟିକିଏ ଉଷା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, ମୁଁ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ । ଏ ମନ୍ତ୍ରାଳୟରେ କାହାର କେତେ କ୍ଷମତା ମତେ ଜଣା । ତୁମକୁ ହିଁ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ପୁଣି କହିଲି, ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ପାଖରେ ଲୋକ ନାହିଁ । ନୁରୁଲ୍ ହାସାନ ଯାହା ବା ରାଗିଥାନ୍ତେ, ଏତିକି ବେଳେ କାନ୍ତି ଚୌଧୁରୀ ପଶି ଆସିଲେ । କଥା କ'ଣ ? ମନ୍ତ୍ରାଳୟ କଥା ଶୁଣି ସେ କହିଲେ ସାର୍ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବ । ଆମେ ତାକୁ ଲୋକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବୁ । ଶେଷକୁ ସେଇଆ ହେଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍ଥାନରେ ଦୁଇଟି ପୋଷ୍ଟ ଡିଆରି କରି ମୋ ପାଖରେ ଦି'ବର୍ଷ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ରଖାଇଲା । ମୁଁ ସମନ୍ୱିତ ସଂସ୍କୃତମ୍ ଆଉ ସରଳ ସଂସ୍କୃତମ୍ ଦୁଇଟି ବହି କରିବା ଛଡ଼ା ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ପଢୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ସଂସ୍କୃତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେଇଲି । ଏହାର ପରିଣାମ ଯେ ହିଂସା ହେବ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ ମତେ ଜୋର୍ କରି ଏ କାମ ଦେଇଥିଲେ ତାଙ୍କରି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନେ ଏ ଦୁଇଟି ପୋଷ୍ଟ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଣାଯାଇଥିବା ଆଲମାରୀ ମଧ୍ୟ ଫେରସ୍ତ ଦେବା ତାରିବାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏଲ୍‌ରେ ଯୋଗ ଦେଲି ଆଦିବାସୀ ଭାଷାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟିଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି । ଏହାର ଅନେକ କାରଣ ଥିଲା । ପ୍ରଥମତଃ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଓ ଶିକ୍ଷାଗତ ଅସମାନତା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭାଷାର ଅଣହେବା ଦାୟୀ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଭାରତର ଜାତୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପାତ ଅଂଚଳର ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ ଜରୁରୀ । ମିସନାରୀ ମାନଙ୍କ ଯିବାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଦିଗରେ ତୁରନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଧାନ କରା ନ ଗଲେ ଏହାର ରାଜନୈତିକ ପରିଣାମ ଉଦାବହ ହେବ ବୋଲି ମୋର ନିଶ୍ଚିତ ଧାରଣା

ହୋଇଥିଲା । ତୃତୀୟତଃ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ମୁଣ୍ଡା କିମ୍ବା ତିବତୀ ବର୍ମାନ ଭାଷା ପରିବାର ପଢ଼ିବା ପଢ଼େଇବା କିମ୍ବା ଗବେଷଣାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଫୋନେଟିକସ୍ ପଢ଼େଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ଆଦିବାସୀ ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାମ କଲେ ଏସବୁ କଥା ପ୍ରତି ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରିଲି । ଉତ୍ତର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଉପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିଦେବାକୁ ମୁଁ ସ୍ଥିର କଲି ।

ଏସବୁ କାମ ଆଜି ଯେତେ ସହଜ ମନେ ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ତା' ନ ଥିଲା । ନାଗାଲାଣ୍ଡରେ ଭାରତ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ତୀବ୍ରଗତି । ଆସାମରୁ ଅଲଗା ହୋଇଥିବାରୁ ଆସାମ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ମୁଁ ନାଗାଲାଣ୍ଡ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲି । ଆଓ, ଅଙ୍ଗାମି ଆଦି କେତୋଟି ଭାଷା ବିଷୟରେ ଆମ କାମକୁ ସେ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ମୁଁ ସମ୍ପର୍କ ଭାଷା ରୂପେ ନାଗାମିଡ଼ର ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ମତ ପଚାରିଲି । ସେ କହିଲେ ତୁମେ କଣ ମୋ ଚାକିରି ଚାହୁଁଛ ? ମୁଁ କହିଲି ମୋ ଚାକିରି ନେଇ ମୋର ଏତେ ମୁଣ୍ଡ ବଥା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚାକିରି ନେଇ କଣ କରିବି ? ଆଜି ନାଗାଲାଣ୍ଡରେ ଯାହା ଅବସ୍ଥା, ଏକମାତ୍ର ନାଗାମିଡ଼ ହିଁ ସମ୍ପର୍କ ଭାଷା । ଆସେମ୍‌ରେ ବି ସେଇ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ହେଉଛି । ତା'ର ବିକାଶ ନୋହିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବହୁତ ଦୁଃଖ ଅଛି । ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ ନାଗାମିଡ଼ ନାଁ ଧରିଲେ ଗୋଳମାଳ ଲାଗିଯିବ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ଆମକୁ Inter tribal communication pattern in Nagaland ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତୁ । ସେ କହିଲେ ମୁଁ ଖାଲି ଅନୁମତି ଦେଉନାହିଁ, ମୁଁ ଏହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । ପରଦିନ ସେ ସମ୍ଭାବପତ୍ରରେ ବିବୃତ୍ତି ଦେଇ ଆମ କାମକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ମୋର କିନ୍ତୁ ଦାୟିତ୍ୱ ବଢ଼ିଗଲା । ଏ ବିପଦ ଭିତରକୁ ପିଲାଙ୍କୁ ପଠାଏ କେମିତି । ଫିଡ଼ୋଙ୍ଗ ଝିଆରାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖାକଲି । ତାଙ୍କୁ ସବୁ ବୁଝେଇଲା ପରେ ସେ ଅଭୟ ଦେଲେ । ତା'ପରେ ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ମୁଖ୍ୟ ରେଭରେଣ୍ଡ ଆରାମଙ୍କୁ ଭେଟିଲି । ସେ ଖୁସି ହେଲେ, ମତେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପିଲାଙ୍କୁ ପଠେଇ ଏ ଅଂଚଳର ଭାଷା ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା ଚାଲୁ ରଖିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ।

ସବୁ ଦିଗରେ ଆମ କାମ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । ମୁଁ ଦିନେ ପ୍ରଫେସର ରାଓଙ୍କୁ କହିଲି ମୁଁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ହାଉସ୍‌ରେ ଆମ କାମର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । କହିଲେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ବଡ଼ ବିଷମ ଜାଗା । ସେଠିକୁ ନଗଲେ ଭଲ । ମୁଁ କହିଲି ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ଭରସା ରଖନ୍ତୁ ।

ସେ ମୋର ଦେଇଥିବା କାରଣରେ ପୁରା ସମସ୍ତ ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜି ଦେଲେ ।
 କଥା ହେଲା ସିକର ଧୂଳି ଏହାକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବେ । ଆମେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରୁ ।
 ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ମୁଁ କହିଲି ମାନ୍ୟବର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ତରଫରୁ ମୁଁ ଏଇ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି
 ଦେଉଛି ଯେ ସତ୍ୟମାନେ ଜାତୀୟତା ପାଇଁ ଯାହା ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବେ ସବୁ ପାଳନ
 କରାଯିବ । ପ୍ରଫେସର ରାଓ ନିବେଦନ କଲେ ଯେ ଯେପରି ସମସ୍ତେ ଆମ କାମ
 ଦେଖନ୍ତି । ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଶେଷଦିନର ସଭାରେ ମୁଁ କହିଲି ଯେ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟର ୨୨୬ତମ
 ମାନନୀୟ ସଭ୍ୟ ଆମ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମେ
 ସବୁ ଉପଦେଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବୁ । ଆମ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲେ ଆମେ
 ଆପଣମାନଙ୍କ ମତାମତ ଦର୍ଶାଇବୁ । ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଫଳରେ ପ୍ରାୟ ଚାରିବର୍ଷ ଯାଏ
 ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ହୋଇ ନଥିଲା ଓ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ
 ମନରେ କାମରେ ଲାଗିଲି ।

ଆମ କାମ ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥାଏ । ମୁଁ ଯୋଜନା ତିଆରି
 କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଦେଖିଲି ପଇସା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା । ଭାରତରେ ଫୋର୍ଡ଼
 ଫାଉଣ୍ଡେସନ ଜାତୀୟ ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ
 ସେମାନେ ବହୁ ସାହାଯ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଅନୌପଚାରିକ ଭାବରେ ମୋ
 ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ମୁଁ କାନ୍ତିଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲି ।
 ସେମାନେ ଆମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଏତେ ଖୁସି ଯେ ପ୍ରାଥମିକ ଗ୍ରାଣ୍ଟ ୬୦୦,୦୦୦
 ଡଲାର ଦେବାକୁ ରାଜି । ପରେ ସେମାନେ ଆଉ ୩୦୦,୦୦୦ ଡଲାର ଦେଲେ ।
 ଭାରତ ସରକାର ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ ଦେଲେ । ମୁଁ ସି.ଆଇ.ଆଇ. ଏଲର ଅଡ଼ିଓ
 ଡିକୁଆଲ୍ ବିଭାଗ ଏହାଫଳରେ ଖୋଲିଲି । ପ୍ରେସ ବସେଇଲି । ଗବେଷଣା କାମ
 ଆହୁରି ତେଜ ହେଲା ।

ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଖବରପାଇଲି ଯେ ଭାରତକୁ ଇଉନେସ୍କୋର
 ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଡେଲିଗେସନ ଆସୁଛି । ଇଉନେସ୍କୋର ଡେପୁଟି ଡିରେକ୍ଟର
 ଜେନେରାଲ୍ ଏହାର ନେତା । ସେମାନେ ମହାଶୂର ଆସିବେ । ମୋର ଅନୁଷ୍ଠାନ
 ନୂଆ । ସେମାନଙ୍କର ଆସିବା ଗୌରବର କଥା । ମତେ ଡେଲିଗେସନରେ କୁହାଗଲା
 ଦିଲ୍ଲୀରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ, ସେକ୍ରେଟେରୀ ଓ ଜଣେ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଆସିବେ । ମୁଁ ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା
 ଯେପରି କରେ । କୃଷ୍ଣରାଜସାଗର ହୋଟେଲରେ ସେମାନଙ୍କୁ ରାତ୍ରିତୋଳନ ଦେବାକୁ
 ହେବ । ମଦ ପରସା ଯିବ । ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଯିବ ।
 ସେମାନେ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ ବୁଲି ଦେଖିବେ । ଦିନ ଯେତିକି ପାଖେଇଲା ମୋ ଡର

ସେତିକି ବଢ଼ିଲା । ଖବର ପାଇଲି ମନ୍ତ୍ରୀ ଆସିପାରିବେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଆସି ପାରିବେ ନାହିଁ ପୁଣି ଜଣେ ସେକ୍ରେଟେରୀ ବି ନୁହେଁ । ମୁଁ ଏସବୁ କାମରେ ନୁଆ । ଯାହାହେଉ ତେଲିଗେସନ ଆସିବା କିଛିଦିନ ଆଗରୁ ଇଉନେସ୍କୋ ବଜେଟ୍ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାଓ ଆସିଲେ । କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମତେ କହିଲେ ଇଉନେସ୍କୋ ଡେପୁଟି ଡିରେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଡଲାର ଦେବେ । ସେମାନେ ଯେ ଏପରି ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି ମୁଁ ଜାଣି ନଥିଲି । ମୁଁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲି ଆପଣ କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ମୁଁ ଜାଣେନା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଡଲାର ଦେଇପାରେ । ସେ ଟିକିଏ ଅପ୍ରତିଭା ହେଲା ପରି କହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର । ଆପଣଙ୍କୁ କୋଟିଏ ହଜାର ମିଳିପାରେ । ସେ ଭାବିଥିଲେ ଦଶହଜାର ମୋ ପସନ୍ଦକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେ ମୋ ବିଷୟରେ ଓ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ବିଷୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ଧାରଣା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆମ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ଧାରଣା ଭୁଲ୍ ହୋଇଗଲା । ସେ ଫେରିଯିବାର କିଛିଦିନ ପରେ ବାଇଶ ଜଣିଆ ତେଲିଗେସନ ଆସିଲା । ଯେଉଁ ଔପଚାରିକ ସଭା ହେଲା ସେଥିରେ ସ୍ବାଗତ କଲାବେଳେ ମୁଁ କହିଲି ଯେ ମୋର ମନେ ହେଉଛି ସତେ ଯେପରି ଏକ ଅସ୍ପଷ୍ଟିକର ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଆମେ ଭୋଗୁଚେ । ମୋର ଧାରଣା ଆପଣମାନଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ହେଉଛି ଯେ ହୁଏତ ମୁଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ କିଛି ଟଙ୍କା ମାଗିବି । ମୋର ଆଦୌ ସେପରି ଅଭିସନ୍ଧି ନାହିଁ । ନୀରବତା ଭାଙ୍ଗି ଶୁଣାଯିବା ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ ଭିତରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟି ଟିକିଏ କମିଲା ପରି ମତେ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ପୁଣି କହିଲି ଆମର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେ ମୁଁ ଟଙ୍କା ମାଗୁନାହିଁ ତା' ନୁହେଁ । ଅସଲ କଥା ହେଲା ଆମ ପ୍ରୟୋଜନ ମେଣ୍ଟେଇବା ରକ୍ତି ଦେବାର କ୍ଷମତା ଆପଣମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ, ମୋର ଆଜିକାଲି ବଜେଟ୍ ପନ୍ଦର ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା । ଯଦି ଆପଣ ଯେତେଟଙ୍କା ସେତେ ଡଲାର ଦେଇପାରୁ ଆମେ ତେବେ ମୋ ମାଗିବା ସାର୍ଥକ ହୁଅନ୍ତା । ତେଣୁ ଟଙ୍କା କଥା ନ ପକେଇ ମୁଁ ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବିଷୟରେ କିଛି କୁହେ । ଏହାପରେ ମୁଁ ଭାରତର ବହୁ ଭାଷିକ ସ୍ଥିତିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏସିଆ ଆଫ୍ରିକା ଓ ଲାଟିନ ଆମେରିକାର ତୁଳନାତ୍ମକ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଇ ଭାଷା ଓ ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟରେ କହିଲି । ଏହାପରେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଯୋଜନା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇଲି । ଡେପୁଟି ଡିରେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ଜବାବ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଆମ କାମର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ମୋ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ୨୫୦,୦୦୦ ଡଲାର ଦେବାର ଘୋଷଣା କଲେ ମୁଁ ଚାହିଁ ଦେଖେ ଯେ ବଜେଟ୍ ଟିପ୍ପକ ମୁହଁ ଏକଦମ୍ ପାଉଁଶ ପରି ହୋଇଯାଇଛି । ଟଙ୍କା ତ ତାଙ୍କୁ ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ କହିଲି ଯେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ମୁଁ ଏ

ମହାନ ଦାନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ହେଲେ ମୁଁ ଏବେ ୯୦୦,୦୦୦ ଡଲାର ପାଇଛି । ଭାରତର ଏପରି ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଛି ଯାହାକର ପ୍ରୟୋଜନ ଆମଠାରୁ ବେଶୀ । ଏ ଦାନ ପାଇଁ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି ଯେ ତାଙ୍କ ଭାରତ ରହଣୀ କାନ ଭିତରେ ତେଲିଗେସନ ମୁଖ୍ୟ ଏ ସାହାଯ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଦିଅନ୍ତୁ । ତେପୁଟି ତିରେକୁର ଜେନେରାଲ୍ ସେଇଦିନଠୁ ମୋର ବଂଧୁ ହୋଇଗଲେ । ତା'ପରେ ଦୁଇ ତିନିଥର ପ୍ୟାରିସ୍‌ରେ ଦେଖା ହୋଇଛି । ସେ ମୋ ପ୍ରଥମ ନାଁ ଧରି ଡାକିବା ଦେଖୁ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି ।

ଏଇ ତେଲିଗେସନ୍ ଆସିବା ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଗପ କହିବାର ଲୋଭ ଏତେଇ ପାରୁନାହିଁ । କୃଷିରାଜ ସାଗର ହୋଟେଲ୍‌ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ତିନିର ଦେବାପାଇଁ ମତେ କୁହାଯାଇଥିଲା । ମଦ ପରଶିବାକୁ ମତେ କୁହାଯାଇଥିଲା । ହୋଟେଲ୍ ମ୍ୟାନେଜର ମତେ ପଚାରିଲେ ସ୍ୱତ ହୁଇଥି ଦେବି ? ମୁଁ ହଁ କଲି । ସରକାରି ନିୟମକାନୁନ୍ ମତେ ଜଣା ନଥାଏ । ଅଧ୍ୟାୟ ଏ ଭିତରେ ବୋତଲ ଶେଷ । ମ୍ୟାନେଜର ପଚାରିଲେ ସେମାନେ ଆଉ ମାଗୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କହିଲି ଦିଅ । ଏଥର ବୋତଲ ଆହୁରି ଶୀଘ୍ର ସରିଗଲା । ମ୍ୟାନେଜର ପଚାରିଲେ ପୁଣି ମାଗୁଛନ୍ତି । ଖାଇବାକୁ ଏବେ ବି ତେରି । ମୁଁ କହିଲି ଦିଅ । ମ୍ୟାନେଜର ଜାଣିବା ଲୋକ । ବହୁତ ସରକାରୀ ଚୋକ୍ତିର ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି । ସେ କହିଲେ ଆଜ୍ଞା, ସ୍ୱତ ବୋତଲ ଅଡେଇଶହ ଟଙ୍କା, ମୁଁ ସବୁଠୁ ଭଲ ଭାରତୀୟ ହୁଇଥି ଦେଉଛି । କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ବି ନାନା ଜାତୀୟ ସଫୁଡ଼ିକ ଓ ହାର୍ଡ଼ଫ୍ରିଜ୍ ମିଶେଇ ବିଲ୍ ୪.୮୦୦ ହେଲା । ସରକାର କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ଖାଇବା ପିଇବା ବିଲ୍ ମୁଁ ଦିଲୁ ପଠେଇ ଦେଲି । ବେଶ୍ କିଛି ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ବିଲ୍ ପଇସା ଆସିବାକୁ ନାହିଁ । ହୋଟେଲ୍ ମ୍ୟାନେଜର ମତେ ଟେଲିଫୋନ୍ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଇ ସମୟରେ ମୁଁ ଦିଲୁ ଗଲି । ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଟିକିଏ ଶଙ୍କିତ ହୋଇ କହିଲେ, ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଖରାପ ଭାବିବେ । ମୋର କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସଙ୍କୋଚ ଦେଖୁ ମୁଁ କଥାଟା କଥଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲି । ସେ ମତେ ଗୋଟିଏ ଫାଇଲ ବଢ଼େଇ ଦେଲେ । ଫାଇଲରେ ଯାହା ଲେଖା ହୋଇଛି ତାର ସାରମର୍ମ ହେଲା ମଦବିଲ୍ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ନର୍ମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଏଣୁ ଯେଉଁ ଅଫିସର ଏ ଖର୍ଚ୍ଚପାଇଁ ଦାୟୀ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ । ମୁଁ ତା ଚଳେ ଲେଖୁଦେଲି ଯେ ମୁଁ ଏହା ସହିତ ଏକମତ । ଶିକ୍ଷା ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ଏ ଡୋକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦରମାରୁ ଏହା କଟାଯାଉ । ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟେରୀ ମହାବ୍ୟସ୍ତ । ଆପଣ ଏପରି ଲେଖୁପାରିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ କହିଲି, ଦେଖନ୍ତୁ । ଯଦି ସରକାରଙ୍କ ପଇସା ନଥିଲା ମତେ କହିଥିଲେ ମୁଁ ଦେଶାତ୍ମକ

ପିଆଇଥାନ୍ତି । ଅଧାପିଆରେ ଯଦି ମୁଁ ଜଣକ ହାତ ଧରି କହିଥାନ୍ତି ପଇସା ସରିଗଲା, ଏଇଟା କଣ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଅନ୍ତର ସେକ୍ରେଟେରୀ ମୋ ନୋଟ ରଖିଲେ କି ଚିରିଦେଲେ ମୁଁ ଜାଣେନା । ତେବେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ ହୋଟେଲ୍ ପଇସା ମିଳିଗଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସୋସିଆଲିଜ୍ମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାହିଁ । କିଛି କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ପୃଥ୍ବୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମାଜ ଗାନ୍ଧୀ ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରିବା ମନସ୍ଥ କଲି । ମୋର ବଂଧୁ ଜନଗଣର୍ଥକୁ ଲେଖିଲି । ସେ ସାମାନ୍ୟ ପଇସା ସାହାଯ୍ୟରେ ଆସିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ପୁଣି ଉପୁରି ପାଉଣା ହେଲା ଯେ ସେ ବାହାରେବାକୁ ଯାଉଥିବା ବର୍ଷଷାଈନଙ୍କ ଛାତ୍ରୀ ଜେନି କୁଳ ମଧ୍ୟ ଆସିଲେ । ମୁଁ ବଂଧୁ ଓୟାଲେସ ଲାମର୍ଟଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲି । ସେ ନ ଆସି ପାରିବାରୁ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଛାତ୍ର ସହକର୍ମୀ ପଠେଇଲେ । ନିଉୟର୍କରୁ ମାଉକେଲ ଆସିଲେ । ଏହା ପରେ ଲାବରଙ୍କୁ ଆଣିବାକୁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା ଚଳେଇଲି । ଶୁଣିଲି ଆମେରିକାର କୌଣସି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କୁ ସପ୍ତାହକୁ ସାତଶହ ଡଲାର ଦେବାକୁ ରାଜି ହେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେତିକି ଟଙ୍କା ପୁଣି ଭାରତ ଯିବା ଆସିବାର ଲୋଭ ଦେଖେଇ ତାଙ୍କୁ ରାଜି କରେଇଲି । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଯୁବକ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଗବେଷକଙ୍କୁ ଡକାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିରରେ ସଫଳତା ପାଇଁ ମୁଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି ।

ଲାବର ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କୋକପିଲାଟିଏ ମହାଶୂର ପହଂଚିଲା ବେଳକୁ ମୁହଁ ସଂଜ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ସିଧା ମୋ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ କହିଥିଲି । ପାଣିପଣା ପିଇ ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହେଲାକ୍ଷଣି ଲାବର ପଚାରିଲେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କିଏ ତିଆରି କରିଛି ? ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ କରିଛି । ବିରକ୍ତି ମିଶା ଗଳାରେ ଲାବର କହିଲେ ଏହା ଏକ ଅସମ୍ଭବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଏଥିରେ ଆଠସପ୍ତାହରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଫିଲୁଫ୍ୟାକ୍ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦେବେ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏକେ ଆଠ ସପ୍ତାହରେ ଛପେଇଲା ଭଳି କିଛି ଲେଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଆମେ କିଛି ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ କାମ କରିବାକୁ ଯୋଜନା କରି ଆସିବୁ । ଏଥିରେ ସେପରି କାମ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ କହିଲି ଯେ ସେମାନେ ବହୁତା ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ ତାର ପ୍ରଭାବ ଅଳ୍ପସାଧ୍ୟ ହେବ । ତା'ଛଡ଼ା ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବହି ପଢ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଫିଲୁଫ୍ୟାକ୍ ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା କମ୍ । ଯେତେ ଅଳ୍ପ ସମୟ କାମ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅଧିକ ଉପକୃତ ହେବେ । ଲାବର ଟିକିଏ ଉଷା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ ଆଠ ସପ୍ତାହରେ ବହି ଲେଖା ହେଉଥିଲେ ଆମେ ଅନେକ ଲେଖା ଲେଖିବୁଣି । ମୁଁ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲି, ମୁଁ ଅନ୍ତତଃ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆପରି ଶୁଣିବା ଆଶା କରେ ନାହିଁ । ଭାରତ ଗରୀବ ଦେଶ । ତେବେ ବି ସପ୍ତାହକୁ ସାତଶହ ଡଲାର ଦେଇ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଡକେଇଛି ।

ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ଏ ପ୍ରୋଗ୍ରାମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ଏଇ ପ୍ରଥମ ବଚସାରୁ ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଦୂରତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତା' କାମ ଓ ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ଉଦ୍ୟୋଗ ଦିନ କିଛି କହିବାକୁ ଲାଜବ ସମୟ ମାଗିଲେ । ସେ ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ ଯେ ମୁଁ ଆସିବା ଦିନ ଏ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲି । ଆଜି ସମସ୍ତଙ୍କ ସାମନାରେ ମୁଁ କହିଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ମୁଁ ଯଦି ଏ ଶିବିରରେ ତାଲିମ୍ବେଶ୍ୱର ହୋଇଥାନ୍ତି ଏହାଠାରୁ ଭଲ କରିପାରି ନଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତକ୍କର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରଖି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେବାକୁ ଘୋଷଣା କରୁଛି । ସେଇ ଲାଜବ ଆମ ବହି ପାଇଁ ନବେ ପୃଷ୍ଠାର ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଲେ । ସେଇଦିନୁ ଆମ ବ୍ୟୁତା ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ସୋସିଆଲିଜ୍ମର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଡ଼ିବା ପଡେଇବା ଓ ଗବେଷଣା କରିବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଶୁଭ ଦିଆଗଲା ତାର ସୁପରିଣାମ ଆଜି ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଭାଷାଶିକ୍ଷାକୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଅଣହେବା କରାଯାଇଛି । ଆଇ.ଏ.ଏସ୍ ଅଫିସରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକଟ । ମୋର ବ୍ୟୁ ବି.ସି. ମାଧୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ବିଭାଗରେ ଥାଆନ୍ତି । ଟି.ଏନ୍ ଚତୁର୍ବେଦୀ ମସୁରୀର ଆଇ.ଏ.ଏସ୍ ଆକାଡେମୀର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଡିରେକ୍ଟର ଥାଆନ୍ତି । ମୁଁ ପୁନାରେ ଥିଲାବେଳେ ମସୁରୀ ଆକାଡେମୀର ଭାଷାଶିକ୍ଷା ଉନ୍ନତି ବିଷୟରେ ବହୁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ସବୁ ଭାଷା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ନଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ଘୋଡ଼ା ଦେଖାଶୁଣା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମୁଖ୍ୟତଃ ମାଧୁର ଓ ଚତୁର୍ବେଦୀଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ପ୍ରତିଭାଷା ପାଇଁ ଜଣେ ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇଟି ଭାଷା ପାଇଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ହିନ୍ଦୀ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ବାଛିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଫଳରେ ଫୋର୍ଟ୍ ସହାୟତାରେ ସେଠାରେ ଭାଷାସଂସ୍ଥାନ ପରି ଲାଙ୍ଗୁଏଜ ଲାବରେଟୋରୀର ସ୍ଥାପନା ବିଷୟରେ ମତେ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆଇ.ଏ.ଏସ୍ ଅଫିସର ସୁଲଭ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଟେକ୍ନିକ୍ ଦେବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି, ମରାଠୀ, କନ୍ନଡ, ତାମିଲ ପରି କେତେକ ଭାଷାରେ ଅଫିସର ମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିବା ଟ୍ରେନିଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେଶ୍ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ପିସ କୋରପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ମୂଳକ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଓ ଆମେରିକାନ୍ ଇନ୍ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାଷାଶିକ୍ଷା ଦିଗରେ ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ତାହା ଆପଣା ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ପରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥାନ ତରଫରୁ ଆମେ ଚିନିକକ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଇଁ, ବ୍ୟାଙ୍କ

କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଯେପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୋର୍ସର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲୁ କ୍ରମେ ତାହା ଅନ୍ୟ ଭାଷା ସଂସ୍ଥା ମାନଙ୍କରେ ଗୃହୀତ ହେଲା ଓ ଏହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଗବେଷଣା ଓ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟର ବିସ୍ତାର ମଧ୍ୟ ହେଲା ।

ଆମେରିକାନ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କାମ ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ ମୁଁ Aspects of Linguistics ବହି ଲେଖିଥିଲି । ବମ୍ବେର Asia Publishing House ଚାରିବର୍ଷ ରଖିବା ପରେ ଏ ବହି ଛପେଇଲେ । ସେମାନେ ଏ ବହି ପାଇଁ ପଇସାଏ ନ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ବ୍ୟାପକ ବିକ୍ରୀ ମତେ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲା । ଭାଷା କୌଶଳ ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ ଯେଉଁ ଭାଷାଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ମୁଁ ସେଠି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ତାହା ଆମର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କରେ ଗୃହୀତ କରାଇବାକୁ କିଛି କମ ବିରୋଧର ସାମନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଥରେ ମୋତେ ଆହ୍ଲାବାଦର ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ୍ ପେଡାଗୋଜିକାଲ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟରେ ଭାଷଣ ଦେବାକୁ ଡକାଯାଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଲିଙ୍ଗୁଇଷ୍ଟିକସ୍ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ, ଏଇଥିପାଇଁ ସାଇନସ୍ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ଡକାଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ମୋ ବହୁତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାକରଣ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଅନ୍ୟଭାଷାକୁ ଆଦର୍ଶ ମାନିବାର ବିପଦ ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଜାପାନୀ ଓ ହିନ୍ଦୀ ବ୍ୟାକରଣ ରଚନାର ଉଦାହରଣ ଦେଇଥିଲି । ଲାଟିନ୍ ଆଦର୍ଶରେ ବ୍ୟାକରଣ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଜଣେ ଜାପାନୀ ଗବେଷକ ସାତୋଟି କାରକ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଏକ ବଚନ ବହୁବଚନ ଭେଦ ଦେଖାଇ ସୁନ୍ଦର ଛକ କାଟି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଓଡ଼ାତାକୁସି ଲେଖିଲା ବେଳେ ତାଙ୍କର ମନେ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନଥିଲା ଯେ ଜାପାନୀ ବ୍ୟାକରଣରେ ଏସବୁ ଭେଦ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସଂସ୍କୃତ ଆଦର୍ଶରେ ଯେଉଁମାନେ ସାତୋଟି କାରକ ହିନ୍ଦୀ ବ୍ୟାକରଣରେ ଦେଖାନ୍ତି ସେମାନେ ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତି ଯେ ହିନ୍ଦୀରେ ମାତ୍ର ଦୁଇଟି କାରକ ଅଛି । ମୋ ବହୁତା ପରେ ସଭାପତି ଉଠି କହିଲେ, ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ସତରେ ବିଜ୍ଞାନ । ଆଜି ମୁଁ ବୁଝିଲି ଏଥିରେ ଅବୈଜ୍ଞାନିକତା ଅଧିକ । ବସ୍ତୁକୁ ମୁଁ ଚାଲେଖି କରୁଚି ଯେ ସେ ହିନ୍ଦୀ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । Hindi does not only have seven cases; it has twenty seven cases. ମୁଁ କହିଲି some of them are fatal cases. ମୋର ମନେ ହେଲା ଯେ ଅଧ୍ୟାପକର ଧାରଣା ଯେ ମୁଁ ହିନ୍ଦୀରୁ କିଛି case ଚୋରେଇ ନେଉଚି କିମ୍ବା ଇଚ୍ଛା କରି କମ୍ କରି ଦେଇ ତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନି କରୁଚି । ଏଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏ ଉଦ୍ବିଗ୍ନତା ।

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ Hindi Drills ବହି ତିଆରି କରୁଥିଲି ଏପରି ଏକ ଚାଲେଖିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ବହିରେ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ଥିଲା ମେଁ

ଧୋବାକେ କପଡ଼େ ଲିଖିତି ହୁଁ । ଜଣେ ହିନ୍ଦୀ ପଣ୍ଡିତ କହିଲେ ଏହା ଅଣହିନ୍ଦୀ ଲୋକଙ୍କର ହିନ୍ଦୀ । ହିନ୍ଦୀରେ ମୋଁ ଧୋବାକେ ଲିଭେ କପଡ଼େ ଲିଖିତି ହୁଁ ହେବ । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ working girls hostel ରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ରୀ ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କ ଜରିଆରେ ରବିବାର ଦିନ ଧୋବା ଆସିବା ବେଳେ ଏ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲି । ସବୁ ଝିଅ କହିଥିଲେ ମୋଁ ଧୋବାକେ କପଡ଼େ ଲିଖିତି ହୁଁ । ହିନ୍ଦୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆପଣା ଭାଷାରେ ପ୍ରୟୋଗ ବିଷୟରେ ଯେ କେତେ ଅସ୍ଥ ସେଦିନ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଥିଲି ।

ଖାଲି ହିନ୍ଦୀ କାହିଁକି ସବୁଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତେ ବହୁତେ ଏଇ ଅଜ୍ଞାନତା ମୁଁ ଅଙ୍ଗେ ନିଜେଭାବି । ମୁଁ ଆମେରିକାରେ ପି.ଏଚ୍.ଡି କରି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମ ଥର ଓଡ଼ିଶା ଗଲି ସେତେବେଳେ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡ଼ିଆ ଏନସାଇକ୍ଲୋପିଡ଼ିଆ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଆଆନ୍ତି । ସେ ମୋ ଥିସିସ୍ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଥିସିସ୍‌ର ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ ମୋର ଓଡ଼ିଆ coastal dialect ର ନମୁନା ଲେଖାଥିବା ଦେଖି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ମତେ ପଚାରିଲେ, coastal oriya ଯଦି ଉପଭାଷା ହୁଏ ତେବେ ମାନକ ଓଡ଼ିଆ କଅଣ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇବାକୁ ଯାଇ କହିଲି ଭାଷା ଆଉ ଉପଭାଷାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଏପରି ଯେ ସେଇ ଏକା ଜିନିଷକୁ ଏପଟୁ ଦେଖିଲେ ଭାଷା, ସେପଟୁ ଦେଖିଲେ ଉପଭାଷା । ଯେମିତି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଉପଭାଷା ହେଲା ବ୍ରିଟିଶ୍, ଆମେରିକାନ୍, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆନ୍, ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଇଂଲିସ୍ । ପୁଣି ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଂଲିସ୍ ଭାଷାର ଉପଭାଷା ହେଲା ସ୍କଟ, ଆଇରିସ୍, ସ୍କୋଲସ୍ ଓ କକନି ଇଂଲିସ୍ । ଆଉ ଆଗକୁ ଯିବା ଆଗରୁ ମାନସିଂ ରାଗରେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ କହିଲେ, କଅଣ କହିଲ, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସେହୁପିଅର ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଇଟା ତାଇଲେକ୍ ? ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ବର୍କ, ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଭାଷଣ ଦେଉଥିଲେ ସେଇଟା ତାଇଲେକ୍ ? ଆମ ଆଲୋଚନା ଏତିକିରେ ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ଏଇ ଘଟଣାର ନ ଦଶବର୍ଷ ପରର କଥା । ମୁଁ କଥିତ ତାମିଲ୍‌ରେ ଭାଷା ପଢ଼େଇବା ସାମଗ୍ରୀ ତିଆରି କରି ତାକୁ ତାମିଲ୍‌ରେ ଲେଖିବାକୁ କହିଲି । କଥିତ ତାମିଲ୍ ଆଉ ଲିଖିତ ତାମିଲ୍‌ରେ ଏତେ ପ୍ରଭେଦ ଯେ ନ ଜାଣିବା ଲୋକକୁ ତା ଦୁଇଟି ଭାଷା । ଲେଖିବ ବରଫିରେନ୍ କହିବ ଓଲ୍ । ଲେଖିବ ପାଟମ୍, କହିବ ପାଟୋଁ । ଚନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଦେବାର ରୀତି ଲେଖାରେ ନାହିଁ । ସାର କଥା ହେଲା କଥ୍ୟଭାଷାରେ ଯେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି, ଲିଖିତ ଭାଷା ତା ସାଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ ରଖି ନାହିଁ । ଦିନ କେଉଟାରେ ମୋର ତାମିଲ୍ ସହକର୍ମୀମାନେ ଏକାଦଳ ହୋଇ ଆସିଲେ । କଥ୍ୟ ତାମିଲ୍‌କୁ ଲେଖିବାକୁ କହି ମୁଁ ଭାଷାର କ୍ଷତି କରୁଛି । ମୁଁ ପଚାରିଲି ତାମିଲ୍ ତୁମଭାଷା ନା ମୋ

ଭାଷା ? ଉତ୍ତର ଆମଭାଷା । ତାମିଲ୍ ଲିପି ତୁମର ନା ମୋର ? ସେଇ ଉତ୍ତର, ଆମର । ମୁଁ ପଚାରିଲି ତୁମ ଭାଷାକୁ ତୁମ ଲିପିରେ ଲେଖିବାକୁ କହି ମୁଁ କି ଅପରାଧ କରିଛି । ସେମାନେ ଲାଜରା ହେଲେ ।

ଆପଣା ଭାଷା ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକ ମୋହରୁ ଆପଣା ଭାଷାର ପ୍ରଶଂସା ଆଉ ପରଭାଷାର ନିନ୍ଦା ଇତିହାସ କାଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତେଲୁଗୁମାନେ ତାମିଲକୁ ଟିଣ୍ଡବାରେ ଗୋଡ଼ିର ଶବ୍ଦ କହିଲାବେଳେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବିହାରୀ ଭାଷାମାନଙ୍କୁ ଉଡେ, ମେଡେ କହନ୍ତି । ପରସ୍ପରକୁ ବିଦେଶୀ କହି ଗାଳି ଦେବା ଶବ୍ଦ ଆଦିବାସୀ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ମିଳେ । ଏଣେ କନ୍ନଡ କବିଙ୍କ ମତରେ କନ୍ନଡ ଛଡ଼ା ହୋଇଥିବା ପାଟଲା କଦଳୀ । ଏଥିରେ କୋଉ ରସର ଅଭାବ ଯେ ସଂସ୍କୃତକୁ ଧାର୍ଡ ? ଓଡ଼ିଆ କବି ଯେମିତି ଲେଖିଲେ ସଂସ୍କୃତ ପରାକୃତ ଯେ ବେନି ସମସରି ମରାଠୀ କବି ସେମିତି ପଚାରିଥିଲେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଦେବତାମାନେ କଲେ ପ୍ରାକୃତଭାଷା କଣ ଚୋରଙ୍କ ପାଖରୁ ଆସିଲା ? କିନ୍ତୁ ପାଠପଢୁଆ ଲୋକେ, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନରେ ଟ୍ରେନିଂ ପାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରେ ଏ ମୋହ ଦେଖିଲେ କାବା ଲାଗେ । ଭାଷା ବିଷୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଆଲୋଚନା ଏଇପ୍ରକାର ମୋହ ଦୁଷ୍ଟ, ସିଏ ଶିକ୍ଷା କମିଶନ ରିପୋର୍ଟର ଭାଷା ଅଂଶ ହେଉକି ଗୋକକ କମିଶନ ରିପୋର୍ଟ ହେଉ । ତାମିଲ୍‌ନାଡୁର ଭାଷାଜାତି ଆଉ ପଞ୍ଜାବ ହରିଆନା କନ୍ଦଳ ସବୁଥିରେ ଏଇ ମୋହାନ୍ତରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ।

ମାନସିଂଙ୍କ କଥାରୁ ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କ କଥା ଖୁଅ ମେଲୁଛି । ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଆମର ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କ । ମୋ ବାପା ଗଡ଼ଜାତ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆଗୁଆ ଥିଲେ । ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କ ଭାଇ ବ୍ରଜଧନ ମଧ୍ୟ ଗଡ଼ଜାତ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ ଥିଲେ । ମୋ ବାପା ରାଜ୍ୟବାହାର ହୁକୁମ ପାଇବାରୁ ମୋ ପିଲାଦିନ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ କଟିଲା । ମୋ ଜେଜେବାପା ମଲାବେଳକୁ ବାବାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ମୁଁ ତେଜାନାଥ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲା ବେଳେ ଗଞ୍ଜେଇ ଡିହରେ ବ୍ରଜଧନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ଭାଇ ଗୋଲକ ଧନ ବିଲାତି ପଢୁଆ । ସିଏ ମୋଠୁ ମାତ୍ର ଦଶବର୍ଷ ବଡ଼ । ସିଏ ୧୯୫୧ରେ ବିଲାତରୁ ଏମ୍.ଏ କରି ଆସିଲେ । ଆମେ କେଇଜଣ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁଁ ୧୯୫୨ରେ ଏମ୍.ଏ ପରୀକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ୧୯୫୩ରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲୁ । ତେଣୁ ଆମ ଭିତରେ ମାଷ୍ଟଛାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଂଧୁ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ବେଶୀ । ଆମେ ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ପୁରୀରେ ଗୋଟିଏ କ୍ୟାମ୍ପର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାଉ । ପୁରୀର ଜଣେ ଗଣ୍ୟ ମାନ୍ୟ ଲୋକ, ଯେ କି ପରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ, ଆମକୁ ସେଦିନ ରାତିରେ ମହାପ୍ରସାଦ ଖାଇବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ କଥା

ଦେଇଥିଲେ । ରାତି ଯେତେ ବେଶୀ ହେଲା, ତୋକ ସେତିକି ବଢ଼ିଲା । ଉଦ୍ରୋଳକଙ୍କ ଦେଖା ନାହିଁ । ଗୋଲକ ବାବୁ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଶୁଣିଲୁ ଯେ ସେ ଶୋଇଲେଣି । ସେଦିନ ଫେରିବା ବାଟଯାକ ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ଶେଷକୁ ଚୁଡ଼ା ଆମ୍ଭ ଖାଇ ଆମେ ଶୋଇଲୁ ।

ତେରାତୁନ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସୁଲକୁ ଯାଇଥାଉ । ଏପରି ଏକ ଘରେ ଆମେ ରହିଥାଉ ସେଠି କୂତ ତର ଥାଏ । ମୁଁ ଗୋଲକବାବୁଙ୍କ ପରିବାର ଓ ତାଙ୍କ ପୁରୁଣା ରମେଶ ଜାକିକୁକି ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଘରେ ଶୋଇ କେତେ ଗପି ରାତି କଟେଇରୁ ଆଜି ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ୧୯୭୬ ଭିତରେ ଗୋଲକ ବାବୁ ଲଣ୍ଡନ ଚିଠି (୧୯୫୨), ପେଟର ପବନ ପାଟିର କଥା (୧୯୫୫) ଧ୍ବନି ବିଜ୍ଞାନ (ହିନ୍ଦୀ ୧୯୫୮) ଇଂରାଜୀ ଉଚ୍ଚାରଣ ଶିକ୍ଷା (୧୯୬୩), ଓଡ଼ିଆ କେବେ (୧୯୬୩), *Aspiration in Oriya* (୧୯୬୬), ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଭାଷା ସମସ୍ୟା (୧୯୬୯), ଧ୍ବନି ବିଜ୍ଞାନ (ଓଡ଼ିଆ, ୧୯୭୪), ଭାଷାଶାସ୍ତ୍ର ପରିଚୟ (୧୯୭୬) ଆଦି ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରାୟ ଦଶଟି କିଶୋର ସାହିତ୍ୟ ସଂକଳନ ଓ ୩-୪ଟି ଅନୁବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଲକ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେ ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଛି ଓ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସାମିତ ପରିସରରେ କାମ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସ୍ବାକୃତି ମିଳିବା କଥା ତା ମିଳି ନାହିଁ ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ । ତେଣୁ ଭୁବନେଶ୍ବରରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିର କରି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କଲି । ମୁଁ ସି. ଆଇ.ଆଇ ଏଲ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲାବେଳକୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିର ଧାରାଟି ପ୍ରାୟ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଜୀବିତ କରାଇ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ସହଯୋଗରେ ଏ କାମ ଆମେ ଆରମ୍ଭ କରେଇ ଥାଉ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶିବିର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୋଲକ ବାବୁ ବହୁ ଉଦାହ ସହକାରେ ଏଥିରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ୧୯୭୨ ମସିହାରେ ସେଇଦିନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ ଏବେ ବି ମନ କେମିତି ହୋଇଯାଏ । ଦି'ପହର । ଦି'ଘଣ୍ଟା କ୍ଲାସ ନେଇ ସାରି ଗୋଲକବାବୁ ମତେ କହିଲେ, ଦେବୀ ଗେଷ୍ଟ ହାଉସର ତମ ଘରର ଚାବି ମତେ ଦିଅ । ମୁଁ ଖାଇସାରି ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନିଏ । ମୋ ଘର ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ଅତିଥି ଘରର ଦୁଇ ମହଲାରେ । ଗୋଲକ ବାବୁ ଦୁଇ ମହଲାରେ ପହଂଚି ତାଲାରେ ଚାବି ଲଗେଇଲାବେଳେ ସେଇଠି ଯେ ପଡ଼ିଗଲେ ଆଉ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଘରର ଚାବି ଖୋଲା ହେଲା ନାହିଁ । ମୋ ମତରେ ଏତିକି ଶାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶେଷ ଗୌରବର ପରିତୃପ୍ତିର ହସ ମୁଁ ଫୁଟେଇ ପାରିଥିଲି ।

ଏଇ ଘଟଣାର କେତେବର୍ଷ ପରେ ଆଉ ଏକ ଆତ୍ମୀୟ ବଂଧୁଙ୍କୁ ହରେଇ ଥିଲି । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରବୋଧ ପଣ୍ଡିତ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ବାପା ବେଚାରଦାସ ପଣ୍ଡିତ ଭାରତର

ଜଣେ ନାଁ କରା ପଣ୍ଡିତ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଧୀରୁବେନ ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବେଶ୍ ନାଁ କରା । କିନ୍ତୁ ଆମ ବଂଧୁତା ଏସବୁ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବା ଆଗରୁ ପୁନାରେ ଯେତେ ଦିନ ଥିଲେ ଆମେ ଏକାଠି ଥିଲୁ । ପରି ପରସ୍ପର ଘରକୁ ଯା ଆସ କରୁଥିଲୁ । ପଣ୍ଡିତ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ପୁରୁଣା ସୋଫା ଆଲମାରୀ ଆମଘରେ ରହିଲା । ଯାହା ତାଙ୍କର ଦରକାର ମୁଁ ଟେକି ଲେଖିଦେଲି । ପାଠପଢ଼ା ବିଷୟରେ ଆମର ଆଲୋଚନା ହେଲା ବେଳେ ଯେ ମତଭେଦ ନ ହୁଏ ନୁହେଁ । ଭାରତରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ବିକାଶ ବିଷୟରେ ଆମର ଭିନ୍ନ ଧାରଣା ଥିଲା । ମୁଁ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେତେ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରେ ସେଥିପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲାବେଳେ ସେ ସ୍ଵାବଧାନତା ସହକାରେ ଆଗେଇବାକୁ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ବଡ଼ ପାହିଆ ଚାକିରି ଖୋଲିବା ବିଷୟରେ ସେ ଏକମତ ନଥିଲେ । ଏସବୁ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହିଁ । ଥରେ ପଣ୍ଡିତ ଓ ମୁଁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଆମେରିକା ଯାଇଥିଲୁ । ଇଲିନୟ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବ୍ରଜ ଓ ଯମୁନା କାହ୍ନୁ ନାଁ କରିଥାନ୍ତି । ଆମ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ପାଇଁ ସେମାନେ ଦିନକର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଦିନ ଶେଷରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଖୁଆପିଆ । ସେଠି ଡେକ୍ ଡାଟିଆ ବୋଲି ଜଣେ ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ସେ ପୂର୍ବରୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଗାଳି ଦେଲେ । ଶେଷକୁ କାନ୍ଦିଲେ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଅପ୍ରତିତ ହେଲୁ । କୌଣସି ମତେ ମୁଁ ବୁଝାବୁଝି କରି ଆମ ରହିବା ଜାଗାକୁ ନେଇ ଆସିଲି । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଚରଣ ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝେଇଲି । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନିଶା କଟି ହୋସ ଆସିଥାଏ । ପରଦିନ ବଡ଼ି ସକାଳୁ ସେ ମୋ ପାଖରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ମୁଁ ମନା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ କାହାକୁ ଉଠେଇ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଭିତରର ଏଇ କୋମଳ ପଣ ହେତୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆମ ବଂଧୁତ୍ଵ ଗାଢ଼ ରହିଥିଲା ।

ସେ ବର୍ଷ ମୁଁ ମହାଶୂରରେ ନଥାଏ । ପଣ୍ଡିତ କୌଣସି କାମରେ ମହାଶୂର ଆସିଲେ । ଆମଘରକୁ ଗଲେ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ, ମିସେସ୍ ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେତେ ବାହାରର ମତଭେଦ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ୟାର୍ (ସେ ମୋତେ ପ୍ୟାର୍ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ) ଆଉ ମୁଁ ଘନିଷ୍ଠ ବଂଧୁ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, ଆମେ କେବେ ହେଲେ ଅନ୍ୟଥା ଭାବି ନାହୁଁ । ପଣ୍ଡିତ କହିଲେ ମୋର ମନେ ହେଲା ଏକଥା ମୁଁ ତୁମକୁ କହିଯାଏ । ତାର କିଛିଦିନ ପରେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲି । ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲି । କଥା ହେଲା ତାର ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ଆମେ ଟେରିବୁ । ପରଦିନ ମୁଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଲି ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ଆମେରିକୀୟ ଓ ଭାରତୀୟ ଆନ୍ଧ୍ରପଲ୍ଲଟି ଲୋକେ ଏକାଠି ହେବେ ।

ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଯୋଗଦେଲେ ଉଦ୍ୟୋଗାମାନେ ଖୁସି ହେବେ । ମୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା
 ସାତଟା ବେଳେ ସେଠି ପହଂଚିଲି । ଦେଖାଇ ବୋଲି ଜଣେ ଉତ୍ତରୋକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ
 ଘରର ଅନ୍ୟ ଅଧାରେ ରହୁଥିଲେ । ସେ କହିଲେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କଥା ଶୁଣିତ ? ମୁଁ କହିଲି
 କାଲି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେବ ବୋଲି କଥା ହେଉଛି । ଦେଖାଇ କହିଲେ ପଣ୍ଡିତ
 ତାତ୍ତ୍ୱରଖାନାରେ । କାଲି ସଂଜରେ କେତେକ ବଂଧୁକୁ ନେଇ ମୋତି ମହଲରେ
 ଖାଇବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇଠି ଷ୍ଟୋକ୍ ହେଲା । ମୋର ମୁହଁଟି ଫିକା ହୋଇଗଲା ।
 ମୁଁ କୌଣସି ମତେ କିଛି ସମୟ କଟେଇ ଘରକୁ ଫେରିଲି । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ମହାଶୂରର
 ଗୁରୁବାସବେ ଗୌଡ଼ା ବୋଲି ମୋର ଜଣେ ସହକର୍ମୀ ଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ
 ସକାଳୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଦେଖିଯିବାକୁ ହେବ । ରାତି କେତେ ହେଉଛି ମୁଁ ଜାଣେନା । ମୁଁ
 ଉଠି ବସିଲି । ଦେଖୁଲି ଗୌଡ଼ା ମଧ୍ୟ ଉଠି ବସିଛନ୍ତି । ସେ କହିଲେ ଆପଣ ଖୁବ୍
 ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଏଣୁ ତେଣୁ କ'ଣ କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଶେଷକୁ କହିଲେ ଛେ ଛେ ।
 ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମୁଁ ଦେଖୁଲି ରାତି ଚାରିଟା । ଆମେ ତିଆରି ହୋଇଗଲୁ ।
 ଟାକ୍ସି ନେଇ ତାତ୍ତ୍ୱରଖାନାରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସେଠି ଥିବା ନର୍ସ କହିଲା ଆପଣ ଯେଉଁ
 ଘର ଖୋଜୁଛନ୍ତି, ସେ ଘର ଖାଲି । ମୁଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ନିର୍ବେଦ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ କହିଲି
 ଦିଲ୍ଲୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଫେସର ପଣ୍ଡିତ ସେଇ ଘରେ ତ ରହୁଥିଲେ ।
 ଭଦ୍ରମହିଳା କହିଲେ ଗତକାଲି ରାତିରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯାଇଛି । ଆମେ ଶେଷ
 ଦେଖା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲୁ । ସେଦିନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ହଷ୍ଟେଲ
 କରିବା ବିଷୟରେ ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ଥିଲା । କେବଳ ସେଇତକ କରି
 ବାକି ସମୟ ମୁଁ ଶବ ପାଖରେ ଥିଲି । ଶବ ଯାତ୍ରାରେ ଯାଇଥିଲି ଆଉ ଶବକୁ ନିଜ
 ହାତରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରି କ୍ରିମାଟୋରିଅମରେ ଦେଇଥିଲି । ସେ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀର ବହୁଲୋକ
 ଆସିଥିଲେ । ମୋ ମନରେ ଖଟକା ଲାଗିଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଆମେରିକାରୁ ଯେଉଁ
 ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଡ୍ରାଇଭର ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଆସି
 ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ଖବର ପଠେଇଥିଲେ । ଏଇ ହେଉଛି ସଂସାର । ଏଇ ହେଉଛି
 ଜୀବନ ।

ଆଜି ମନେ ପଡୁଛି ଏଇ ମରଣକୁ ନେଇ ପଣ୍ଡିତ ଆଉ ମୁଁ କେତେ ଥର
 ଚାମସା କରିଛୁ । ମୁଁ ଆଉ ପଣ୍ଡିତ କଲିକତା ବାଟ ଦେଇ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଥାଉ । ସୁନାତି
 ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯାଇଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ କହିଲେ ଟିକିଏ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରିଯିବା ।
 ମୁଁ କଲିକତାରେ ଗୋଟାଏ ଜିପ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥାଏ । ହାତରେ ଅଢ଼େଇଘଣ୍ଟା ସମୟ ।
 ମୁଁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ କହିଲି ଠିକ୍ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଅନୁସାରେ ବାହାରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ତମର ।
 ଥରେ ସୁନାତି ବାବୁଙ୍କ ଗପ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ଶେଷ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ

କହିଲେ ତୋର ସବୁଥିରେ ଥିବା ତାମସା । ମୃତ୍ୟୁକୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ । ଆମେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଉଛେ । ଗପ କଣ ? ଆମେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଖବର ପାଇ ସୁନାତି ବାବୁ ନିଜେ ଦୁଇ ମହଲାରୁ ଓହ୍ଲେଇ ଆମକୁ ପାଛୋଟି ନେଲେ । ଆରମ୍ଭ ହେଲା ତାଙ୍କର ଶେଷଥର ବିଦେଶଯାତ୍ରାର କଥା । ବିଦେଶରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅସୁସ୍ଥତା ଖବର ପାଇଲା ବେଳକୁ ଘଣ୍ଟାଏ ଗଲାଣି । ତା'ପରେ ଫେରିବା ପର୍ବ । ବାଟରେ ଘେନ ଖରାପ ହୋଇଗଲା । ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଗଲାଣି । ପଣ୍ଡିତ ଅସ୍ଥିର ହେଲେଣି । ଘେନ ଫେଲ ହେବା ତର ମୋର ହେଲାଣି । ମୁଁ କହିଲି ଆମେ ଏଥର ଯାଉ । ଆମକୁ ଘେନ ଧରିବାକୁ ହେବ । ତା'ପରେ ମୃତ୍ୟୁଶୟ୍ୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା । ଶେଷ ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ ସାତଆଠ ମିନିଟ୍ ଅଛି ମୁଁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲି । ସୁନାତିବାବୁ ଫଟ ବାହାର କଲେ । ମୁଁ ପୁଣି ବସିଲି । ଆମକୁ ଏଥର ଯିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଟାଣି ଠିଆ କରେଇଲି । ହଠାତ୍ ସୁନାତିବାବୁ କହିଲେ ଆପଣମାନେ ଚା ନ ଖାଇ ଯିବେ କେମିତି । ଏଣୁ ସେ ପାଟିକରି ଚା ଡାକିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ତେଣେ ଆମେ ସିତିରୁ ଓହ୍ଲାଇବୁ । ଅଧାସିତିରେ ଠିଆ ଠିଆ ଚା ପିଇ ଆମେ ଏକ ପ୍ରକାର ଦୌଡ଼ି ଜିପରେ ଚଢ଼ିଲୁ । ମୁଁ କହିଲି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବଞ୍ଚେଇ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ପହଞ୍ଚେଇ ଦିଅ । ବାଟରେ ଆମର କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ । Last & final call ଡାକରାରେ ଆମେ ଘେନରେ ବସିଲୁ । ତା'ପରେ ଏକାସାଙ୍ଗରେ ଦିହେଁ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପକେଇ ହସିଲୁ । ଇଏ ବି ଜୀବନ ।

ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ଡ. ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୩୧)
ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଖ୍ୟାତିସଂପନ୍ନ ଭାଷାବିତ୍ । ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା
ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗୁରୁ ଉଦ୍ଭାସ ଛାତ୍ରାଙ୍ଗ
ଓ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ‘ଅନେକ ଜୀବନ’
ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ରଚନା । ଆଶା ଏଥିରୁ
ଓଡ଼ିଆ ପାଠକପାଠିକାମାନେ ହୃଦୟ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର
ଅତ୍ୟନ୍ତ କର୍ମବହୁଳ ଜୀବନର କିଛି କିଛି ଧାରଣା
କରିପାରିବେ ।

ISBN 81-87467-23-1

